T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEREL YÖNETİMLER ANABİLİM DALI

YEREL YÖNETİMLER VE KENT POLİTİKALARI BİLİM DALI

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TARİHİ ÇEVRE KORUMANIN KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA İSTANBUL 1 NUMARALI KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU KARARLARININ EYÜP SULTAN ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Doktora Tezi

MELTEM BALİ

İSTANBUL, 2024

T. C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YEREL YÖNETİMLER VE KENT POLİTİKALARI BİLİM DALI

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TARİHİ ÇEVRE KORUMANIN KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA İSTANBUL 1 NUMARALI KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU KARARLARININ EYÜP SULTAN ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Doktora Tezi

MELTEM BALİ

Danışman: PROF. DR. AYNUR ATMACA CAN

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YEREL YÖNETİMLER ANABİLİM DALI
YEREL YÖNETİMLER VE KENT POLİTİKALARI BİLİM DALI

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TARİHİ ÇEVRE KORUMANIN KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA İSTANBUL 1 NUMARALI KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU KARARLARININ EYÜP SULTAN ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Doktora Tezi

MELTEM BALİ

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: Prof. Dr. Aynur Atmaca Can
2. Üye : Doç. Dr. Burak Hamza Eryiğit
3. Üye : Doç. Dr. Yunus Uğur
4. Üye : Prof. Dr. Zeynep Tarım
5. Üye : Prof. Dr. Tarkan Oktay

İstanbul, 2024

ÖZET

19. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TARİHİ ÇEVRE KORUMANIN KURUMSALLAŞMASI BAĞLAMINDA İSTANBUL 1 NUMARALI KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU KARARLARININ EYÜP SULTAN ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Türk- İslam şehircilik anlayışını temsil eden Eyüp; coğrafi konumu, idari ve dini değeri, sosyo- kültürel yapısı, kültür varlıklarının çeşitliliği ve geçirdiği mekânsal dönüşümlerle şehir tarihinde özgün bir yere sahiptir. Eyüp'ün şehir tarihinin farklı dönemlerini simgeleyen kültür varlıklarını içermesi, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin koruma faaliyetlerinin sürdüğü bir alan olması saha olarak seçilmesinde belirleyici etkenlerdir. Eyüp'te yer alan kültür varlıkları inşa edildikleri dönemin görsel ifadesi ve bir düşünce sisteminin ürünleridir ve bu eserler sürdürülebilir koruma, şehir hafızası ve kimliği bağlamında bilgi ve belge değeri taşırlar.

Araştırmanın soruları şöyledir; kültürel miras ve koruma kavramlarının kapsamı uluslararası, ulusal ve yerel bağlamda nasıl genişlemiştir, koruma eylemine yön veren kurum ve yasalar 19. yüzyıldan günümüze nasıl dönüşmüştür, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e koruma faaliyetlerine dair yasal ve kurumsal bağlantı ve kopuşlar nelerdir, koruma alanında yetki ve görev sahibi kurumlar hangileridir, koruma kurullarının aldığı kararlar yer özelinde nasıl işlenir, kültür varlıklarının hafıza, kimlik ve belge değerinin sürmesinde kurul kararlarının etkisi ne yöndedir? Koruma Kurulları'nın karar alma süreçleri ve yasal dayanakları, kararların ve uygulamaların yapıların bilgi ve belge değerinin muhafaza edilmesindeki rolünün incelenmesi mevcut sorulara yanıt olmuştur. Araştırma kapsamında koruma literatürü değerlendirilmiş, tescilli eserleri korumaya yönelik kurul kararları Eyüp Sultan Araştırma Merkezi (EYSAM) arşivinden edinilmiştir. Bunun yanı sıra Eyüp'te bulunan tescilli eserlerin konumu dijital beşerî bilimler alanında kullanılan bir haritalama yazılımı olan ArcGIS aracılığıyla oluşturulan çeşitli haritalar üzerinde gösterilmiştir.

Sonuç olarak Eyüp özelinde koruma sorunları şöyle tespit edilmiştir; yapılara kaçak ek yapmak, yapının bilgi ve belge değerini bozan cephe yenilemeleri, yapıların kamusallığını zedeleyici kullanımlar, yol, cadde ve kaldırım tadilatlarıyla değişen parseller ve denetimsizlik sorunları. Mevcut sorunlara istinaden merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin ilgili birimlerine koruma eylemi ortak faaliyet ve sorumluluk alanı olarak işaret edilmiş ve envanter oluşturmanın (görsel ve metinsel belgeleme), yapının ihtiyacına uygun karar almanın ve saha denetiminin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koruma Kurulları, Koruma Kurulu Kararları, Koruma Uygulamaları, Kültürel Hafıza, Eyüp

ABSTRACT

INVESTIGATION IN THE CASE OF EYÜP SULTAN DISTRICT OF DECISIONS THE COMMITTEE OF THE CONSERVATION OF CULTURAL ASSETS İSTANBUL NO 1 ON CONTEXT OF INSTITUTIONALIZATION CONSERVATION OF HISTORICAL ENVIRONMENT FROM 19TH CENTURY TO THE PRESENT

Eyüp, representing the Turkish-Islamic urbanism concept, holds a unique place in the history of the city due to its geographical location, administrative and religious significance, socio-cultural structure, diversity of cultural assets, and spatial transformations. The selection of Eyüp as a study area is influenced by its inclusion of cultural assets symbolizing different periods of the city's history and its status as an area where central and local government preservation activities are ongoing. The cultural assets in Eyüp, as visual expressions and products of a thought system from the periods in which they were constructed, hold information and document value in the context of sustainable preservation, city memory, and identity.

The research questions are as follows: how have the scope of cultural heritage and preservation concepts expanded in international, national, and local contexts; how have the institutions and laws guiding preservation actions evolved from the 19th century to the present; what are the legal and institutional connections and ruptures in preservation activities from the Ottoman period to the Republic; which institutions have authority and responsibilities in the field of preservation; how are the decisions of preservation boards processed in specific locations; and what is the impact of board decisions on the continuity of the memory, identity, and document value of cultural assets? The decision-making processes and legal foundations of the Preservation Boards, as well as the role of these decisions and applications in maintaining the information and document value of structures, address these questions. The literature on conservation has been evaluated within the scope of the research, decisions of the board for the conservation of registered works have been obtained from the Eyüp Sultan Research Center (EYSAM) archive. Additionally, the locations of the registered works in Eyüp have been shown on various maps created using ArcGIS, a mapping software utilized in the field of digital humanities.

Consequently, the preservation issues identified in the specific case of Eyüp are as follows: illegal extensions, facade renovations that disrupt the information and document value of structures, uses that undermine the public nature of the buildings, parcel changes due to road, street, and sidewalk renovations, and lack of supervision. In response to these issues, it has been highlighted that preservation action should be a joint activity and responsibility area of relevant units of central and local governments, emphasizing the importance of inventory creation (visual and textual documentation), making decisions suitable to the needs of the structure, and field supervision.

Keywords: Conservation Councils, Conservation Council Decisions, Conservation Implementations, Cultural Memory, Eyüp

ÖNSÖZ

Türk-İslam şehircilik anlayışının sadık bir ifadesi olan Eyüp'ü Aynur Atmaca Can hocamla ilk ziyaretimde bu yere dair çalışmaya karar verdim ve Eyüp zihnimi hep bir şekilde meşgul etti. Eyüp Sultan Belediyesi bünyesinde, hocamın öncülüğünde süren Şehir Estetiği Atölyesi'nde asistanlık görevim boyunca Eyüp'e dair ilgim ve sevgim arttı. Buna vesile olan ve mevcut çalışmanın tamamlanmasında beni daima ilme, sabra, sakinliğe ve mütevazı olmaya yönlendiren, bilginin değerini öğreten, üzerimde yadsınamaz emeği olan tez danışmanım Prof. Dr. Aynur Atmaca Can'a teşekkürü bir borç bilirim.

Eyüp'te kentsel korumanın kurul kararları odağında tarihini yazmak, koruma sorunlarını ve kararların odak noktalarını anlamak eserleri tekil olarak incelemekle mümkündür. Ele alınan eserler şüphesiz bağımsız çalışmaların konusu olabilirdi ancak parçaları biraraya getirdiğimizde ortaya çıkan Eyüp'te kültürel mirası korumanın kendisi olmuştur. Bu kapsamda beni kurul kararlarını incelemeye yönlendiren, çalışma boyunca bilginin kaynağına inmeyi ve sorgulamayı, bilginin temsilinin önemini benimseten Prof. Dr. Zeynep Tarım'a bana bu alanı açtığı, akademik yaşamıma yön verdiği ve yol gösterdiği için minnettarım.

Akademik yaşamımın bütün önemli dönemeçlerinde imzası ve varlığı bulunan, kurumsal ve yasal dinamiklere hakimiyetiyle daima yolumu açan kıymetli hocam Doç. Dr. Burak Hamza Eryiğit'e çalışma boyunca desteği için teşekkür ederim. Savunma jürimde yer alan sayın Prof. Dr. Tarkan Oktay'a ayrıca teşekkür ederim.

Kültürel miras odaklı bu çalışmanın dijital beşerî bilimler yöntemlerini bünyesine dâhil etmesine katkısı olan Marmara Üniversitesi, Dijital Beşerî Bilimler Araştırma Merkezi'ne, çalışma boyunca bilgisini ve desteğini esirgemeden sunan, ilgili alanda çalışmalar yapan kişilerle ve kurumlarla iletişimimi sağlayan, bilginin üretimine ve sunumuna/paylaşımına dair destek olan kıymetli hocam Doç. Dr. Yunus Uğur'a ayrıca teşekkür ederim. Çalışmada yer alan haritaların oluşumunu sağlayan, vaktini ve bilgisini paylaşan sevgili Özge Eda Kaya'ya teşekkür ederim.

Kültürel mirasın korunması alanında yapmış olduğu çalışmalarla ve engin tecrübesiyle destek olan Prof. Dr. Alidost Ertuğrul'a iletişime geçtiğim an hiç ertelemeden IRCICA'da ağırladığı, kurul kararlarını nasıl okumam ve değerlendirmem gerektiğine dair beni yönlendirdiği, kaynak sunduğu ve tecrübelerini paylaştığı için teşekkürü borç bilirim.

Çalışma boyunca maddi ve manevi desteğiyle daima yanımda olan, bursiyeri olmaktan gurur duyduğum kıymetli Türkiye Milli Kültür Vakfı (TMKV)'na ayrıca teşekkür ederim. Çalışma sürecimde dikkatimin dağıldığı her dönemde adeta bunu hissedip önlem alan, motivasyonumu yükselten konuşmaları, temel

hedefimin ne olduğuna dair telkinleri ve ufuk açıcı desteğiyle daima yanımda olan Selim Akiş hocama ayrıca teşekkür ederim.

Çalışmanın yoğun saha araştırması sürecinde başvurduğum İstanbul 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne ve kurum müdürü sayın Ersoy Köse'ye araştırma sürecinde bilgiye erişmemde sunduğu destekten ötürü teşekkür ederim.

Araştırmanın saha kısmında ikinci evim olan Eyüp Sultan Araştırma Merkezi (EYSAM)'ne ve çalışma boyunca sonsuz sabrıyla, güler yüzü ve arşive hakimiyetiyle yardımını esirgemeyen Sümeyye Kumaş'a teşekkür ederim. Bu çalışmanın bir son değil başlangıç olduğunu, daha nice çalışmalar yapacağımızı da bu vesileyle belirtmek isterim. Saha araştırması boyunca karşılaştığım güçlükleri aşmamı sağlayan Eyüp Sultan Belediyesi, Kültür İşleri Müdürlüğü özelinde sayın İrfan Çalışan'a ayrıca teşekkür ederim.

Çevresine ışık olan, motive eden, tecrübelerini daima paylaşan, en stresli anımda beni ferahlatan sevgili Yasemin Turan'a desteklerinden ötürü teşekkür ederim.

Çalışmanın savunma sürecine hazırlanmasında, yoğun ve karmaşık evrak sürecinde bana destek olan, o stresli anımı yumuşatan sevgili Ecem Bozkurt'a yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Son olarak teşekkürlerin en büyüğü sevgili aileme olacak. Çalışma sürecim boyunca beni destekleyen, birlikte birçok şeyin üstesinden geldiğimiz kıymetli aileme en derin teşekkürümü sunuyor ve bu çalışmayı onlara armağan ediyorum.

Meltem BALİ

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar…….……VIII

Fotoğraf Listesi……IX

Harita Listesi……...XV

Tablo Listesi……...XVI

Şekil Listesi……..XVII

GİRİŞ

Araştırma Konusu ve Amacı……1

Araştırma Soruları……...2

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi …….3

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ARKA PLAN

1. 1. Kültür: Kökeni, Gelişimi ve Yayılımı……..5

1. 2. Kültürel Miras Kavramı: Anlamı ve Kapsamı……..7

1. 2. 1. Somut Kültürel Miras…….10

1. 2. 2. Somut Olmayan Kültürel Miras…….12

1. 3. Tarihi ve Doğal Çevreyi Koruma Olgusu……...15

1. 4. Kültür Politikası Oluşturma Bağlamında Mirası Korumak……20

1. 5. Zamanın Ruhunu (Zeitgeist) ve Yerin Ruhunu (Genius Loci) Korumak……23

1.6. Şehir Hafızasının ve Kimliğinin Temsili yahut Teşhirinde Kültürel Mirasın Rolü…….27

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TARİHİ ÇEVRENİN İMARI, KORUNMASI VE İHYASINA İLİŞKİN YASAL VE KURUMSAL GELİŞMELER

2.1. XIX. Yüzyılda İstanbul'un İmarı……30

2. 2. Şehircilik Hareketleri ve Kurumsal Reformlar……...37

2. 2. 1. Nafia Nezareti (1848- 1922)……...39

2. 2. 2. Şehremaneti (1855- 1930)……..41

2. 2. 3. Altıncı Daire-i Belediye (1858- 1877)……44

2. 2. 4.İntizam-ı Şehir (1855-1857), Kule-i Zemin (1864-1884) ve Islahat-ı Turuk Komisyonları (1866-1869)……...45

2. 3. Ebniye Nizamnameleri ile Gelen Yeni Şehircilik Kavrayışı ve Bunların Kültürel Mirasın Korunmasındaki Yeri (1848- 1891)……...47

2. 4. Asar-ı Atika Nizamnameleri Odağında Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler (1826- 1922/ 24)…….50

2. 5. Cumhuriyet Döneminde Kültürel Mirası Koruma Faaliyetlerinde Değişen Yaklaşımlar ve Kurumsal Düzenlemeler (1920/ 23- 1951)……59

2. 6. Kentsel Koruma Bağlamında Kurumların Teşekkülünde Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimlerin Konumu ve Güncel Yasal Düzenlemeler…….63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKÂNSAL BAĞLAM

3. 1. Eyüp: Tarihçe……..……..69

3. 2. Mekân Örgüsü: Mahalleler, Sokaklar, Meydanlar…….72

3. 3. Nüfus Yapısı: Etnik ve Dinsel Yapı……...83

3. 4. Semtin İşlevsel Dokusu……..83

3. 4. 1. Endüstriyel Miras Alanı…….……84

3. 4. 2. Ticari Bölgeler: Çarşı, Han, Dükkân vb…….86

3. 4. 3. Konut Alanları- Meskenler…….87

3. 5. Eyüp'ün Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleri……...89

3. 5. 1. Dini Miras Alanı ve İslami Mekân Paradigması…….89

3. 5. 2. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Törenler…….…93

3. 5. 3. El Sanatları Geleneği……..……96

3. 5. 4. Doğal Miras Ögeleri: Anıtsal ağaçlar, kuşlar vb…….97

3.6. Osmanlı Şehir Kimliğini Siluet ve Simge Değeri Üzerinden Eyüp'te İzlemek…….100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL 1 NUMARALI KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU KARARLARININ EYÜP ÖZELİNDE İNCELENMESİ

4. 1. İstanbul 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun Kuruluşu ve Çalışma Esasları……..108

4. 2. Kurul Gündeminin Oluşturulması ve Karar Alma Süreçleri…….110

4. 3. İstanbul 1 Nolu Koruma Bölge Kurulu'nun Aldığı Kararlar Özelinde Verilerin Toplanması ve Araştırma Metodolojisi……...……111

4. 4. Eyüp'te Yer Alan Kültür Varlıklarını Korumaya Yönelik Planlama Faaliyetleri……..113

4.5. Eyüp Tarihi Değer Analizi: Sit Alanları……....117

4. 5. 1. Cami ve Mescitler……120

4. 5. 2. Tekkeler……...…189

4. 5. 3. Kiliseler……224

4. 5. 4. İmaret……...228

4. 5. 5. Endüstri Yapıları……..230

4.6. Koruma Kurulu Kararları Odağında Eyüp'te Kültür Varlıklarını Koruma Sorunları ve Mirasın Bilgi ve Belge Değeri Üzerine Değerlendirme ……..240

SONUÇ……...246

KAYNAKÇA…….253

EKLER……...276

Kısaltmalar

SOKÜM: Somut Olmayan Kültürel Miras

UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

ICOMOS: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

GEEAYK: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu

VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü

KTVKYK: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu

KTVKBK: Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

KUDEB: Koruma Uygulama ve Denetim Büroları

Fotoğraf Listesi

Sayfa No

Fotoğraf 1. Haliç Dersaadet Panoraması, Ali Rıza……..71

Fotoğraf 2- 3. Eyüp ve Haliç……85

Fotoğraf 4. Haliç Genel Görünüm……...81

Fotoğraf 5. Eyüp Otantik Çarşı……87

Fotoğraf 6-7. Eyüp'te Ticaret Ürünleri……87

Fotoğraf 8. Geleneksel Sokak Dokusu- Kızılmescit Sokak…….88

Fotoğraf 9-10-11. Geleneksel Sokak Dokuları ve Yapılar……...……88

Fotoğraf 12-13. Eyüp Mezarlığı……..….90

Fotoğraf 14-15-16. Ziyaretlerden Kesitler……...……86

Fotoğraf 17. Kur'an Kursu Öğrencileri……...….86

Fotoğraf 18. Eyüp'te Cülus Yolu, Mihrişah Valide Sultan Külliyesi……...……95

Fotoğraf 19-20. Eyüp Oyuncakları……..97

Fotoğraf 21-22. Eyüp Leylekleri…….98

Fotoğraf 23. Eyüp Meydanı, Güvercin Yemcisi…….....…99

Fotoğraf 24. Eyüp'te Kuşlar……99

Fotoğraf 25. Eyüp Meydanı……...100

Fotoğraf 26-27. Eyüp Mezarlığı……101

Fotoğraf 28-29-30. Eyüp Sultan Türbe ve Camii Ziyaretlerinden Kesitler……..101

Fotoğraf 31. Ebu Eyyub El-Ensari Türbe Kitabesi…….....102

Fotoğraf 32-33-34. Ebu Eyyub El-Ensari Türbe Çinileri……...…102

Fotoğraf 35. Eyüp Sultan Camii Tavan Süsleme Detayı……103

Fotoğraf 36. Eugéne Flandin- Eyüp İskelesi……..104

Fotoğraf 37. Eugéne Flandin- Haliç……..104

Fotoğraf 38- 39. Kaşgari Murtaza Efendi Camii Girişi ve Ana Yapı…….121

Fotoğraf 40- 41. Camii ve Şadırvan……...122

Fotoğraf 42-43. Hatice Sultan Camii…….....123

Fotoğraf 44. Hacı Mustafa Ağa/ Göktürk Merkez Camii……...……123

Fotoğraf 45- 46. Düğmeciler Camii……..……125

Fotoğraf 47- 48. Düğmeciler Camii- İç Detay……...…126

Fotoğraf 49- 50. Maktül Mustafa Paşa Camii……128

Fotoğraf 51- 52. Hacı Hüsrev Camii……..……129

Fotoğraf 53. Hacı Hüsrev Camii Restorasyon Süreci……130

Fotoğraf 54- 55. Ya Vedud Camii……131

Fotoğraf 56- 57. Otakçılar Camii……...132

Fotoğraf 58- 59. Arakiyeci Cafer Ağa Camii……133

Fotoğraf 60. Nazper Camii Minare Kalıntısı……135

Fotoğraf 61. Nazperver Camii……...136

Fotoğraf 62. Nazper Camii…….....136

Fotoğraf 63. Cezri Kasım Camii…….....137

Fotoğraf 64- 65. Zal Mahmud Paşa Camii- Farklı Kotlardan Giriş……138

Fotoğraf 66- 67. Camii Pencere Görünümü……...140

Fotoğraf 68. Eugéne Flandin, Zal Mahmud Paşa Külliyesi……...…141

Fotoğraf 69- 70. Sırasıyla Alt Kat ve Üst Katlardaki Medrese Görünümleri……141

Fotoğraf 71-72. Zal Mahmud Paşa Camii- İç Görünüm…….....142

Fotoğraf 73- 74. Sütunlar ve Gergi Demirleri……...……142

Fotoğraf 75- 76. Zal Mahmud Paşa Camii……145

Fotoğraf 77. Defterdar Mahmut Efendi Camii……...147

Fotoğraf 78- 79. Arpacı Hayrettin Camii……...…148

Fotoğraf 80-81. Aşçıbaşı Camii……149

Fotoğraf 82-83. Aşçıbaşı Camii- Giriş Kısmı…….....150

Fotoğraf 84-85. Selahi Mehmet Bey Camii……...…151

Fotoğraf 86-87. Baba Haydar Camii……..152

Fotoğraf 88-89-90. Baba Haydar Camii Giriş, Minare ve Ana Kısım……....152

Fotoğraf 91-92. Davut Ağa Camii…….154

Fotoğraf 93- 94. Davut Ağa Camii Minare ve Hazire Kısmı……..154

Fotoğraf 95- 96. İslambey Camii……...155

Fotoğraf 97- 98. Camii Ana Giriş……..155

Fotoğraf 99. Camii İç Kısım……..156

Fotoğraf 100. Nişancı Mustafa Paşa Camii……...158

Fotoğraf 101-102. Nişancı Mustafa Paşa Camii……159

Fotoğraf 103-104. Nişancı Mustafa Paşa Camii Ana Kısım……..159

Fotoğraf 105- 106. Tantavizade Camii……..160

Fotoğraf 107. Hacı Ali Paşa Camii……162

Fotoğraf 108. Evlice Baba Camii……..….163

Fotoğraf 109- 110. Rasim Çavuş Camii ve Kur'an Kursu Girişleri……...……164

Fotoğraf 111. Camii Ana Kısım……165

Fotoğraf 112- 113 Rasim Çavuş Camii……...…165

Fotoğraf 114- 115. Sofular Camii……...…167

Fotoğraf 116- 117. Cedid Ali Paşa Camii……..168

Fotoğraf 118. Bali Baba Camii……..169

Fotoğraf 119- 120. Bali Baba Camii ve Avlu…….…169

Fotoğraf 121- 122. Bali Baba Camii İç Detay……....169

Fotoğraf 123. Kaptanpaşa Camii……...…171

Fotoğraf 124- 125. Zeynep Hatun Camii……...…172

Fotoğraf 126- 127. Eyüp Sultan Camii……..173

Fotoğraf 128. Eyüp Meydanı……...……..173

Fotoğraf 129. Eugéne Flandin, Eyüp Sultan Camii……....174

Fotoğraf 130- 131. Eyüp Sultan Camii İçi…….…176

Fotoğraf 132- 133. Eyüp Sultan Camii- İç Görünüm…….176

Fotoğraf 134- 135. Eyüp Sultan Camii- İç Görünüm……..…177

Fotoğraf 136- 137. Eyüp Sultan Camii- Avlu……177

Fotoğraf 138- 139. Eyüp Sultan Türbe Görünümleri…….178

Fotoğraf 140- 141. Eyüp Sultan Camii- İç Görünüm…….178

Fotoğraf 142. Eyüp Sultan Camii- İç Avlu Görünüm……179

Fotoğraf 143- 144. Eyüp Sultan Camii- Şadırvan……...…179

Fotoğraf 145- 146. Şah Sultan Camii…….181

Fotoğraf 147- 148. Şah Sultan Camii- İç Görünüm……...181

Fotoğraf 149- 150. Kızıl Mescit……...…….182

Fotoğraf 151- 152. Saçlı Abdülkadir Efendi Mescidi……....185

Fotoğraf 153- 154- 155. Saçlı Abdülkadir Efendi Mescidi- Çeşitli Görünümler……...…185

Fotoğraf 156. Haliç Siluetinde Bahariye Mevlevihanesi'nin Görünümü……...186

Fotoğraf 157- 158. Mescit ve Mevlevihanenin Günümüzde Sanat Atölyeleri Olarak Kullanılan Kısmı…….187

Fotoğraf 159- 160. Bahariye Mevlevihanesi Yapı Grupları……...187

Fotoğraf 161- 162. Çeribaşı Mescidi…….188

Fotoğraf 163- 164. Çeribaşı Mescidi……..…188

Fotoğraf 165- 166. Emin Baba Tekkesi…….192

Fotoğraf 167- 168. Vezir Tekkesi……..193

Fotoğraf 169. Kara Süleyman Tekkesi Avlusu……..193

Fotoğraf 170- 171. Kara Süleyman Tekkesi- Seminer Binası ve Cafe……...…194

Fotoğraf 172. Kara Süleyman Tekkesi/ Avlu Görünüm……....194

Fotoğraf 173- 174. Ümmi Sinan Tekke Yapısı ve Hacet Penceresi……...199

Fotoğraf 175- 176. Özbekler Tekkesi……....202

Fotoğraf 177- 178. Murad Buhari Tekkesi Giriş Kapısı ve Veliyüddin Efendi Mescidi……203

Fotoğraf 179- 180. Türbe ve Hazire Kısımları……...203

Fotoğraf 181. Selami Bey Tekkesi……....204

Fotoğraf 182. Sultan III. Osman Tekkesi……...207

Fotoğraf 183-184. Serterikzade Tekkesi Giriş ve Ana Kısım……....209

Fotoğraf 185- 186. Serterikzade Tekkesi Yapı Grupları……....209

Fotoğraf 187-188. Balçık Tekkesi……..…210

Fotoğraf 189- 190. Afife Hatun Tekkesi……211

Fotoğraf 191. Afife Hatun Tekkesi……...…212

Fotoğraf 192. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi……..215

Fotoğraf 193. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi Giriş Kısmı……..215

Fotoğraf 194. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi ve Avlu Genel Görünüm……..216

Fotoğraf 195- 196. Hüsrev Paşa Tekkesi Genel Görünüm……217

Fotoğraf 197. Hatuniye Tekkesi……....218

Fotoğraf 198- 199. Karyağdı Baba Tekkesi……...…222

Fotoğraf 200- 201. Karyağdı Baba Tekkesi Yakın Görünümler……222

Fotoğraf 202- 203. Karyağdı Baba Tekkesi Duvar Görünümü ve Ardiye……..222

Fotoğraf 204- 205. Cafer Paşa Tekkesi Eski Görünümler…….……223

Fotoğraf 206. Cafer Paşa Tekkesi Avludan Görünüm……...……223

Fotoğraf 207- 208. Surp Eğiye Ermeni Kilisesi……..…225

Fotoğraf 209. Surp Eğiye Ermeni Kilisesi Genel Görünüm……...225

Fotoğraf 210- 211. Ermeni Kilisesi Giriş ve Avlu Görünüm……227

Fotoğraf 212- 213. Mihrişah Sultan İmareti Giriş ve Avlu Görünüm……229

Fotoğraf 214- 215. Mihrişah Sultan İmareti Avludan Görünüm……....229

Fotoğraf 216. Mihrişah Sultan İmareti Cümle Kapısı……230

Fotoğraf 217. Düzenlemeden Önce Silahtarağa Elektrik Santrali……232

Fotoğraf 218- 219. Bilgi Üniversitesi, Santral İstanbul Kampüsü……232

Fotoğraf 220- 221. Feshane Binası Restorasyon Öncesi Güney Cephesi/ Batı Cephesi……235

Fotoğraf 222- 223. İBB Nejat F. Eczacıbaşı Sanat Müzesi……235

Fotoğraf 224. Restorasyon Sonrası Havadan Görünüm……236

Fotoğraf 225. Restorasyon Sonrası Haliç Cephesi…….236

Fotoğraf 226- 227. Restorasyon Sonrası Feshane İç Görünüm……..237

Fotoğraf 228. Feshane Giriş……..237

Fotoğraf 229. Emin Barın Hat Sergisi……...…238

Fotoğraf 230. Dinamik Göz Sergisi……...238

Fotoğraf 231. Ateş Tuğla Fabrikası……...….239

Harita Listesi

Harita 1. Kauffer- İstanbul'un İlk Ölçülü Haritası……...36

Harita 2. Eyüp İlçe Sınırları……...……..69

Harita 3. Eyüp Dönüşen İşlevler……..72

Harita 4. Tarihi Merkez ve Çeper Mahalleler……..……74

Harita 5. Eyüp'te Mahalleleri Gösteren Harita……...……...……..…75

Harita 6. Cami ve Mescitlerin Mahalle Odaklı Konumları……..78

Harita 7. Tekkelerin Mahalle Odaklı Konumları…….…79

Harita 8. Kiliselerin Mahalle Odaklı Konumları……79

Harita 9. İmaret Yapısının Mahalle Odaklı Konumu…….…….....80

Harita 10. Fabrika Yapılarının Mahalle Odaklı Konumları…….80

Harita 12-13. Cülus Yolu Güzergâhı……...94

Harita 14. Eyüp'te Yer Alan Tescilli Eserlerin Türlerine Göre Konumu……...106

Harita 15. Eyüp Kentsel Sit Alanı Sınırlarını Gösteren Harita……...…115

Harita 16. Eyüp'te Tarihi Merkez ve Çevresi Mülkiyet Dağılımı……..118

Harita 17. Eyüp'ün Kültürel Değerleri……..…….....118

Harita 18. Eyüp'te Bulunan Tescilli Cami ve Mescit Yapıları……...120

Harita 19. Zal Mahmud Paşa Külliye Konumu……..139

Harita 20. Eyüp'te Yer Alan Tescilli Tekke Yapıları…….…190

Harita 21. Eyüp'te Yer Alan Tescilli Kiliseler…….....224

Harita 22. Mihrişah Sultan İmareti……....228

Harita 23. Eyüp'te Tescilli Fabrika Yapıları……..230

Tablo Listesi

Tablo 1. Eyüp Merkez Mahallesi Tescilli Eserler……..…..76

Tablo 2. Nişancı Mahallesi Tescilli Eserler……..…76

Tablo 3. Defterdar Mahallesi Tescilli Eserler……..77

Tablo 4. İslambey Mahallesi Tescilli Eserler……...77

Tablo 5. Düğmeciler Mahallesi Tescilli Eserler……..….77

Tablo 6. Topçular, Rami, Alibeyköy, Göktürk ve Emniyettepe Mahalleleri Tescilli Eserler……...……78

Şekil Listesi

Şekil 1. 5 Ekim 1877 Tarihli Dersaadet Belediye Kanunu'na Göre Kurulan Daireler…….42

Şekil 2. Eyüp Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu……...……..83

Şekil 3. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması…….108

Şekil 4. Eyüp Yönetim Planı Sürecinde Mevcut Paydaşlar……116

Şekil 5. Düğmeciler Camii ve Çevresi Yapılanma Planı……126

Şekil 6. Hacı Hüsrev Camii Planı……..129

Şekil 7. Hacı Hüsrev Camii Vaziyet Planı…….129

Şekil 8. Arakiyeci Camii Zemin Kat Planı…….133

Şekil 9. Cezri Kasım Camii- Doğu Cephesi……...…137

Şekil 10. Zal Mahmud Paşa Camii Kat Planları…….144

Şekil 11. Zal Mahmud Paşa Camii ve Medrese Planı…….144

Şekil 12. Defterdar Mahmut Efendi Camii Planı……...147

Şekil 13. Hacı Ali Paşa Camii Planı……...…162

Şekil 14. Eyüp Sultan Camii Medrese ve Türbe Planı……...175

Şekil 15. Eyüp Sultan Camii Planı……..…175

Şekil 16. Bahariye Mevlevihanesi Vaziyet Planı Restitüsyonu…….186

Şekil 17. Ümmi Sinan Tekkesi Vaziyet Planı……198

Şekil 18. Ümmi Sinan Tekkesi Ana Bina Kesiti……198

Şekil 19. Şeyh Selami Efendi Tekkesi- Ana Binanın Bodrum Kat Planı…….205

Şekil 20. Şeyh Selami Efendi Tekkesi- Ana Binanın Zemin Kat Planı……..205

Şekil 21. Balçık Tekkesi Planı……...210

Şekil 22. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi Doğu Cephesi……..214

Şekil 23. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi Vaziyet Planı……...215

Şekil 24. Karyağdı Baba Tekkesi Planı…….221

Şekil 25. Karyağdı Baba Tekkesi Cephe Görünümleri……..221

Şekil 26. Mihrişah Sultan İmareti Vaziyet Planı……....229

Şekil 27- 28 Feshane Planı…….234-235

GİRİŞ

Araştırma Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın ana odağını İstanbul 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararlarının Eyüp özelinde değerlendirilmesi ve tescilli eserlere dair alınan kurul kararlarının kültürel hafıza, şehir kimliği, sürdürülebilir koruma, koruma politikaları, yerin ruhu, bilgi ve belge değeri kapsamında incelenmesi oluşturur. Bu bağlamda çalışmanın kavramsal alt yapısını koruma ve kültürel miras olgusu, yerin ruhu, koruma politikaları ve otantiklik değerine ithafen kültürel hafıza kavrayışı ve kültürel kimlik oluşturmuştur. Mevcut dönemde Eyüp'te yer alan tescilli eserlere dair koruma kararları söz konusu kurul tarafından alınmaktadır. Fakat çalışma kapsamında incelenen tarihsel süreçte yere dair karar alıcılar; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu olmuştur. Eyüp'te bulunan kültür varlıklarına bütüncül yaklaşmak adına tüm koruma kurulu kararları incelenmiş ve söz konusu kararlara da tezde yer verilmiştir.

Çalışmanın mekânsal çerçevesini Eyüp'te tescilli eserlerin bulunduğu mahalleler oluşturur. Toplam 28 mahalle bulunan semtte tescilli eserlerin bulunduğu mahalleler; Eyüp Merkez, Nişancı, İslambey, Düğmeciler, Topçular, Defterdar, Silahtarağa, Alibeyköy, Emniyettepe, Göktürk ve Rami'dir. Bu kapsamda söz konusu mahallelerde yer alan tescilli eserler tezin araştırma sahasını meydana getirir.

Kültürel mirasın korunması kapsamındaki eylemlerin bilimsel temelini 19. yüzyıl oluşturur ve bu dönem kurumsal ve yasal girişimlerin bilimsel çerçeve kazandığı bir dönem olarak öne çıkar. Yasal ve kurumsal düzenlemeler dönemin siyasi, idari, ekonomik iklimiyle bağlantılıdır ve bu husus gerek Osmanlı Devleti gerekse Cumhuriyet dönemi Türkiyesi için kültürel kimliğin bir göstergesi durumundadır ve en nihayetinde bu husus çalışmanın zamansal sınırının belirlenmesini sağlamıştır. Tarihsel sınırlama çalışmanın ikinci bölümünde 19. yüzyıldan günümüze koruma görevini sürdüren kurum ve yasaların dönüşümlerinin incelenmesi şeklinde temellendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Eyüp'ün şehir hafızasındaki yerini ve önemini değerlendirmek amaçlanmıştır. Mevcut bölümde yerin kimliğini ve ruhunu oluşturan unsurlar incelenmiş ve yer Osmanlı şehircilik anlayışının bir temsili olarak ifade edilmiştir. Çalışmanın ana odağı olan son bölümde ise Eyüp'teki tescilli eserlerin güncel durumları kayıt altına alınmış, elde edilen kurul kararları odak kavramlarla sorgulanabilir formda işlenmiş ve eserlere dair bir veritabanı oluşturulmuştur. Eyüp'te yer alan tescilli kültür varlıklarının sürdürülebilir koruma kapsamında Kurul kararları özelinde değerlendirilmesiyle yapıların yerinde tespitini yapmak, mahalle, sokak, ada, parsel vd. bilgileri içeren kapsamlı fişler oluşturmak, oluşturulan envanter aracılığıyla dijital beşerî bilimler yöntemleriyle eserleri konumlandırmak ve mevcut kararlar özelinde mirasın bilgi ve belge değerini incelemek amaçlanmıştır.

Araştırma kapsamında merkezi yönetimin kentsel müdahaleler çerçevesinde öncelikleri ve bu öncelikler arasında kültür varlıklarının yeri yasal belgeler ve kurumsal dönüşümler eşliğinde değerlendirilmiştir. Mevcut belgelerde merkezi yönetimin kültürel mirasın korunmasında, kentin imarında önceledi̇ği hususlar vurgulanmıştır. Kültürel mirasın korunmasına ilişkin yasal belgeler kurul kararlarının nasıl alındığı sorusuna yanıt olmuş dolayısıyla karar verme ve uygulama fiilleri yasal ve kurumsal temel üzerinden işlenmiştir.

Araştırma Soruları

Çalışma konusu ve amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

-Tescilli eser envanterinin oluşturulması neden önemli ve gereklidir,

-Bilgi ve belge değeri ile kültür varlıklarının ilişkisi nasıl kurulur,

-Yerin ruhu ve otantiklik arasındaki bağ yerden, kültür varlıklarından beslenir mi,

-Yapıların tarihsel arka planı sokak ve mahalle algısını nasıl değiştiriyor, yapılarla ilgili anlatılar (seyyahların notları vb.) yapı/ sokak/ mahalle anlatısına ilişkin ne söylüyor?

-Tanınmış kişiler, mimari özellikler, siyasal tarihin mekândaki karşılığı, sokak ve yapı adlarının kökenleri, özel bir fonksiyonun tarihi yerle nasıl ilişki kurar ve bu hususlar şehir kimliğini nasıl belirler,

-Kültür varlıkları aracılığıyla hafıza kendini nasıl yeniden üretir, toplum hafızayı nasıl harekete geçiririr,

-Ulaşım ve sanayileşme faaliyetlerine dair düzenlemeler semte dair anlatılarla örtüşüyor mu, geleneksel Osmanlı şehir dokusuyla mekânda hâli hazırda devam eden yaşam uyumlu mu, mimari topografyayı nasıl kullanmıştır,

-Kültür varlıklarının sürdürülebilir korunması doğrultusunda karar alıcı kurumlar hangileridir ve söz konusu karar alma süreçleri nasıl ilerler,

-Koruma kurullarına ve diğer yetkili kurumlara görev ve sorumluluk yükleyen yasalar, yönetmelikler ve ilke kararlar 19. yüzyıldan günümüze değin nasıl dönüşmüştür,

-Koruma kurullarının aldığı kararlar nasıl incelenir ve uygulamada söz konusu kararlar nasıl görünürlük elde eder,

-Kültür varlıklarının bilgi ve belge değerinin muhafaza edilmesinde kurul kararlarının etkisi nasıl değerlendirilir?

Eyüp tarihini konu alan ve alandaki eserlerin değerlendirildiği temel kaynaklar; Nermi Haskan'ın Eyüp Sultan Tarihi adlı çalışması, Ayvansarayi Hafız Hüseyin'in Hadikatü'l-Cevami çalışması, camiler odağında ise Tahsin Öz'ün İstanbul Camileri adlı çalışmasıdır. Söz konusu çalışmaların yanı sıra somut olmayan kültürel miras odaklı bir doktora tezi olan Nursel Uyanıker'in Eyüp Sultan Türbesi Etrafında

Teşekkül Eden Efsanelerin Tespiti ve İncelenmesi başlıklı çalışması ile Nuran Çetin'in doktora tezi olan Eyüp Tekkeleri başlıklı çalışma önemlidir. Çetin'in tezi Eyüp'te yer alan tekkelerin kurucuları ve kuruluşu, bu tekkelerde faaliyet yürüten tarîkatlar, postnişinler ve şeyhler odağındadır. Tuğba Keskin'in yüksek lisans tezi olan Eyüp Nişancı Yenileme Alanı ve Çevresi Kentsel Sit Alanı Koruma Önerisi başlıklı çalışma ise mahalle odaklı bir inceleme sunar.

Kurul kararlarını merkeze alan Şermin Çakıcı'nın Bursa'daki Koruma Faaliyetlerinin Koruma Kurul Kararları Odaklı Değerlendirilmesi: 1955-2012 başlıklı doktora tezi, Hüseyin Çelebi'nin Kültür Varlıklarını Koruma Kurullarının İşleyişleri; Hollanda ve Belarus Örnekleri ile Karşılaştırılması başlıklı yüksek lisans tezi, Aysun Eyüboğlu Erşen'in Tarihi Kentlerin Korunmasında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararlarının Edirne Kenti Örneğinde Değerlendirilmesi başlıklı doktora tezi koruma kurulları ve kararlarını inceleyen çalışmalar olmalarıyla önem taşır.

Eyüp özelinde bütüncül biçimde kurul kararlarının incelendiği bir çalışma bulunmamakla birlikte bu tez kurul arşivlerinin incelenmesi, arşivin araştırmacılarca sadece teknik bakımdan değil sosyal bilimler odağında değerlendirilmesi, kültürel hafıza ve şehir kimliği olgusunun kararlar özelinde işlenmesiyle koruma literatürüne özgün bir yer açar. Çalışma kapsamında mekânsal/ fonksiyonel özelliklerden yola çıkılarak, kurul kararları aracılığıyla yeri inşa eden hafızaya ve kimliğe dair değerlendirme yapılmış, kültür varlıklarının geçirdiği değişimler tarihsel bir çizgide izlenmiş ve literatürden destek alınarak bir yerin tarihi tescilli eserler aracılığıyla irdelenmiştir.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Eyüp semti çeşitli işlevlerle kullanılan tarihi yapı gruplarına sahiptir. Tarihi merkez ve çeper olarak çerçeve çizebileceğimiz semtte 28 mahalle bulunur fakat tescilli eserler ağırlıklı olarak tarihi merkez çevresinde yer alır ve envanter çalışması tarihi merkez çevresindeki mahallelerde yoğunlaşır. Koruma eylemi eserin somut varlığını korumayı önceler, bu doğrultuda belgelendirme faaliyetinin önemi ortaya çıkar. Çalışmanın saha kısmında tarihi yapılar ziyaret edilerek ve fotoğraflanarak görsel kayıtlar oluşturulmuş, her bir eserin bilgi ve belge değeri kayıt altına alınmış ve bu yolla oluşturulan envanterde yer alan yapılara dair mahalle, sokak vd. oluşturan bilgilerin geçerli ve güvenilir olması sağlanmıştır. Bunun yanı sıra tescilli eserlere yönelik alınan kurul kararları kültürel hafıza, şehir kimliği, özgün değer, yerin ve zamanın ruhu, koruma ve kültür politikaları odağında incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle merkezi yönetime bağlı İstanbul I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Eyüp Sultan Belediyesi[1] İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden semtteki tescilli eserlerin listelendiği envanter edinilmiş ve söz sonusu eserlere dair veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler Eyüp Sultan Araştırma Merkezi Arşivi'nde (EYSAM) kapsamlı bir araştırmayla literatürle ilişkilendirilerek işlenmiş ve tescilli

[1]19/10/2017 tarihli, 7039 sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da, 36. madde kapsamında İstanbul iline bağlı "Eyüp" ilçesinin adı "Eyüpsultan" olarak değiştirilmiştir. Bu bağlamda tezimizde belediye ismi Eyüp Sultan Belediyesi şeklinde ifade edilirken, yere dair tanımlayıcı bir ifade olarak Eyüp ismi kullanılmaktadır.

eserler işlevlerine göre tasnif edilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen yapı türleri şöyledir; Cami ve mescitler, tekkeler, kiliseler, imaret ve fabrika yapıları. Mevcut yapıların seçilme nedenleri; yapıların Eyüp kimliğini temsil yönlerinin bulunması, yeri tanıtıcı niteliklere sahip olması, dini ve kamusal kullanım bağlamında ve kurul kararları incelendiğinde yere dair koruma olgusuna yönelik anlamlı veriler sağlamasıdır. Bu kapsamda Eyüp'te tescilli 43 cami, 20 tekke, 2 kilise, 1 imaret ve 3 fabrika yapısı ele alınmıştır.

Yapıların birden fazla isminin bulunması (Bu isimlendirmeler mahalle ve sokak isimlerine, yapının bânisine, mimarına, sokakta yahut mahallede ikâmet etmiş tarihi şahsiyetlere, değişen mahalle, sokak ismine bağlı olarak çeşitlenir.) sebebiyle çoklu kaynak taraması yapılmış ve edinilen çoklu isimleri de içeren kapsamlı bir envanter oluşturulmuştur. Elde edilen verilerin geçerliliği ve güvenilirliğinin sağlanması açısından saha ziyaretleri yapılmış ve oluşturulan envanterde yapılara dair şu bilgilere yer verilmiştir; mahalle, cadde, sokak, ada ve parsel verileri, yapının varsa çeşitli isimleri, yapının mimarı ve bânisi, inşa dönemi, yapının bakımından sorumlu kurum, yapının güncel işlevi, koruma grubu, tescil derecesi ve tarihi.

Arşiv araştırması kapsamında tescilli kültür varlıkları hakkındaki yasal durum İstanbul 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve Eyüp Sultan Belediyesi'ne bağlı Eyüp Sultan Araştırma Merkezi (EYSAM) arşivlerinden elde edilmiştir. Saha kısmında aktarılan kurul kararları anlaşılır biçimde özetlenmiş ve aksi belirtilmedikçe söz konusus kararlar EYSAM arşivinden edinilmiştir. EYSAM, Eyüp'ün tarihine, köklü kültürüne, sosyal ve ekonomik yapısına dair çeşitli kaynakları bünyesinde barındıran, Eyüp'ün kültürel hafızasının korunmasına ve bilinmesine dair çalışmalar yürüten, yerel kimliği destekleyici bilgi ve belgelere erişimiyle açık veri sunan bir araştırma merkezidir. Envanteri oluşturulan ve fotoğrafik kayıt altına alınan yapı sayısı oldukça fazladır ve bu çerçevede çalışmada saha araştırması önemli bir yer tutar. Mekân odaklı literatür araştırması ve saha analizleri sonucunda elde edilen tüm verilere istinaden yapıların her birinin mimari nitelikleri, işlevleri, ait oldukları tarihsel bağlam ortaya konmuş, dijital kültürel miras olgusunu destekleyen bir haritalama yazılımı olan ArcGIS kullanılarak kültür varlıklarının bulunduğu mahallelerdeki konumu gösterilmiştir. EYSAM arşivinden, ansiklopedi maddeleri, gravür ve fotoğraf gibi yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen bilgi ve bulgular, Eyüp'ün kültürel hafızasının ve yerin dönüşümünün izlenmesini ve haritaların oluşumunu sağlamıştır. Mevcut haritalar aracılığıyla kültürel mirasın sürdürülebilir biçimde gelecek nesillere aktarılmasında dijital belgeleme yapılmış, bu husus çalışmanın yöntem kısmını desteklemiş ve kültürel mirasın korunması faaliyetinin disiplinlerarası konumunu ortaya koymuştur.

Araştırma kapsamında yararlanılan kaynaklar ağırlıklı olarak yasalar, yönetmelikler ve ilke kararlardır. Bunun yanı sıra tezler, kitaplar, makaleler, seyahatnâmeler ve görsel belgeler diğer kaynakları oluşturur. İstanbul'u ziyaret eden gezginlerin/ tarihi şahsiyetlerin söz konusu gezilerinde Eyüp hakkındaki değerlendirmeleri izlenmiş ve çalışmanın ilgili kısımlarında bu değerlendirmelere yer verilmiştir. Eyüp kimliğine dair kapsamlı ve kıymetli bir havuz olan Eyüp Sultan Sempozyumlarından da oldukça istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ARKA PLAN

Koruma faaliyetini kurul kararları odağında ele alan bu çalışmada kavramsal çerçeveyi kültür, kültürel miras, koruma olgusu, yerin ve zamanın ruhu kavramlarıyla şehir kimliği olgusu oluşturur. Söz konusu kavramlar kültürel mirasın kapsamının ve dönüşümünün incelenmesinde, miras kavramının içeriğinin ve sınırlarının takip edilmesinde, kavramın kullanım biçimlerinin anlaşılmasında rolü olan anahtarlardır. Eyüp'te yer alan tescilli eserlerin yerin anlamı ve bağlamı çerçevesinde değerlendirilebilmesi, kurul kararlarının kültürel hafızayla ilişkilendirilmesi ve araştırmanın mekânını oluşturan Eyüp'ün somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının Türk-İslam şehircilik olgusuyla incelenmesi için kültürel miras kavrayışındaki gelişimin yasal belgeler eşliğinde açıklanması gerekmektedir. Bu minvalde tezin birinci bölümünde sırasıyla kültür, kültürel miras (somut miras-somut olmayan miras), tarihi ve doğal çevreyi koruma olgusu, zamanın ve yerin ruhu kavramları incelenmiş ve bu kapsamda İstanbul'un fethiyle bir Türk-İslam şehri hâline gelen Eyüp'ün sahip olduğu tescilli kültürel miras unsurlarının anlamı ve bağlamı vurgulanmıştır.

1. 1. Kültür: Kökeni, Gelişimi ve Yayılımı

Kültür kavramı karmaşık bir bütün olup salt bir bilim dalının çatısı altında incelenmemekte ve tarih, antropoloji, dilbilim, siyaset bilimi, sosyoloji vd. gibi farklı disiplinlerin yaklaşımlarıyla çok yönlü araştırmalara konu olmaktadır. Söz konusu kavram etimolojik olarak incelendiğinde kavramın doğadan türediği görülmektedir. "Kültür ile aynı kökten gelen *coulter* saban demirinin ağzı demektir. İnsan faaliyetlerinin en inceliklisine işaret eden kültür emek ve tarımdan (agriculture), gelişim (cultivation) ve üründen (crops) alınmıştır. Kavram başlangıçta tümüyle materyalist bir süreci imlemiş, zamanla tinsel meseleleri de kapsamıştır" (Eagleton, 2016: 9-10). Kültürün köklerini doğadan alması ona durağan olmayan bir alan açmış ve bu bağlamda kültür anlam evrenini sürekli genişletmiş, küresel, ulusal ve yerel unsurlar kavramın içeriğini zenginleştirmiştir. Özlem'e göre; "Kültür Latince *colere* fiilinden türetilmiştir. Colere; işlemek, yetiştirmek, düzenlemek, onarmak, inşa etmek, bakım ve özen göstermek, ekip biçmek, iyileştirmek, eğitmek vb. anlamlarını birlikte içeren zengin bir anlama sahiptir" (2019: 158). Kültür bir birikimdir, insanın geçmişte yapıp ettiklerinin yaşadığı dönemin eklentileriyle geleceğe aktarılmasıdır. Çok yönlü tanımlamaları bulunan kültüre dair ilk kapsamlı tanımlama "İngiliz antropolog Sir Edward Burnett Tylor'a aittir. Tylor, 1871'deki yazılarında kültürü, kişinin, toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilginin, inancın, sanatın, hukukun, ahlakın, âdetin, geleneğin, alışkanlığın ve yeteneklerin karmaşık bütünü olarak tanımlamıştır" (Haviland vd. 2008: 103).

Kültür teknik, dil, gelenek- görenek, giyim-kuşam, yeme- içme biçimleri, estetik, din, ahlak vb. birçok ögeyi içerir ve bu içerik fiziksel/nesnel ve anlamsal/ davranışsal yönlere açılır. Kültürün kapsamındaki bu genişleme onun sadece somut bağlamlarda değerlendirilmesini önler ve bu doğrultuda kültür somut olmayan unsurları da içerisine alan bir anlam evrenine sahip olur. Tomlinson'a göre; "Kültür insanların sembolik temsil pratikleri yoluyla anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni olarak tanımlanabilir" (2017: 35). Kültür birleştirici, paylaştırıcı ve tanıtıcı niteliklere sahiptir, deneyimler yoluyla aktarılır, bireyin içinde bulunduğu topluma/ gruba aidiyetini arttırır, ekonomik, siyasal ve ideolojik özellikler taşır, dinamiktir, zaman içerisinde değişir ve dönüşür, çeşitli simgelerle tasvir edilir, bireyin ait olduğu toplumun davranış pratiklerini anlamlı kılmasını sağlar ve bir birikimin sonucudur. Kültür, *"kişilerin davranışları hakkında bize bilgi veren ve bu davranışlarda yansımasını bulan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılardan oluşur. Kültür, bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılır ve o toplumun üyeleri tarafından anlaşılır davranışlar üretir. Kültürler bize biyolojik olarak atalarımızdan miras kalmamıştır; kültür öğrenilir ve kültürün bütün değişik parçaları bütünleşmiş bir biçimde işlev görür"* (Haviland vd. 2008: 102). Kalıtsal olmayan yönüyle kültürel unsurlar doğrudan yahut dolaylı deneyimler yoluyla öğrenilir yahut öğretilir. Kültürel ve tarihsel devamlılığın sağlanmasında toplumun ortak deneyimleri aktif rol oynar, kuşaklar arası aktarılan birikimler aracılığıyla ortak kimliğin mensubu olan toplulukların yahut bireylerin varlığı muhafaza edilir.

Kültür kavramı farklı perspektiflerle incelenmekle birlikte çeşitli sınıflandırmalara tâbi tutulur. Örneğin Dellaloğlu'na göre kültür; üç unsur çerçevesinde biçimlenir. Bu unsurlar: "Antropolojik kültür (doğduğumuz kültür), müfredat (kitaplar, tiyatro oyunları, sergiler vb.) ve maarif (eğitim)'tir" (2020: 30- 31). Turhan'a göre ise kültür kavramı üç anlam ihtiva eder. Bu anlamlar: "*Kolektif insan ruhunun bir eseri olarak kültür ki bunlar maddi ve manevi her unsuru içerir. İkinci olarak kültürlü insan idealini temsil eden şahsiyetin yaradılışına göre muhtelif renkler alan tavırlara, hareketlerin muayyen bir tarzda asil, kibar, ince ve zarif olmasına verilen ehemmiyettir. Son olarak kültürün anlamı ise herhangi bir cemiyetin yeryüzünde seçkin bir mevkie sahip olmasını temin eden umumi atitütleri, hayat telakkilerini ve medeniyetin hususi tezahürlerini ifade eden hususlarıdır"* (2018: 27-28). Kültür maddi ve manevi bileşenleri ile öne çıkar ve içerdiği esnek anlama istinaden her disiplinin yahut araştırmacının araştırma alanına yahut bakış açısına göre değerlendirebileceği çoklu anlama dâhil olur. Güvenç'e göre; *"Kültür Tanrı'nın veya doğanın yarattıkları yanında yaşayıp öğrendiğimiz her şeydir. Toplumun üyesi olarak insanın, yaşayarak, yaparak öğrendiği ve aktarıp öğrettiği maddi ve manevi her şeyden oluşan karmaşık bir bütündür"* (2018: 14). Somut ve somut olmayan ögeleri bir potada değerlendiren ve kültürün öğrenme ve öğretme yönünün altını çizen mevcut tanımın aksine Güngör'e göre ise; "Kültür bir inançlar, bilgiler, his ve heyecanlar bütünüdür, yani maddi değildir. Bu manevi bütün, uygulama hâlinde maddi formlara bürünmektedir" (2019: 9).

Kültürün ihtiyaç giderici yönü farklı kimlikleri bir araya getirmektedir. Farklılaşan ihtiyaçlar farklı kültürler oluşturmakta ve kültürel çeşitlilik bu yolla beslenmektedir. Gereksinimler ve bu gereksinimleri

karşılamaya yönelik çözümler tecrübe yoluyla yahut kuşaklar öncesine dayanan birikmiş tecrübelerden istifadeyle giderilir ve en nihayetinde biriken çözümler, öğrenilen ihtiyaç giderici eylemler/ uygulamalar kolektif kültürü oluşturur. Bu perspektiften hareketle kültür olgusu ihtiyaçlar ve çevresel imkânların karşılıklı bağıyla ortaya çıkar, gelişir ve dönüşür. Toplulukların kendi içinde paylaştığı ortak deneyimler yeni biçimler, ürünler, nesneler, gelenekler ve anlatılar üretir. Bu üretimler kuşaklar arası aktarım yoluyla depolanır, her biri ortak kimlik, kültür ve hafızayı oluşturan göstergeleri meydana getirir. Duralı' ya göre; *"Kültürün üç esası vardır. Yaşamak için zorunlu ihtiyaçların karşılanması hüneri ki, buna zanaat denir; beşerin, hemcinsleri, canlı ile cansız doğal çevresiyle kaçınılmazcasına kurduğu ilişkiler ağı ki, bu da bize gelenekler ile görenekleri verir, diğeri ise esasların da esası olan inançlardır"* (2018: 88).

Sonuç olarak kültür; farklı kimliklere mensup bireyleri buluşturan, topluluk duygusu veren, kolektif yahut bireysel eylemlerin yahut eylemsizliğin bir sonucu olan, değerler, inançlar, sanatlar, anlatılar, ritüeller, törenler, kurumlar vb. olarak üretilen ve aynı zamanda tüketilen, öğrenilen ve öğretilen, ihtiyaç gideren, değişen, dönüşen, değiştiren ve dönüştüren unsurlar bütünüdür. Kültür toplumsal davranışlar ve kullanılan araç gereçler üzerinden simgesel bir forma bürünür, bu şekilde gözlemlenebilir bir biçim alır ve aynı zamanda topluluğun anlam üretmesini sağlar, bireye ve topluma manevi bir anlam çerçevesi çizer.

1. 2. Kültürel Miras Kavramı: Anlamı ve Kapsamı

Kültürel miras kavramı bireylerin, grupların, toplumların ortak tarihini, tavır ve tutumlarını yansıtan, ortak kültür ve medeniyet unsurlarını barındıran, bir birikimin ürünü olan, maddi ve maddi olmayan ögeleriyle bireyleri içerisinde bulunduğu topluma bağlayan, salt bulunduğu alanın, toplumun değil tüm insanlığın ortak paydasını oluşturan bütüncül bir kavramdır. Kültürel miras tanımları başlangıçta mimari yapılar, tarihi anıtlar gibi somut ve tekil unsurları içermekteyken zamanla kavramın kapsamı genişlemiş ve arkeolojik alanlar, sivil yapı örnekleri, tarihi anıtların içinde bulunduğu çevreyle bir bütün olarak varlığı kültürel miras kavramı kapsamına dâhil olmuştur. Bu doğrultuda ICOMOS' un kuruluşunu destekleyen 1964 Venedik Tüzüğü'nde tanımlar kısmında yer alan tarihi anıt kavramı mimari miras ve çevrenin bütüncül bir değer oluşturduğunu ifade eden temel bir belge olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre; *"Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de içerir"* (URL-1).

1954 Lahey Sözleşmesi savaş dönemlerinde kültürel mirasın zarar görmesini önlemek maksadıyla oluşturulmuş olmasına karşın kültürel varlık ve insanlığın kültür mirası kavramlarını içermesi, ortak

mirasa vurgu yapması, mirası tekil yapı ölçeğinden uzakta bir perspektifle değerlendirmesi sebebiyle önem taşır. Söz konusu sözleşmenin birinci maddesine göre kültürel varlıklar; *"Dini veya laik, mimari, tarihî anıtlarla sanat anıtları, arkeolojik değerlerdeki yerler, bütünü itibariyle tarihî veya artistik bir alâka arz eden yapı toplulukları, sanat eserleri, el yazmaları, kitap ve başkaca tarihî, artistik veya arkeolojik değer taşıyan eşya, keza yukarıda bildirilen servetlerden mürekkep bilim koleksiyonlarıyla, önemli kitap, arşiv röprodüksiyon koleksiyonları ve emsali gibi milletlerin kültür muamelelerinde büyük önemde yeri olan menkul ve gayrimenkul mallardır"* (URL- 2).

Kültürel miras unsurlarının tarihsel, mekânsal ve teknik açıdan bütüncül bir değer oluşturması ve tarihi bir belge niteliği taşıması mirası tek yapı ölçeğinde değerlendiren düşüncenin değişimini sağlamıştır. 1975 ICOMOS Amsterdam Bildirgesi'nde bu husus şöyle yer bulmuştur; "Mimarlık mirası yalnız üstün nitelikli tek yapıları ve çevrelerini değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları da içermektedir" (URL- 3). İnsan, mekân ve zaman etkileşiminin bir sonucu olan yapılar, değerler, inançlar sistemi, normlar, tutumlar ve simgeler bireylerin, grupların ve toplumların kimliklerinin birer temsilidir. Bu temsil bireylerin yahut toplumların varlığını açıklayan ortak bir dil oluşturur. Kültürel miras unsurları da parçası olduğu toplumun simge üretme eylemi olarak değerlendirilir. Bu bağlamda kültürel miras unsurları bireylerin, grupların, toplumların kendini ifade etme aracı olarak meydana getirdikleri, ortak kimliği ve kültürü yansıtan, bireyi, grubu, toplumu tanımlayıcı niteliklere sahip eserler ve eylemler bütünü olarak kabul edilir. Tezin araştırma sahasını oluşturan Eyüp'te miras kavrayışı yerel özellikleri vurgulayan, içerisinde çeşitli tarzlar ve üsluplar barındıran, yer aldığı çevreyle zamanla bütünleşen, içinde bulunduğu çevrenin estetik ve beğeni ilkelerini yansıtan niteliklere sahip olmasıyla miras kavrayışındaki genişlemeye önemli bir örnek sunar.

İnsanlığın ortak değeri olan kültürel ve doğal miras unsurları savaşlar, hızlı kentleşme ve bunun getirdiği alt yapı çalışmaları, doğal afetler, yanlış koruma politikaları, bilinç yoksunluğu gibi sebeplerle zarar görmekte yahut yok olmaktadır. İnsanlığın ortak hafızasının yok olması uluslararası kurum ve kuruluşların oluşumunu desteklemekte ve taraf devletlerin katkısıyla kültürel mirası koruma olgusu uluslararası bir mesele hâline gelmektedir. İnsanlığın ortak kültürel mirasının korunmasında merkezi önemi olan 1972 UNESCO Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi kültürel miras alanında uluslararası yükümlülükler ve gereklilikler belirlemesiyle geniş kapsamlı bir sözleşme olmuş ve koruma alanında etkin politikaların üretilmesini sağlamıştır. 1954 Lahey Sözleşmesi'nde olduğu gibi söz konusu sözleşmede de taşınmaz kültür varlıkları vurgusu bulunur fakat bu sözleşmede yer alan *dünya mirası* kavramı sözleşmenin küresel yönünü ifade eder ve bu kapsayıcılık mirasın evrensel bir değer olduğu fikrini destekler. Söz konusu sözleşmeye göre; *"Kültürel ve doğal mirasın herhangi bir parçasının bozulması veya yok olması, bütün dünya milletlerinin mirası için zararlı bir yoksullaşma*

teşkil etmekte, hangi halka ait olursa olsun bu eşsiz ve yeri doldurulmaz kültür varlıklarının korunması dünyanın bütün halkları için önem taşımaktadır" (URL- 4).

Kültür varlıklarının muhafazası noktasında mühim yeri olan 1972 UNESCO Dünya Kültür ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi uluslararası iş birliği ile *Dünya Miras Listesi* oluşturmakta ve bu doğrultuda kültürel mirasa bir disiplin çerçevesinde yaklaşılmasını sağlamaktadır. Söz konusu liste miras unsurunun yalnız bulunduğu ülkenin bir değeri olmadığı inancıyla oluşturulmakta, mirasın üstün evrensel değerini vurgulamakta bu sayede belgeleme, koruma ve toplumla buluşturma faaliyetlerinin gerçekleştirilmesini desteklemektedir. Sözleşme aracılığıyla üstün evrensel değer kriterleri belirlenmiş ve bu kriterlere uygunluk doğrultusunda Dünya Miras Listesi'ne girebilmek mümkün olmuştur. Bu kriterler genel çerçevede şöyledir; bir başyapıt olmak, seçkin ve önemli bir yeniliği temsil etmek, tarihe tanıklık eden bir olayın, durumun yahut kişinin temsili olmak, yaşayan yahut yok olmuş bir geleneğin örneğini sunmak, insan doğa etkileşiminin istisnai bir sonucu olmak, ünik bir peyzaj değeri sunmak, yaşama etki eden jeolojik bir sürecin örneği olmak. Ortak miras kabulüyle hareket eden listeleme yaklaşımı mirasın sistematik bir biçimde değerlendirilmesini desteklemekte ve söz konusu listeye giren unsurlar devletlerin *Dünya Mirası Fonu*'ndan yararlanmasını sağlamaktadır. Taraf devletlerin miras fonuyla edindiği maddi destek yine mirasın korunması faaliyetlerinde kullanılmakta ve bu yolla mirasın üstün evrensel değerinin sürdürülebilirliği bir sorumluluk alanı olarak kabul görmektedir.

Uluslararası, ulusal veya yerel miras unsurları tarihsel birikimle, zaman içinde oluşur ve bu unsurlar insanlığa mâl olmuş ortak evrensel değerler olarak muhafaza edilir. Bu bağlamda günümüzde ortaya konan birçok mimari eser yahut faaliyet türü bir sonraki dönem yahut gelecek kuşaklar için bir kültür mirası unsuru olmaya adaydır ve bu unsurlar ulusal kültürün de bir parçasıdır. Kültürel miras unsurları ortak hafızanın, birikimin ve bir sürecin ürünüdür. Mirasa dâhil olan nesneler, gelenekler, ritüeller, anlatılar, yerleşimler her ne kadar bulundukları yere ait olsalar da bu ögeler küresel stratejiler ve eylemler aracılığıyla tüm insanlığa ait oluşlarıyla değerlendirilir.

Eyüp'te yerel kimliğin biçim almasında yadsınamaz yeri olan kültürel miras unsurlarının küresel, bölgesel ve yerel politikalarla korunması, gelecek kuşaklara mirasın bozulmadan aktarılması çok kültürlülüğün devamlılığı hususunda anlamlıdır. Zira kolektif yahut bireysel hafızanın sürdürülmesinde evrensel ve yerel kültür kaynaklarının tanınması zorunlu bir eylemdir. Kültürel miras kavramının kapsamı daima genişler, bireye yahut topluma kimlik kazandıran bu unsurlar ayrıştırılmadan, hiyerarşik bir düzenlemeye dâhil olmadan küresel iş birlikleriyle, ulusal iç hukuk düzenlemeleriyle ortak hafıza unsurları olarak kabul görür. Ortak hafıza olarak değerlendirilen kültürel mirasın genişleyen içeriği gerek uluslararası gerekse ulusal belgelerde vurgulanır. Örneğin 30.05.2012 ve 17.03.2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen ulusal mimari koruma uzmanları toplantıları ve ICOMOS Türkiye Milli

Komitesi'nin çalışmaları neticesinde revize edilen ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'ne göre kültürel miras; *"Geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim hâlinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklar olarak tanımlanır"* (URL-5). Mirasın canlı bir organizma gibi kapsamını değiştirmesi/ dönüştürmesi bütüncül ve dinamik koruma yaklaşımlarını gerektirmekte ve bu durum ortak hareket etmek noktasında küresel organizasyonların önemini ve gereğini ortaya koymaktadır.

1. 2. 1. Somut Kültürel Miras

Kültürel miras kavramı, somut ve somut olmayan miras olmak üzere iki ana alanda sınıflandırılmaktadır. Kültür ve tabiat varlıkları olarak ayrılan somut kültürel miras unsurları kendi içinde de taşınabilir ve taşınmaz oluşlarıyla değerlendirilmektedir. Mirasın taşınabilir ve taşınmaz olma durumu kültür varlığı tanımlamalarında başlangıçtan beri yer bulmuş ve yasal düzenlemelerle açıklanmıştır. 21/7/1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda kültür varlıkları; *"Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar olarak tanımlanmaktadır"* (URL-6). Aynı kanunda yer alan tabiat varlıkları kavramı; *"Jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir"* (URL- 7). Somut kültürel miras kapsamında insan eliyle oluşmayan, doğal süreçlerin bir sonucu olan jeolojik oluşumlar doğal varlık kapsamına girmektedir.

Kültürel mirasın korunması faaliyetleri ilk aşamada korunmaya değerin ne olduğu sorusunu ve bu soruya verilen cevapları merkeze almıştır. Koruma faaliyetleri başlangıçta korunmaya değer unsurların somut unsurlar olduğu inancıyla gelişme göstermiştir. Somut kültürel miras varlıklarına taşınabilir ve taşınmaz oluşları çerçevesinde yaklaşılmıştır. Bu bağlamda taşınabilir kültür varlıkları, bir kültürün tarihsel, sosyal, ekonomik, politik ve estetik değerlerini yansıtan, bilgi ve belge niteliği olan, içinde biriken bir kimlik değerinin olduğu, grupların yahut toplumların birikmiş geleneğini simgeleyen, gündelik yaşam pratikleri içerisinde kullanım görebilen taşınır varlıkların tümüdür. Taşınabilir varlıklar iğneler, yazmalar, giyim- kuşam ürünleri, çanak- çömlekler gibi günlük kullanım gören ögelerin yanı sıra heykeller ve tekil anıtlar gibi objeleri de içerir. Kültürel mirasın taşınabilir yahut taşınamaz oluşu keskin bir ayrım ifade etmez, belirli şartlarda taşınmaz olarak değerlendirilen unsurların bir parçası taşınabilir kültür varlığı kapsamında muhafaza edilebilir böylelikle taşınmaz oluştan taşınabilirliğe geçiş mümkün olabilir. Tablolar, heykeller, çanak-çömlekler, çini ve mozaik eserler, dokumalar, mobilyalar,

aksesuarlar, sikkeler vb. olarak çeşitlenebilen taşınabilir eserler ve belge niteliği taşıyan her türden yazılı kaynaklar müzelerde yahut özel koleksiyonlarda saklanabilir/sergilenebilir. Fakat bazı özel durumlarda, özgün yapısı bir taşınmaza bağlı olan, onunla bütünleşik durumda bulunan duvar resimleri, heykeller, kapılar, pencereler oldukları biçimde, kendi yerlerinde muhafaza edilemeyecek duruma gelebilirler ve bu varlıklar bir çözüm olarak müzelere alınabilirler. Bu husus uluslararası sahada Venedik Tüzüğü'nün sekizinci maddesinde yer bulur. Buna göre; "Anıtın tamamlayıcı öğeleri sayılan heykel, resim gibi süslemeler bunları korumanın başka çaresi yoksa yerlerinden kaldırılabilir" (URL- 8). Eserin bütünlüğünün bozulmadan korunması ana hedef olmakla birlikte çözümsüz kalınan durumlarda uluslararası koruma düşüncesi mevcut eylem alanını açar.

Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliğe göre taşınmaz kültür varlıkları; *"Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan, o eseri meydana getiren toplumun toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal, bilimsel ya da estetik niteliklerinin belgesi olan yer üstünde, yer altında veya su altındaki korunması gerekli taşınmaz varlıklardır"* (URL- 9). Taşınmaz kültür varlıkları tekil yapılar olarak değil, içerisinde bulunduğu alanla bütüncül bir kavrayışla değerlendirilir ve çevresiyle beraber korunur. *"Ulusal mirasın önemli bir bölümünü taşınmaz nitelikteki yapıtlar oluşturur; bunlar her ulusun oturduğu ülkenin bir tür tapusu olan kentler ya da tek başına anıtlar hâlindeki mimarlık yapıtlarıdır"* (Akurgal, 2018: 139). Mimari geleneğin, üslup, süsleme ve tekniğin taşınmaz unsurlar üzerinden izlenmesi söz konusu eserleri kimliği tanımlayan sembol yapılar olarak da öne çıkarır. Her ülkenin tanımlayıcı sembol yapıları ve yerleri bulunur ve yine her ülke kendini tanımlayan yapıların yahut yerlerin hangi eserler ya da yerler olduğuna dair belirleyici kriterler oluşturur. Türkiye'de bu kriterler 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında açıklanır. Yasa'ya göre; *"Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar, belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar, sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler korunması gereken taşınmaz kültürel miras unsurlarıdır"* (URL- 10). Aynı kanunda belirtildiği üzere; *"Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının ve doğal sit alanlarının tespiti, Kültür ve Turizm Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili ve faaliyetleri etkilenen kurum ve kuruluşların görüşü alınarak yapılır"* (URL- 11). Bu doğrultuda kültür varlıklarının belgelenmesi/tescili önem kazanır. Tescil yoluyla, korunmaya değer bulunan kültürel miras varlıkları yasal güvence altına alınır. Somut miras unsurlarının korunması noktasında iki sınıflandırmanın olduğunu ileri süren Tekeli'ye göre; *"Koruma anlayışları in situ ve ex situ olarak öne çıkar. Bunlardan in situ korunacak olanın yerinde korunmasıdır. Ex situ ise korunacak olanın kendi yaşamı içinde olması gereken bir yerde*

değil ondan ayrı, bu amaçla kurulmuş özel bir yerde ya da kurumda korunmasıdır" (2014: 107). Söz konusu koruma eyleminde somut unsur odaklı kültürel miras algısı taşınabilir yahut taşınmaz oluş çerçevesinde değerlendirilmiş, bu eserlerin olduğu yerde yahut müze gibi özel amaçla oluşturulan mekânlarda muhafaza edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. İnsanların, grupların, toplumların yaşamlarını sürdürdüğü coğrafyanın, mekânın ya da bir şehrin tarihsel arka planını öğrenme ihtiyacı kültürel ve doğal varlıkların korunması gerekliliğini desteklemektedir. Gündelik yaşam faaliyetlerine de konu olmuş/olan kültür varlıkları kolektif kültürün birer temsilini, bireysel ve tarihsel kimliğin ifadesini oluşturur. Somutun temsil gücü hâkim koruma olgusunun temelini ortaya koysa da taşınabilir ve taşınmaz oluş da kültürel mirasın korunması kapsamında ikilik yaratmakta, taşınabilir oluş söz konusu varlıkların kolaylıkla yer değiştirmesine yol açabilmektedir. Miras unsurlarının fiziksel nitelikleriyle değerlendirilmesi, somut eser ve tekil anıt odaklı koruma kavrayışı günümüze uzanan süreçte değişime uğramış, bir geleneğin, bilginin, törenin yahut ritüelin de korunmaya değer olduğu fikri desteklenmiş ve bütüncül korumanın önemi yasal belgelerde ifade edilmiştir.

1. 2. 4. Somut Olmayan Kültürel Miras

Somut olmayan kültürel miras kavramı UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi'ne göre; *"Toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar anlamına gelmektedir"* (URL- 12). Türkçede somut olmayan kültürel miras kavramıyla açıklanan bu miras alanı, UNESCO sözleşmelerinde İngilizcede intangible cultural heritage, Fransızcada patrimoine culturel immatérial olarak ifade edilir. Oğuz'a göre; *"Türkçeye maddi olmayan kültürel miras, materyali olmayan kültürel miras, materyalsiz kültürel miras veya somut olmayan kültürel miras şeklinde çevrilmesi bir tercih değil, metne sadık kalmaya yönelik bir zorunluluktur"* (2018: 28). Literatürde ağırlıklı olarak halk bilimi yahut folklor kavramlarıyla ifade bulan bu miras alanı mevcut sözleşmede somut olmayan kültürel miras kavramına karşılık gelmektedir. Nesilden nesile aktarılan somut olmayan miras unsurları, bireylerin, grupların, toplumların doğayla ve tarihle kurdukları ilişkinin bir sonucu olarak meydana gelir ve dinamik bir tavırla sürekli yeniden üretilir. Kuşaklar arası deneyim ve bilgi aktarımlarıyla oluşan somut olmayan miras ögeleri; bireyleri içerisinde bulundukları topluma ve gruba bağlar, toplumların tarihsel devamlılık duygusunu destekler, kimlik oluşumunu besler, bireyin/ toplumun içinde bulunduğu çevreyi anlamlandırmasını ve bu yolla kültürel ve geleneksel bir birikim oluşturmasını sağlar.

UNESCO'nun 25. Genel Konferansı kapsamında 15 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı kapsamında somut olmayan mirasın önemi vurgulanmış

ve bu karar sonraki yıllarda taraf devletlerce imzalanan belgelere temel oluşturmuştur. *"UNESCO tarihine folklorun korunması yönünde alınan ilk ve en önemli karar olarak geçen tavsiye karar, 2003 Sözleşmesi'nin olduğu kadar 2001 ve 2005 yıllarında ilan edilen sözleşmelerin de oluşumunu desteklemiş ve İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlanı (İSSOMBİ) programlarının da temel dayanağı olmuştur"* (Oğuz, 2018: 15). 1993 yılında Yaşayan İnsan Hazineleri Programı somut olmayan miras geleneklerinin taşıyıcısı ve aktarıcı olan kişilerin tanınmasını ve canlı bir geleneğin kayıt altına alınmasını desteklemiş, bu yolla gerek bir geleneğin ustasının genç kuşaklara tanıtılması gerekse ustanın bilgi birikiminin kayıt altına alınması amaçlanmıştır.

2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi kapsamında *"kültürün, toplum veya bir sosyal gruba özgü manevi, maddi, entelektüel ve duygusal özelliklerin tümü olarak kabul edilmesi gerektiği; sanat ve edebiyatın yanı sıra yaşam biçimi ve değerler sistemi, gelenekler ve inançları da kuşattığı teyit edilmiştir"* (URL- 13). Söz konusu bildirgenin ardından 2002'de 16-17 Eylül'de İstanbul'da Kültürel Çeşitliliğin Aynasında Somut Olmayan Kültürel Miras başlıklı Kültür Bakanları Yuvarlak Masa Toplantısı gerçekleştirilmiş, bu toplantıda somut olmayan kültürel miras unsurlarının kimlik değeri vurgulanmış ve söz konusu unsurların da dâhil olduğu bir korumanın gerekliliği ifade edilmiştir. 2003'te UNESCO'nun 32. Genel Konferansı'nda 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul edilmiştir. Türkiye özelinde 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (Numara: 54489) 21 Ocak 2006 tarihli, 26056 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne istinaden mirasın kapsamı şöyledir; *"Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, el sanatları geleneği"* (URL- 14). Somut olmayan kültürel miras geçmişten miras alınan bilgi birikimi ve geleneğine ek olarak günümüzde kırsal yaşama yahut kentsel yaşama ait uygulamaları da içermektedir, bu miras yaşamla iç içedir ve daima bir üretim, değişim/ dönüşüm hâlindedir, canlıdır.

Toplumsal uygulamalar ve ritüeller gibi eylemlerin somut olmayan kültürel miras adı altında yer bulması kültürel bir bütünlük sağlar ve bu uygulamalar birleştirici unsurlar olarak da değerlendirilir. Sözlü kültürlerde kültürel hafıza oyunlarda, dans figürlerinde, resimlerde, yeme- içme biçimlerinde, kostümlerde, kullanılan aksesuarlarda izlenir. Somut olmayan kültürel miras unsurları geleneğin, içinde yaşanılan toplumun dünyayı ve doğayı kavrayış biçiminin bir ifadesini oluşturur, estetiğin temsil ettiği bir geleneği sunar, bireyi, grubu, toplumu tanımlayıcı ve tanıtıcı işlev görür. Walter Benjamin'e göre; "Gelenek denilen değer kalemi, kültür mirasından tasfiye edilir" (2019: 55). Toplumun ortak mirası olan gelenek değeri mirasın üreticisi, uygulayıcısı, aktarıcısı ve koruyucusu olan toplumdan, insandan güç alır ve toplumla, insanla bağ kurar. Somut olmayan kültürel miras unsurlarının insana, topluma ve

doğaya sıkı sıkıya bağlı oluşu mirasın devamlılığının sağlanması hususunda anlamlı bir hassasiyet gerektirir. "Bu mirasın kırılgan bir yapıya sahip olmasındaki temel neden, varlığının dokümanlarda, anıtlarda, medyada değil yaşam biçimlerinde, insan vücudunda ve zihninde devam etmesindedir" (Pietrobruno, 2018: 53). Somut olmayan mirasın yaşamın bire bir içinde devinmesi, dış etkenlere, bilgi ve iletişim teknolojilerinin bozucu etkilerine açık olması anlamı yakalanan bu pratiklerin yaşatılarak korunması gerekliliğini bir anlamda zorunluluğunu ortaya koyar. *"Köklerini oluşturan mekânları okuyamayan ve dolayısıyla bağlanamayan kendine yabancılaşmış bir kültür parçası olan topluluğun aidiyet, kimlik ve estetik alanında derin bir mesele belirir."* (Can, 2020: 49-50). Miras unsuru bir geleneğin ürünü oluşuyla, estetik niteliğiyle, ait olduğu toplumca ne ölçüde anlamlı bulunduğuyla, kimliği tanımlayıcı özelliğiyle korunmaya değerdir. 2003 SOKÜM Sözleşmesi çerçevesinde miras unsurları eskilik değeriyle değerlendirilmez, bu unsurlar ait oldukları bireyleri, grupları yahut toplumları tanıtıcı oluşlarıyla, onlar için anlamlı bulunuşlarıyla değerlendirilir. Mirasın anlamsal ve tarihi kökleri ait olduğu toplumun bireylerine unsurun anlamlı gelmesiyle doğru orantılıdır, ortak hafızanın ürünü olan unsurlar toplumu birleştiren, bireyler arasında anlamlı bağlar kuran niteliklere sahiptir. Mirasın kuşaktan kuşağa aktarılması toplumu birleştiren anlamın da aktarılmasıdır. *"Tarihi, mimari ve arkeolojik miraslar, ait olduğu kültürün ve genelde insanlığın geçmişini aydınlatmaya hizmet ederken, somut olmayan kültürel miraslar daha çok ait olduğu kültürün ve tabii insanlığın halk arasında var olan ve yaşayan değerleriyle geleceğinin ihyasını hedefler"* (Oğuz, 2020: 225-226).

Farklı grupların, toplulukların, milletlerin aynı coğrafyayı paylaşması, aynı dil ve kültür ailesinden gelmesi, ortak tarihsel köklere, inançlara sahip olması gibi nedenler ortak miras ögelerinin oluşumuna yol açar. Ortak unsurların varlığı durumunda söz konusu gruplar, milletler vd. o unsuru ortak değer olarak belgeler ve sonuç olarak bu durum gruplar/ milletler arası diyaloğu besleyici bir husus olarak değerlendirilir. Somut olmayan her bir miras unsurunun birden fazla toplum/ ülke tarafından paylaşımı sözleşmede desteklenmekte ve bu durumun ülkeler ve toplumlar arasındaki diyaloğu besleyeceği ifade edilmektedir. Bu düşünceden hareketle *"SOKÜM'ün Korunması Sözleşmesi ve sözleşme çerçevesinde uluslararası ortak çalışma yapılması tavsiye edilir. Uluslararası ortak çalışma ve uygulama alanlarından biri de Çok Uluslu Dosya hazırlama, sunma ve ortak hazırlanan dosyadaki unsurun SOKÜM listesine kaydettirilmesi şeklindedir"* (Ekici, 2018: 83). Nitekim bu noktada 2003 SOKÜM Sözleşmesi'nin birinci maddesinde uluslararası iş birliği ifadesi yer bulur ve sözleşme kapsamında karşılıklı değerbilirlik ilkesiyle bir takım miras ögeleri ortak değer olarak kaydedilir.

2003 SOKÜM Sözleşmesi'nin ardından, UNESCO'nun 3-21 Ekim 2005 tarihlerinde Paris'te toplanan Genel Konferansı'nda 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşme kapsamında; *"Somut olmayan ve maddi zenginlik kaynağı olarak geleneksel bilgi ve özellikle de yerli halkların bilgi sistemlerinin önemi ve bunların sürdürülebilir kalkınmaya*

sağladığı olumlu katkı ile uygun şekilde korunmaya ve geliştirilmeye olan ihtiyaçları belirtilmiş, sanatçıları ve kültürel ifadelerin yaratımında yer alan diğer kişileri yetiştirmeye ve desteklemeye yönelik önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir" (URL- 15). Sonuç olarak somut unsur odaklı kültürel miras kavrayışı gelenekler, törensel uygulamalar, ritüeller, destan ve anlatılar gibi unsurları da içine alacak şekilde kapsamını genişletmiş, uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel organizasyonlarla ve yasal düzenlemelerle söz konusu unsurlar da koruma eyleminde kendisine yer açmıştır.

1. 3. Tarihi ve Doğal Çevreyi Koruma Olgusu

Kültürel mirası koruma eylemi insanlığın ortak sorumluluk alanı olarak kabul görmekte ve koruma çeşitli bilimsel ölçütler çerçevesinde açıklanan bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Farklı perspektiflerle tanımlanan koruma kavramı, mirasın muhafaza edilmesi gerekliliğinin ortaya çıktığı dönemlerden günümüze uzanan süreçte bilinç yahut algı olmaktan öteye geçmiş, bilimsel bir disiplin olarak kabul edilmiştir. Koruma kavramı en temel ifadeyle; *"kültür varlıklarını güvenle geleceğe aktarmak için yapılan sürekli bakım, konservasyon, restorasyon ve izleme işlemlerini kapsayan çalışmalar olarak tanımlanmaktadır"* (Ahunbay, 2019: 9). Koruma yaklaşımlarında topluma tarih bilinci kazandırmak, köklü bir tarihi sembolize etmek amacıyla korumak, turistik bir değer ortaya çıkarmak yahut bir müze nesnesi elde etmek şeklinde çeşitlenen amaçlar söz konusudur.

Koruma olgusunun bilimsel temeli XIX. yüzyıla uzanmaktadır. XIX. yüzyılda *"uluslaşma kavramının güçlenmesiyle, toplumların kendi özel ve yerel kimliklerini tanımlama kaygısı artmıştır. Antik Yunan kültürüne hayranlık ve dünyaya evrensel bir bakış mevcut olsa da buna koşut olarak yerel tarihsel değerlerin keşfedilmesine, yere ve ulus topluma bağlı aidiyetin güçlendirilmesine özel önem verilmiştir"* (Eres, 2016: 94- 95). Eugéne Emmanuel Viollet- le- Duc tarihi çevre korumanın bağımsız bir disiplin hâline gelmesinde öncü isimlerden biri olmuş ve Paris Notre- Dame Katedrali Restorasyon Projesi kapsamında sunduğu raporda korumanın niteliklerini açıklamıştır. O'na göre; *"Restorasyon, bir anıta halkın öfkesi ve yüzyılların tahribatından çok daha büyük zarar verebilir. Çünkü zaman ve devrimler yerle bir eder ama hiçbir şey eklemez. Oysa tam tersine, bir restorasyon çalışması, yeni biçimler ekleyerek, nedareti ve eskimişliğiyle daha da çok ilgi çeken bir kalıntı yığınını ortadan kaldırabilir"* (2019: 19- 20). Viollet- le- Duc'ün koruma ve restorasyon üzerine düşüncesi yerel rengin ve kimliğin korunması fikrini önceler. Buna ek olarak bir anıtın korunması için çeşitli noktaların önemine değinen Duc'e göre; *"Yapı ile ilgili eldeki metinleri özenle taramak, binanın inşaatına ilişkin betimleyici olduğu kadar grafik belgelerin hepsini incelemek, anıt binanın arkeolojik özelliklerini incelemek, son olarak gelenekleri bir araya getirmek bir gerekliliktir"* (2019: 28). XIX. yüzyılın koruma ve restorasyon alanındaki temel gerekliliklerini ve eylem alanını sunan Duc, özgün üslubun muhafaza edilmesini,

sonradan eklenen her unsurun kişisel beğeni ve teknikten, değer yargılarından uzakta oluşturulmasını, her eklentinin dönemsel niteliğinin korunmasını savunmuş, koruma ve restorasyon faaliyetlerinin temel bilimsel ölçütlerini belirlemiştir.

Romantik görüşün savunucusu olarak kabul edilen Duc' ün ardından Camillo Boito çağdaş restorasyon kuramının temel dayanakları olarak değerlendirilen görüşleriyle XIX. yüzyılın onarım ve koruma ilkelerini ortaya koymuştur. Boito' ya göre; *"Yeni ile eski arasındaki üslup farkı, imalatta kullanılan malzeme farkı, figürlerin ya da süslemelerin kaldırılmış olması, kaldırılan eski kısımların anıtın bitişiğinde halka açık olarak sergilenmesi, yenilenen her kısmın üzerine restorasyon tarihinin yazılması ya da mutabık kalınan bir işaret koyulması, anıtın üzerine neler yapıldığını tasvir eden bir kitabe yerleştirilmesi, yapılan çalışmaların peş peşe aşamalarının yazılı ve fotoğraflı anlatımı; bu anlatımın ya binada ya hemen yanında bir yerde ya da basılı olarak bulundurulması ve tanınmışlık koruma ve onarımın temel ilkeleridir"* (2018: 46). Boito restorasyonu değil korumayı öncelemiş, korunması gerekli unsurların her aşamada kayıt altına alınması gerektiğini ifade etmiş ve belgelemenin altını çizmiştir.

Korumanın kuramsal temelleri XIX. yüzyılda oluşturulmuştur fakat kültürel mirası koruma anlamında uluslararası yasal ve yönetsel gelişmeler XX. yüzyılda kendisini göstermiştir, evrensel miras kavrayışı uluslararası geçerliliği olan ilke ve uygulamalar bu yüzyılda biçim kazanmıştır. Dinçer'e göre; *"II. Dünya Savaşı sonrasında kentlerin nüfuslarının büyümeye başlaması, araç sahipliğinin artması, sanayi ve hizmet binalarına duyulan ihtiyacın yükselmesi kentlerin planlanmasında iki farklı tutumu doğurmuştur: Bu ihtiyaçların ya kent çeperlerinde yeni yerleşmeler kurularak karşılanması ya da yasalarla henüz koruma altına alınmamış olan kent merkezlerinin yeniden inşa edilmesi. İkinci yaklaşım kentsel koruma hareketinin doğuşunu hızlandırmıştır"* (2013: 25). Tarihi kentlerin/alanların bilinçsiz yapılaşmaya konu olması ve bunun neticesinde tahrip edilmesi koruma olgusunun bir disiplin olması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Bu kapsamda II. Dünya Savaşı'nın ardından kültür varlıklarının bulundukları çevreyle korunması yolundaki çalışmalar hız kazanmıştır. Bu süreç ve sonuçları Avrupa Konseyi'nin desteğiyle oluşan Europa Nostra'nın öncülüğünde 1975 Avrupa Mimari Miras yılının ilan edilmesini sağlamıştır.[2]

Tarihsel perspektifte I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinin önüne geçmek çabası 1931 yılında Atina Tüzüğü'nün, II. Dünya Savaşı'nın etkilerini azaltmak çabası ise öncelikle UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu), ardından ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sit Alanları

[2] Europa Nostra, 29 Kasım 1963'te Paris'te kurulmuştur. Görev alanı Avrupa çapında kültürel ve doğal mirasın korunmasını desteklemek, bu amaçla kampanyalar yürütmek ve kültürel miras bilinci oluşturmaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.europanostra.org/organisation/ Europa Nostra'ya dair Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy röportajı için bkz. Alpan, A. (2016), 'Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy ile "Europa Nostra" Üzerine Bir Söyleşi', İdealkent, 7 (20), 999-1007. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36856/420066

Konseyi) gibi kuruluşların oluşumunu sağlamıştır. Bunlara bağlı olarak 1964 Venedik Tüzüğü, 1972 UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, 1975 ICOMOS Amsterdam Bildirgesi, 1999 ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü gibi gelişmelerle uluslararası ölçekte iş birliği ve koruma bilinci kurumsal ve yasal bir zemin bulmuştur. Bu bağlamda tek yapı ve eser ölçeğinde koruma düşüncesinin yerini yapının yahut eserin bulunduğu çevreyle bütüncül doğrultuda korunmasına bırakması evrilen koruma kavrayışının bir sonucudur. Bütüncül koruma kültür varlığını bulunduğu çevreyle birlikte tümel biçimde korumayı amaçlar. Koruma doğal bir süreç ve eylem alanı olarak yaşamın içerisine dâhil edilir, karmaşık ve katmanlı bir alan oluşturan kültürel miras unsurları bir gruba yahut bireye ait oluşlarıyla değil tüm insanlığa ait ortak unsurlar oluşlarıyla korunmaya değer bulunur.

Koruma alanında temel çalışmalardan 1931 tarihli Carta del Restauro (Atina Tüzüğü) ile korumanın kapsamı belirtilmiş ve mirasın çevresiyle bağlı bir değer oluşturduğu vurgulanmıştır. Tüzüğün altıncı maddesine göre; *"Anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır. Anıtın çevresindeki yapıların yıkılarak uygunsuz bir biçimde yalnız bırakılmasına veya çevresinin niteliği, kütlesi, rengi, üslubu ile rahatsız edici yapılarla sarılmasına engel olunmalıdır"* (URL- 16). 1964 ICOMOS Venedik Tüzüğü ile koruma olgusu disiplinler arası bir sahaya taşınmış ve ortak sorumluluk alanı olarak ifade edilmiştir. Tüzüğün ikinci maddesine göre; *"Anıtların korunması ve onarımı için mimari mirasın incelenmesine ve korunmasına yardımcı olabilecek bütün bilim ve tekniklerden yararlanılmalıdır"* (URL- 17). Ortak miras olgusu ve disiplinler arası yaklaşım ile ortak sorumluluk alanı olarak değerlendirilen koruma faaliyetleri 1975 ICOMOS Amsterdam Bildirgesi'nde de şöyle yer bulmuştur; *"Mimarlık mirası vurgusuyla bu hazineler tüm Avrupa halklarının ortak varlığı olduğundan, bu halklar ihmal, kasıtlı yıkım, düzensiz yeni yapılaşma ve aşırı trafik gibi gittikçe artan tehlikelere karşı, onları korumak için ortak bir sorumluluğa sahiptirler. Mimarlık ürünlerinin korunması marjinal bir sorun olarak değil, kent ve ülke planlamasının ana hedefi olarak ele alınmalıdır. Yerel yetkililerin mimarlık mirasının korunmasında özel bir sorumluluğu vardır, onlar fikir ve bilgi alışverişi yaparak birbirlerine yardımcı olmalıdırlar"* (URL- 18). Bildirgede yer alan Avrupa vurgusunu kısıtlı bir alana hitap eden, eleştiriye açık bir nokta olarak yorumlayabilmek mümkündür fakat bu nokta dışında yerel yönetimlerin koruma hususundaki yeri, bütüncül koruma vurgusu, şehircilik ve mimari mirasın korunması konusu korumanın merkezi ve yerel idarelerin iş birliğinde koordinasyonlu bir eylem alanı olarak görülmesi gerektiğinin ifadesidir.

UNESCO 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi miras ve koruma konusunda temel metinlerden biridir. Buna göre; *"Taraf devletler topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendisine ait olduğunu kabul etmektedir. Devletler bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak mali, sanatsal, bilimsel ve teknik alanlarda her türlü uluslararası yardımı ve iş birliğini*

sağlayarak elinden geleni yapmakla yükümlüdür" (URL- 19). Sözleşme kurumsallaşma ve yasallaşma sürecinin önemini, uluslararası iş birliğini, taraf devletlerin topraklarında yer alan mirasın ortak bir koruma faaliyeti içerisinde gelecek kuşaklara aktarılmasını bir görev alanı olarak tanımlamakla birlikte yerelde, yerel aktörler tarafından korumayı öncelemektedir.

XXI. yüzyıla gelindiğinde uluslararası sözleşmelerde çok kültürlülüğün, kültürlerarası diyaloğun ve kimliklerin muhafazasının vurgulandığını gözlemlemek mümkündür. Örneğin UNESCO 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi'nin yedinci maddesine göre; *"Yaratım, kültürel geleneğin kökleri üzerinde sürer; ancak diğer kültürlerle temas içinde gelişir. Bu nedenle miras, hemen her biçimiyle korunmalı, insan deneyimi ve özlemlerinin bir kaydı olarak geliştirilip gelecek nesillere aktarılmalı ve böylece yaratıcılık tüm çeşitleriyle teşvik edilip kültürler arasında gerçek bir diyalog telkin edilmelidir"* (URL- 20). Sözleşmede çok kültürlülük yaratıcılığın itici bir gücü olarak belirtilir ve kültürlerarası iletişim teşvik edilir. UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'nde tanımlar kısmında yer alan yedinci maddeye göre; "Koruma kavramı, kültürel ifadelerin çeşitliliğinin muhafaza edilmesini, korunmasını ve geliştirilmesini amaçlayan önlemlerin alınmasını ifade eder" (URL- 21). Kültürel miras unsurlarının muhafazası çeşitliliğin sürdürülmesiyle doğru orantılıdır. Mirasın kırılgan yapısı bilhassa somut olmayan unsurların korunması hususunda hassasiyeti gerektirir ve bu bağlamda uluslararası belgeler koruma tanımlamalarında somut olmayan unsurlara da yer açar. UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi nesne odaklı koruma anlayışındaki değişimin bir göstergesidir.

Koruma düşüncesinin kapsamındaki genişlemenin yanı sıra korunmaya değerin ne olduğu sorusu güncelliğini sürdürmekte ve bu soruya verilen cevaplar sözleşmelere, taraf devletlerin mirası kavrayış biçimlerine ve ekonomik koşullarına göre değişim göstermektedir. ICOMOS 2011 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili VALETTA İlkeleri'ne göre korunacak ögeler; *"Tarihi kentlerin tüm somut ve soyut öğelerinin niteliği ve tutarlılığı ile ifade edilen özgünlük ve bütünlükleri, sit bütünü ile onu oluşturan bileşenler, sitin bağlamı ve bu bağlamı oluşturan parçalar arasındaki ilişkiler ve sosyal doku şeklinde belirtilmiştir"* (URL- 22). Koruma eylemi yönetim planı kavramının altını çizmekte, koruma ve planlama ilişkisi etkin korumanın destekleyicisi olarak öne çıkmaktadır. Koruma amaçlı yönetim planı somut ve somut olmayan unsurların tanınması, korunması ve geliştirilmesi çerçevesinde hazırlanmaktadır. VALETTA İlkeleri'ne göre izlenmesi gereken hususlar şunlardır; *"Kültürel değerler belirlenmelidir, paydaşlar ve onların değerleri ile olası çatışmalar saptanmalıdır, koruma hedefleri belirlenmelidir, yasal, finansal, idari ve teknik yöntem ve araçlar belirlenmelidir, güçlü yönler, zayıflıklar, fırsat ve tehditler anlaşılmalıdır, uygun stratejiler, işin bitirilme tarihi ve belli başlı eylemler tanımlanmalıdır, yerel yönetimler, görevliler, alan çalışması ve ayrıntılı belgelemeyle sağlanan bilgilere ek olarak, yönetim planının ekinde paydaşlarla yapılan*

toplantıların sonuçları ve tartışmaların analizi yer almalıdır" (URL- 23). Korumada katılımcılığı önemseyen ve ortak eylem alanının planlama dâhilinde gerçekleşmesi gerekliliğini ortaya koyan VALETTA İlkeleri koruma ve planlama disiplinlerinin koordinasyonunu vurgulamaktadır.

ICOMOS 2017 Ahşap Mimari Mirasın Korunması İçin İlkeler' e göre ise; *"Korumanın ana amacı tarihi dokunun özgünlüğünü sürdürmektir. Bu, tarih boyunca yapılan değişikliklere saygı göstererek, onun biçimini, malzemelerini, birleşim özelliklerini, bütünlüğünü, mimari ve kültürel miras değerlerini korumayı kapsamaktadır. Bunu yapabilmek için, yapının karakterini tanımlayan tüm özelliklerin olabildiğince korunması gerekmektedir"* (URL- 24). Söz konusu ilkeler kapsamında yapının karakterini tanımlayan özellikler; *"Genel taşıyıcı düzen, cepheler, ara bölmeler, merdivenler gibi taşıyıcı olmayan ögeler, yüzey özellikleri, ahşap öğelerin bezenişi, gelenek ve teknikler, nitelik ve ayırıcı özellikleriyle yapımda kullanılan malzemelerdir"* (URL- 25). Karakteri oluşturan unsurlar koruma eyleminin planlanması aşamasında önem taşır ve planın içeriğine yön verir.

Koruma ilkeleri sözleşmelerin hazırlanış amaçlarına, kapsamına ve ilkelerin uygulanacağı sahaya göre değişim gösterir. Örneğin ICOMOS 2011 Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması İçin TICCIH Ortak İlkeleri (DUBLİN İlkeleri) endüstriyel miras odaklı oluşturulmuş ve bu kapsamda faaliyet alanı ve içeriği söz konusu miras alanını merkezine almıştır. Buna göre; *"Endüstri mirası yapılarının, sitlerinin, alanlarının, peyzajlarının belgelenmesi ve değerlerinin anlaşılmasını, etkili korunmasını ve konservasyonunu sağlamak, sürekli bakımlarını yapmak, halkın bilincini yükseltmek, eğitim ve araştırmayı desteklemek amacıyla endüstri mirası yapılarının, sitlerinin, alan ve peyzajlarının kültürel miras boyutunun ve değerlerinin sunumu ve anlatımı temel ilkelerdir"* (URL- 26).

Üstün evrensel değere sahip kültürel miras unsurlarının sürdürülebilir biçimde korunması konusunda uluslararası sözleşmeler yoluyla oluşturulan yaklaşımlar, sözleşmelere taraf olan devletlerin uluslararası iş birliğini ve koordineli çalışmasını ön görmekte ve gerek küresel gerekse yerel hukuki düzenlemelerin oluşumunu desteklemektedir. Sözleşme, ilke vd. onaylayan devletler, uluslararası koruma disiplinini onaylar böylece insanlığın ortak hafızasının korunmasına katkı sağlar. Günümüzde uluslararası belgeler eşliğinde koruma eylemi bilimsel temellere dayandırılarak oluşturulan özel fonlarla sürdürülmektedir. Geleneksel bağlamda "inşa, restorasyon veya yıkım faaliyetleri, kamunun dini ve milli hassasiyetlerine hitap eden kültür politikalarının güçlü görsel tezahürleridir" (Artun, 2019: 24). Ülkelerin kültürel mirasa olan bakışı, mirası algılama ve koruma biçimi, yasal dayanaklarla ve kurumsallaşmayla birlikte bilimsel bir düzleme taşınmıştır. Kültürel mirasın korunması hususunda alınan önlemler, yasal güvenceler, ulusal ve uluslararası yükümlülükler insanlığın ortak hafızasının sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan eylemlerdir. Söz konusu ortaklıklar korumayı politika ile bir araya getirmekte ve koruma politikasının oluşumunu devletlere bir sorumluluk alanı olarak açmakta, sürdürülebilir kentsel koruma kapsamında

tüm paydaşları sürece dâhil etmektedir. Tarihi değerlerle uyumlu kapsayıcı planlama katılımcı yaklaşımı gerektirmekte, etkin koruma uygulamaları amaç, yöntem, hedef, uygulama ve sonuç gibi göstergeler üzerinden izlenmektedir.

Koruma günümüzde sadece fiziksel eylem olmaktan öteye geçmiş, insani değerin bir temsili olarak miras kavrayışı mirasa manevi bir çerçeve oluşturmuştur. Bu durum "2014 ICOMOS Floransa Bildirgesi kapsamında *İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj* vurgusu ile resmi bir boyut kazanmıştır" (URL- 27). Mevcut bildirgede kültürel varlıklara yüklenen değerin kapsamı genişletilmiş, bu varlıklar bir nesne/ obje olma işlevinden uzaklaştırılmış ve söz konusu varlıklara soyut bir değer atfedilmiştir. Bildirgede altı çizilmesi gereken bir unsur da tabandan yukarıya koruma olgusudur. Bütüncül korumanın önemi anlaşılmış, yerelden küresele koruma anlayışı korumanın temel savunusu olmuştur. Kutsal ya da değerli görülen yapıların yanı sıra günlük yaşama konu olan unsurların da korunmaya değer olduğuna dair düşünce çağdaş koruma kuramında yer bulan değişim göstergelerinden biridir. Bu bağlamda *"hangi topluluk olursa olsun, şayet şimdiki ve geçmiş olaylar kümesi sahiplenilmezse, şayet zamanın seyrinde geri gitme ve kendi bıraktığı izlerin üstünden sürekli olarak geçme yetisine sahip olunmazsa nasıl var olabiliriz, varlığımızı nasıl sürdürebilir, kendimizin nasıl farkına varabiliriz soruları problem alanı oluşturmaktadır"* (Halbwachs, 2017: 134-135). Somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının orijinalliğini bozmadan korumak eylemsel ve kuramsal düzenlemeleri gerektirmekte ve bu durumda koruma eylemi bir süreç olarak belirmektedir. Yani koruma belli eylemlerin bir sonucu değil, eylemsel ve düşünsel bir süreçtir. Geçmiş kuşaklardan ödünç alınan kültürel miras unsurları, gelecek kuşaklara kurumsal ve yasal düzenlemelerle, koordineli, katılımcılığı destekleyen eylemlerle aktarılabilir.

1. 4. Kültür Politikası Oluşturma Bağlamında Mirası Korumak

UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'ne göre; *"Kültürel politikalar ve önlemler, yerel, ulusal, bölgesel veya uluslararası düzeyde, doğrudan kültüre odaklanan veya kültürel etkinliklerin, malların ve hizmetlerin yaratılması, üretilmesi, yayılması, dağıtılması ve bunlara erişim de dâhil olmak üzere, bireylerin, grupların veya toplumların kültürel ifadeleri üzerinde doğrudan bir etki sahibi olmak üzere tasarlanan kültüre ilişkin politika ve önlemleri ifade etmektedir"* (URL- 28). Kültürel unsurlar politika oluşturma sürecinde stratejik bir öge olarak öne çıkmakta, bireysel/ kolektif kimliği besleyen kültürel ve doğal miras unsurları politika oluşturucu aktörlerce politikanın bir nevi hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Üstel'e göre politika; *"Başta devlet olmak üzere çeşitli kamu erklerine, siyasal kurum, yapı, süreç ve ilişkilerin bütününe gönderme yapan bir kavram olarak, yönetim sanatını, kamusal işlerin düzenlenme ve yürütülme biçimini; devlet, kurum, örgüt, siyasal parti, işletme ya da bireyler tarafından belirlenmiş bir hedefe ulaşmak üzere geliştirilen*

ya da hayata geçirilen tutum ve eylemleri içerir" (2021: 13-14). Politika oluşturma süreci çeşitli aktörlerin koordineli çalışma, planlama ve uygulama zorunluluğunu ortaya çıkartır. Kültür ve politika kavramlarının bir araya gelmesiyle kültür hakkı ve kültürün bir hizmet aracı olarak kullanılması gibi eylemler kültürel miras unsurlarının pragmatik bir düzleme taşınmasına yol açar ve bu durumda kültür kavramı etimolojik anlamının dışında kullanım görür. Tekeli'ye göre; *"Bir ülkenin kültür politikaları denildiğinde üç ayaklı bir sistem anlaşılmaktadır. Birincisi ülkenin doğal ve tarihi mirasının sürdürülmesi, ikincisi yüksek kültür alanının geliştirilmesi, üçüncüsü ise kültür endüstrisinin canlandırılması ve düzenlenmesidir"* (2014: 29). Kültürel mirası koruma eylemi sürdürülebilirlik çerçevesinde planlamalar yapmayı gerektirmekte, bu durum kültürün meta formuna indirgenmesinin önüne geçmek için politikayı bir yöntem olarak öne çıkartmaktadır. Kültürün politika ile kurduğu bağ ona yön veren aktörlere sorumluluk alanı açmaktadır. *"1970'te Venedik'te gerçekleştirilen Kültür Politikalarının Kurumsal, İdari ve Mali Yönleri Üzerine Hükümetlerarası Konferans'ta başta devlet olmak üzere kamu otoritelerinin kültür alanındaki sorumluluğu meselesine açıklık getirilmiş, kültür hakkının insan hakları kapsamında ele alınması ve kamu otoritelerinin söz konusu hakkın kullanılması için uygun koşulları sağlaması gerektiği ifade edilmiştir"* (Üstel, 2021: 23).

Kültürel farklılıkların politika bağlamında merkeze alınması mirasın ekonomik getirisine ek olarak yerel unsurların önemini ortaya koyar. Kültür politikaları kültür varlıklarının kuşaktan kuşağa aktarılmasını, bireylerin istifadesine sunulmasını ve kültürün hiyerarşik bir zeminden uzakta değerlendirilmesini gözetir, kültürü araçsallaştırmadan etkin bir biçimde politika ögesi olarak kullanır. Zira kültür, bireylerin zaman içinde, yaşayarak, biriktirerek inşa ettiği, canlı bir şeydir. Bu birikim yine deneyimler yoluyla aktarılır ve söz konusu aktarım kültüre yön veren, onu bir hizmet olarak sunan aktörlerin ürettiği politikalar aracılığıyla topluma sunulur.

Çok kültürlü toplumlar politika oluşturma sürecinde çeşitliliği vurgular, etkili bir dinamik olarak kültür varlıklarını politikaya dâhil eder. Çok kültürlülük kavramı bir ulusun, şehrin yahut bölgenin ürettiği/ benimsediği her bir kültürel unsurun korunmasını destekler, farklı kültürler arasında saygıyı vurgular ve her bir değerin eşit korunması gerekliliğini destekler. Politika oluşturucu aktörlerin çok kültürlü yapıyı koruyucu stratejiler geliştirmesi, kültürel miras ögelerinin eşit değer ölçüsünde korunmasını gerektirir. Kültür politikası oluşturmak noktasında iki unsur öne çıkar. *"İlki din üzerinde temellenen farklılıklar karşısında devletin konumu, ikincisi farklı kültürler içinde ve arasındaki hoşgörü zorunluluğunun, bunların karşılıklı etkileşimini ve söylemsel etkilerini belirli koşullarda ikâme etmesiyle ilgilidir"* (Bennett, 2015: 22-23). Çok kültürlülüğün korunmasında kültürel çeşitliliği destekleyici politikaların artan ihtiyaçlara ve resmen tanınma taleplerine/ ihtiyaçlarına yanıt vermek zorunda olduğu yolundaki düşünce/ inanç bir sorun olarak belirir ve bu durumda bütün kimlik ve kültürlerin ihtiyacına cevap verebilecek kapsamlı politikaların oluşturulması mümkün müdür sorusu bir tartışma oluşturur. *"Kültür*

politikalarının büyük bölümü, yerel ile kültürel farklılığı benzeştirir ve ulusal kimliğin yönetmeyi iyi bildiği kültürel görünürlüklerle görünmezlikleri yeniden düzenlemeye çalışır" (Lacarrıeu, 2015: 27). Farklı kültür ve kimlikleri ayrıştırmak, onları hiyerarşik bir kategoride değerlendirmek çok kültürlülüğe bozucu yönde etki eder ve bu durum uluslararası belgelerde de yer bulur, bir insan hakkı olarak kültürel hizmetlere katılım hakkı açıklanır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin 27. maddesinde yer aldığı şekliyle; *"Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır"* (URL-29).

Kültürün hak temelli tasviri politika üretici aktörlerin kültürün ulaşılabilirliğini sağlaması noktasında merkezden yerele uzanan bir faaliyet alanı oluşturmasını ve çok kültürlü yapıyı besleyen unsurların tümel bağlamda politikaya dâhil etmesini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda kültürel hizmetlere yön veren aktörlerin politika aracı olarak kültürü kullanması, yerel kimliklerin nötrleştirilmesi yahut hâkim kimlikler oluşturması sonucunu doğurabilmektedir. Bunun yanı sıra kültürel değerlerin ve varlıkların her biri temelde iktidar üzerinde yönlendirici/ destekleyici bir etkiye de sahiptir. Korunan kültürel miras, politika aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmanın destekleyicisi olmakta, farklı kimliklerin politikaya entegrasyonu kültürel ayrışmanın önüne geçebilecek temel eylem alanı olarak belirmekte ve bu noktada etkin ve kapsamlı kültür politikalarının üretilmesi ve uygulanması tüm bileşenlerin sürece katılmasıyla mümkün görünmektedir. 2001 UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi'nde yaratıcılığın katalizörleri olarak *"kültürel politikalar, bir yandan düşünce ve eserlerin serbest dolaşımını sağlarken diğer yandan çeşitlenmiş kültürel mal ve hizmetlerin kendilerini yerel ve küresel düzeyde savunacak araçları içeren kültürel endüstriler yoluyla üretim ve yayılımını sağlayan koşulları da yaratmalıdır"* (URL- 30). Yine aynı bildirgede "kültürel haklar, evrensel, bölünmez ve birbirine bağlı olan insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak ifade edilmektedir" (URL- 31). Politikanın dinamik bir kavram oluşu, kültürün de aynı ölçüde dinamik bir yapıya sahip olmasıyla dönem koşullarına göre değişebilen politikalar üretmenin önemi vurgulanır.

Kültürel miras unsurlarının varlığı politika üreticilerinin destek aldığı bir alandır, bu husus koruma ve politika kavramlarının girişik ilişkisini sunar. *"Devletlerin ulusal ve uluslararası alanda gözlemlenen girişimleri, gelenekten geleceğe uzanan formları günün anlam koşullarına göre kabul ya da yeniden tasarlayarak kültür politikalarına dönüşür"* (Gençkaya, Demirci 2018: 58). Politika geliştirici, üretici kişilerin ve kurumların kültürel değerleri ve yerel kimliği hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutmaması, aksi durumda hâkim kimlik ve kültürlerin, hâkim sınıfların kaçınılmaz bir sonuç olarak doğacağını öngörmesi etkin politika oluşturmanın öneminin altını çizer. Bu noktada oluşması muhtemel sonuç "*kültür politikalarının, yerel kültürü yeniden değerlendirmeye çalıştıklarında, genellikle sanatsal*

nitelikten oluşan, bayağılaştırılmış ve yukarıdan aşağıya üretilen kültürel faaliyetlerin dağıtımında ifade bulan ademimerkezleştirici bir söylem inşa etmesidir" (Lacarrıeu, 2015: 36). Kültürel hizmetler erişilebilir, istifade edilebilir kamusal bir faaliyet alanıdır, bireye yahut sınıfa özgü değildir, kapsayıcıdır ve kurumlar aracılığıyla topluma sunulur. *"Kültürün, içine doğulan bir şey olduğu, doğanın belli kişilere bahşettiği bir nimet olduğu fikri doğaya aykırı bir fikirdir ve kültürel mirasın kazançlılığını teminat altına alan ve bu mirasın aktarımını meşrulaştırırken bu işlevi yerine getirdiğini saklayan kurumların işlevlerini görmezden gelmek düşünülemez"* (Bourdieu, 2017: 247).

Bölgelerin, ülkelerin, şehirlerin kalkınmasında, refahının artmasında, iş imkânlarının oluşturulmasında politika önemli bir araçtır ve kültürel hizmet sunan kurumlar anahtar role sahiptir. "2013 Hangzhou Bildirgesi'nde, *Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies* (*Sürdürülebilir Gelişme Politikalarının Kalbine Kültürü Yerleştirmek)* odağında politika ve kültür aynı potada değerlendirilmekte ve kalkınmanın itici bir gücü olarak kültür merkeze alınmaktadır" (URL- 32). Sürdürülebilir kalkınmanın bir ayağını oluşturan kültür politikaları farklı kimliklerin diyaloğunu beslemekte, uluslararası ve ulusal iş birliğini ön görmekte, kültürü endüstriyel formdan uzakta değerlendirmektedir. Bu bağlamda kültürel mirasın politik kullanımı kurumlar himayesinde kültüre yön vermekte, kurumların hizmet üretme biçimi mirasa işlevsel, bilgisel değer yüklemekte, medeniyetten, köklerden pay alma girişimi uluslararası rekabete konu olmaktadır.

1. 5. Zamanın Ruhunu (Zeitgeist) ve Yerin Ruhunu (Genius Loci) Korumak

Yer, somut ve somut olmayan miras ögelerinin, kolektif belleğin sergilenme sahası olmakla birlikte çoklu kimlik ve kültürlerin yaşam alanı olarak işlev görmekte fakat insan organizasyonunun bir sonucu ve kurgu mekân olan yer, yaşam alanından daha fazlasını ifade etmektedir. Yer üzerinde söz sahibi olan insan, ona anlam katmakta, sosyal ve ekonomik bir yaşam alanı olarak ontolojik ve ekonomik işlevler yüklemekte ve gerek bir sorun gerekse bir varlık nedeni olarak yere biçim vermekte, en nihayetinde fenomenolojik yaklaşımla çözümlenebilecek özgün anlam alanları açmakta ve bu doğrultuda yer sınırsız anlam alanıyla mekândan ayrılmaktadır. *"Mekân üzerine söylem, mekânın içinde bulunan bir yerden değil, hayali ve gerçek, dolayısıyla gerçeküstü ama yine de somut ve kavramsal bir yerden gelebilecek mekânın bir hakikatini içermektedir"* (Lefebvre, 2015: 262). Yer kavramının mekân kavramına göre daha sınırsız bir anlam alanına sahip oluşu onun kapsayıcılığından ileri gelmektedir. Nitekim Heidegger'e göre yer; "Belirli bir malzemenin sahip olduğu bir yere ait oluşun oradalığı ve buradalığıdır. Yukarısı tavandır; aşağısı yerdir ve bir şeyler bakışla yorumlanmaktadır" (2018: 165). Kavram bu noktada tikel anlamlar kazanmakta ve anlambilimsel çeşitliliğe erişmektedir. Söz konusu anlam çeşitliliği fenomenolojik çalışma yöntemi ile "birkaç kişinin bir fenomen veya kavramla ilgili yaşanmış

deneyimlerinin ortak anlamını sunmaktadır" (Creswell, 2020: 79). Bu yaklaşım deneyime yer verip algıyı öne çıkartmakta, rasyonel yaklaşımların aksine mimarinin dolayısıyla mekânın/ yerin anlamını sorgulamakta, öze dair anlam katmanlarını açmaktadır. Patton'a göre; *"Fenomenolojik analiz bir kişi ya da bir grup insanın bir fenomene dair yaşamış olduğu tecrübenin anlamı, yapısı ve özünü anlamayı ve daha net hâle getirmeyi amaçlamaktadır"* (2018: 482). Fenomenolojiyi felsefi bir yöntem olarak kabul eden Husserl'e göre ise; "Bilgi yaşantıları özleri gereği bir yönelim taşırlar, bir nesneyle bağlantı kurarlar" (2015: 45). Anlamlandırma sürecinde *"bir yandan şimdi var olan ve önceden var olmuş olan, devam eden ve değişen nesne farklılaşır; diğer yandan da şimdi ve geçmiş fenomeni, her anında bir şimdi olan değişme fenomeni farklılaşır"* (Husserl, 2015: 55-56).

Yere ve mekâna dair deneyimler anlamlandırmanın, bilgi oluşumunun kaynağını oluşturan eylem alanlarıdır. "Felsefi bir zaman yorumunun icra edildiği sistematik yer, zamana dair temel anlayışın ona yön veren kriteri olarak kabul edilir" (Heidegger, 2018: 627). Bu bağlamda zaman kavramı yer kavramı ile devinir ve onun tüketicisi olan aktör olarak insan ona anlam çeşitliliği yükler. "Eğer zamanın özü görüsel oluş olarak belirlenirse zaman birincil olarak şimdiden hareketle anlaşılır" (Heidegger, 2018: 631). Yerin anlamı içinde bulunulan, yaşanılan zamana göre biçim alır, ona anlam yükleyen insan kendi penceresinden, kendi referansıyla yeri yorumlar. Hegel'e göre; *"Şimdi gösterilir. Şimdi; o daha belirtilirken var olmaya son vermiştir; var olan şimdi belirtilenden başka biridir ve şimdinin salt şu olduğunu görürüz: tam var iken artık var olmamak. Şimdi, bize gösterilmekte iken, olmuş bir şimdidir ve bu onun gerçekliğidir; o, varlığın gerçekliğini taşımaz. Gene de şu gerçektir ki, o olmuştur. Ama, olmuş olan ise gerçekte var olan değildir; o yoktur ve ilgilenmekte olduğumuz ise varlıktır"* (1986: 79). Zamanın ve yerin anlam evreni sürekli ve sabit bir nitelik barındırmaz ve bir değişim/ dönüşüm içerisindedir. İnsan, yer ve zaman birlikteliği anlamı üretir ve yer anlamın üretildiği, tüketildiği, değiştiği, aktarıldığı bir alan olarak karşımıza çıkar. Bu durumda yere yüklenen anlam yaşanılan zaman dilimiyle de ilgilidir ve bu anlam evreni bireyin o zaman diliminde o yerde yapıp ettkileriyle ilintilidir. *"Zaman, mekân, varlık yorumu, anlam ve iletişimin örgütlenme sürecini içerir. Böylece bir tür anlatım aracı olarak, kendisini inşa eden toplumun dünya görüşünü, değerlerini, imgelerini yani yaşam biçimi ve toplumsal örgütlenmesini anlatır ve aktarır"* (Can, 2013: 80).

Gündelik yaşama konu olan doğal ve yapılı çevre renk, koku, ses, ışık gibi çeşitli veriler sunar. Söz konusu çevre bireysel algı edimleriyle hissedilir, duyulur, işitilir. Fakat anlam üretimi görmeyle sıkı sıkıya bağlıdır hatta görme biçimi anlam üretiminde temel duyu olarak vurgulanır. Duyular anlamı üreten, dağıtan, tüketen, çarpıtan, anlama yön veren aktörlerdir. *"Mimarlık sınırsız mekânı ve sonsuz zamanı evcilleştirerek insan için katlanılır, yaşanılır ve anlaşılır kılar. Zaman ile mekânın bu karşılıklı bağımlılığının sonucu olarak, duyularla ilgili dış ve iç mekân, fiziksel ve tinsel, maddesel ve zihinsel,*

bilinçsiz ve bilinçli önceliklerimizin diyalektiğinin sanatların ve mimarlığın doğasında özsel bir etkisi vardır" (Pallasmaa, 2011: 22).

Yerin algılanması ve anlam edinmesi bireyin anlam üretimine bağlı olmakla birlikte anlam edinen şey/ yer tarihsel köklerin derinliğinden güç alır. *"İnsanın dünya ile ilişkisi zaman ve mekân içinde belirlenir. Yani zamanın nasıl düzenlendiği, nasıl aktığı, mekânın nasıl algılandığı ve mekân içindeki olguların birbirleriyle olan ilişkilerinin ne tür bir düzene göre konumlandığı o kültürün en temel niteliklerini oluşturur ve insanların algılarını koşullandırır"* (Erzen, 2016: 39). Farklı kültürlerin oluşturduğu mekânsal organizasyonlar ve sistemler farklı beğeni değerlerinin birer sonucu olarak görülebilir. Nitekim "zamana ait durum ve ilişkiler tarif edildiğinde dil öncelikle mekânsal kavramlara başvurur. Böylece zamanın biçimi, mekân ve madde koşullarını anladığımız kadarıyla ifade bulur" (Erzen, 2016: 51). Mekânların var olma biçiminin kavranması yerin ve zamanın ruhu kavramlarının ve bu kavramların anlam evreninin altını çizmektedir. Ponty'e göre; *"Anlamak toplam yönelimi yeniden yakalamaktır. Sadece algılanan şeyin özelliklerinin, tarihsel olguların kalıntılarının yahut öğretinin getirdiği fikirlerin temsili için ne olduklarının değil, camın, taşın ya da bir parça balmumunun özelliklerinde, kendini dile getiren var olma tarzının kavranmasıdır"* (2017: 24-25). Bu bağlamda yerin ruhu ve zamanın ruhu kavramları korunması gerekli anlam alanları olarak değerlendirilebilir.

Kültürel miras unsurlarının anlamının korunması bilhassa somut olmayan unsurların muhafazası gerek tarihsel gerekse anlamsal açıdan kültürel devamlılığın bir gereği olarak belirmektedir. *"Tin, kendini tarih dolayımıyla açığa vurur, çeşitli kültürel eylemlerle, kendi yönlendirimlerinin ve imkânlarının bilincine varır ve maddi âlemde tahakkuk eder"* (Danto, 2016: 193). Her dönemin önemli, anlamlı ve korunmaya değer olduğunu savunan zamanın ruhu düşüncesi salt zafer odaklı dönemsel koruma faaliyetlerinin aksine her dönemin kendi içerisinde bir değer oluşturduğunu savunur. Her eserin ve mekânın kendi döneminin izlerini taşıdığı düşüncesinden hareketle söz konusu koruma kavrayışı her dönemin özgün değerinin bulunduğu kabulündedir. Genel bir anlayışın sonucu olarak *"belli bir dönemin iktidar sahipleri, daha önceki bütün galiplerin mirasçılarıdırlar. Galip gelenle özdeşleşme, her zaman tüm iktidar sahiplerinin işine yarar. Savaş ganimeti de bu zafer alayıyla birlikte taşınır. Bu ganimet kültür varlıklarıdır"* (Benjamin, 2019: 41). Seçici hafıza olarak da değerlendirilmesi mümkün olan zafer odaklı koruma anlayışı bütüncül korumanın önündeki engellerden birini oluşturur ve zamanın/ yerin ruhu kavrayışının dışındadır.

Zamana ve yere anlamını veren ruh, miras unsurlarıyla somutlaşmakta/ simgeleşmekte ve söz konusu unsurlar uluslararası alanda koruma eylemine konu olmaktadır. ICOMOS 2008 Quebec Declaration on The Preservation of The Spirit of Place organizasyonunda yerin ruhu kavramı incelenmiş ve bu doğrultuda kavram dört açıdan değerlendirilmiştir. Bunlar; "Yerin ruhunu tekrar düşünmek, yerin

ruhuna yönelik tehditleri belirlemek, yerin ruhunu korumak ve yerin ruhunu iletmektir" (URL- 33). Yerin ruhu vurgusu bütüncül koruma olgusunun bir ayağını oluşturmaktadır. Tarihsel bağlamda genius loci kavramı *"Antik Roma inancına dayanmaktadır. Antik Roma'da insanlara yaşam boyunca eşlik eden ve onların kaderini belirleyen bir tür koruyucu ruhun olduğu inancı bulunmakta bu ruh aynı zamanda bir tapınağın ya da bütün bir şehrin, belli bir yerin koruyuculuğunu da üstlenmektedir"* (Petzet, 2008: 1). Söz konusu inanç insandan yere uzanan bir kapsayıcılık taşımakta ve varlıktan yok oluşa değin manevi bir çerçeve sunmaktadır. Koruma eyleminin bir yönünü oluşturan yerin ruhu kavramı mirasın anlamının muhafaza edilmesine ve bu anlamın sürdürülmesine odaklanmaktadır. Petzet'e göre; *"The spirit of place ifadesi 'between the intangible and tangible' sözüyle bütünleşmektedir. Yerin ruhu, 'somut ve soyut arasında' anlamında olan ifadede 'yer' somut, 'ruh' somut olmayan olarak betimlenmektedir"* (2008: 1). Petzet yerin ruhu kavramını somut ve somut olmayan ögelerin birleşimi olarak tarif ederken Schulz yerin ruhu kavramını gündelik yaşamın içine dâhil eder. O'na göre; *"Günlük yaşamımız fenomenlerin birleşiminden oluşur. İnsanlar, hayvanlar, çiçekler, ağaçlar ve ormanlar, taş, dünya, ahşap, su, kasabalar, sokaklar, evler, kapılar, pencere ve mobilyalar. Ve güneş, ay, yıldızlar, bulutlar, değişen gece, gün ve mevsimler. Aynı zamanda somut olmayan fenomenlerden de oluşur, hisler gibi"* (Schulz, 1979: 6). Bireyler, gruplar, toplumlar ait oldukları kimlik ve kültür çerçevesinde gündelik yaşama konu olan somut ve somut olmayan fenomenleri yorumlar ve bu yorum zamanın beğenisiyle paralellik taşır. Zamanın ruhunun anlamlandırılması yahut çözümlenmesi bizi, zamanın farklı görünümlerine bağlı olan geçmiş kavramının anlamına, anlamlandırılmasına sevk eder. *"Ne kadar çok topluluk varsa o kadar çok zaman anlayışı vardır. İçlerinden hiçbirinin, kendini diğer bütün topluluklara dayatması mümkün değildir"* (Halbwachs, 2007: 59). Her zaman dilimi kendi bağlamı içerisinde bir yere, anlama, ruha sahiptir ve zamanı hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutmak kültürel mirası koruma düşüncesine aykırı bir yaklaşımdır. *"Genius loci diye anılan yerin kökeni aynı zamanda belirli yerde yaşayan insanlara da kimliklerini kazandıran bir özelliktir. Bir yerin kimliğini oluşturan ilişkiler, yalnızca uzaklık ve yakınlık gibi durağan ilişkiler değil karşılıklı alışveriş ve iletişim ile kurulan ilişkilerdir"* (Erzen, 2017: 160). Yer kavramını oluşturan, zamana ve yere ruh veren unsur dinamik ilişkiler ağıdır. Bu perspektiften hareketle ziyaret ettiğimiz/ bulunduğumuz doğal ve tarihi alanlarla kültürel bir bağ kurarken zamanımızın kentsel mekânlarında kendimizi yabancı gibi hisseder, bağ kurmakta güçlük çekebiliriz zira bu güncel mekânlar görme, hissetme ve bağ kurma hususlarından yoksundur. Modernleşme olarak açıklık getirilen süreç anlam üretimini cılızlaştırabilmekte ve tarihsel olanın anlam çeşitliliğiyle karşılaştırıldığında modern üretimlerin, mekâna biçim verme eylemlerinin zamanın ve yerin ruhuna bozucu etkide bulunduğu söylenebilmektedir. Kültürel farklılıklar çok yönlü olgularla oluşur, temelde ise bireylerin/ grupların bilgiyi kullanma, edinme ve birer deneyim olarak bilgiyi aktarma biçimlerine paralel meydana gelir ve bu farklılıklar bireylerin, grupların dünyayı/

mekânı algılama ve yorumlama biçimine etki eder ve en nihayetinde bireyler/ gruplar çeşitli zamansal ve mekânsal organizasyonlar oluştururlar. *"İnsan ve mekân arasındaki etkileşimli ilişkiler bütününün, belli zaman boyutuna tutunarak maddi ve manevi alana yansıması olarak tanımlanabilecek karmaşık kültür kavramı yerde/ kentte zenginleşerek değer kazanır"* (Can, 2008: 338). Zamanın ve yerin ruhunun korunması bir kültürün zihinsel yapısının, bilgiyi kullanma ve deneyimleme biçiminin, sanatsal birikiminin, teknik seviyesinin, zevk ve beğenilerinin, mekânı biçimlendirme yönteminin sürdürülmesi ve bu yolla yere/ mekâna anlam katan somut ve somut olmayan tüm fenomenlerin seçici hafızaya dâhil olmadan bütüncül biçimde muhafaza edilmesini ifade etmektedir.

1.6. Şehir Hafızasının ve Kimliğinin Temsili yahut Teşhirinde Kültürel Mirasın Rolü

Somut ve somut olmayan miras olarak tasnif edilen kültürel miras unsurları şehrin hafızasını ve kimliğini oluşturan, bunlara biçim veren canlı unsurlardır. Bu bağlamda şehir hafızası ve kimliği somut kültür varlıklarından beslendiği ölçüde somut olmayan unsurlardan da beslenir. Geçmişle buluşulan tarihi yerler sadece somut niteliklerin değil düşünce ve deneyimin de aktarıldığı alanlardır. Connerton; "Mekân belleğinin iki türü olduğunu öne sürer ve bunları anıt mekân (yer isimleri, kutsal mekanlar vb.) ve mahal (ev, sokak vb.) olarak sınıflandırır" (2018: 20). Bağ kurma, unutma ve hatırlama perspektifinde anı birikim mekânları geçmiş ve gelecek tasavvurlarına, mekânı yorumlama biçimlerine yön verir ve tüm bu etkileşim insan, mekân ve zaman odağında inşa edilir. Zira *"daha ilk kulübeden, ilk mağaradan oturduğumuz daireye, kiliseye, okula, çalıştığımız büroya kadar tüm mimari eserler, anlaşılabilmeleri ve yaşanabilmeleri için bizim orada bulunmamızı ve oraya zaman harcamamızı gerektirir"* (Zevi, 2015: 23).

Şehirler ve mekânlar bir binanın inşasıyla yahut insanların birarada bulunmasıyla meydana gelmez, toplumlar kimliklerini, kendi hafızalarını yaşam alanlarına resmeder ve zamanla şehir kimliği denilen olgu ortaya çıkar. Kültürel miras unsurlarının her biri söz konusu kimliğin birer temsilini sunar ve bu nitelikleriyle özgün bir yer ve anlam kazanır. Castells'e göre; "Kimlikler, insanların anlam ve tecrübe kaynağıdır" (2006: 12). Şehir kimliğinin ve hafızasının anlamlı bir biçimde iletilmesi; toplumu oluşturan bireyler arasındaki deneyim ve bilgi aktarımına, kültürel miras unsurlarının sürdürülebilir formda korunmasına, koruma görevini sürdüren paydaşların faaliyetlerine, korumaya yasal dayanak oluşturan bilgi ve belgelerin ihtiyaç karşılayıcı ve destekleyici niteliğine, kitle iletişim araçlarının hafızayı etkin biçimde tanıtımına bağlıdır. Hafıza ve kimlik olguları insanların dolayısıyla toplumların iletişimiyle belirlenir ve bireyler ait oldukları toplumun kimliğini mimari eserler aracılığıyla somut hâle getirir ve bu eserler kimliği ve hafızayı hatırlatıcı bir işlev elde eder. Zira hatırlama eylemi duygusallık içerir ve bu içerik geçmişle, geçmişte üretilen her bir unsurla sıkı sıkıya ilişkilidir. Şehir hafızasının ve kimliğinin izleri mimari eserlerde, gelenek ve göreneklerde, bilgi ve belge değeri taşıyan faaliyetlerde sürülür.

Kültürel miras unsurları toplumların kolektif anlam inşasının bir sonucudur, kolektif hafızanın birer temsilidir ve bu doğrultuda miras unsurları hatırlama objeleri olarak da kabul görür. Kültürel mirasın kolektif tarihin birer simgesi olarak korunması hatırlamayla, tarihsel köklerle, topluluğu tanımlayan kimlikle bağ kurma eylemiyle mümkündür. "Toplumlar tarihini hatırlayarak ve kökenine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğinden emin olur" (Assmann, 2018: 61). Dolayısıyla hafıza ve kimlik kavrayışları geçmişten ve geçmişte üretilmiş kültürel miras unsurlarından beslenir.

Şehir kimliğinin ve hafızasının kültürel miras üzerinden değerlendirilmesi bu unsurlara tanıtıcı ve yorumlayıcı bir nitelik yükler ve bu durum seçici hafıza vurgusuyla miras unsurlarının hiyerarşik bir sıralamaya tâbi tutulması ihtimalini doğurur. Hangi miras unsurunun öncelikli korunması gerektiği tartışması şehirleri ve mekânları hangi unsur daha pozitif bir düzlemde tanıtır, hangi miras unsuru daha fazla turist çeker sorularına yol açar ve bu durum hafızanın tahribatını meydana getirir. Bu düşünce biçiminden hareketle ulusların geçmişlerini inşa etme yöntemlerinden biri olarak kabul edilen miras unsurları ekonomik ve politik bir düzlemde değerlendirilir. *"Hükümetler çekim merkezleri yaratma konusundaki kararlarını pazar paylarının ve piyasa eğiliminin tesiri altında vermeye başlayınca, ulusların tarihsel anlatıları bu durumdan etkilenir. Tarihi alanların seçiminde belirleyici etmen ziyaretçi sayısı ve turizm geliri olduğunda aşırı milliyetçi bir tarihsel düşünce yabancı ziyaretçi çekme hedefine zarar verebilir"* (Silberman, 2019: 40). Bu durum koruma düşüncesinin temel sorusunu oluşturan neyin korunmaya değer olduğu sorusunu güncellemekte ve ekonomik getiri sağlayan kültür varlıklarının getirileri ölçüsünde muhafaza edilmesi tartışmasını ortaya çıkartmaktadır. Silberman'a göre; *"Kamusal seyir için korunması zor olan tarihöncesinden kalma, yıkılmaya yüz tutmuş arkeolojik alanlar ve kerpiç binalar çoğunlukla çekim merkezlerinin dışında tutulur; onun yerine büyük ölçekli, etkileyici taş yapılar ön plana çıkarılır"* (2019: 40). Sonuç olarak şehir hafızasının ve kimliğinin temsili olan kültürel miras unsurlarının her birinin faydacı yaklaşımlardan uzak muhafaza edilmesi, mirasın üstün evrensel değer kavrayışıyla değerlendirilmesi, şehir kimliğinin ve hafızasının objektif aktarımının sağlanması, mirasın bilgi ve belge değerinin korunması yapıcı eylemler olarak öne çıkar.

Eyüp'te yer alan somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunması mirasın ne olduğunun belirlenmesi ve mirasın üstün evrensel değer olarak bütüncül biçimde kabul edilmesini gerekli kılar. Bu bağlamda miras kavramının kapsamındaki ve içeriğindeki değişimin/ gelişimin incelenmesiyle Eyüp'te yer alan kültürel miras unsurlarının kültürel hafızaya ve koruma eylemine ne zaman dâhil edilmesi gerektiği yahut miras unsurlarının ne zaman miras kavrayışından uzaklaştırıldığı sorularının hayatiyeti ortaya çıkar. Zira gerek yerin ruhunu korumak gerekse bir politika unsuru olarak mirası değerlendirmek mirası tanımlamakla ve yerin kimliğiyle bağlı biçimde yorumlamakla mümkündür. Kavramsal arka plandan hareketle Türkiye özelinde korumanın bilimsel temelini oluşturan yüzyıl olan XIX. yüzyılda imar ve korumaya dair yasal ve kurumsal düzenlemelerin inceleneceği ikinci bölümde korumanın yasal ve kurumsal ölçekteki dönüşümü ortaya konacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE TARİHİ ÇEVRENİN İMARI, KORUNMASI VE İHYASINA İLİŞKİN YASAL VE KURUMSAL GELİŞMELER

XIX. yüzyılda yaşanan dönüşümler idari ve yasal reformlar, mekânın imarı ve inşası, var olan mirasın korunması faaliyetleriyle disiplinlerarası bir yapı sunar. Söz konusu dönemde kentin imarı ve kültürel mirasın korunması amacıyla oluşturulan yasal ve kurumsal düzenlemeler güncel kurum ve yasaların temelini oluşturur. Bu bölümde yasal ve kurumsal dönüşümün izlenmesinin sebepleri; güncel yasal belgelere baktığımızda koruma ve imara yönelik benzer hususların vurgulanması, koruma eylemine yön veren kurumların kökenlerinin bu dönemde oluşturulması, kurum ve yasaların işleyişinin korumanın imar ile olan iç içe yapısını ortaya koymasıdır. Bilhassa koruma ve imar sorunlarının kronikleştiğini söz konusu yasal belgelerin içeriğine baktığımızda görebilmekteyiz. Koruma ve imar faaliyetlerini içeren yasal belgelerin ve kurumsal değişimlerin izlenmesiyle güncel koruma kurullarına ve koruma mevzuatlarına dair tarihsel süreklilikleri, değişimleri ve kopuşları izlemek mümkündür.

Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin koruma ve imarı iç içe ele aldığını süreci izlemekle görmekte, yasal belgeleri izlerken yine bu faaliyetlerin benzer vurgular barındırdığını ortaya koyabilmekteyiz. Bu kapsamda tezin ikinci bölümünü oluşturan bu kısmında öncelikle XIX. yüzyılda İstanbul'un dönüşümü incelenmiştir zira yasal ve kurumsal düzenlemeler burayı merkeze alarak hareket alanını genişletmiştir.

Bu bölümde kentin imar ve korumaya dair sorunları, bu sorunlara dair çözüm yolları kurumsal düzenlemeler odağında Nafia Nezareti, Şehremaneti, Altıncı Daire-i Belediye, İntizam-ı Şehir, Kule-i Zemin, Islahat-ı Turuk Komisyonları'nın oluşturulmasıyla, günümüze uzanan süreçte Anıtları Koruma Komisyonu, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu gibi kurumların oluşumuyla açıklanmaktadır. Yasal çerçevede ise bu kurumlara görev ve yetki sunan Ebniye Nizamnameleri, Asar-ı Atika Nizamnameleri, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası başta olmak üzere koruma olgusuna yer veren yasal düzenlemeler XIX. yüzyıldan günümüze değin incelenmektedir.

2.1. XIX. Yüzyılda İstanbul'un İmarı

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın bir gerçekliği olan Batılılaşma süreci idari, ekonomik, sosyal, kültürel, demografik vd. olmak üzere pek çok alanda dönüşüme yol açmış ve bu sürece uyum sağlama ve zamanın gereğini yerine getirme isteği kurumsal ve yasal düzenlemelerin itici gücünü oluşturmuştur. Bernard Lewis bu yüzyılı ve onun etki alanlarını *"devlet idaresi, ekonomik ve toplumsal yaşam, manevi, kültürel ve entelektüel değişimle ilgili olarak üç ana yapıda değerlendirmektedir"* (2020: 33). Kurumsal, ekonomik ve kültürel yenilenme mevcut yüzyılın temel değişim alanlarını oluşturan odaklar olarak öne çıkar. Dönemin siyasal, ekonomik, idari, kültürel vb. özellikleri çeşitli araştırmalara konu olmakta ve söz konusu literatür zengin bir araştırma alanı sunmaktadır.[3]

Kentleşme açısından gerek düşünce anlamında gerekse fiziksel anlamda XIX. yüzyıl mühim bir evre olarak öne çıkmakta ve Batılı manada kentleşmenin temelleri bu yüzyıla dayanmaktadır. Değişime yön veren aktörlerin uygulamaları görsel ve fiziksel bağlamda kentlerde izlenmekte, kurumsal ve yasal düzenlemeler ile ifade bulmaktadır. XIX. yüzyılı kültürel mirasın korunması faaliyetleri odağında inceleyen mevcut bölümün odağını İstanbul'un dönüşümü, dönüşümün kurumsal ve yasal temelleri, dönüşüm sürecinin kültürel mirasın korunması eylemine etkisi gibi hususlar oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul XIX. yüzyılda değişimin merkezi olmuş ve bu husus nüfus, sokak dokusu, mimari biçimler, sosyal, kültürel, ekonomik, idari vd. alanlarda kendisini göstermiştir. *"Tanzimat Fermanı'nı izleyen dönemde İstanbul, Avrupa tarzı belediyeciliğin ve 19. yüzyıl Batı tarzı kent planlama ilkelerinin deneyden geçirildiği bir arenaya dönüşmüştür"* (Çelik, 2016a: 41). Mevcut dönemde İstanbul'un imarı ve modern planlamaya uygun dönüşümü için yapılan baskılar ve gerekçeler şöyle özetlenmektedir:

"Osmanlı siyasi elitinin modernleşme çabaları ve Osmanlı İmparatorluğu'na yaraşır, çağdaş bir başkent oluşturma arzusu; İstanbul'da yaşayan Avrupalıların baskıları; Demografik ve fiziksel büyüme sonucu oluşan baskılar; İdarî ve ticarî kuruluşların işleyiş biçimlerinin değişmesi ve bunların yeni bina tiplerine ihtiyaç duymaları; Halkın tüketim ve eğlence alışkanlıklarının değişmesi ve bunlara uygun yeni bina ve mekânlara ihtiyaç duyulması; Giderek sıklaşan ve büyük can ve mal kaybına yol açan yangınlar; İstanbul'un dünya ticaret sistemine eklemlendirilmesi ve bunun yol açtığı olgu ve olaylar; İstanbul'da bir yerel sanayi kurma çabaları" (Uluengin, Turan, 2005: 359).

[3] Bu dönem üzerine başlıca araştırmalar için bkz. Berkes, N. (2017), "*Türkiye'de Çağdaşlaşma"*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. İnalcık, H. (2016), *"Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV: Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet"*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. Zürcher, E. J. (2020), *"Modernleşen Türkiye'nin Tarihi"*, (Çev. Y. Saner), İstanbul: İletişim Yayıncılık. Ahmad, F. (2020), *"Modern Türkiye'nin Tarihi"*, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları. Mardin, Ş. (2017), *"Türk Modernleşmesi"*, İstanbul: İletişim Yayınları. Findley, C. V. (2019), *"Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789- 2007"*, (Çev. G. Ayas), İstanbul: Timaş Yayınları. Shaw, S. J., Kural Shaw, E. (2017), *"Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye 1-2"*, (Çev. M. Harmancı), İstanbul: E yayınları.

XIX. yüzyılda kent bir değişim sahası olarak işlev görmüş ve kullanım değeri kentsel mekânın simge değerinin önüne geçmiştir. Kentin yangınlar, depremler gibi afetler sebebiyle zarar görmesi imar faaliyetlerini hızlandırmış, bu durum planlama ve koruma ikiliği oluşturmuştur. Genel çerçevede XIX. yüzyılda İstanbul, İslami geçmişi ve heterojen toplumsal yapısıyla bir metropoldür diyebiliriz. Kent bu yüzyılda korumadan ziyade planlama ve yeniden dizayn etme eylemine konu olmuştur. Kutsiyet atfedilen dini yapıların dışında kalan konut alanları ve sosyal yaşamın deneyimlendiği ticari mekânlar, çarşı, pazar ve meydanlar gibi yerler doğal afetlerin etkisiyle planlamaya açık sahalar hâline gelmiştir. Geleneksel dokunun zarar görmesi, kentin yıkıcı faaliyetlere konu olması koruma olgusunun yasal ve kurumsal temelde tartışılmasını sağlamıştır.

Gelenek ve kültürün etkisiyle süregiden yapılaşma biçimi planlama aracılığıyla yerini bilimsel ölçütleri önceleyen, üretim teknolojilerinin öne çıktığı bir anlayışa bırakmıştır. Geleneksel değerleri içeren yapılaşmadan rasyonel bilginin kentin imarında uygulanmasına yönelik geçiş organik sokak ve mahalle dokusunu vurgulayan kavrayışın değişimini desteklemiştir. Osmanlı kent planlamasının yöneldiği ana sorunlar kent içi ulaşımın düzenlenmesi ve kente yıkıcı etkisi olan yangınların önlenmesidir. Mevcut dönemde kentin çehresi değişmiş, programlı yapılaşma amacıyla Batılı planlamacılar kente davet edilmiştir. Bu bağlamda kentsel müdahaleler Batılı anlayış çerçevesinde kentin fiziki görünümünde ve idaresinde reformlar oluşturulmasında etkili olmuştur. *"19. yüzyıl İstanbul'un şehrin durağan ve değişen yapılarının birbirini tamamladığı çok merkezli insan ölçeğindeki yapısının değiştirildiği, meslek kuruluşlarının, halkın ve mahalli bilginin, dolayısıyla katılımın sınırlandığı, merkezi kararların etkinliğinin arttığı bir dönemdir"* (Cansever, 2019a: 195). Söz konusu dönemde görev yapan elçilerin değerlendirmelerinde ve raporlarında Batı kentleri betimlenmiş, geleneksel dokuyla oluşan tezatlık bu metinlerde izlenmiş ve bu durum kentleri merkezden tasarlanabilir mekânlar olarak öne çıkarmıştır. Örneğin 1806- 1811 yılları arasında Paris'te elçilik vazifesinde bulunan Abdurrahim Muhib Efendi kente dair izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

"Tüm evler taştan yapılmış, insanların üst üste yaşayacağı şekilde yerleştirilen katlara bölünmüştür. Eski mahalleler güneş ışınlarının nadiren nüfuz ettiği dar ve tozlu yollarla kaplı. Yeni açılmış ve kenarlarına, herkesin yapraklarının gölgesinde dolaşabileceği şekilde sıra sıra ağaçlar dikilmiş sokaklarla tezat oluşturuyorlar" (Bareilles, 2018: 67-68).

Mustafa Reşid Paşa'nın Londra'dan yazdığı mektupta da Batılı mimari anlayış vurgulanmış ve bu durum kentin imarı hususunda destekleyici olmuştur. Mektupta yer aldığı üzere;

"Dersaâdet'in vasatında vaki' pek mu'teber yerler olduğundan kavâ'id-i hendesiyye üzere sokaklar bırakılarak ve bazı iktiza eden yerleri mümkin mertebe tesviye olunarak tarz-ı nevin ve resm-i dilnişin üzere kârgir evler ve dükkânlar inşâsına dâir yapılacak yerlerin numunesi şeklinde olmak ve herkesi şevk ü hevese getirmek içün ibtidâ oradan başlansa bir münasib şey olacağı derkâr ise de bunun tanzim ü tersimi fenn-i hendese ve mi'mâride kemâl-

i meleke ve malumâta mütevakkıf olacağından bazı evler ve dükkânlar Avrupa'da cari olan tarz-ı cedide göre yapılmak ve bırakılacak sokaklar sonra meddü ilave kabul edecek surette hisab olunmak icab edeceğinden Avrupa'dan bir iki nefer mütefennin mühendis ve mimar celbi lazım gelip….binâen işbu iktiza mühendis ve mi'marın İngiltere'den gönderilmesi…" (Baysun, 1960: 125).

Elçilerin ve devlet idarecilerinin notlarının yanı sıra Batılı kent planlamacılarının çalışmaları da dönemin kentleşme kavrayışına yön vermiştir. Bu isimlerden biri Helmuth Karl Bernhard von Moltke olmuştur. Moltke, kentin geleneksel dokusunu oluşturan dar ve çıkmaz sokaklarına, ahşap yapı gruplarına, bina ölçeklerine ve yapıların denetimine yönelik çözüm sunmuştur. XIX. yüzyıldaki kentsel düzenlemelere Batılı anlayış hâkim olmuş ve kentsel sorunlar bu anlayış ile çözümlenmeye çalışılmıştır ve bu bağlamda yeni idari örgütlenmelere gidilmiştir. Moltke *"dayanıklı kâgir yapılar önermiş, böylelikle menfaat-i umumiye'nin korunmasını öngörmüştür. Böylece biçimsiz ahşap evlerin yerine şan-ı seniyye'ye yaraşan kâgir binalar yükseleceğini belirtmiştir"* (Çelik, 2016a: 64). Gelenek ve modern ikiliği bazı planlamalarda dikkat çekmiştir. Örneğin Prost'un kentsel doku sistemi, İstanbul'un topografyayla uyumlu, organik yerleşim karakterine uymamıştır. Buna karşın Batılı kentlere olan ilgi dönemin kentsel planlama anlayışına şekil vermiş ve söz konusu yenileme çalışmaları merkez kent İstanbul'da kısmen de olsa uygulanmıştır. Dönemin İstanbul'u genel çerçevede şöyle tasvir edilmektedir:

"On dokuzuncu yüzyılın ortalarında İstanbul; kaotik, aşırı kalabalık, kanalizasyon sisteminin neredeyse hiç olmadığı, kötü idare edilen, sık sık her biri bir faciayla sonuçlanan yangınların yaşandığı, yetersiz bir ulaşım sistemiyle cebelleşen bir şehirdi. Bir yüz yıl sonra ise; geniş caddeleri, savaş sonrası modernist mimarisi, on dokuzuncu yüzyılın geleneksel sokak dokusunun çoğunu yok eden kent bloklarıyla bir metropole dönüştü ve kent formu değişti" (Gül, 2015: 15).

Yerleşim açısından bakıldığında Osmanlı İstanbulu'nun sosyal topografyası iyi tanımlanmış iki temel ögenin oluşturduğu bir mozaik olarak açıklanmaktadır. Bunlar: sakinlerin ikâmet ettiği ve dinsel bağlarla yapılanan mahalle yerleşimleriyle dini açıdan heterojen olan ticari faaliyet alanlarıdır. Bu doğrultuda *"Sur dışında, Haliç'te, Eyüp en büyük Müslüman yerleşmesi olarak görünüyordu. Yine sur dışında ikinci Müslüman yerleşmesi hemen Yedikule'nin batısında Marmara sahilindeydi. Eyüp ve Yedikule'den başka sur dışındaki yerleşmeler Bakırköy (Makriköy) ve Yeşilköy'den (Ayastefanos) ibaretti"* (Çelik, 2016a: 48- 49). Dönem boyunca kentsel mekânın düzenlenmesi adına çeşitli projeler üretilmiştir. *"Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilanından, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına kadar İstanbul'a yönelik 3 büyük proje hazırlanmıştır. Bu planlar Helmuth Von Moltke'nin eseri olan 1839 tarihli ilk plan, Abdülmecid zamanında tamamlanmış, F. Arnodin ve Joseph Antoine Bouvard tarafından önerilen diğer iki proje ise Abdülhamid döneminde gündeme gelmiştir"* (Çelik, 2016a: 135). Söz konusu projeler çerçevesinde çeşitli haritalar ve programlar üretilmiş ve dönem imar çalışmalarının yoğunlaştığı bir değişim dönemi olarak öne çıkmıştır. İstanbul'da imar planlama çalışmalarının 1836- 37 yıllarında

başladığı görülmektedir. Söz konusu dönemde İstanbul'un planlamasında Helmuth Von Moltke anahtar role sahiptir. "Kentin dokusunun ebniye nizamnameleri ile dönüşmeye başlamasının başlangıcı olarak görülebilecek harita çalışması, II. Mahmud'un Helmuth von Moltke'ye yaptırdığı, 1836- 1837 tarihli ve 1/ 25.000 ölçekli haritadır" (Tekeli, 2020: 533). Moltke kent hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *"İstanbul evleri hep tahtadan, taş bir temel üzerine ince kalaslardan zayıf, çoğu zaman pek yüksek bir iskelet kuruyorlar, bunu tahtayla kaplıyor, içini sıvıyor, damı kiremitle örtüyorlar…Evler ensiz ve yüksektir, merdivenler dar ve çürüktür. Gece yarısı "yangın var" bağırtısı halkı korkuyla yataklarından kaldırır"* (2021: 102).

Tekeli mevcut dönemde Osmanlı kentlerinin çözülmesi gereken problemlerini beş başlık altında ifade etmiştir. Bunlar; *"İdari reformun yarattığı yeni kurum ve kuruluşlar, konut alanlarındaki farklılaşma ihtiyacı, kent nüfusunun hızla artmasıyla konut alanlarına duyulan ihtiyaç, kent gelişimine hizmet edecek alt yapı, ahşap mahallelerde çıkan yangın sorunlarıdır"* (Tekeli, 2020: 528). Mevcut sorunları gidermek amacıyla girişilen yenileme faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma gayesiyle biçimlenmiştir. Yerasimos'a göre; *"Tanzimat yukarıdan dayatılmış, toplumsal uzlaşmaya dayanmayan, her şeyden önce devletin imtiyazlarını ve topluma müdahale alanını genişletmeyi hedefleyen bir düzen görünümü vermekteydi. Kent alanına müdahale, zamanlama erkenliği ve sonuç alıcılığı açısından bu çerçeveden bakıldığında anlamlı hâle gelmektedir"* (2020: 511). Kentsel müdahaleler göç ve nüfus yoğunluğu, yangınlar, salgın hastalıklar gibi gerekçelerle bilhassa başkent İstanbul'da gerçekleşmiş ve kent deneysel pek çok uygulamaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda mekâna yıkıcı ve bozucu etkide bulunan yangın sorunlarının önüne geçebilmek için 19. yüzyıl öncesinde de "evlerin ve dükkânların kargir yapılmasına, İstanbul'da kiremitlerin sureti imaline ve İstanbul'da evleri kargir inşa olunacağı için ahaliye tuğla, kiremit ve kirecin ne suretle tedarik edileceğine dair çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır"[4] XIX. yüzyıla kadar İstanbul'da yapılacak binalarla dükkânların yüksekliğinin ne kadar olacağına dair düzenlemeler yapılmaya devam etmiştir.[5] Bu sorunlar kent tarihi boyunca süregelmiş ve Yerasimos'a göre; "Tanzimat'tan önceki kentsel düzen yokluğu ilgisizliğin değil, belgelerde oldukça açık dile getirilen bir iradeyi hayata geçirememenin sonucu olmuştur " (2020:513).

Değişimin anlamı ve söz konusu değişimlerle nelerin hedeflendiği dönemin öncü sorunları arasındadır. Karpat 19. yüzyıldaki Osmanlı Devleti modernleşmesinin üç koşula bağlı olarak geliştiğini ifade eder. O'na göre bu koşullar; *"Merkezileşme güdüsü, Avrupalı güçlerin giderek artan siyasi nüfusu ki bu nüfus Osmanlı siyasi kültürüne ve geleneksel yapısına yabancı yeni kurumlar ve uygulamaları benimsemek*

[4] Refik, H. (2020), *"Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)", Asırlar Boyunca İstanbul Hayatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 233-244-248.
[5] Refik, H. (2020), *"Hicri On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200-1255)", Asırlar Boyunca İstanbul Hayatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, s. 461.

zorunda bırakmıştır. Bu koşullardan türeyen üçüncü koşul ise modernleşmenin ideolojik boyutudur" (2019: 79-80). Yüzyıl bağlamında öne çıkan sorular çeşitli araştırmacılar tarafından da sıklıkla dönemi anlatan çalışmalarda yer bulmuştur. Örneğin Lewis; "Neden Avrupa ilerliyor ve gelişiyorken, imparatorluk geriliyor ve Avrupa'nın başarısının sırrı nedir sorularını çalışmasında vurgulamış ve bu sorulara yanıt aramıştır" (2020: 181). Kasaba da söz konusu soru/ sorunlardan hareketle süreci şöyle açıklamıştır; *"Osmanlı/ Türk eliti hem siyasal hem de ideolojik bakımdan reformu tepeden tabana inen bir süreç olarak kavramaktaydı. Dolayısıyla çabaları önemli ölçüde Osmanlı kurumlarını değiştirmeye ve içinde bulunulan koşulların maddi ve formel yönlerini yeniden biçimlendirmeye yönelikti, güdülen amaç daha çok bunların Avrupa'daki karşılıklarına benzemesini sağlamaktı"* (2014: 29).

İstanbul'un imarı ve modernleşmesi noktasında gerçekleşen projeler dört temel alanda değişimi öngörür. Bu değişimler: Batılılaşan birey ve toplumsal yapı, geleneksel yerleşim biçimlerinden Batılı yerleşim biçimlerine geçiş, kurumsal ve yasal reformlar, yeni ekonomik ve sanat kavrayışları olarak öne çıkar. Lewis de döneme yönelik üç eğilimin olduğunu vurgular. Bunlar: "Gerici taassup, neye mal olursa olsun hızlı gelişim ve mevcut adet ve gelenekleri koruyarak kültürel ilerleme hareketidir" (2020: 299). Bu kapsamda idari anlamda yeniliklerin yapılması ve yönetimin modernizasyonu kaçınılmaz olmuş, yenileşme merkezden yerele uzanan bir aksı izlemiştir. Yeni kurumsal ve yasal sistemle Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezi ve yerel idare sisteminin temeli atılmıştır. Yerel yönetimler anlamında İstanbul'da daha etkin bir idare için belediye teşkilatı oluşturulmuştur. Bu durumda Batılı idari ve yasal teşkilatlanma çalışmalarının kültürel mirası koruma hususunda nasıl bir rol oynayacağı sorusu karşımıza çıkmaktadır. Koruma çalışmalarının kurumsallaşması gerekliliği Batıyı merkeze alan düzenlemeleri bir ihtiyaç olarak öne çıkartırken gerçekleşen mekânsal düzenlemeler bu mirası bozucu yönde etkilemektedir. "19. yüzyıla kadar Osmanlı İstanbul'unda koruma, bakım- onarım ve kent üretimi, imaret kültürü ve vakıf sistemi üzerinden örgütlenmiştir" (Artun, 2019: 16). İmar faaliyetlerinin uzmanlar eşliğinde gerçekleşmesi bilhassa Batılı uzmanların kente davet edilmesi 19. yüzyıl kentsel düzenlemelerinin bir özelliğidir. Bununla birlikte temeli daha önceki yüzyıllara uzanan fermanlar ile de alanında uzman kimselerin görev almasına yönelik tedbirler alınmıştır. Örneğin cahil mimarlara iş verilmemesine dair resmi bir belgede şu ifadeler yer almıştır: *"Hassa mimarlarının başı Sinan'a hüküm ki Rumilinden ve sayir yerlerden gelüb neccariyye ve benna ilminden haberleri olmayub müşarünileyhin marifeti olmadıyen ellerine arşun alub mimarlık eyleyenleri men idüb senün marifetin olmadıyen olvechile naehil kimesnelere mimarlık etdirmiyesin"* (Altınay, 2020: 63). Söz konusu belgeye dayanarak ehil kimselere vazife verilmesinin altı çizilmiştir. Yine Hassa Mimarları Ocağı'nın sorumlulukları arasında; *"cami ve yolları kullanılabilecek durumda tutmak, kentteki bütün özel inşaatları teftiş etmek, kurumun yangın ve diğer felaketlere karşı koyduğu imar kurallarına uygun oldukları takdirde inşaatlara izin verilmesi bulunmaktadır"* (Erzen, 2005: 13). Hassa Mimarları Ocağı "Malzeme ve işgücünü tedarik

etmek ve masraflarını karşılamak hususunda Şehremaneti'ne bağlıdır. Kurumun başı, bütün teknik işlerden sorumlu baş mimardır" (Erzen, 2005: 14).

Koruma faaliyetlerinde öne çıkan *"vakıf kurumunun varlığı, devletin yapması gereken bir kısım hizmetlerin vakıflar yoluyla yerine getirilmesine imkân veren bir düzenin gelişmesine neden olmuştur. Böylece şehirler, cami, mescit, medrese ve hastane gibi yapılar ile bunlara gelir getirici türden han, hamam, dükkân, bedesten gibi yapılar kazanarak gelişirken, bunların işletilme ve yaşatılmaları da vakıf kuruluşları yoluyla yürütüldüğünden, vakıflar şehirlerin sosyal ve kültürel kuruluşları yerine geçmiştir"* (Cezar, 2019: 318). XIX. yüzyılda kültürel mirasa yönelik ilgi artmış ve bu durum mirası korumaya yönelik ilkelerin, tekniklerin, yasal ve kurumsal düzenlemelerin oluşturulmasını sağlamıştır. Mirasın temsiliyeti ve mirasa yüklenen değerin Batılı ülkelerde temel odağı oluşturması koruma disiplininin doğuşunu desteklemiş ve bu disiplinin Osmanlı Devleti tarafından da odağa alınması XIX. yüzyıl kapsamındaki reformlarda koruma konusuna yer açmıştır. "XIX. yüzyıl sonlarından 1950'lere kadar, koruma girişimleri hep ulusal bir mimarlık dili bulma çabasıyla bağlantılı olmuştur" (Artun, 2019: 69). Dönemin gelenek ve modern ikiliği arasında kalan yenileşme ve koruma girişimi gelen uzmanların belirlenmesinde de etkili olmuş ve yeniliğin baskınlığı, yeniye olan iştiyak Batılı uzmanlarca da vurgulanmıştır. Örneğin 1949 yılında Şemsa Demiren'in Le Corbusier ile yaptığı mülakatta Corbusier Atatürk inkılâbından bahsettikten sonra şöyle demiştir:

"Eğer hayatımın en büyük gafı ve en büyük taktik hatası Atatürk'e yazdığım mektup olmasa idi, bugün büyük rakibim Prost yerine güzel İstanbul şehrinin imarile ben uğraşacaktım. Bu mektupta, inkılâp yapmış bir milletin en büyük inkılâpçısına İstanbul'u eski hâli ile asırların tozu toprağı ile bırakmasını tavsiye ediyordum. Ne büyük hata ettiğimi sonradan anladım" (Demiren, 1949: 230-231).

Henri Prost'un çalışmaları; *"Tarihi yarımada nazım planı ve şehrin gelişme yönü ile ilgili tavsiyeler, Boğaziçi için planlar, Haliç sanayi bölgesi kararları, Yenikapı Limanı, İstanbul siluetini korumak amacıyla hazırlanan kararlar ile Sultanahmet arkeolojik koruma alanı, bu planlara dayalı olarak pek çok yol açma, meydan düzenleme projesini kapsar"* (Cansever, 2019a: 199). Bu çalışmalar dönemin kentsel düzenleme algısına dair verileri ortaya koyar. Eyüp'te bir sanayi bölgesinin kurulmasına yönelik planlar günümüze dek uzanan kirlilik sorununun temelini oluşturur. Zira Eyüp eşittir sanayi bölgesi kavrayışı planlarda göze çarpar. Geleneksel Türk-İslam şehirciliğinin temsili olan Eyüp, sanayileşme faaliyetleriyle çehresini değiştirmiş, ekonomi temelli bir yaklaşıma dâhil olmuştur.

Dönemin kentleşme çerçevesinde öne çıkan yönü haritalama çalışmalarıdır. Behar'a göre; *"İstanbul'da modern anlamda kadastro taramaları ancak 19. yüzyıl ortalarından sonra başlamıştır. Kadastro harita ve paftalarının yokluğunda herhangi bir gayrimenkulün topografik konumunu kesin bir biçimde tanımlamanın tek bir yolu vardı. Bulunduğu mahallenin adıyla birlikte herkesçe bilinen yakınındaki bir*

referans noktası (cami, hamam, çarşı, çeşme ya da sur kapısı vb.) zikredilir ve ondan sonra o mülkün dört yanını çevreleyen komşu gayrimenkullerin niteliğiyle birlikte (hane, arsa, bahçe vb.) mutlaka sahiplerinin adları sıralanırdı" (2019: 90). Bu bağlamda kent planlama faaliyetleri hız kazanmış ve dönemin imkân ve ihtiyaçlarına bağlı olarak Batılı kent idealiyle çeşitli imar faaliyetleri ve haritalama çalışmaları yürütülmüştür. *"Fakat İstanbul özelinde her bölgede aynı kent planlamasını görmek mümkün değildir. Bu durumun gerekçesi yönetim tarafından uygulanan tek bir plan olmaması değil, mahallelerde yaşayan insanların ihtiyaçlarına göre kendi yaşam alanlarını yaşanabilir hâle dönüştürmek istemeleridir"* (Kaya, 2020: 13). Bu minvalde planlama faaliyetlerinin de ilk adımı olan haritalama çalışmaları dönemi kent tarihi bağlamında önemli bir evre olarak öne çıkarır. Harita 1'de görülen Osmanlılarda kent planlama açısından ölçülü ilk İstanbul haritası 1786'da mühendis Kauffer tarafından yapılmıştır.

Harita 1. Kauffer- İstanbul'un İlk Ölçülü Haritası

Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/101319 (Erişim Tarihi: 20.10.2023)

Kentsel müdahaleler merkezin kontrolünde gerçekleşmiş ve topluma yukarıdan aşağıya bir süreçle yansımıştır. Düzenlemelerin toplumdan ve gelenekten kopuk kâğıt üzerinde örgütlenmesi geleneksel dokunun tahribine yol açmıştır. Merkezi yönetimin kontrolündeki kurumsal ve yasal faaliyetler, yabancı uzmanların kente davet edilmesi kentin geleneğine, kültürel birikimine aykırı eylemlerin sürdürülmesi tarihi çevrenin, miras unsurlarının korunması gerekliliğini ortaya koymuştur. Kentteki büyük yangınların planlanacak sahalar açması olumlu yahut olumsuz sonuçlara yol açmaktayken geleneksel mahalle ve sokakların yenilenmesi korumanın evrensel ve bilimsel çerçevede nasıl olması gerektiği sorununun altını çizmiştir. Bu kapsamda bir dizi nizamname ile planlama organize edilirken diğer

taraftan kültürel mirasın korunmasına yönelik nizamname ve kurumsal örgütlenmeler oluşturulmuştur. XIX. yüzyılda İstanbul'un mekânsal dönüşümünü kurumsal ve yasal, destekleyici yahut eleştirel çerçevede değerlendirmek mümkündür. Yerel kimlik, İslami kökler ve milli değerler geleneksel kentin biçimlenmesinde etkin hususlardır. XIX. yüzyılda gerçekleşen kentsel düzenlemeler; kent ve mirasın girişik yapısı, geleneğin mekânla kurduğu doğal birliktelik, mirasa ve kente biçim veren yetki sahibi aktörler ve bu aktörlerin uygulamaları ve bu uygulamaların kentteki görünümleri üzerinedir. Kurumsal ve yasal reformlar kültürel mirasa nasıl yaklaşılması gerektiğine dair düzenlemeleri içerir.

2. 2. Şehircilik Hareketleri ve Kurumsal Reformlar

Tanzimat dönemi pek çok alanda olduğu gibi kurumsal alanda da çeşitli reformların oluşumunu desteklemiş ve bu dönemde merkezden yerele uzanan bir dizi kurumsallaşma hareketi gerçekleşmiştir. XIX. yüzyılın getirdiği yeni kentsel doku yeni kurumları ve yasal düzenlemeleri bir ihtiyaç hâline getirmiştir. Bu doğrultuda geleneksel uygulamalardan farklı olarak yeni imar düzenlemeleri, planlamalar ve denetim kurumları oluşturulmuştur. İnalcık "3 Kasım 1839'da Gülhane'de Mustafa Reşid Paşa tarafından okunan Hatt-ı Hümayun'un Türk tarihinde Tanzimat olarak adlandırılan reform devrimini başlatmış olduğunu belirtir" (2013: 60). Bu bağlamda XIX. yüzyılın temel simgesel eylemi kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. "Tanzimat kafası, Osmanlı-Batı diyalogunun ürünüdür. Amacı civilisation' a girmek, Batılılaşmaktır. Batılılaşmak, ama nasıl? Bir yandan Doğulu kalarak, bir yandan da Batı kurumlarını ithal ederek" (Tunaya, 1985: 142). Şehircilik alanını da kapsayan yeni kuralların ve kurumların oluşumu, bu yenileşmenin birer ihtiyaç olduğu hususu Tanzimat Fermanı'nda şöyle ifade edilmiştir; "…Tanrının yardımına ve peygamberin ruhaniyetine güvenerek bundan böyle devletin ve memleketin idaresi için bazı yeni kanunlar konulması lüzumlu görülmüştür" (İnalcık, 2016: 136). Tanzimat Fermanı'nın reform çalışmalarını destekleyen yönü kanun ve kurum oluşturma olarak görünürlük kazanmaktadır. Hattın sonunda bu ıslahatın "usulü atikayı bütün bütün tağyir ve tecdid demek olduğu vurgulanmıştır" (İnalcık, 2016: 143). Söz konusu vurgu yenileşmeyi, yasal ve kurumsal örgütlenme faaliyetleri açısından tamamlayıcı bir unsur olarak vurgulamaktadır. Kentin sosyal, kültürel, ekonomik yapısının değişmesi, kent idaresinin de kurumsal ve yasal bağlamda yenilenmesi bu anlayışın birer tezahürüdür. *"Klasik Osmanlı döneminde kent yönetiminde, beledî, mülkî ve adlî işlevler aynı elde toplanmıştır. Kadı güvenlik âmiri ve vakıfların denetleyicisidir. Kadının bu görevleri yerine getirmesi için kendisine yardımcı olan bazı başka görevliler, kurumlar ve toplumsal gruplar vardır. Örneğin, subaşı, böcekbaşı, çöplük subaşısı, mimarbaşı gibi yeniçeri ocağı mensubu subaylar ve görevliler, genel güvenlikten temizlik ve imar düzeninin sağlanmasına kadar çeşitli alanlardaki kolluk görevini yerine getirmekteydiler. Yine, kadı'nın büyük merkezlerin değişik semtlerinde bulunan ve "ayak naibi" denen*

vekilleri, onun adına narh'ın uygulanmasını gözetmek, bölgelerindeki davalara bakmak ve esnafı teftiş etmekle görevliydiler" (Ortaylı, 1985: 241). Bu doğrultuda modern ve geleneksel kent idaresi faaliyetleri ve görev alanları arasındaki ayrım beledi hizmetlerin özerk bir birim oluşturmasıyla kendisini göstermiştir. Kadılık kurumunun çok görevli çalışma alanı belediye kurumunun oluşması ile daraltılmıştır. *"Kadı'nın görevi şehir sınırları dışında da bölge yargıcı ve mülki amiri olarak bağlı köy ve nahiyelerdeki işleri yürütmektir. Kadı'nın konağı, mahkeme ve şehir yönetim merkezidir. Kadı bir belediye başkanı gibi maiyeti ile şehri gezmiş ve aksaklıkları gidermiştir"* (Saydam, 2017: 153). Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti beledi hizmetleri sürdürmüyor değildir, sadece söz konusu dönemde bu hizmetlerin bir beledi birim altında organize edilmesi Batılı bir anlayışla düzenlenmiştir. *"İstanbul kadısından başka ondan alt rütbede olan Eyüp, Galata ve Üsküdar (Bilâd-ı Selase) kadılıkları ile onların naipleri vasıtasıyla bu büyük şehrin hizmetleri görülmektedir"* (Saydam, 2017: 154).

XIX. yüzyıla gelindiğinde devletin Batı ile temasının artması kurumsal ve yasal reformların gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Emlakla ilgili hususlar ve yargı görevine ek olarak kent idaresinde de rolü olan Kadılık makamı kent planlaması odağında sokak ve cadde genişliklerinin belirlenmesiyle binaların yüksekliklerine dair kararların denetimi gibi beledi görevlere de sahiptir. Beledi hizmetlerin standart bir forma ihtiyaç duyması Batılı belediyecilik anlayışının oluşumunu desteklemiş ve bu durum geleneksel sistemde yenileşmeye yol açmıştır. *"Avrupa'da şehir sorunlarının beledi örgütler yoluyla çözümü yönteminin doğması, şehirlerde meydan ve caddelerin düzenlenmesi, kamusal binaların yapım yerleri ve ölçülerinin saptanması; su, kanalizasyon ve temizlik işleri gibi şeylere şehir ölçüsünde eğilme fikrinin doğması sonucunu vermiştir"* (Cesar, 2019: 315). Bu çerçevede belediye teşkilatının oluşması Osmanlı Devleti'nin Batılı toplumlara entegre olmasını sağlayan bir dönemeç işlevi görmüştür. Modern planlama uygulamalarının Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkışı ve gelişimi Batılı anlayışa sahip bir kent idaresinin kurulması ve bu kuruma görev ve yetki sunan mevzuatların oluşturulmasıyla bağlantılıdır. Bu kapsamda gerek yeni konutların inşası gerekse var olan yapıların tarihsel kimliğinin korunması noktasında formel düzenlemeler belediye örgütlenmesi altında gerçekleştirilmiştir. Yüzyıl bağlamında modernleşme çalışmaları geleneksel örgütlenmeden uzaklaşmak, gelenekle bağı zayıflatmak, çehreyi Batıya dönmek olarak algılanmış, düşünsel çerçevede bu durum bir gereklilik olarak kabul görmüştür. Osmanlı Devleti kurumsal ve yasal reformları tepeden tabana doğru inen bir süreç olarak sürdürmüştür. Dolayısıyla reform çalışmaları var olan kurumları değiştirmeye ve içinde bulunulan toplumsal, idari ve ekonomik koşulları Batılı kavrayışla biçimlendirmeye yöneliktir. Temel odak kurumsal ve yasal düzenlemelerin Batılı karşılıklarına sadık kalmaktır. Dönem boyunca gerçekleşen çalışmalar hemen her alanda birbirini izlemiş, bir gelişme diğer bir gelişimin itici gücünü oluşturmuştur. Kemal H. Karpat bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Sosyal yapının değişmesi, ordunun yeni silahlarla donatılmasının ortaya çıkardığı mali meseleler, idari teşkilatın iktisadi kaynakları kontrol etmesi ve bu sayede sahip olduğu mali imkânlarını durmadan arttırmak istemesi, bunların karşısında yeni sosyal grupların kuvvet kazanarak siyasi haklar istemeleri, devletin hem idari hem de ahlaki vazifeleri yürütmekle görevli olması, geçmiş yüzyıllarda padişah ve bürokrasinin halkla alakasının azalmış bulunması ve diğer birçok şartın değişmesi, mevcut idari sistemin yetersizliğini ortaya koymuştur" (2013: 13-14).

Kentin beledi hizmetlerinin yanı sıra koruma faaliyetlerine yön veren vakıfları denetleme yetkisi de bulunan kadılık makamının görev alanları özelinde, kurumların koruma konusundaki idrak ve eylemleri de incelendiğinde günümüzde varlığını sürdüren birtakım kurumların ve yasal belgelerin Batı referanslı temelinin bu dönemde atıldığını ifade edebiliriz. Mevcut çalışmada kentin imarı ve var olan mirasın korunması kapsamında kurumsal ve yasal düzenlemeler incelenmekte ve bu bağlamda İstanbul özelinde yetki sahibi kurumlar ve yasal belgeler kronoloji takip edilmek suretiyle değerlendirilmektedir. Bu çerçevede kurumsal yapı olarak XIX. yüzyılda Nafia Nezareti, Şehremaneti ve 6. Daire-i Belediye kurumları öne çıkmaktadır.

2. 2. 1. Nafia Nezareti (1848- 1922)

XIX. yüzyıldan günümüze tarihi çevre koruma bağlamında yasal ve kurumsal sürecin incelendiği mevcut çalışmada kentsel düzenlemeleri gerçekleştiren Nafia Nezareti kurumsallaşma adına atılan önemli bir adımdır. Kurumun ismi ve görev alanı imar ve nafia kelimelerinin anlamsal içeriğine bağlı olarak verilmiştir. İmar, inşa, nafia ve ihya gibi sözcüklerle açıklanan kentsel düzenlemeler söz konusu kurumun temel görev alanına işaret etmektedir. Kubbealtı Lugati'ne göre; *"Arapça kökenli nafi sözcüğü yararlı, faydalı kelimelerine karşılık gelmekte, nafia ise bayındırlık işleri, faydalı iş yapma anlamını karşılamaktadır"* (2007: 781). Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ise nâfia sözcüğü *"bir yeri bayındır duruma getirmek için yapılan işlerin bütünü, bayındırlık işleri; Nafia Nezareti ise Bayındırlık Bakanlığı olarak ifade edilmiştir* (908*), imar ise; bir yeri bayındır duruma getirme işi, bayındırlık ile açıklanırken kavrama imâret sözcüğü de dâhil edilmiş ve imaret kavramı da bir yeri bayındır ve mamur etme, bayındırlık şeklinde açıklanmıştır"* (2016: 557). Ötüken Türkçe Sözlük'te ise Arapça kökenli imar kavramı; "bir yeri bakımlı ve bayındır hâle getirme, mamur duruma getirme, geliştirme, bayındır kılma şeklinde açıklanmaktadır" (2017: 2716). Mecelle'nin 1051. Maddesinde ihya ve imar sözcükleri açıklanmakta, yine Arazi Kanunu'nun 103. maddesinin son kısmında imar sözcüğü benzer anlamda kullanılmakta ve kapsama iskân sözcüğü de dâhil edilmektedir. Tanzimat döneminde kurulan Nafia Nezareti kavramsal olarak yararlı işler bakanlığı anlamını içermektedir.

Nafia Nezareti Osmanlı Devleti'nde bayındırlık işlerinin yürütüldüğü bir yapıdır. Söz konusu nezaret kurulmadan evvel *"Klasik Osmanlı teşkilatında Hassa Mimarları Ocağı ve ocağın yöneticisi olan Hassa Baş mimarı yapılan işlerin denetlenmesi ile görevliydi. Başkentte baş mimarın emri altında bulunan*

mimarlar, eyaletlerde de görevli mimarlar bulunuyordu. Bu mimarlar hassa unvanını taşımalarına rağmen yalnız saraya ait yapılar ile değil ülke çapındaki bayındırlık faaliyetleriyle de görevli olmuştur" (Atam, 2020: 2). Turan söz konusu yapının ortaya çıkışını ve gelişimini şöyle ifade etmiştir:

"Hassa Mimarları Ocağı, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar devam etmiştir. Avrupa'dan ilham alarak imparatorluğun merkez teşkilâtını yeniden düzenlemeğe başlayan II. Mahmud, Şehreminliği ile Mimarbaşılık vazifelerinin birbirine karıştığını, esâsen Şehremaneti hizmetinin müstakil bir memuriyeti gerektirecek kadar işi bulunmadığını ve Şehreminlerinin "fenn-i mimâriye vâkıf olmamaları cihetiyle bütün umûr-ı ebniye Mi'marbaşı bulunanlar ma'rifetiyle görülmekde" olduğunu göz önüne alarak, 1831 de bu iki memuriyetin birleştirilmesini uygun görmüştü. Bunun için Bâbıâli'de toplanan bir "meclis" de, Şehreminliği ile Mimarbaşılığın birleştirilmesi suretiyle teşkil edilen bu yeni memuriyete Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adının verilmesine ve Mahmud II. zamanında, mevcut daireler birer Bakanlık hâline getirilir yahut yeni Bakanlıklar ve Meclisler kurulurken, 1836 sonlarında Bâbıâli'de bir Meclis-i Umûr-ı Nâfıa teşkil edilmişti. Fakat birkaç yıl sonra, 1839'da Umûr-ı Ticaret ve Nâfia Nezâreti kurulunca Nâfia Meclisi kaldırılarak ona âit işler bu Nezârete devredilmiş, bu yüzden Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün de Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne bağlanmasına karar verilmiştir" (1963: 178-179).

Nezaretin imar ve koruma bağlamında çeşitli müzakerelerde bulunduğu bilinmekte ve bu müzakerelere göre; *"bina inşasında karşılaşılan güçlüklerin atlatılması ile ilgili çözümler öne sürülmüş, taş binaların ahşap binalara göre daha dayanıklı olduğu kanısına varılmıştır. İnşa hakkında kanunların kaleme alınması gerektiği görülmüştür…Tamir edilen veya yeni inşa edilen resmi yapıların mimari usule uygun olarak keşif ve muayenelerinin yapılmasına karar verilmiştir"* (Tekdemir, 2011: 130). Mevcut düzenlemelere istinaden Ebniye işleri Nafia Nezareti'ne aktarılmış ve bu kapsamda ebniye kanunlarının birer sureti Nezaret'e gönderilmiştir. Kurum imar ve korumanın iç içe oluşundan hareketle binaların tamirine, keşif ve muhasebe planlamalarına, tadilatta malzeme kullanımına dair planlamalar yapmış ve bu doğrultuda çalışmalarını sürdürmüştür. İmarı planlayan kurum, kentin geleneksel dokusunun ahşap olması ve geleneksel yapı biçimlerinin varlığı sebebiyle faaliyetlerine koruma olgusunu dâhil etmiştir, böylelikle var olan yapı stokları koruma eylemine konu olmuştur.

Kurum Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Nafia Vekâleti ismiyle işlev görmüş, 1945'te Bayındırlık Bakanlığı olmuş, 1983- 2011 arasında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, 2011-2021 arasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı adını almıştır. 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile de Bakanlığın ismi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Kurumsal bir sürekliliği olan Nafia Nezareti görev alanını kentsel düzenlemeler odağında sürdürmektedir.

2. 2. 2. Şehremaneti (1855- 1930)

Osman Nuri Ergin'e göre; *"Belediyenin hiç görülmeyen ve sahipsiz kalan işleri temizlik, tenvirat, kaldırım ve lâğım işleri idi. İşte gaip tarzında yeni belediye usulünün kabul ve tatbik edilmesine de bu dört esaslı belediye işinin yokluğu ve ihmal edilişi sebep olmuştu"* (1936: 122). Tanzimat dönemine kadar Batılı anlamda bir belediye sistemi bulunmamaktaydı. Bir önceki bölümde belirtildiği üzere kadılık ve vakıf sistemi, ihtisap sistemi belediye hizmetlerini yürütmekten sorumluydu. Bu doğrultuda modern belediye hizmetlerinin sistemli bir düzlemde yürütülmesi Osmanlı Devleti'nin Batılı anlamda değişimini/ dönüşümünü temsil eden simgesel unsurlardan biriydi. Söz konusu durum Mustafa Reşid Paşa'nın Londra elçiliğinde yazdığı raporlardan birinde şöyle yer almıştır: *"Dersaadet'de ve sair memalik-i mahrüsede aralık aralık harik zuhür ettikçe Avrupa'da gazetelerin ta'rizatı eksik olmayup halka dahi türlü şeyler söylemekle yani ahşab ebniyeyi bayağı yanmak ve kendünizi müflis etmek içün bunca akçeler sarfıyla inşa ve istihzar ediyorsunuz. Aceba memleketinizde taş yok mudur ve tuğla imalini ve kargir ebniye inşasını bilenler bulunmaz mı yollu kelamlar ile ehl-i İslamı tahmik etmekte…"* (Baysun, 1960: 124). Modern belediyecilik Batılı kentleşmenin kurumsal yönünü besleyen bir faaliyet olmuş ve dönemin odak reform alanlarından birini oluşturmuştur. Ergin'e göre; *"Belediyelerin mevcudiyeti, şehirlerin imarı ve konfor denilen her türlü istirahat sebeplerinin ihzar edilmiş bulunması hükümeti de belediyeyi de ve bin netice Türk milletini de yabancılara karşı yükseltecek işlerdendir. Belediyeleri kuvvetlendirmek, onları himaye ederek imara teşvik etmek hükümetin en güzel bir icraatı olmuştur"* (1936: 123). Kent hizmetlerinin merkezi bir yapı ile çözümlenmesi ve XIX. yüzyılın dönüşen kentinin ihtiyaçlarını karşılaması gibi saiklerle kurulan Şehremaneti yerel yönetimler alanındaki reformun mühim bir parçasıdır. Bu çerçevede "16 Ağustos 1854 tarihinde İhtisap Nezareti lağvedilerek yerine İstanbul ve bağlı semtlerdeki beledi hizmetler için Şehremaneti teşkilatı kurulmuştur" (Saydam, 2017: 159).

Şehremaneti Nizamnamesi ile İhtisab Nezareti kaldırılmış ve Şehremaneti'nin görevi 13 Haziran 1854 tarihli layihada şöyle açıklanmıştır; *"Şehremâneti hidmeti Dersaadet'de bulunan halkın havâyic-i zaruriyyesinden olan eşyanın teshil-i tedârikine ve fiyatlara ve ale'lumum esnaflığın nizâmâtına dikkate ve Dersaadet'in şehirce olan tenzifât ve tethirâtına ve esvâk ve pazarın hüsn-i hâline nezârete me'mur olub Dersaadet'de tahsil olunan vergiler ve sâ'ireyi dahi istifa ile hazine-i mâliyeye teslim itmek işbu me'muriyyetin vezâ'if-i asliyesindendir"* (Seyitdanlıoğlu, 2010: 26). Yasal çerçevede 1876 Kanun-i Esasi'nin 112. maddesine göre; *"Umuru belediye dersaadet ve taşralarda bilintihap teşkil olunacak devairi belediye meclislerile idare olunacak ve bu dairelerin sureti teşkili ve vezaifi ve âzasının sureti intihabı kanunu mahsus ile tâyin kılınmıştır"* (URL- 52).

Kuban, *"1857'de İstanbul'un 14 belediye dairesine ayrıldığını fakat sur içi kentte yalnızca üç bölgenin olduğunu ve bunların Fatih, Aksaray ve Ayasofya olarak belirtildiğini, Eyüp, Üsküdar ve Kadıköy'ün ise kendi ayrı belediyelerinin bulunduğunu belirtmiştir"* (2021: 460- 461). 5 Ekim 1877 tarihinde ise

Dersaadet Belediye Kanunu ile İstanbul 20 belediye dairesine ayrılmıştır. Bu daireler Şekil 1'de yer alan tablodaki gibidir.

1. Dâ'ire	Bayezid
2. Dâ'ire	Sultanahmet
3. Dâ'ire	Fatih
4. Dâ'ire	Samatya
5. Dâ'ire	Eyüb
6. Dâ'ire	Beyoğlu
7. Dâ'ire	Hasköy
8. Dâ'ire	Beşiktaş
9. Dâ'ire	Arnavud Köyü
10. Dâ'ire	Yeniköy
11. Dâ'ire	Tarabya
12. Dâ'ire	Büyükdere
13. Dâ'ire	Beğkoz
14. Dâ'ire	Anadolu Hisarı
15. Dâ'ire	Beğlerbeği
16. Dâ'ire	Yeni Mahalle
17. Dâ'ire	Doğancılar
18. Dâ'ire	Kadıköy
19. Dâ'ire	Adalar
20. Dâ'ire	Makri Köyü

Şekil 1. 5 Ekim 1877 Tarihli Dersaadet Belediye Kanunu'na Göre Kurulan Daireler

1877 Dersaadet Belediye Kanunu kapsamında Şehremaneti'nin organları, daireleri, yapının görevleri düzenlenmiştir. Bu kanuna göre Şehremaneti'nin sınırları; *"Rumeli Feneri'nden başlayarak Zekeriya ve Bahçe köyleri önünde Ayaz Ağa Çiftliği Kağıdhane, Ali Bey Köyü, Küçükköy, Rami, Davud Paşa, Hazinedar Çiftlikleri ve Ayestefanos arkasından Adalar dâhil olarak, Anadolu tarafına geçüb, Bostancıbaşı Köprüsünden başlayarak Erenköyü, Kozyatağı, Nerdiban Köyü, yukarıda Çakal Dağı, Göksu Deresi arkasından Akbaba ve Kabakoz Karyeleri önünden geçerek Anadolu Feneri'nde biten hat dâhilindeki mahalleri şamildir"* (Dersaadet Belediye Kanunu- Faslı Evvel). Daire-i Belediyenin Teşkiline ve Vezaifine Dair Nizamname ile İstanbul ve Bilad-ı Selase ve Boğaziçi'nin iki sahiliyle birlikte 14 daireye ayrılmıştır, Dersaadet Belediye Kanunu ile bu daire sayısı yirmi olmuştur. Fakat bu Nizamname ile 1877 tarihli kanun tam olarak uygulanamamıştır. Bunun sebebi; *"1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın, Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması ve bunun getirdiği sıkıntılardır. Savaş sebebiyle*

Balkanlar'dan gelen kalabalık muhacir topluluğu acil önlemlerin alınmasını gerektirmiştir. O sıralar belediye üyelerini seçmek için oluşturulan komisyonlar, muhacirlerin iaşe ve iskân işleriyle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Savaşla birlikte, ekonomik sıkıntı da belediyenin örgütlenmesi ve faaliyetlerini aksatan unsurlar olmuştur" (Eryılmaz, 2019: 413).

Kurumun görev ve yetki alanı şöyledir; *"Şehremaneti Meclis-i Vâlâ'ya bağlı bir teşkilattır ancak vergi koymak ve toplamakta Maliye Nezareti'ne; kaldırım yapım ve onarım işlerinde Nafia Nezareti'ne; güvenlik işlerinde Zaptiye Nezareti'ne, fiyat ve esnaf meselelerinde Ticaret Nezareti'ne başvuracaktır"* (Saydam, 2017: 159). Bu çerçeveden hareketle Şehremaneti teşkilatı çok yönlü göreve sahiptir ve bununla birlikte bağımsız hareket edebilecek bir kurum değildir. *"Şehremini Babıâli'nin seçimi ve padişahın onayı ile tayin olunuyordu. Şehremini, Meclis-i Vâlâ üyesi olup iki de yardımcısı vardır. Şehir meclisi, İstanbul'daki esnaf ve cemaat temsilcilerince seçilen 12 kişiden teşkil olunmaktaydı"* (Saydam, 2017: 159). Şehremini görevinin yanı sıra bir meclis de bulunmaktaydı. Meclis *"Babıâli'nin seçimi ve padişahın tayini ile görevlendirilen üyelerden oluşmaktaydı. Üyeleri, esnaf ve ileri gelen bazı memurlardı. Meclisin görevleri, daha çok danışmanlıktı. Emanetin malî yeteneği sınırlıydı ve bağımsız gelirlere sahip değildi. Masrafları devletçe ödenir; topladığı gelirleri Mâliyeye aktarırdı. Şehremanetinin mühendis ve kavaslardan (belediye zabıtası) oluşan yetersiz bir kadrosu vardı. Ne şehreminleri ne de şehremaneti meclisi üyeleri bu konuda bilgi, beceri ve -hepsinden de önemlisi- yetki sahibi değillerdi"* (Ortaylı, 1985: 242). Mevcut kurum merkezi yönetime bağlı bir biçimde görevini sürdürmekte idi fakat modern belediyecilik kavrayışıyla örtüşen bir faaliyeti yoktu. Buna istinaden *"İstanbul için etkili bir belediye örgütü ancak Kırım Savaşı sırasında kurulabilmiştir. Yeni Tanzimat Meclisi (1854) var olan yapının bir belediye idaresine dönüşmesini sağlayacak yeni tüzüğü hazırlamak için ileri gelen Osmanlı ve yabancı hemşehrilerden oluşan bir İntizam-ı Şehir Heyeti atamıştır"* (Shaw, Kural Shaw, 2017: 126). Ortaylı'ya göre; "Şehremaneti modern belediyecilik için iyi bir başlangıç değildir. Değişen, sadece II. Mahmud devrinde İhtisab Nezareti'nin adıdır" (2020b: 505). Zira kurumun bağımsız bir bütçesi ve uzman kadrosu yoktur.

1910'da yayınlanan Heyet-i Fenniye Müdüriyeti ile Memurin-i Fenniyesinin Vezaifini Havi Talimat'a göre belediye tarafından yürütülecek onarım işlerine yönelik kurallar şöyle belirlenmiştir:

- *"İstanbul'daki tüm yapıların onarım ve tadilatları, Tetebbuat ve Tatbikat Şubesi elemanlarınca denetlenecektir.*
- *Mimari Şubesi, Şehremaneti'ne ait tüm yapıların yapım ve onarımından ve işlevlerini sürdürecek önlemlerin alınmasından sorumludur.*
- *Hem onarım hem de yeni yapım için hazırlanacak dosyalarda ölçekli ya da ölçeksiz proje veya kroki, hesap özeti ve şartname bulunacaktır.*

- *Onarım işleminin tamamlanmasından sonra, Heyeti Fenniye Müdürü tarafından belirlenecek elemanlardan oluşan kurullar geçici ve kat'i kabul işlemlerini yapmakta, sorumlu mühendis ise onarım hesaplarını incelemek üzere aynı Müdürlüğe vermektedir"* (Madran, 2002: 62).

Osmanlı idaresinin İstanbul'u Batılı bir kent görünümüne çıkarma amacı, kentin belli alanlarında gerçekleşen düzenlemelerle sınırlı kalmıştır ve dolayısıyla kent Batılı bir kent formuna erişememiştir. Yapılan uygulamalar kurumsal, yasal ve eylemsel düzeyde etkili olamamış ve bu durum kentin geleneksel dokusuna Batılı mimari unsurların ve uygulamaların eklenmesiyle karmaşık bir biçim almıştır. İstanbul'da taş döşeli sokak ve caddeler, sokakların temizliği, ışıklandırılması ve genişletilmesi, ahşaptan kargire geçiş gibi belediye hizmetleri istenmeye başlanmıştır. "Fakat ne ihtisap ağası ne de Meclis Zabıtası, belediye gelirleri ve kadroları olmadığı için, bu istekler karşılanamamıştır" (Shaw, Kural Shaw, 2017: 126). Bu kapsamda Şehremaneti'nin hedeflenen noktalara ulaşamaması sebebiyle yeni bir yapılanmaya gidilmiş ve daireler oluşturulmuştur.

2. 2. 3. Altıncı Daire-i Belediye (1858- 1877)

Şehremaneti'nin kuruluşu ve çalışma tecrübesinden hareketle Avrupa tarzı belediyecilik anlayışıyla kurulan 6. Daire belediyecilik tarihinde önemli bir yere sahiptir. *"7 Temmuz 1858'de yayımlanan bir emirle yeni daire Belediye Meclisi denetiminde kurulmuştur. Hepsi de gönüllü ve aylık almadan çalışan üç yıllık 12 üye ile süresiz olarak seçilen bir reisten oluşmuştur. Meclisin işleri arasında sokak, kaldırım, suyolları, havagazı boruları döşemek, yiyecek maddeleriyle fiyatlarını, ölçü ve ayarları, yapım ve onarım işlerini denetlemek, pazar yeri, otel, tiyatro, lokanta, kahvehane ve meyhane gibi halka açık yerleri denetim altında bulundurmak vardır"* (Shaw, Kural Shaw, 2017: 126). Eryılmaz'ın aktardığı üzere; *"Meclis üyeleri, bölgede emlâkı olan ve en az 10 yıldır İstanbul'da oturan kişilerden atanmaktaydı. Bu üyeler, Bâb-ı Âli'nin seçimi ve Padişah'ın iradesiyle tayin edilirlerdi. Üyelerden dördü yabancı uyruklu kişilerden atanmaktaydı"* (2019: 408). Altıncı dairenin dönem özelinde yetki sahibi olduğu yerler; *"Kasımpaşa ve Pangaltı arasındaki mahalleler ve Dolmabahçe'den Haliç'teki Tersane'ye kadar bütün kıyılar dâhil olmak üzere, Harbiye'den Dolmabahçe'ye kadarki bölgeyi kapsamaktadır"* (Kuban, 2021: 461).

Daireye söz konusu ismin verilme sebebi; *"Tanzimat'ın mimarları olan Mustafa Reşit Paşa ile Ali Paşa'nın bir süre oturdukları Paris'in seçkin ve modern semti olan Sixieme Arrondissment (Altıncı Daire) ismi dolayısıyladır"* (Eryılmaz, 2019: 407- 408). Altıncı Daire'nin Beyoğlu- Galata aksında kurulması burada gayrimüslim nüfusun yoğun olması ve bu nüfusun belediye sistemine olan aşinalığı sebebiyledir. Belediyecilik tarihinde özel bir yeri olan Altıncı Daire'nin eski eserlerin korunması hususunda bir görevi yoktur fakat daire yapı ve imar alanından sorumludur ve harap binaların yıkılması

belediyenin görevleri arasındadır. Altıncı Daire-i Belediye Batılı anlamda oluşturulan belediye sistemini yansıtır. Bu kapsamda *"bölgenin kadastrosu yapılmıştır. Bu yolla Osmanlı ticaret burjuvazisi kendi yörelerindeki mülkiyet haklarına belirlilik kazandırmıştır. Yollar genişletilmiş ve taş kaplatılmıştır. Mezarlıklar Şişli'ye taşınarak bunların yerine Taksim ve Tepebaşı parkları kurulmuştur"* (Tekeli, 2019: 65- 66). Zamanla daire sistemi şehre yayılmış ve şehrin çeşitli yerlerinde daireler oluşturulmuştur.

2. 2. 4. İntizam-ı Şehir (1855-1857), Kule-i Zemin (1864-1884) ve Islahat-ı Turuk Komisyonları (1866-1869)

Şehremaneti'nin kentsel düzenlemeler konusundaki sınırlı yapısı yeni oluşumları zorunlu kılmıştır. Gerek dairelerin oluşumu gerekse İntizam-ı Şehir, Kule-i Zemin ve Islahat-ı Turuk Komisyonlarının kurulması kentsel bir ihtiyacın sonucudur. İstanbul'un Batılı kentler gibi düzenlenmesi komisyonların ana odağıdır. Kentsel sorunlar ve bu sorunların çözümü için girişilen faaliyetler İstanbul'a Batılı bir çehre kazandırmayı amaçlamaktadır. Örneğin; *"1864 yılında 2.910 binayı yakan Hoca Paşa yangınından sonra, daha kararlı imar kavrayışlarına girilmiştir. Bir çeşit imar komisyonu niteliğini taşıyan bir Islahat-ı Turuk Komisyonu kurulmuştur"* (Tekeli, 2019: 68). Yangınlardan hasar gören yapıların tadilatı planlı şehirleşme faaliyetlerini desteklemiş ve dönemin yenileme anlayışıyla birlikte yeni kurumların ve eylemlerin oluşumu hız kazanmıştır. Yangınların gerekçeleri ve neticesinde verdiği hasarın önüne geçebilmek adına çeşitli araştırmalar yapılmış ve *"Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin hazırladığı bir lahiyada sorun, daha 1830'larda tanımlanan iki konu çerçevesinde özetlenmiştir. Bunlar: yapı malzemeleri ve sokak dokusunun durumudur"* (Çelik, 2016a: 72). Buna istinaden Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun yangın sonucu gerçekleştireceği kentsel düzenlemeler Islahat-ı Turuk Komisyonu Vezaifini Mübeyyin Talimatname hükümleri kapsamında biçimlendirilmiştir. *"Islahat-ı Turuk Komisyonu yanan alanların bazılarının planlarını hazırlamış, eski yönetmeliklerin yerine yeni bir Turuk ve Ebniye Nizamnamesi (yollar ve yapılar yönetmeliği) çıkarmıştır"* (Kuban, 2021: 463).

Yangınları besleyen geleneksel konut yapılaşması söz konusu kurumların önlem alması gereken bir durum olmuştur. Ahşap evlerin malzeme ve işçilik açısından çok daha ucuza mal olması, daha kolay inşa edilmesi ahşapa olan talebi arttırmıştır. Ahşap yapıların bitişik nizamda inşa edilmesi yangınların büyümesine yol açmış bu bağlamda yangının büyümesini önlemek noktasında yapıların arasına tuğladan yangın duvarlarının örülmesi önleyici bir eylem olarak uygulanmıştır. "İstanbul'un sokaklarının genişliğini bir düzene sokmak ve birtakım asgari standartlar saptamak için tanzimattan sonra Islahat-ı Turuk Komisyonu görevlendirilmiştir" (Behar, 2019: 83). Kente hasar veren yangınlar bozucu etkilerinin yanı sıra planlı kentsel eylemlerin uygulanabilirliğini ve kurumsal yenilenmelerin yapılabilirliğini sağlamıştır. *"Şehremaneti 1855'te kurulduğunda ve örgütlenme aşamasındayken, 1856'da sokakların, kaldırımların, ışıkların, temizliğin, çöp toplanmasının normlarını belirleyen İntizam-ı Şehir Komisyonu oluşturulmuştur"* (Kuban, 2021: 460). Kentin planlanmasında yangınlar

temel itici güç olmuştur. Kuban'a göre; "Yangın ve ızgara plan İstanbul'un 19. yüzyıl planlamasını simgeler" (2021: 465). Yangınların yok ettiği sahaların yeniden inşası dönemin teknik özelliklerine uyumlu bir formda gerçekleşmekte ve bu durumda modern kent planlarının İstanbul'da uygulanmasıyla ızgara plan düzenine geçilmektedir.

Geleneksel konut malzemesinin ahşap oluşu, sokak dokusunun dar ve çıkmaz oluşu yangınların kolayca yayılmasına ve söndürülme noktasında zorluk yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda ahşaptan kargire, dar sokaklardan geniş sokak ve caddelere evrilen bir dönüşüm zorunlu hâle gelmiştir. Dönemin seyahat yazılarında da bu durum sıklıkla yer almıştır. Söz konusu seyahatnamelerden birinde durum şöyle ifade edilmiştir:

"Yangın kelimesi İstanbullular için bütün musibetleri ifade eder ve yangın var nârası daima, Tanrı'nın verdiği bir ceza gibi, bütün şehri iliklerine kadar titreten, korkunç, resmi, meşum bir nâradır" (Amicis, 2013: 256).

Yangınlar kent planlamasında etkin rol oynamış ve bu husus kurumsal ve yasal değişimlere yön vermiştir. Osmanlı döneminde İstanbul'u etkileyen afetler; salgınlar, depremler ve en enemlisi olan yangınlardır. Bu bağlamda ebniye nizamnamelerinin oluşturulmasındaki temel itici güç kente zarar veren yangınlar olmuştur. *"İstanbul yangınlarının çıkış nedenleri çeşitli olmakla birlikte ilk sırayı kundaklamalar almıştır. Bunun dışında kalafat yeri, mumhane, kahvehane, baruthane vb. işyerlerinin şehrin hemen her tarafında bulunması bu gibi yerlerde çıkan ateşin hızla yayılmasına neden olmuştur. Yine, yıldırım isabeti, ocak ve baca kurumlarının tutuşması mangal ve şamdan devrilmesi gibi dikkatsizlikler de etkendir"* (Sakaoğlu, 1994: 428). İstanbul'un mevcut dönemde imar edilmesi ve yangın çıkan alanların düzenlenmesi için bilimsel ölçütler dikkate alınmış, haritalama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. *"Sokakların dar ve dolambaçlı oluşu, saçak, cumba, çardak çıkıntıları, özellikle konutların ahşaptan ve bitişik nizamda yapılması, ev aralarında yangın duvarının bulunmaması, kent bir yarımada üzerinde olduğundan rüzgârın ve fırtınaların eksik olmaması, itfaiye örgütünün ve yöntemlerinin geliştirilmemesi ise İstanbul yangınlarının afete dönüşmesine neden olan etmenlerdir"* (Sakaoğlu, 1994: 428).

Kurumsallaşma ve yasalaşma sürecinde uzman eksikliği ve maddi yetersizlikler sıklıkla vurgulanan noktalardır. Ergin bu hususu şöyle ifade eder: *"İstanbul'da garp belediyeleri usulünü bilip tatbik edecek münevver Türkler yok gibi idi. Hükümet tebai devleti âliyeden kimselerle İstanbul'da ailesi ile mukun olup yerli ahaliden sayılan ecnebilerin vukuf ve mahumat erbabından mürekkep olmak üzere bir komisyon teşkil etmiş ve bu komisyona Türkçe İntizam-ı Şehir Komisyonu adı verilmiştir"* (Ergin, 1936: 124). İntizam-ı Şehir Komisyonu "Meclis-i Vala üyelerinden Emin Muhsin Efendi başkanlığında çalışmış ve sokakların genişlemesi, yaya kaldırımlarının yapımı ve temizlenmesini, yeni sokak döşeme biçimlerini öncelemiştir" (Tekeli, 2020: 529). Bu bakımdan söz konusu komisyon Şehremaneti'nin beledi hizmetlerini yerine getirmiştir. Komisyonun bu hizmetleri yerine getirmesi amacıyla bir fon oluşturulması ve vergilendirmeye gidilmesi üzerine "Nizamname-i Umumi hazırlanmıştır" (Tekeli,

2020: 529). Nizamname ile İstanbul 14 belediye dairesine ayrılmıştır. Altıncı Daire öncelikli kurulmuştur fakat tek tek bu belediyeler uygulamaya konulamamıştır. *"Tek tek belediye daireleriyle başarılı bir kent yönetimi sağlanamaması üzerine, 1868'de çıkarılan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi ile Şehremaneti makamını güçlendirme yoluna gidilmiştir. İstanbul'un 14 daireye ayrılması öngörülmüş ancak bu dairelerin Altıncı Daire gibi doğrudan Bab-ı Ali'yle ilişki kurmaması, Şehremaneti'ne bağlı olması öngörülmüştür. Bu durumda Şehremaneti'nin ve dairelerin meclisleri olacaktı. Altıncı Daire bağımsızlığını koruyacaktı"* (Tekeli, 2020: 530). En nihayetinde kentin idaresinde ve planlanmasında girişilen kurumsal eylemler uygulamada başarılı yahut başarısız oluşlarıyla ya varlığını sürdürmüş yahut farklı kurum eklentileriyle eylemlerine devam etmiştir.

2. 3. Ebniye Nizamnameleri ile Gelen Yeni Şehircilik Kavrayışı ve Bunların Kültürel Mirasın Korunmasındaki Yeri (1848- 1891)

Kentin planlanmasında, modernizasyonunda girişilen kurumsal oluşumlar faaliyetlerini sürdürebilmek için yasal unsurlara ihtiyaç duymaktaydı. Bu bağlamda kurumsal girişimler yasal dayanaklarla faaliyetlerini sürdürmekteydi. Bilhassa kentin imarında yetki alanı sunan çeşitli nizamnameler ile beledi hizmetler yürütülmekteydi. Osmanlı Devleti'nin koruma faaliyetlerine yönelik kurumsal ve yasal düzenlemeler dönemsel olarak ayrılabilmekte, her dönem farklı yaklaşımları ortaya koymakta ve tarihsel süreçte koruma eylemi kapsam ve eylem alanını genişletmektedir. Kurumsal ve yasal bağlamda kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyetler kentsel düzenlemelerin yapıldığı dönemle eşzamanlı yürütülmekteydi. Bu bağlamda kentin planlaması amacıyla oluşturulan ilk yasal düzenleme 1839'da yayınlanan İlmühaber olmuştur. Yabancı uzmanların kente davet edilmesi bilinirliği üzerine *"Von Moltke ile ilgili ilk plan çalışmaları da 1839'da Osman Nuri Bey tarafından yayımlanan bir ilmühabere dayandırılmaktadır. Bu ilmühabere göre, yolların açılımı geometrik esaslara göre gerçekleştirilecek ve yollar arasında hiyerarşik bir düzen öngörülecektir. Ayrıca ekonomik güce sahip olanlar kargir inşa edecek ve ahşap evler arası yangın duvarı inşa edilmesi zorunlu hâle getirilecektir"* (Tapan, 1998a: 75). Kente yıkıcı etkisi olan yangınlar yasal düzenlemelerin temel itici gücü olmuştur. Bu çerçevede söz konusu İlmuhaber ve Ebniye Nizamnameleri yangının yıkıcı etkilerini önlemeyi amaçlamıştır. Koruma, imar ve planlama ekseninde gerçekleştirilen düzenlemeler de yine öncelikle yangının yol açtığı yahut açacağı yıkıcı sonuçları önlemeyi hedeflemiştir. Hatta yangınların yıkıcı etkisi zaman zaman planlamayı korumanın önüne geçirmiştir. Örneğin; 1848 Ebniye Nizamnamesi'nin dördüncü maddesinde koruma faaliyeti ile kentin planlanması arasındaki ikilik planlamanın lehine ifade bulmuş ve bu kapsamda yapının korunması ikinci planda kalmıştır.[6] Madran bu durumu "korumanın imar karşılığında aldığı yasal bir yenilgi olarak değerlendirmektedir" (2002: 17).

[6]1848 Ebniye Nizamnamesi'nin tam metni için bkz. Ergin, Mecelle-i Umur-u Belediyye, II, s. 1032-1037, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

Söz konusu nizamnamede koruma ve planlamaya yönelik dikkat çeken maddeler şöyledir;

"Birinci Madde: Ebniye-i cedide yapıldıkça tesviye ve tevsi olunmak üzere büyük caddelerin vüs'atleri nihayet on ve adi caddeler sekiz ve sair sokaklar altışar ziradan noksan olmayacaktır ve çıkmaz sokaklar dahi imkânı oldukça açılacaktır.

Altıncı Madde: Yeniden cami-i şerif ve türbe ve mekteb ve çeşme ve sair bu misillü ebniye-i hayriyye ve miriyye yapılacak olduğundan sokağın vüs'ati nizamiyesine tatbiken inşa olunacaktır.

Yedinci Madde: Muhterik mahalde cami ve medrese ve müberrat ve saire tesadüf edip de önlerinde açıklığı ve havlısı bulunduğu hâlde kezalik nizamına tevfiken tesviye olunacaktır" (Ergin, 1995: 1032-1033).

1848 Ebniye Nizamnamesi; binalara ruhsat verme ve kamulaştırma biçimlerini, inşaatların denetimini, geleneksel yol ve sokakların genişlikleriyle uyumlu düzenlemeleri, yol kenarlarına yapılacak binaların yüksekliklerinin belirlenmesini kurallara bağlamıştır. Tekeli'ye göre 1848 Ebniye Nizamnamesi'nin teknik ve sosyal olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. *"Teknik yönü; Nizamnamenin temel kaygısının kentin fiziki biçiminde çok önemli değişiklikler getirmekten çok, yangın sorununa bir çözüm bulmak ve yolların arabaların geçişine olanak verecek şekilde genişletilmesine çalışmak olduğudur. Sosyal yönü ise artık kentte yapılacak binaların yüksekliğini sahibinin mensup olduğu millet değil, binanın bulunduğu yolun genişliğinin belirleyecek olmasıdır"* (2019: 67). Bu doğrultuda XIX. yüzyılın bir göstergesi olan eşitlik ilkesi devreye girmiş ve uygulama alanında kendini göstermiştir diyebiliriz. 1848 Nizamnamesi'nin ardından çıkartılan 1849 Ebniye Nizamnamesi 1848 Nizamnamesi ile örtüşmekte yine aynı noktaları vurgulamaktadır.[7] *"1848 ve 1849 Ebniye Nizamnamelerinin uygulanması, 1839 İlmuhaber'ine göre daha başarılı olmuştur. Bunlar hem yeni alanların imara açılmasında hem de yaygın yerlerin yeniden düzenlenmesinde daha etkilidir"* (Tekeli, 2020: 533-534).

1856 Aksaray yangını sonrasında nizamnameler temel alınmış ve yabancı mimar ve mühendislerin kent planlamasında görev aldığı bilinirliğinden hareketle İtalyan Luigi Storari bölgenin yeniden inşasında/ planlanmasında rol almıştır. Kente büyük zarar veren yangınlardan biri olan Hocapaşa yangını yine birtakım düzenlemelerin yapılmasına yol açmıştır. *"Bu yangının ve Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun zorlamasıyla, 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi kaldırılarak onun yerine daha kapsamlı olan 1864 tarihli Turuk ve Ebniye Nizamnamesi çıkarılmıştır. Bu nizamname 1848 Nizamnamesi'ne göre daha gelişmiştir. Kentin fizikî görüntüsünü düzenleme kaygıları ağır basmıştır. 1848 Nizamnamesi gibi sadece İstanbul'da değil, tüm imparatorlukta uygulanması öngörülmüştür. Harita yapımına, kamulaştırmaya, parsellemeye, yol genişliklerine, bina yüksekliklerine ilişkin hükümler getirilmiştir. Bu nizamname hükümlerinin Hocapaşa yangın yerinin planlanmasında uygulandığı anlaşılmaktadır"* (Tekeli, 1985: 886). Bu planı gören ve inceleyen Osman Nuri Bey şunları anlatmaktadır: "Harita üzerine herkesin yangından evvelki yeri ile yeni gösterilen yeri tesbit olunmuştur. Camilere, türbelere ve

[7]1849 Nizamnamesi için bkz. Ergin, Mecelle-i Umur-u Belediyye, II, s. 1044-1049, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.

abidelere ilişilmemiştir. Fakat kalan arsalardan…." (1995: 1922). Söz konusu ifadeden anlaşılacağı üzere kentsel düzenlemeler kültür varlıklarının tespitini gerekli kılmış ve bu varlıklara düzenlemeler esnasında müdahale edilmemiştir. "1864 Hocapaşa yangını tarihi kent merkezinin yenilenmesine sebep olmuş ve 1863 Ebniye ve Turuk Nizamnamesi'nin uygulanmasına olanak vermiştir" (Tekeli, 2020: 534). Söz konusu alanın imarı için Islahat-ı Turuk Komisyonu kurulmuştur. Yangınlar sonrasındaki düzenlemelerde arsa sahiplerine karakol ve okul yaptırma zorunluluğu getirilmiştir, bu husus geleneksel yerleşim dokusu olan cami çevresinde gelişen mahalle biriminin değiştiğini göstermekte ve kentin merkezi noktasının okul ve karakol olduğu bir dokuya dönüştüğüne işaret etmektedir.

Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'ni diğerlerinden ayıran nokta söz konusu nizamnamenin ülke genelinde uygulanmasını öngörmesidir.[8] Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nde temel amaç kente zarar veren yangınların önüne geçmektir zira bu sebeple nizamnamenin 36. maddesi yapıların dış cephesinin ahşap yapılmasını yasaklamaktadır. Ayrıca "Turuk ve Ebniye Nizamnamesi kent planlarının hazırlanmasında uyulacak yeni ilkelerin yanı sıra, arsa ifrazı ile sokakların ve yapıların boyutlarını saptamıştır" (Kuban, 2021: 463). Ebniye Nizamnameleri ile bağlantılı olan bir diğer yasal düzenleme Her Nevi Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsumat Nizamnamesi'dir. Bu nizamnamelerin ardından çıkarılan *"1882 tarihli Ebniye Kanunu Osmanlıların ilk imar kanunudur. Kanunla 1864 tarihli Ebniye ve Turuk Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmış, nizamnameye göre oldukça kapsamlı yeni hükümler getirilmiştir"* (Tekeli, 1985: 886). Nizamnameler aracılığıyla kentin planlamasında tedrici bir değişim olmuş ve her bir nizamnamenin içeriği kentin ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiştir.

19. yüzyıl çok yönlü değişim yüzyılıdır, bu dönemde yeni bir mimari anlayış ve Batılı kent imgesi örnek alınmıştır. Yasal anlamda önemli adımlar atılmış, planlama ve koruma eylemleri Batılı formlar gözetilerek yine Batılı uzmanlardan destek alınarak oluşturulmuştur. Örneğin; *"II. Abdülhamid'in saltanatının sonuna doğru İstanbul'un imarı için Fransız uzmanlara plan yaptırdığını Paris Sefiri Salih Münir Çorlu anlatmış, Avrupa'da İstanbul'un imar görmemiş durumunu eleştiren yazılar çıkması üzerine Abdülhamid'in kendisini çağırarak plancı bulması görevini verdiğini belirterek şöyle demiştir: -Ya kabahatleri yüklenip susmalı ve herkesin tavizine baş eğmeli veyahut payitahtımızı layiki üzere temizlemeli, süslemeli, mamur bir hâle koymalıyız…."* (Tekeli, 1985: 887). Süreç sonunda *"Paris sefiri, Paris Belediyesi Başmühendisi Buvar ile anlaşmıştır. Fakat Buvar İstanbul'a gelmemiştir. İstanbul'un fotoğraflarını (büyük olasılıkla haritasını) istetmiştir. Kentin fotoğrafları çekilerek Buvar'a gönderilmiş, Buvar bu fotoğraflardan yararlanarak haritalar oluşturmuştur"* (Tekeli, 1985: 888). Dönem boyunca Batılı uzmanlar kente çekilmek istenmiş ve kentsel düzenlemeler uzman görüşleri alınarak gerçekleştirilmiştir. Kentin imarına yönelik girişimler hangi gerekçelerle ve hangi konulara odaklanılarak gerçekleştirilmiştir sorularına nizamnameler üzerinden net biçimde ulaşılabilmekte ve

[8]Turuk ve Ebniye Nizamnamesi'nin tam metni için bkz. Serim Denel, Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekânlarda Değişim ve Nedenleri, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1982.

devletin kentsel müdahaleleri bu nizamnamelerle programlanmaktadır. "*Ebniye nizamnamelerinde yangınları önlemenin vasıtası olarak yaygınlaştırılmak istenen kâgir yapım tekniğinin imkânlarıyla kentin yeni gelişen bölgelerinde apartmanlar yapılmıştır"* (Ertuğrul, 2009: 302). Osmanlı şehir planlaması kendiliğinden gelişen bir süreç yahut sonuç değildir, planlı bir çalışmanın tezahürüdür. Bu bağlamda nizamnameler oluşturulmuş, denetimli ve planlı bir gelişim tasarlanmıştır.

Kültür varlıklarının muhafazası planlamanın dönem dönem gerisinde kalmış ve biçimsel düzenlemeler öncelenmiştir. Buna karşın kültürel mirasa olan ilgi XIX. yüzyıl itibariyle yoğunlaşmış, mirasın korunması konusunda kurumsal ve yasal girişimler bu yüzyılda artış göstermiş, müzecilik faaliyetleri miras ve kamusallık ilişkisini vurgulamıştır. Kültürel mirasın korunmasına yönelik yasal ve kurumsal düzenlemeler tarihsel bağlamda 19. yüzyıldan 1920'lere, 1920'lerden 1950'lere, 1950'lerden günümüze dek olmak üzere genel çerçevede üç ana evreye ayrılabilmektedir.

2. 4. Asar-ı Atika Nizamnameleri Odağında Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kurumsal ve Yasal Düzenlemeler (1826- 1922/ 24)

Eski eserlerin korunması ve onarılmasına yönelik çalışmalar tarihsel bağlamda çok eskiye uzanmasına karşın bu alanın bilimsel bir disiplin hâline gelmesi, kültür varlıklarının sistemli bir formda korunması gerekliliğinin anlaşılması 19. yüzyılda mümkün olmuştur. Kültür varlıklarının muhafazasında yasal ve kurumsal örgütlenmeler korumanın sistemli hâle gelmesinde temel adımlardır. Zira tarih boyunca *"tüm kişiler ve uygarlıklar çok eski zamanlardan itibaren kendilerinden önceki uygarlıkların ürünlerine ilgi duymuştur. Bu ilginin kökeninde merak, korku, saygı, inanç, sanatsal değer, prestij, yeniden kullanıma açıklık, ekonomik değer, egemen olma gibi duygu ve düşünceler yer almıştır. Bu düşüncelerden hareketle pek çok toplumda eskiyi koruma ve gerektiğinde kullanmaya yönelik bilinçli ya da bilinçsiz birtakım tutumlar gelişmiştir"* (Madran, 2004: 1).

Osmanlı Devleti'nde eski eserlere yönelik faaliyetler başlangıçta koruma amacına yönelik olmamıştır. "Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi görevliler, eski parçaları yeni yapılarda kullanmak suretiyle bir araya getirmişler; böylece eski formlar için yeni bağlamlar ve anlamlar yaratmışlardır" (Shaw, 2020: 26). Eski eserlerden devşirilen malzemenin yeni yapılarda kullanılması şeklindeki yöntem müzecilik alanında farklı biçimde uygulama bulmuştur. Farklı işlevlerde inşa edilen yapılar koruma ve sergileme alanı olarak kullanılmış ve bu doğrultuda eski eserlerin işlevlerinin değiştirilerek kullanılması ön plana çıkmıştır. *"Cebehane- i Amire ve Darü'l- Esliha'da barındırılan koleksiyonlar, bir binanın, nesnelerin korunması ve teşhir edilmesi amacıyla kullanılmasına örnek oluşturmakta ve bu durum müzeciliğin habercisi olmaktadır"* (Shaw, 2020: 6).

1872 yılında Osmanlı İmparatorluk Müzesi müdürlüğü görevine başlayan Philipp Anton Dethier; *"Aya İrini Kilisesi'nin önünde Konstantinos Forumu'ndan getirilmiş bir Medusa başı, Bukoleon'un iki aslanı,*

Helene ve Kontanstinos lahiti, Iulianus'un silindirik lahitiyle Konstantinos ailesine ait iki lahtin sergilendiğini belirtir" (Dethier, 1993: 41). Yine Türklerin mevcut kiliseyi silah deposu olarak kullandığını ifade eden Dethier mevcut alanda *"Muhammed'in kılıcı, Timurlenk'in kol zırhı, İskender Bey'in kol zırhı ve fethedilen kentlerin kapı anahtarları olmak üzere tarihi silahların bulunduğu küçük bir serginin yer aldığını söyler"* (Dethier, 1993: 42). Söz konusu alanda çeşitli işlevlere sahip tarihi değeri olan eserler sergilenmiş ve müzecilik disiplini bu doğrultuda gelişim göstermiştir. Örneğin; *"İstanbul'un fethinden beri bir silah deposu olarak kullanılan Aya İrini'nin müze olarak düzenlenmesiyle birlikte, kılıçların ve kalkanların, ok ve yayların arasında, Muhammed Peygamber'e ve Vaftizci Yahya'ya ait kutsal emanetler de sergilenmiştir"* (Artun, 2021: 38). Fakat oluşturulan müze kamusal ziyarete açık olmamıştır. "1869'da Müze-i Hümayun adını alan Aya İrini'deki eski eser koleksiyonunu temaşa etme ayrıcalığına, yalnızca saray erkânı ile Flaubert, Gautier gibi seçkinler sahip olmuştur" (Artun, 2021: 40-41). Artun'un aktardığı üzere; *"Daha sonra, eski eserler, silah koleksiyonundan ayrılmış ve yine Topkapı Sarayı içinde bulunan daha büyük bir mekâna, Çinili Köşk'e taşınarak 1880'de ilk kez halka açılmıştır"* (2021: 41).

Beyazıd'ın Büyük Theodosius Sütunu'nun taşlarını hamam inşaatında kullandırması yahut Süleymaniye Darüşşifası inşaatında hipodrom taşlarının kullanılması şeklinde malzeme temini eserlere bilinçli bir zarar verme düşüncesinden uzakta eylemlerdir. Zira esere/çevreye zarar verilmemesi vurgusu çeşitli belgelerde altı çizilen bir durum olarak öne çıkar. Örneğin Üsküdar'da III. Murad'ın validesi için yapılan camiye mermer temin edilmesine dair şu ifade dikkat çeker; *"...mezbur mütevellinin şükür ve şikâyeti müsmir ve müessirdir ana göre babı ikdamda dakika fevt eylemiyesiz amma mermer behanesile kimesnenin evini ve mülkünü yıkdurub hilafı şer'taaddi eylemekden ziyade hazer eyliyesiz"* (Refik, 2020: 23). Söz konusu belge eski eserlerin zarar görmemesi kaydıyla çeşitli parçalarının farklı yapılarda kullanılması şeklinde bir uygulamanın olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde yapıların onarımı ve korunmasında yetkili olan temel örgüt Vakıf kurumudur. *"Vakıf binaların onarımları için merametçi olarak adlandırılan mimarlar görevlendirilmiştir. Onarım mimarları ve suyolcular yapıları, su kanallarını inceler, gerekli müdahaleleri yaparak sorumluluklarını yerine getirirlerdi. Konak, yalı gibi özel mülkler ise, sahiplerinin isteklerine bağlı olarak onarılır veya yıkılıp yenilenirdi. Terk edilmiş tarihi binalar ve arkeolojik alanların korunması doğanın ve çevredekilerin insafına bırakılmıştır"* (Ahunbay, 2023: 85).

Osmanlı Devleti'nde kültürel mirasın korunması hususundaki öncü bilimsel ve yasal düzenlemeler XIX. yüzyılda başlamıştır. Bu durum "Avrupalı koleksiyonerlerin, araştırmacıların Anadolu'daki antik sitlerde yaptıkları araştırmalar ve kazılar sonucu çıkardıkları heykel ve mimari parçaları yurtdışına götürmelerine tepki ile gündeme gelmiştir" (Ahunbay, 2023: 86). Söz konusu faaliyetlerin önüne geçebilmek adına kültürel değerlerin simgelediği anlam alanı tanıtılmaya çalışılmış ve eserlerin tarihsel değerine dair vurgu yapılmıştır. *"Müzeler kapılarını geniş ziyaretçi kitlelerine açmış, toplu taşıma müzelere ulaşımı kolaylaştırmış, okul kitapları eski uygarlıkları işlemeye başlamış, seyyahlar kişisel*

gözlemlerini aktarmaya, süreli yayınlar müze koleksiyonları ve arkeolojik buluşlarla ilgili haberler vermeye başlamıştır" (Çelik, 2016b: 121). Tüm bu unsurlar eski eserlere yönelik ilgiyi desteklemiş ve eski eserlerin korunması gerekliliği çeşitli kanallarla ortaya konmuştur.

Onarım alanının örgütlenmesi ve yasal düzenlemelerle tarihi çevrenin tahribatına yol açan etkenler, tahribatın önüne geçilmesine ilişkin yapılması gerekenler, kültür varlıkları olgusu ve kültürel mirasın değeri gibi konulara odaklanan koruma bilimi biçimlendirilmiştir. Kültür varlıkları kavrayışı mirasın korunması ve onarılması anlayışına yön vermiştir. *"Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra net olarak izlenmeye başlanan yapı alanının örgütlenmesinde merkezi bir sistemin hâkim olduğu görülmektedir. Bu konudaki ana örgüt olan Hassa Mimarları saraya bağlı merkezi örgüttür"* (Madran, 2002: 5). 19. yüzyıla kadar mevcut örgüt kültür varlıklarının bakım ve onarım hizmetlerini yürütmüştür. Hassa Mimarları örgütünün görevleri; *"Miri ve vakıf yapıların onarımı, onarım öncesinde keşif ve raporların hazırlanması, keşif sonuçlarının mimarbaşı tarafından Divan'a sunulması, onarımın doğrudan yürütülmesi ya da teknik denetiminin yapılması, onarım sonucu muhasebe ve inşaat defterlerinin ön denetiminin yapılmasıdır"* (Madran, 2002: 6). Osmanlı Devleti'nde konut işlevi gören yapılar haricinde kullanılan yeni yapılaşma iki gruptadır. *"Bunlar: devlet inşaatları (miri inşaatlar) ve bireyler tarafından gerçekleştirilen inşaatlardır. Miri inşaatlar sadece askeri tesisleri, yol ve köprü gibi bayındırlık yapılarını ve saray örgütüne bağlı yapıları kapsar. Bunun dışında toplumun dini, sosyal, ekonomik ve kültürel gereksinimlerini karşılayacak tüm yapılar kişilerce oluşturulur. Bu yapıların onarım sürecinde ise klasik çağlarda imar kararı bireyci iken, onarım kararı kamusal niteliklidir"* (Madran, 2002: 4). XIX. yüzyıla gelindiğinde koruma alanında kurumsallaşma ve uzmanlaşma temel faaliyet alanı olarak öne çıkar. Kurumsallaşma yönünde önemli göstergelerden biri Tanzimatla birlikte uzmanlaşma vurgusu yapılması ve bu doğrultuda Nezaret'ler oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda "1826 yılında ilk nezaret olan Evkafı Hümayun Nezareti kurulmuştur" (Madran, 2002: 4). Kurumsal yapılanma onarım alanında kültür varlıklarına yaklaşım biçimine yön verir. Bunun yanı sıra kültür varlıklarının onarımı ve muhafazası hususunda olumlu/olumsuz yaklaşımlar vardır. Bunlar: Eserin bilgi ve belge değerinin bilinmemesi, ekonomik güçlükler, kentin yaşadığı afetlerin imar konusunu öne çekmesi, kültür varlığının temsiliyet ve eğitim yönünün göz ardı edilmesi, dinsel etkenler, yapıların işlevsel değerleriyle kabul görmesi şeklinde çeşitlenir.

Onarım çalışmaları belirli bir süreci izlemekte ve yerel yönetim birimleri onarım kararında etkin rol oynamaktadır. *"Değişik mesleklerden kişiler tarafından hazırlanan belgelerle ve şeri yollarla kadı'dan hüccet ve ilam alınmakta, bu iznin Divan'a gönderilmesi, ilgili kayıtlara geçirilmesi ve yerel yönetime "olur" kararının gönderilmesiyle onarım öncesi işlemler tamamlanmaktadır"* (Madran, 2002: 5). XIX. yüzyıla gelindiğinde kültür varlıklarının bakımı ve onarımı alanında bir kurumsallaşmaya gidildiği görülmektedir. *"Yapım ve onarım işlerinden sorumlu örgütlerin, bir saray kurumu olmaktan çıkarılıp, yeni devlet örgütlenmesi içinde yer almasına ilişkin ilk girişimler II. Mahmud döneminde başlatılmıştır. İstanbul'da Mimarbaşılık ve Şehreminliği tarafından yürütülen yapım ve onarım uygulamaları 1822*

yılında birleştirilerek Ebniye- i Hassa Müdürlüğü oluşturulmuş ve Hassa Başmimarı Abdülhalim Efendi yeni kurulan müdürlüğün başına getirilmiştir" (Madran, 2002: 7). Kurumda görev yapacak kişiler de belli usullerde göreve getirilmiştir. *"Ebniye-i Hassa Müdürleri, Mühendishane-i Berri-i Hümayun halifelerinden seçilmiş ve mimar halifelikleri de eskisi gibi üçlü teklif üzerine tevcih olunmuştur. 1839'da Umûr-ı Ticaret ve Nâfia Nezareti kurulunca Ebniye-i Hassa Müdürlüğü buraya bağlanmış ve merkezî yönetimin bir dairesi olmuştur"* (Batur, 1985: 1047).

Kültür varlıklarının korunması ve bilimsel bir disiplin olarak koruma alanının örgütlenmesi Batı'da 19. yüzyılda sistemli bir form kazanmış bu çerçevede arkeolojik kazıların yapılması, bilimsel ilke ve tekniklerin oluşturulması, restorasyon ilkelerinin belirlenmesi gibi hususlar İtalya ve Fransa öncülüğünde gelişim göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde Batı kaynaklı ilkelerin, kazı ve araştırmaların yansıması ise Asar-ı Atika Nizamnameleri ile yasal bir zeminde yer bulmuştur. Temelleri 18. yüzyıla uzanan Batılılaşma olgusu 19. yüzyılda sistemli bir hâle gelmiş ve bu durumun kültürel mirasın korunmasındaki yansıması da kurumsal ve yasal gelişmelerle kendisini göstermiştir. "Osmanlı Devleti hukuk sisteminde eski eserlere yönelik ilk genel hüküm 9.8.1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 133. maddesidir" (Çal, 1990: 12). Bu maddeye göre*; "Hayrat-ı şerife ve tezyinat-ı beldeden olan ebniye ve asar-ı mevzuayı hedmeden, tahrib ve yahud kazı mahallerini kırıb rahnedar edenler zararları tazmin ettirildikten sonra bir aydan bir seneye kadar hapsolunur ve 1 mecidiye altından 10 mecidiye altınına kadar cezayı nakti alınır"* (Madran, 2002: 16). Bu doğrultuda hayır amaçlı inşa edilen ve bu amaçla kullanılan yapıların korunmasının altı çizilmiş ve taşınmaz odaklı bir anlayış vurgulanmıştır. Shaw'a göre; *"Arkeoloji sayesinde Osmanlı, Avrupa'nın kültür sermayesiyle dolayısıyla Avrupalı diye tanımlanan kültürle ilişkisi içinde kendi konumunu yeniden kurgulamak üzere, bu sermayenin dilini kullanabilmiştir"* (Shaw, 2020: 74).

1858 yılında çıkan Ceza Kanunu kapsamında, ilk defa anıtsallık ve kutsiyet barındıran yapıları tahrip edenlere dair yaptırım yer almış ve para cezası vurgulanmıştır. Aynı yıl çıkartılan Arazi Kanunnamesi ise taşınmaz kültür varlıklarına odaklanmıştır. Arazi Kanunnamesi'nin 107. maddesinde "…ve bütün arazide bulunup malik ve sahibi bilinmeyen eski ve yeni paralar, silah ve aletler ve yüzük taşları gibi…" ifadesi yer alır (Madran, 2002: 16). Söz konusu ifadeler ve bulunan eserin sahiplenilmesi yönündeki vurgulara istinaden bu kanunnamenin koruma eylemine yönelik bir düzenleme olmadığını, temel odağın bulunan eserin mülkiyetine yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Eski eserleri odağına alan ilk nizamname 1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi'dir. Ahmet Mumcu Eski Eserler Hukuku ve Türkiye adlı çalışmasında "1 Şubat 1284/13.11.1869 tarihinde ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yapıldığını, bu ilk Nizamnameye kadar eski eserlerin hukuki durumlarının tamamen fıkıh esaslarına terkedildiğini ifade eder" (1969: 66). İlk Asar-ı Atika Nizamnamesi yedi maddeden oluşmaktadır. Nizamname eski eser aramayı izne bağlamakta, bulunan eserlerle ilgili yapılması gerekenleri ifade etmekte, yabancı devletlerin eski eser aramalarında uyması gereken kuralları belirtmektedir. Ayrıca nizamname

kapsamında özel mülklerde bulunan eski eserlerin sahiplik durumuna dair hususlar belirtilmektedir.[9] Nizamname dar kapsamlıdır fakat yasal anlamda önemlidir. Söz konusu Nizamanme'nin çıktığı dönemde, onarım ve müzecilik alanında görevli iki kurum oluşturulmuştur. Bu kurumlar: *"1 Eylül 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kurulan Meclis- i Kebir-i Maarif ve 2 Ekim 1869 tarihli Maarif-i Umumi Nizamnamesi'nde yer alan ve İstanbul'da kurulması öngörülen Üniversite (Darülfünun)'dir"* (Madran, 2002: 48- 49). Mumcu'ya göre; *"Taşınır ya da taşınmaz olsun, eski eserlerin tümünü kapsayan hukuki rejim kurulmamış, koruma tedbirleri öngörülmemiştir. Buna rağmen sözü geçen Nizamname, o zamana kadar yürürlükte olan fıkıh hükümlerinin mahzurlarını bir dereceye kadar hafifletmiş ve Eski Eserler Hukuku'nun kuruluşu için bir başlangıç olmuştur"* (1969: 69).

Tarihsel süreç içinde kurumsal ve yasal girişimler sürmüştür. *"30 Ocak 1869 tarihinde Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından Müze-i Hümayun kurulmuş ve bu yeni kuruma Galatasaray Sultanisi öğretmenlerinden Dr. Goold 8 Temmuz 1869'da müdür olarak atanmıştır"* (Madran, 2002: 31). Dr. Goold'un müze müdürlüğü süreci Asar-ı Atika Nizamnameleri'nin temelinin atıldığı süreci kapsar. Yasal çerçevede "1868 tarihli Nizamname uygulanmaya başlandıktan birkaç yıl sonra 1872'de Ahmet Vefik Paşa (1823-1891) Maarif Nazırı olmuş ve Alman Dr. Dethier'i müdür atamıştır" (Mumcu, 1969: 69). Anton Dethier Müze Müdürlüğü görevine 1881'e kadar devam etmiştir. O'nun müdürlüğü boyunca 1869 ve 1874 tarihli nizamnameler oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin kültür varlıklarını koruma girişimlerinin bir yönünü de müzecilik alanındaki faaliyetler oluşturur. Müze yapıları toplumun hafızasının aktarımındaki etkin işlevine ek olarak söz konusu dönemde Batılı düzende bir faaliyet olarak da değerlendirilmektedir. Zira toplumlar kendi hafızalarını ve tarihsel köklerini müzelerinde sahneler ve inşa eder. Müzeler ziyaretçileriyle ait oldukları toplumun kimliğini tanımasını sağlar, kültür varlıklarıyla ortak geçmişe, ortak hafızaya işaret eder, bireyleri müze nesneleri aracılığıyla toplumsal kimliğin birer üyesi hâline getirir. Eski eserlerin muhafaza edilmesi ve sergilenmesi hususları kurumsal ve yasal çerçevede değerlendirildiğinde Batı referans alınarak oluşturulan koruma anlayışının yine Batılı uzmanlarla gelişim gösterdiği söylenebilir. Bu çerçevede "Osmanlı müzeolojisinin hukuki ve mimari altyapısını, Müze-i Hümayun'un ilk müdürü İrlandalı Edward Goold ve ardından görevi devralan Alman Philipp Dethier kurmuştur" (Artun, 2021: 41).

1894 yılında İngiliz Büyükelçiliği'nde görev yapan Wilhelm Max Müller'in İstanbul'u ziyarete gelen annesi Georgina Adelaide Müller ve babası Friedrich Max Müller'in tuttuğu notlardan oluşan yazılar Osmanlı Devleti'nin eski eserlere yönelik anlayışını ortaya koymaktadır. Söz konusu ziyaretçiler II. Abdülhamid tarafından ağırlanmış, bir rehber eşliğinde İstanbul'u gezmiş ve bu gezilere istinaden çeşitli notlar tutmuştur. Mevcut notlarda eski eser toplamaya, sergilemeye, muhafazaya ve mülkiyet durumuna

[9] Asar-ı Atika Nizamnamaleri için bkz. Halit Çal, "Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri." Vakıflar Dergisi, 26 (1997): 391-400.

dair F. M. Müller'in ifadeleri şöyledir; *"Türk toprağı sanat hazineleri açısından mükemmel bir maden, burası öyle bir maden ki daha tam olarak keşfedilememiş ve üstünde daha çok yabancılar çalışıyor. Eğer Türk hükümeti antik hazineleri toprak altından çıkarma işini daha sistematik olarak üstlenirse, buradaki müzeler Avrupa'nın en iyi müzeleriyle rekabet edebilecek hatta onları geçebilecek hâle gelir"* (2010: 98). Ülkelerin eski eserlere sahip olma isteği; kültür varlıklarının tarihsel kökleri besleyeceğine dair inanç ve bu yolla ün kazanma düşüncesi, ekonomik getiriler, eski eserleri kendi ülke vatandaşlarının görebilmesine dair arzu başta olmak üzere çeşitli açılardan yorumlanabilir. Madran'a göre; *"Avrupalılar kadar bilgili ve bilinçli olmayan Osmanlı yöneticilerinin, kazıları ve kazılardan çıkan eserleri kamu yararına birer etkinlik olarak görmeleri, eser bulmak amacıyla eski yapıların yıkım ve sökümüne karşı çıkmaları, yabancıların davranışları hangi haklı gerekçeye dayanırsa dayansın, giderek yabancılardan daha uygar bir anlayış ve yaklaşım içinde olduklarını göstermektedir"* (2002: 24).

Osmanlı Devleti'nin eski eserlere yönelik koruma girişimlerinin bir neticesi olarak İkinci Asar-ı Atika Nizamnamesi 7 Nisan 1874'te yayınlanmıştır.[10] Söz konusu nizamname ilkine göre daha kapsamlıdır. Asar-ı Atika Nizamnameleri kazılara dair düzenlemeler yapmakta, bu çerçevede eski eserlerin ortaya çıkarılması beraberinde sergileme yani müzecilik faaliyetlerinin gerekliliğinin altını çizmektedir. 19. yüzyılda tarihi çevrenin korunması, eski eserlerin değer alanının genişlemesi ve bu bağlamda eski eser politikalarının geliştirilmesi Batılı anlamda bir gelişimin izlendiğini göstermektedir. Madran koruma eyleminin yeterince değerlendirilmesi için müzeciliğin ana oluşum ve gelişim çizgisinin bilinmesi gerektiğini vurgular, koruma ve müzecilik ilişkisini şöyle özetler:

- *"19. yüzyılda taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi müze örgütü eliyle yürütülmüştür. Ayrıca, Asar-ı Atika Nizamnamelerindeki hükümlerin yürütülmesinden Müze Müdürlüğü sorumlu tutulmuştur.*
- *Müze-i Hümayun'un kurulması ve gelişmesi gerek yöneticilerde gerekse kamuoyunda koruma bilincinin oluşumuna ve gelişimine katkı yapmıştır. Osman Hamdi Bey ve Halil Edhem Bey'in kişilikleri de müzeciliği ağırlıklı bir konuma getirmiştir.*
- *Vakıf kökenli kültür varlıklarının onarımından sorumlu olan Evkaf Nezareti'nin tek görevinin bu olmaması, kadrolarının ağırlıklı olarak koruma ve eski esere yönelik oluşturulmaması müze örgütünün ön plana çıkmasında rol oynamıştır"* (2002: 30).

Osmanlı Devleti'nde eski eserlerin korunması olgusu taşınmaz odaklı yapıların korunması şeklinde eyleme dönmüş ve bu kapsamda taşınabilir kültür varlıklarının korunması daha geç bir dönemde üzerinde durulan bir konu olmuştur. Taşınır kültür varlıklarının toplanması ve sergilenmesi, yani obje odaklı koruma eyleminin yürütülmesi arkeolojik araştırmalar neticesinde elde edilen buluntular sayesinde olmuş ve Asar-ı Atika Nizamnamelerinde de görüldüğü üzere taşınabilir eserlere yönelik yasal vurgu arkeolojik niteliği olan eserlere odaklanmıştır. Fakat Osmanlı Devleti Türk- İslam medeniyetinin

[10] Tam metin için bkz. Düstur, I. Tertip. Cild 3, s. 426- 431.

simgelerinden olan geleneksel sanatlardan hüsn-ü hat, tezhip, minyatür, seramik, çini vb. alanlarda da estetik ve kültürel niteliğe sahip eserler ortaya koymuş ve bu eserlerin muhafaza edilmemesi yahut sergilenmemesi bir eksiklik olarak belirmiştir. Bu duruma çözüm olarak *"Evkaf Nazırı Hayri Bey döneminde tekke, türbe, medrese ve camilerden çeşitli eserler bağış yoluyla derlenmiş, Evkaf-ı İslamiye Müzesi kurulmuştur. Osmanlı sanatçılarının yapıtlarını da konu alan ilk yasal düzenleme ise 25 Haziran 1917 tarihli Asar-ı Nakşiye Nizamnamesi olup sadece tabloları kapsamıştır"* (Madran, 2002: 32).

Batıdan edinilen bilgi birikimi ve uzman desteğinin yanı sıra yerelin de muhafaza edilmesi gerekliliği müzecilik alanında yerli uzmanlardan istifade edilmesiyle güç kazanmıştır. Örneğin; "Mr. Goold'dan sonra Müze-i Hümayun Müdürlüğü'ne getirilen Dr. Dethier'in ölmesi üzerine bu göreve 4 Eylül 1881'de Osman Hamdi Bey atanmıştır" (Madran, 2002: 41). Osman Hamdi Bey'in Dethier'in ardından müze müdürü olması çeşitli gazetelerde yorumlanmış, bir Türk'ün müze müdürü olarak denenmesi hakkında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Gazetelerde yer bulan yazılardan biri durumu şöyle ifade etmiştir; "milel-i muhtelifeye mahsus birkaç müdirin tecrübesinden sonra bir kere de bir Osmanlı müdirini denemek faideden hâli olmıyacağı teemmül edilmiş…" (Cezar, 1971: 188). Osman Hamdi Bey'in müze müdürü olarak görevlendirilmesi hususunda dikkat çeken yazılardan birini de damadı Vahid Bey kaleme almıştır. *"...keyfiyet padişahın guş-u ıttılaına vasıl olunca milel-i muhtelifeye mensub birkaç müdirin tecrübesinden sonra bir kere de bir Osmanlı müdirini denemek faideden hâli olmıyacağı teemmül buyrulmuş ve bunun üzerine o zaman…Münir Paşa kendince malum bulunan Hamdi Bey'in bu memuriyete elyak olacağını zat-ı padişahiye arz ile…"* (Cezar, 1971: 188- 189). Osman Hamdi Bey görevi boyunca eski eserlerin ortaya çıkarılması ve muhafaza edilmesi hususunda pek çok çalışma yapmıştır. Dönemin yasal açıdan öne çıkan gelişmelerinden biri Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin oluşturulmasıdır. Söz konusu yasal düzenleme ile Mumcu'ya göre; "Türk Eski Eserler Hukuku'nun, bugüne kadar süren ana temeli atılmıştır. Bu da eski eserlerin mülkiyetinin kayıtsız şartsız Devlete ait olması prensibidir" (1969: 73).

1884 Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi eski eser tanımıyla başlar, bulunan eski eserlerle ilgili yapılması gerekenleri daha önceki nizamnamelerden daha kapsamlı biçimde belirtir. Nizamnamede eski yapıların orijinal hâliyle korunması, eserin bulunduğu arazi sahibinin ikna edilmesi ve bu yolla eserin tahribinin önüne geçilmesi gerektiği, eski eserlerin yurtdışına ihraçlarının yasaklandığı, kazı için gerekli şartların belirtildiği, kazılar sonunda bulunan eserlerin devlete ait olduğu ve bu konuda şartlı olarak arazi sahibinin pay sahibi olduğu ifade edilir. Nizamname eski eserlerin gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında taşınması konusuna yer vermekte ve bu konuda devletin etkisi ve rolü ağırlık kazanmaktadır. Söz konusu nizamname eski eserlerin devletin malı olduğu hususunun altını çizmesi ve eserlerin yurtiçinde kalması konusunu vurgulamasıyla önem taşır.[11]

[11] Üçüncü Asar-ı Atika Nizamnamesi için bkz. Düstur, I. Tertip, Zeyl 4, s. 89- 97

Osman Hamdi Bey'in eski eserlerin korunması ve ortaya çıkarılmasına, uzmanlaşmaya ve sanata verdiği önem korumanın eğitim sürecine dâhil edilmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Sanayi- i Nefise Mektebi'nin kurulma sebeplerini de kendisi şöyle açıklamıştır;

"…bu güzel camileri, bu yüce türbeleri, medreseleri hülasa bütün bu eşi benzeri olmayan sanat eserlerini vücuda getiren mimarların ve üstadların torunları olan bizler bu eserleri korumasını bile bilmiyoruz…halbuki bir memleketin san'atı kendi kuvveti hatta servetidir. Onlar olmadıkça o memleketin tarihi gelecek nesillere intikal edemez. Zira bir millet bina ve eserleriyle varlığını isbat eder... şurası muhakkaktır ki Avrupa sanayi mallarının memleketimize ithalinden sonra…güzellik zevkini geliştirip yaygınlaştıracak özel müesseselerin yokluğundan dolayı…güzel ve yüce binalarımızdan hangisi tamir olunacak olsa tamir yerine adeta tahrib edilmektedir…şimdi hüner sahibi insanlar yetiştirecek ve güzellik zevkini ıslah edecek özel müesseseler mevcut olsaydı hem güzel ve yüce binalarımız korunmuş ve hem de milli sanatlarımız taze bir hayat bulmuş olurdu" (Cezar, 1971: 447).

Sanayi- i Nefise Mektebi'nin yönetmeliğinde eski eserleri koruma ve onarım konusuna odaklanılacağı vurgulanmaktadır. Yönetmeliğin altıncı ve sekizinci maddelerinde belirtildiği üzere eski eserler ve tarih dersleri zorunlu dersler olarak tüm öğrencilere okutulacaktır. Söz konusu yönetmelikte eski eserlerin korunmasına yönelik esas vurgu yirmi beşinci maddede yer bulmuştur. Bu maddeye göre; *"Mektep bünyesinde oluşturulan Yüce Meclis, eski binalar ve milli eserlerin muhafazasıyla görevli olup sözü edilen binaların gereken tamiratını ve bu tamiratın icra şeklini gereken kimselere gösterecek ve hatırlatacaktır"* (Cezar, 1971: 45). Osman Hamdi Bey eski eserlerin korunmasına yönelik hem kurumsal hem de yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni hazırlamış ve bu belge 1973'e dek ülkenin tek koruma mevzuatı olmuştur. Tüm bu düzenlemelerin yanı sıra kentsel planlama kapsamında var olan yapıların yıkımı, yol ve sokak genişliklerinin düzenlenmesi, yangın sonrası inşa faaliyetleri ve yeni binaların inşa edilmesi eski eserlere zarar vermiş ve bu kapsamda eski eserlerin korunması noktasında tahribatın niteliğine ilişkin saptamalar belirten Asar-ı Atika ve Milliyenin Muhafazasına İtina Edilmesine Dair Dâhiliye Nezareti Tezkiresi yayınlanmıştır. *"Cemil Paşa şehreminliği sırasında Balkan Savaşı'nın yarattığı bir borçlanma olanağından yararlanarak bir milyon altınlık istikrazda bulununca kentte bazı imar uygulamaları yapma olanağı elde etmiştir. Yangın yerlerinin istimlâkinde ve altyapılarının hazırlanmasında bu olanaktan yararlanılmıştır. Ayrıca kente Gülhane, Sultanahmet, Fatih ve Üsküdar'daki Doğancılar parkları yapılmış, otuz metre genişliğinde bazı yollar açılmıştır"* (Tekeli, 1985: 889).

Şehremini Cemil Paşa imar faaliyetleri kapsamındaki amacını Sultanahmet yangın yerinin düzenlenmesi esnasında şöyle açıklamıştır;

"...Burada evvelce kocaman bir mahalle vardı ve her iki camiyi kapatıyordu. Bir gece bu mahalle kamilen yandı…Yandıktan sonra, sevindiğimi söyleyeceğim. Oralarda yeni inşaata müsaade etmedim. Bütün arsaları, şimdi meydanda gördüğünüz hamam dâhil olmak üzere istimlak ettim. Oraya mimari estetikten mahrum, adi, biçimsiz bir bahçe değil, Paris'teki 'Piace de la Concorde' gibi ortasında muazzam bir abide bulunan asfalt bir meydan yapmak istiyordum… O esnada orta yerdeki hamamı yıkmak için çok uğraştım. Fakat Muhafaza-i Asarı Atika Cemiyeti, başında eski sadrazam Sait Paşa olduğu hâlde, arzuma muhalefet etti" (Tekeli, 1985: 889- 890).

Dönemsel bağlamda vakıf eserlerinin kamulaştırma yetkisinin Evkaf Nezareti'ne verilmesi önemli bir adımdır. 23 Recep 1330 / 10 Haziran 1912 tarihinde kabul edilen Cevamii Şerife Vesair Müessesatı Hayriyenin Tahtında veya Fevkinde veya Harim ve Müştemilatında Bulunan Mahallerin İstimlaki Hakkında Kanun'a göre; *"Madde 1- Cevamii şerifenin ve evkaf nezaretine merbut olan sair müessesatı hayriyenin tahtında veya fevkinde veya harim ve müştemilatında bulunan ve her nasılsa gayrın uhdesine geçerek ba senedi hakani tasarruf kılınmakta olan mahalleri Evkaf Nezareti istimlak edebilir"* (URL-53).

Batılılaşma süreci örgütlenme ve yasalaşma çalışmalarına hız kazandırır. Müzecilik ve eski eser alanında Maarif Nezareti Asar-ı Atika Nizamnamesi'ni destekler ve eski eserlerin bulunması durumunda haber verme hususu vurgulanır. 8 Recep 1314 / 14 Aralık 1896 tarihinde çıkartılan Vilayat-ı Şahane Maarif Müdürlerinin Vezaifini Mübeyyin Talimat'ta da bu durum ifade edilmiştir. Yine 1908'de Mimar Kemalettin Bey, Harbiye Nezareti Baş mimarlığı vazifesindeyken Evkafı Hümayun Tamiratının Sureti İcrası Hakkında Mimar Kemalettin Beyefendi Tarafından Nezarete Takdim Olunan Layiha başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Söz konusu rapor koruma ve onarım konusuna yer veren belgelerdendir. Diğer bir kurum olan Muhafaza-i Asar-ı Atika Dairesi ise belgeleme üzerinde durmuştur. *"1874'te ilk koruma yasası olarak kabul ettiğimiz Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi, aslında Avrupalı arkeologların kazılarda buldukları taşınmaz parçaları ve taşınabilir objeleri yurtdışına kaçırmalarına karşı önlem olarak çıkarılan 1869 yılı nizamnamesinin gelişmiş hâlidir"* (Ersen, 2014: 4).

1912 Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi taşınmazları korumak için çıkartılan diğer bir yasadır.[12] Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi'ne bağlı biçimde iki yasal düzenleme daha oluşturulmuştur. Bunlar: 8 Kasım 1913 tarihli Esvar ve Kila-i Atika'dan Belediyelerle Vilayata Terkolunacak Yerler Hakkında Kanun ve 25 Haziran 1910 tarihli Cami- i Şerife vesair Müessesat-ı Hayriye'nin Tahtında veya Fevkinde veya Harim Müştemilatında Bulunan Mahallerin İstimlaki Hakkında Kanun'dur. Söz konusu kanunlar ile koruma mevzuatının kapsamı genişletilmiştir. Kurumsal anlamdaki bir diğer gelişme ise *"1913 yılında İstanbul'da kurulan Âsâr-ı Atika Encümenidir. Encümen tarihe, âsâr-ı atikaya, memleketin coğrafyasına, sanâyi-i nefiseye, mimariye ve âsâr ve mebain-i kadimiye vâkıf dört üye, bir kâtip ve bir müze mimarından oluşmaktadır"* (Ersen, 2014: 5).

Yerel yönetimler açısından ise 7 Ekim 1868 tarihli Dersaadet İdarei Belediye Nizamnamesi'nde belediyenin görevlerinin belirtildiği üçüncü maddede harap olan yapıların yıkımı konusunun yer alması kültür varlıklarına etki eden bir girişim olarak değerlendirilebilir. Dönemsel bağlamda imar ve koruma çalışmalarının girişik yapısı imar konusuna dair çalışmaların kültür varlıklarını ve tarihi çevreyi de içine alacak biçimde genişletilmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda 6 Kasım 1882 tarihli Ebniye Kanunu'na eklenen hükümlerle koruma ve imar çalışmaları bir kez daha aynı potada yer bulmuştur. Başkent İstanbul merkez olmak üzere kentlerde sürdürülen imar faaliyetleri uygulama ve denetim konularında,

[12] Tam metin için bkz. Düstur 2. Tertip, 4. Cilt, s. 599- 600.

kültür varlıklarına zarar vermeden çevresel düzenlemelerin yapılması hususlarında yasal düzenlemelerin yapılmasını ihtiyaç haline getirmiştir. Gerek söz konusu dönem gerekse ilerleyen dönemlerde yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler bu iç içe geçişin göstergeleri olmuştur.

2. 5. Cumhuriyet Döneminde Kültürel Mirası Koruma Faaliyetlerinde Değişen Yaklaşımlar ve Kurumsal Düzenlemeler (1920/ 23- 1951)

Osmanlı Devleti döneminden Cumhuriyet dönemine dek belli başlı kuruluşlar koruma faaliyetlerini sürdürmüş ve yine bazı yasal düzenlemeler uygulanmaya devam etmiştir. Söz konusu kurumlar ve yasal düzenlemeler; "*Müze- i Hümayun, 1877 tarihli Ebniye-i Emiriye ve Vakfiye İnşaat ve Tamiratı Hakkında Nizamname, 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1916 tarihli Muhafazai Abidat Nizamnamesi, sadece İstanbul ile ilgili konularda görev yapan Asar- ı Atika Encümeni Daimisi, Evkaf-ı Hümayun Nezareti ve İnşaat ve Tamirat Müdüriyet-i Umumiyesi'dir"* (Madran, 2002: 95- 96). Bu kurumlar ve yasal düzenlemelerin yanı sıra yeni kurumlar ve yasal düzenlemeler de yapılmıştır. Madran *"TBMM'nin 23 Nisan 1920'de oluşmasından hemen sonra Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret- i İntihabına Dair Kanun çıkarıldığını ve bu kanun gereğince birinci maddede belirtilen Bakanlıklar arasında Şeriye ve Evkaf Vekâleti ile Maarif Vekâletinin de yer bulduğunu ifade etmektedir"* (2002: 96).

1580 sayılı Belediye Kanunu'nda anıtsal eserlerin korunmasında belediyelerin de görevli olduğu belirtilir. İmar kanunu ile de bu görev GEEAYK'ye verilmiştir. 1710 sayılı yasa da söz konusu kurumun görüşünün alınmasını şart koşmuştur. 1580 sayılı Belediye Kanunu'nun 115.maddesine göre;

"Kapalı çarşı, bedesten, arasta, pasaj…bediî ve mimarî kıymeti veya beldenin iktisat veya istihsal hayatınca ehemmiyeti mahsusası olan…her nevi büyük binaların çatı, örtü, kubbe, kemer, sayvan, sütun, cümle kapıları, methal ve mahreçleri, geçitleri, su hazineleri ve çeşmeleri ve suyolları, dâhilî mecraları ve sokak kaldırımları ile emsali müşterek tesisat aksamının inşa, tanzim, tamir ve termimi için ashabına tebligat icra edildikten sonra yapılmadığı takdirde bunların ifası belediyelere ait ve müterettiptir" (URL- 54).

1933 tarih ve 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'nun birinci maddesi yine yerel yönetimlerin rolüne işaret eder. Kanun'a göre;

"Belediye kanununun 4. maddesine göre yapılması lâzımgelen sınır haritalarına ait hükümler baki kalmak üzere her belediye, bu kanunun neşir tarihinden itibaren Dâhiliye vekâletince tayin olunacak müddet içinde beldenin 1/2000 ve 1/500 mikyasında iki kıta hâlihazır haritası ve 1/1000 mikyasında tesviye münhanili bir harita yaptırmağa ve tasdikli birer suretini vekâlete göndermeğe mecburdur" (URL- 55).

1580 ve 2290 sayılı kanunların her ikisi de yerel yönetimlerin şehirlerin biçimlenmesinde yetkisini arttırmaktadır. Aynı yasanın dördüncü maddesinin g bendine göre; imar çalışmalarında, korunması gereken abide ve mabetlerin her tarafında 10 m.lik boşluk bırakılması gerektiği belirtilmiştir. Söz konusu madde Ebniye Nizamnamelerinde belirtilen maddelerle benzerlik göstermektedir. Bu durum

kronikleşen bir koruma sorununun altını çizmektedir. Yani Yapı ve Yollar Kanunu esasen Ebniye Yasası'nda da belirtilen maddeleri yürürlükte tutmuştur.

Cumhuriyet'in ilk döneminde, saray yapılarına dair çalışmalar yapılmıştır. 5 Mart 1924 tarihli, 431 sayılı Hilafetin İlgasına ve Hanedanı Osmaniyenin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Müteallik Kanun'da, 9. Madde kapsamında saray ve kasırlar, içinde yer alan eşyalarla millete devredilmiş, yönetimleri Milli Emlak Dairesi'ne verilmiştir. 1925'te Bakanlar Kurulu kararnamesiyle Milli Saraylar adıyla bir örgütlenmeye gidilmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla onarım alanının örgütlenmesi farklı kurumlara bırakılmıştır. M. Kemal Atatürk'ün Konya'daki anıt eserleri gezdiği süreçte, 19 Şubat 1931'de Başvekil İsmet İnönü'ye gönderdiği telgrafta Cumhuriyet döneminde koruma faaliyetlerine verdiği önem ortaya konmuştur. Telgrafta şu ifadeler yer almıştır;

"Son tetkik seyahatimde muhtelif yerlerdeki müzeleri, eski ve medeniyet eserlerini gözden geçirdim. İstanbul'dan başka Bursa, İzmir, Antalya, Adana ve Konya'da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehassısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak memleketimizin hemen her tarafında emsalsiz defineler hâlinde yatmakta olan kadim medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi bir surette muhafaza ve tasnifleri ve geçen devirlerin sürekli ihmali yüzünden pek harap bir hâle gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehassıslarına kat'i lüzum vardır. Bunun için maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim" (Önder, 1989: 70-71).

Söz konusu telgraf eski eserlerin muhafazası faaliyetlerine yön vermekte, bu durum koruma eylemine ivme kazandırmakta ve uzmanlaşma vurgusu bir kez daha öne çıkmaktadır. Telgrafın ardından *"1 Nisan 1931 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Başbakanlık Müsteşarı başkanlığında, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı, Vakıflar Umum Müdürü, Antikiteler ve Müzeler Müdürü ile Etnografya Müzesi Müdüründen oluşan bir komisyon kurulmuştur" (*Madran, 2002: 106- 107). Bu komisyon eski eserlerin ortaya çıkarılmasından sergilenmesine dek pek çok aşamada görev almıştır. Komisyonun çalışmaları kapsamında programlar hazırlanmış ve yapılması gereken faaliyetler planlı bir hâlde gerçekleştirilmiştir. Komisyonun uygulamaya dair eylemlerinden biri de *"Türkiye'nin eski eserler örgütü bakımından merkezleri Ankara, İstanbul, İzmir ve Elâzığ olmak üzere bölgeye ayrılması ve Anıtları Koruma Komisyonu'nun (AKK) kurulmasıdır"* (Madran, 2002: 108- 109). Söz konusu kurul "29 Haziran 1933 tarihinde çıkarılan bir kararname ile Maarif Vekaleti Asar-ı Atika ve Müzeler Dairesi'ne bağlı olarak Anıtlar Koruma Komisyonu adıyla kurulmuştur" (Ersen, 2014: 6).

Kurumsal bağlamda koruma alanında tarihsel öneme sahip kurumlardan olan Eski Eserleri Koruma Encümeni de eski eserlerin korunması konusunda karar sahibi olan, tescil yetkisi bulunan kurumdur. Encümen 1939'da rapor hazırlamış ve bu raporla koruma çalışmalarına dair yaklaşımını vurgulamıştır. Raporda mirasın milletin kültürel aşamalarının somut göstergesi olduğu vurgusu dikkat çekmektedir.[13]

[13] Raporun tamamı için bkz. Eski Eserleri Koruma Encümeni 1939 yılı Mesai Raporu, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul, 1940.

AKK eski eserlerin muhafazasına yönelik Cumhuriyet döneminde etkin çalışmalar yapan bir kurum olarak öne çıkmaktadır. "İstanbul'da çalışan ve köken itibariyle bir Osmanlı kurumu olan Eski Eserleri Koruma Encümeni ile benzerlik göstermektedir ancak AKK tüm ülke ölçeğinde görev yapmaktadır" (Madran, 2002: 109). Komisyon ülke genelinde faaliyet göstermiş, kapsayıcı politikaların yürütülmesini sağlamış, koruma eylemi bütüncül örgütlenmeye dâhil olmuştur. Anıtları Koruma Kurulu (AKK) Tarihi Abidelerin Bakımı ve Korunması Hakkında Kanun ile koruma alanında düzenleme yapmıştır. Kanun eğitim, turizm ve belediye vurgusuyla tescil, tasnif ve planlama hususları üzerinde durmuştur. Fakat koruma ve imar alanındaki çalışmalar her dönem bir çatışma alanı oluşturmuştur. Örneğin; 1931 yılında Mezarlıklar Hakkında Nizamname bilgi ve belge değeri taşıyan mezarlık alanlarının yok olmasına sebep olmuştur. Nizamnamenin 2. maddesine göre; *"Cami harimlerindeki mezarlıklar dışında kalan ve belediyeye devredilmeyip, denetimi ve gömü için ruhsat verilmesi Belediye'ye ait olan kişi ve ailelere ilişkin mezarlıklar ile tapu ile kullanılan mezarlıklar, başka makamlar tarafından kullanılmak istenirse, bu mezarların sahipleri belediyenin belirleyeceği koşullarda kabirlerini nakletmek zorundadır"* (Madran, 2002: 125). Bu doğrultuda tarihi değer taşıyan mezarlık alanlarının imara açılmasına zemin oluşturulmuştur.

Mezarlık alanlarının tarihi değerinin belirlenmesi problem oluşturmuş, bu değeri kimlerin belirleyeceği, tarihi değeri olan mezarlık alanlarının korunup korunamayacağı bir açmaz meydana getirmiştir. Yerel yönetimlerin mezarlık alanlarını imara açma yetkisinin bulunması merkezi yönetimi bu durumun oluşturabileceği risklerin önüne geçebilmek adına bir genelge yayınlamak durumunda bırakmıştır. 26 Haziran 1933 tarihli 171 sayılı genelgeye göre; "…şehirler imar olunurken sıhhi bir mahzur ifade etmeyen eski tarihi mezarların parklar içinde açık birer müze hâlinde bırakılması… istenmektedir" (Madran, 2002: 126). Mezarlıkların yanı sıra cami ve mescit yapılarında var olan eski eser niteliği taşıyan eserlerin de koruma altına alınması amacıyla *"4.9.1933 tarihli Cami ve Mescitlerden Toplanarak Muhafaza Altına Alınan Kıymetli Eşya ile İlgili Bakanlar Kurulu kararnamesiyle, eski Müzeler Genel Müdürü Halil Edhem Bey başkanlığında bir kurul oluşturulmuştur"* (Madran, 2002: 126). Mevcut dönem modernleşme sürecinin gerek mimari gerek kültür politikası anlamında ön planda olduğu bir dönemdir. Bozdoğan'a göre; *"1930'lardaki Kemalist programın benzersiz yanı, şeylerin biçimini değiştirmeye yatırılan haddinden fazla zaman ve enerji ile cumhuriyete özgü görsel bir modernlik kültürünün resmen üretilmesi, denetlenmesi ve yayılmasıdır. Osmanlı canlandırmacılığı hızla terk edilerek, Modern Hareket'e Türkiye'de verilen isimle ithal bir Yeni Mimari benimsenmiştir"* (2015: 34-74).

Vakıflar Dergisi'nde 1938'de Fransız Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Albert Gabriel, Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası başlıklı çalışmasında; *"Yapılması elzem olan ilk işin, tam bir cetvelin vücuda getirilmesi ve cetvelde âbidelerin sade isimlerinin, tarihlerinin, sanat veya tarihi değerlerinin değil aynı zamanda bugünkü vaziyetlerinin de yazılı bulunması olduğunu ifade etmiştir"* (1938: 10). Söz konusu metinde belgeleme, uzmanlaşma ve örgütlenme vurgusu yapan Gabriel "Bir grup veya bir

komisyonun yardımıyla hareket etmesi icab eden devletin rolü, umumî bir program tanzimine münhasır kalmalıdır demiştir" (1938: 10). Bu bağlamda belgeleme, uzmanlaşma ve örgütlenme çalışmalarının önemi tekrar vurgulanmıştır. Uzmanlaşma hususunda "Ali Saim Ülgen koruma alanında eğitim almak için 1938'de Almanya'ya gönderilmiştir fakat II. Dünya Savaşı sebebiyle eğitimini tamamlayamadan 1940'ta dönmek zorunda kalmıştır" (Ahunbay, 2019: 24). Ali Saim Ülgen yurtdışı çalışması kapsamında *Anıtların Korunması ve Onarılması* başlıklı bir kitap yazmış ve bu eserde abide kavramının tanımı, abidelerin neden korunması gerektiği, sergileme ve teşhir, hukuki meseleler, koruma usulleri, teori ve uygulama aşamaları gibi çeşitli konuları irdelemiştir.[14]

Kurumsallaşmaya gelindiğinde ise "Albert Gabriel'in taşınmaz kültür varlıklarını korumak için önerdiği kurul, 1951'te Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) adıyla hayata geçmiştir" (Ahunbay, 2019: 24). Kurumun oluşumu için resmi çerçevede *"2 Temmuz 1951'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun hazırlanmış ve kurum Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulmuştur. GEEAYK'nin temel görevleri proje ve uygulamaları denetlemek, uygulamaya yönelik kararlar almak ve koruma alanında gerekli ilkeleri saptamaktır"* (Coşkun, 2023: 97). Kurulun çalışmalarını sürdürebilmek için "ilki 1952'de, diğerleri de 1959 ve 1962 senelerinde Gayrimenkul Eski Eserler Yüksek Kurulu Yönetmelikleri hazırlanmıştır. 1973 yılında 1710 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler Kanunu çıkarılmıştır. Bu yasa Cumhuriyet döneminin ilk eski eserler yasasıdır" (Tapan, 1998b: 203). Kurumun görevleri; *"Anıtları Koruma Komisyonu'nun çalışmalarını düzenlemek, Topkapı Sarayı, Eski Evkaf Müzesi ve Ayasofya Müzesini yönetmek, tekke ve türbelerdeki eserlerin müzelere alınmasını sağlamak, yabancı bilim kurullarının yaptıkları kazıları denetlemek ve çıkardıkları eserleri müzelere yerleştirmek, Türk Tarih Kurumu ile birlikte bilimsel kazı yapmak, anıtların tescil ve onarım hizmetlerini yürütmektir"* (Madran, 2002: 116). Söz konusu kurumun hizmetlerini etkin bir biçimde yürütemeyeceğine dair inançtan hareketle 18 Temmuz 1944'te 4624 sayılı kanuna istinaden Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adı altında bir birim oluşturulmuştur. Madran "bu yeni müdürlüğü görev tanımları ve yeni yaklaşımlar yerine sadece isim ve kadronun değişmesi olarak değerlendirir" (2002: 140).

Müzecilik alanında mevcut dönemde aktif çalışmalar yapılmıştır. Bozdoğan *"Cumhuriyet'in milli mimari anlayışı kapsamında milletin anlatılaştırıldığını, bu doğrultuda arkeolojiyi ve müze bilimini seferber ettiğini, cumhuriyet rejiminin arkeolojik kazıları ve müzelerin kurulmasını aktif biçimde desteklediğini ve Anadolu'nun tarihöncesi ve İslam öncesi mirasına milli hazineler olarak sahip çıkıldığını belirtir"* (2015: 263-264). Dönemsel bağlamda gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde 1923- 1951 arasında yasal ve kurumsal düzenlemelerle kazı, müzecilik, eski eser koruma ve onarım alanlarına yönelik çalışmalar yapılmış, kültür varlıklarının korunması olgusu bilimsel süreçler izlenerek değerlendirilmiştir. Fakat bir önceki dönemdeki koruma ve sergileme eylemlerinin sürdüğü de ortadadır.

[14] Ülgen, A. S. (1943), Anıtların Korunması ve Onarılması, Ankara: Maarif Matbaası, Seri IV, Sayı 1.

Örneğin; *"Cumhuriyetin ikinci on yılında eski eserlerin yeni amaçlarla kullanılmaya başlandığı, müze binalarının eski yapılarda bulunduğu görülür. Bunun nedenleri; yeni bina yapımına kaynak ayrılamaması, devrim yasaları nedeniyle işlevlerini yitirmiş medrese, zaviye vb. yapıların bu amaçla değerlendirilme kaygısıdır"* (Madran, 2002: 123). Müzecilik faaliyetlerinin başlangıç aşamasında da söz konusu uygulamaların yapıldığı bilinmekte ve bu durum koruma alanında belli başlı sorunların süregittiğini göstermektedir.

1950li yıllarda Demokrat Parti döneminde açılan geniş ana caddeler, bulvarlar vd. için (Vatan ve Millet Caddeleri, Barbaros Bulvarı vd.) yok edilen kültür varlıkları hâla tartışılmakta olan konulardandır. Cadde ve bulvarların açılması pek çok eserin envanterlenmeden, belgelenmeden yok olmasına yol açmış, tarihi değeri olan varlıkların bulundukları çevrenin ayrılmaz bir parçası oldukları anlayışı görmezden gelinmiştir. 1951'de 5805 sayılı kanunla kurulan GEEAYK kurumsal manada önemli bir dönemeçtir. Başlangıçta taşınmaz odaklı çalışan kurum süreç içerisinde 6785 sayılı İmar Kanunu'nun etkisiyle kültür varlıklarının bulunduğu çevreyle değerlendirilmesine odaklanmıştır. Çevreyi içerisine alan bütüncül korumanın altı çizilmiştir. 6785 sayılı İmar Yasası'nın yürürlüğe girdiği yıl olan 1956 yılına bakıldığında imar ve korumanın bu dönemlere kadar birlikte ele alındığını görmekteyiz. Kanun'un içersinde inşa edilecek binalara dair vurgular içinde "…eski eserlere ve arkeolojik sahalara olan mesafeleri…" ifadesi bu durumun göstergesidir (URL-56). 1710 sayılı Eski Eserler Yasası kurumun çevreyi de kapsayan bütüncül koruma konusunu vurguladığı bir belge olmuştur. Kentin XIX. yüzyılda imar faaliyetleri odağında düzenlenmesi, söz konusu dönemden yakın dönemlere kadar koruma ile ilgili konuların imar ile aynı potada değerlendirilmesi imar yasalarında korumaya yer verilmesine yol açmıştır.

2. 6. Kentsel Koruma Bağlamında Kurumların Teşekkülünde Merkezi Yönetim ve Yerel Yönetimlerin Konumu ve Güncel Yasal Düzenlemeler

Kültürel mirasın korunması eylemine Türkiye özelinden bakıldığında Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemleri olmak üzere iki ana döneme ayrılan bir koruma sürecinden bahsetmek mümkündür. Mevcut çalışmanın tarihsel temelini oluşturan 19. yüzyıldaki süreç ağırlıklı olarak tarihi kentin imarı, müze nesnesi olarak mirasın korunması gibi noktalara odaklıyken Cumhuriyet döneminde yapı bazlı yani tekil koruma şeklinde bir dönüşümün olduğunu ifade edebilmekteyiz. Günümüzde ise koruma faaliyetleri somut olmayan mirası içerisine alan bir genişleme göstermekte ve bütüncül koruma olarak ifade edilen mirasın bulunduğu çevreyle korunması, zanaat, gelenek, ritüel gibi unsurların korumaya dâhil edilmesi şeklinde bir anlayış gelişmiştir. Koruma olgusunun kapsamı genişlemiş, koruma tekil bir kurumun bünyesinde ilerletilen bir faaliyet olmaktan öteye geçmiş, merkezi ve yerel yönetim birimlerinin ortak sorumluluk alanı hâline gelmiştir. Koruma, merkezi ve yerel yönetim bünyesinde oluşturulan birimlerle işlerlik kazanmış, yasal düzenlemelerle her iki idari organizasyonun resmi sorumluluğu olarak kabul

görmüştür. 1974'te GEEAYK Yönetmeliği gözden geçirilmiş, 1983'te 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası çıkarılmıştır. Bu yasaya 1987'de çıkarılan 3386 sayılı yasayla çeşitli değişiklikler getirilmiştir. Bu kapsamda 1989'da Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurulu Yönetmeliği tekrar yürürlüğe girmiştir. Merkezi yönetim anlamında 1983 yılında kabul edilen ve yedi maddeden oluşan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası öne çıkmakta ve yasada koruma faaliyetlerinden sorumlu kurum onuncu maddede şöyle ifade edilmektedir:

"Her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldırmak ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak, Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir" (URL-57).

Merkezi yönetimin koruma konusunda hâkim rolü 2004'te 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile kısmen yerel yönetim birimlerine geçmiştir. Değişen yasayla yerel yönetimlerin koruma alanındaki rolü artmıştır. Kanunun 4. Maddesi'ne göre;

"2863 sayılı Kanunun 10. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "yapmak" ibaresinden sonra gelmek üzere "veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmak" ibaresi eklenmiştir.

Büyükşehir belediyeleri, valilikler, Bakanlıkça izin verilen belediyeler bünyesinde kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek üzere…koruma, uygulama ve denetim büroları kurulur.

Belediyeler belediye sınırları ve mücavir alanları içerisinde, valilikler ise bu sınırlar dışında yetkilidir.

Bu bürolar koruma bölge kurulları tarafından uygun görülen koruma amaçlı imar plânı, proje ve malzeme değişiklikleri ile inşaat denetimi de dâhil olmak üzere uygulamayı denetlemekle yükümlüdürler"

Kanunun 61. Maddesi'ne göre de;

"Kamu kurum ve kuruluşları ve belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, Koruma Yüksek Kurulu ve koruma bölge kurullarının kararlarına uymak zorundadır...Plânlama yetkisi bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile valilik ve belediyeler, kurullarca alınmış ve alınacak sit alanı, derecelendirilmesi, sit geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları, koruma amaçlı imar plânları ve revizyonlarına ilişkin kararlara karşı altmış gün içerisinde Koruma Yüksek Kuruluna itiraz edebilirler.

Bu itirazlar, Koruma Yüksek Kurulunca incelenir ve en geç altı ay içinde karara bağlanır. Koruma Yüksek Kuruluna yapılacak itirazlarla ilgili usul ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir." (URL 58).

Koruma merkezden yerele uzananan bir faaliyet ve görev alanı olarak değerlendirilmiş ve ortak mirasa karşı ortak sorumluluk fikri benimsenmiş, koruma eylemi ortak paydayı oluşturmuştur. *"1980-2000 aralığında koruma alanı, aşınan siyaset, kentleşme politikaları ve küreselleşme dalgası içinde mücadeleye odaklanırken, uluslararası gelişmelere eklemlenme çabasını yoğunlaştırmış ve koruma alanına ilgi artmıştır. Ancak korumanın popülerleşmesi sorunu ortaya çıkmış; bu alan başlangıçtan beri toplum ve siyaset alanlarıyla iyi ilişkilenemeyen yapısı içerisinde, yıkımları ve koruma adı altında*

gerçekleşen tahribatları denetlemekte zorlanmıştır" (Kayın, 2008). Yerel yönetimlerin koruma alanındaki görev ve yetkileri Cumhuriyet dönemiyle birlikte belirginleşmiş farklı birimler tarafından koruma faaliyetleri etkin bir sorumluluk alanı oluşturmuştur. 3194 sayılı İmar Kanunu yerel yönetimlere koruma alanında yetki vermiştir. Kanunun 39. Maddesi'ne göre yıkılacak derecede tehlikeli yapılar için *"…bir kısmı veya tamamının yıkılacak derecede tehlikeli olduğu belediye veya valilik tarafından tespit edilen yapıların sahiplerine tehlike derecesine göre bunun izalesi için belediye veya valilikçe on gün içinde tebligat yapılır. Yapı sahibinin bulunmaması hâlinde binanın içindekilere tebligat yapılır. Onlarda bulunmazsa tebligat varakası tebliğ yerine kaim olmak üzere tehlikeli yapıya asılır ve keyfiyet muhtarla birlikte bir zabıtla tespit edilir"* (URL- 59) ifadesi kullanılmıştır.

1982 Anayasası 63. Madde'de koruma alanına vurgu yapar. Anayasa'ya göre; *"Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir"* (URL- 60). İmar ve koruma ilişkisi yasalarda iç içe geçmiş, bir eylem diğerine etki etmiştir. Kültür varlıklarının korunması hususunda temel belgelerden olan 2863 sayılı kanunda yer alan 17. Madde'de belirtildiği üzere; "Bir alanın koruma bölge kurulunca sit olarak ilanı, bu alanda her ölçekteki plân uygulamasını durdurur…" (URL- 61) ifadesi bunun bir göstergesidir. Maddeye istinaden 26/7/2005 tarihli, 25887 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik bu planların hazırlanması, yapım esasları, onaylanması, uygulaması ve denetimi ile ilgili konuları açıklar. 24/2/1984 tarihli, 2981 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun da tarihi kentlerin çeperinde kentsel dönüşüm tartışmasına yol açar. Bu durum kentsel dönüşüm ve koruma çatışmasını vurgular.

2960 sayılı, 18.11.1983 tarihli Boğaziçi Kanunu korumanın altını çizen belgelerdendir. Kanun'un amacı; *"İstanbul Boğaziçi alanının kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak, geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemektir"* (URL- 62).

2634 sayılı Turizm Teşvik Yasası ise turistik değeri yüksek alanları önceleme riskine işaret eder ve yasa parçacı yapılara sebep olma ihtimalini besler. Bilhassa ikinci madde riske işaret eder. *"Bu Kanun, turizm hizmeti ile bu hizmetin gereği kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezlerinin tespiti ile geliştirilmelerine, turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesine, düzenlenmesine ve denetlenmesine ilişkin hükümleri kapsar"* (URL- 63).

5366 sayılı Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ise soylulaştırmayı tetiklemekte, koruma olgusunu bozucu yönde etkilemektedir. İlk maddeye göre kanunun amacı;

"Büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki…kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının…yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması…tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılmasıdır" (URL- 64).

Kentsel yenileme faaliyetlerinin bir neticesi olarak görülebilecek soylulaştırma, tarihi kent merkezinde zamanla ve kullanım nedeniyle fiziksel ve sosyal köhnemenin yaşandığı konut alanlarının iyileştirilmesi sonucunda, yerin mülkiyetinin ve sosyal sınıfının değişmesi olarak tanımlanır. İstanbul özelinde Fener, Balat, Ayvansaray ve Kuzguncuk örneklerinde söz konusu süreci izlemek mümkündür.[15]

2004 yılı, 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu da koruma faaliyetlerine katkı sağlayan teşvikler üzerinde durmaktadır. Kanunun amacı;

"…kültür varlıkları ile somut olmayan kültürel mirasın korunmasını ve sürdürülebilir kültürün birer öğesi hâline getirilmesini…ülkemizin kültür varlıklarının yaşatılması ve ülke ekonomisine katkı yaratan bir unsur olarak değerlendirilmesi…kültür yatırımı ve kültür girişimlerinin teşvik edilmesini sağlamaktır" (URL- 65).

20.02.2008 tarihli, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu da Vakıflar Genel Müdürlüğü denetimindeki kültür varlıklarının korunmasına işaret eder. Kanun;

"Vakıfların yönetimi, faaliyetleri ve denetimine, yurt içi ve yurt dışındaki taşınır ve taşınmaz vakıf kültür varlıklarının tescili, muhafazası, onarımı ve yaşatılmasına, vakıf varlıklarının ekonomik şekilde işletilmesi ve değerlendirilmesinin sağlanmasına ilişkin usûl ve esasların belirlenmesi (…) amacıyla hazırlanmıştır" (URL- 66).

15.3.1977 tarihli, 2082 sayılı İstanbul, Kayseri, Bursa Kapalı Çarşılarının Onarımı ve İmarı Hakkında Kanun kültür varlıklarının yoğun olduğu belirli yerler özelinde kurumsal yetkilere dikkat çeker. Kanun'a göre; (Değişik: 24.3.1981- 2438/1 md.)

"İstanbul, Kayseri ve Bursa'da bulunan tarihi kapalı çarşıların mimari ve inşai karakteri gözönünde tutulmak suretiyle onarım ve imarını Bayındırlık Bakanlığı yapar veya yaptırır. Bu işlere ilişkin proje ve fenni şartname esasları hakkında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun görüşü alınır" (URL 67).

17 Ağustos 2011 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 648 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin 10. Maddesinde tabiat varlıklarının korunması hususus ifade edilmiş ve bu bağlamda Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Yine merkezi yönetim anlamında 2019- 2023 tarihlerini kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda korumaya yer açılmış ve planın kültür ve sanat başlıklı bölümünde yer alan amaçlar arasında kültürel mirasın korunması hususu vurgulanmış, kültürün kalkınmadaki rolünün altı çizilmiştir. Plana göre;

[15] Ayrıntılı bilgi için bkz. Smith, N. ve Williams, P. (2015). Kentin Mutenalaştırılması. Melike Uzun (Çev.), İstanbul: Yordam Kitap. Ergün, N. (2006). Gentrification Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği. İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri içinde, David Behar- Tolga İslam (Derl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İslam, T. (2006). Gentrification Kavramı ve İstanbul. İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri içinde, David Behar- Tolga İslam (Derl.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Şen, B. (2011). Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayileşme, Soylulaştırma. Yeni Orta Sınıf. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. No:44, (1-21). Ahunbay, Z., Şahin, Ç., Dinçer, İ. (Ed.) (2016). Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

"Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi ile kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması temel amaçtır" (URL 68). Bu amaç/lar doğrultusunda belirlenen politika ve tedbirler arasında sürdürülebilir koruma olgusu yer bulmuş, kültürün bir taşıyıcısı olarak tarihi varlıkların kalkınmadaki rolünün altı çizilmiştir.

XIX. yüzyıldan günümüze uzanan tarihsel çizgide kültür ve tabiat varlıklarının muhafazasının sağlanması, eski eserlerin ortaya çıkarılması, tescili, bakım ve onarımının yapılması, eski eserlerin sergilenmesi ve risklerden korunması adına çeşitli kurumsal ve yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Kültür ve tabiat varlıklarının korunması yönündeki faaliyetler bir sorumluluk alanı olarak öne çıkmakta, merkezi ve yerel yönetim birimlerinin örgütlenmesiyle yasal ve kurumsal çerçevede güncelliğini koruyan bir ortaklık oluşturmaktadır.

XIX. yüzyıldan günümüze tarihi çevrenin korunması odağında değişen kurumsal ve yasal unsurlar korumanın imar ile ortak bir paydada değerlendirildiğini ortaya koyar. Bu bağlamda imarı ilgilendiren her kanun temelde korumaya yer verir. Zira geleneksel kentin biçimlendirilmesinde, yol ve caddelerin düzenlenmesinde ve yeni yapıların inşasında şehrin hafızasını oluşturan mimari unsurlar korunması gerekli yapılar olarak öne çıkmıştır. Korumayı önceleyen müstakil nizamnamelerin oluşumuna dek koruma imar ile ortak düzlemde kabul görmüştür. XIX. yüzyılda kültürel mirasın korunmasını odağına alan kurum ve yasaların oluşumuyla koruma olgusu kendisine özgün bir yer açmıştır. Yasal ve kurumsal düzenlemeleri izlediğimiz çalışmanın bu ikinci bölümünde korumanın ekonomik, politik, idari, sosyal ve kültürel yönleri olan canlı bir faaliyet olduğunu ifade edebiliriz.

Eyüp özelinde koruma faaliyeti kentin planlama eylemlerinde görüldüğü üzere sanayileşmeye yönelik olmuştur. Bu durum tescilli eser yoğunluğu bakımından Eyüp'e özel bir yer açmayı gerekli kılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın üçüncü bölümünde Eyüp hafızası somut ve somut olmayan miras değerleriyle işlenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEKÂNSAL BAĞLAM

Eyüp, fetih itibariyle Türk-İslam şehircilik anlayışıyla yerleşim görmüş ve geleneksel anlayışın etkisiyle ihtiyaç karşılayıcı mimari biçimlerle çehresini değiştirmiştir. Bu bölümde Eyüp'ün tarihsel arka planı, mahalle dokusu, sanayi bölgesi işlevi, ziyaretgâh, açık hava müzesi ve türbe şehri olma hususu, siyasi meşruiyet alanı olma durumu işlenmekte ve bu kapsamda Eyüp'ün hafızasını oluşturan somut ve somut olmayan kültürel miras ögeleri değerlendirilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde ArcGIS yazılımı kullanılarak oluşturulan haritalarla tescilli eserlerin mahalle odaklı konumları belirtilmiştir. Haritalar aracılığıyla yerin mekânsal dönüşümü, farklı işlevlere sahip tescilli eser stoğu ortaya konmuştur. Bu yolla Eyüp'te yer alan tescilli eserler dijital beşerî bilimler yöntemiyle işlenmiş ve yerin kimliğini oluşturan unsurlar görsel verilerle sunulmuştur. Zira yapıların birden fazla isme sahip olması, yapıların yer aldığı mahalle ve sokak isimlerinin tarihsel süreçte değişmesi yapıların konumlarını tespit etmeyi güçleştirmektedir. Oluşturulan haritalarla mahalle odaklı bir çalışma gerçekleştirilmiş, her bir tescilli eser mahallesiyle, işlevine göre ayrı ayrı aktarılmıştır. Bu bağlamda bölümde aktarılan haritalar eserlerin güncel konumlarını sunmasıyla önem taşımakta, güncel verileri sunmaktadır.

Üçüncü bölümde sırasıyla Eyüp tarihçesi, mekân örgüsü, nüfus yapısı, yerin işlevleri (endüstriyel, ticari, konut alanları), toplumsal uygulamalar, el sanatları geleneği ve doğal miras varlığı işlenmektedir. Eyüp mahalleleri yerin sosyal ve mekânsal dönüşümünü temsil eden değişimleriyle kültürel miras bağlamında incelendiğinde yerin kimliğine dair veriler sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın dördüncü bölümünde kurul kararları odağında işlenen tescilli eserlerin anlamını ve bağlamını sunmak noktasında bu bölüm destekleyici olmaktadır. Zira koruma eyleminin temelini oluşturan korunmaya değer unsurun tanınması/ bilinmesi hususu yeri tanımakla mümkündür. Eyüp'ün kimliğini oluşturan unsurları işlemek çalışmanın odağı olan tescilli eserleri tanımlamak ve kararların yerdeki karşılığını anlamlandırmak noktasında önemlidir.

3. 1 Eyüp: Tarihçe

Türk- Osmanlı şehircilik anlayışının simge alanlarından biri olan Eyüp Harita 2'de görüldüğü üzere; "kuzeydoğudan Sarıyer, doğudan Kâğıthane ve Şişli, güneyden Fatih, Bayrampaşa, Esenler, batıdan Gaziosmanpaşa, kuzeybatıdan Çatalca ilçeleri ve kuzeyden de Karadeniz ile çevrilidir" (Artan, 1995: 1).

Harita 2. Eyüp İlçe Sınırları

Kaynak: http://www.eyupsultan.gov.tr/ilceharitasi2 (Erişim Tarihi: 9.1.2024)

Mevcut yerin köklerine Türk- İslam şehircilik cihetinden bakıldığında bilindiği üzere semtin tarihi fetih dönemine uzanmaktadır. Ayvansarayi yerin tarihsel değerine istinaden şu bilgileri aktarmıştır:

"Yüce Tanrı'nın yardımıyla 857/1453'te Akşemseddin'in birlik ve himmetiyle bu güzel şehir Ebulfeth (Fatih) Sultan Mehmed tarafından fethedildi, gayrimüslimlik ve Tanrı'ya ortak koşmaklıktan temizlendi. Bundan önce Emevilerden Muaviye döneminde 51/ 671'de İstanbul'un fethi için Zeyd bin Şecereti'r-Rehâvi'nin başkomutanlığında bir sefer düzenlendi. Gelen gazilerle birlikte otuz üç sahabe vardı. Ebu Eyyub Ensari Halid bin Zeyd de 51/671 tarihinde burada öldü ve şimdiki belirlenen yerde gömüldü. Bu tarihten İstanbul'un fethine gelinceye kadar, İstanbul fethedildiği sırada, Şeyh Akşemseddin'in kutsal gücü ve alışılmış kerameti ile belirlediği yer kazılmış, iki kulaç derine inince yazılı bir taş bulunmuş; böylelikle Ebu Eyyub Ensari'nin mezarı olduğu anlaşılmıştır. Rivayete göre bulunan taşın üzerinde 'bu Ebu Eyyub'un mezarıdır' anlamına gelen yazı varmış. Bunun üzerine hemen bir türbe yapılmasına başlanmış, türbe tamamlanınca ona bir cami eklenmiştir" (1987: 95).

Semt gelişimini bu nokta itibariyle sürdürmüş ve bir takım inşa faaliyetlerine sahne olmuştur. Dini değere referansla biçimlendirilen mekân zamanla bir cazibe merkezi hâline gelmiş, kamusal eserler semtin kimliğinin, hafızasının oluşmasını sağlamıştır. Fatih'in fetih sonrası Eyyub-el-Ensari'nin mezarı olarak belirlenen yerde inşa ettirdiği cami, Eyüp'te dini kökleri güçlü ve bu köklerden destek alan bir

merkez oluşturmuştur. İnalcık, İstanbul'un inşasına dair Tursun Beg'in Tarih-i Ebu'l-Feth adlı eserinde inşa faaliyetlerinin şöyle yer aldığını aktarır: "…*Konstantiniyye surlarından Ebu Eyyub el-Ensari mezarı üzerine bir türbe cami, medrese ve hamam yaptırdı. Bunun üzerine her taraftan halk türbenin etrafına gelip evler ve köşkler yaptırdılar. Eyüp daha o zaman bir hoş teferrücgâh kasaba olmuştur. Böylelikle semt İslam kimliğine bürünmüş ve bir dizi yerleşime dâhil olmuştur. 1454'te Fatih, Bursa'ya giderek, buradan sürgün olarak Müslüman halkı getirip Eyüp Türbesi etrafında yerleştirmiştir"* (2019: 66- 428). Bu doğrultuda yerin ismi tarihi bir olay, kişi ve eylem hakkında hatırlatıcı bir işlev kazanmış, yer çoklu çağrışım alanı hâline gelmiş, yerin anlatısı mekânsal izlerde mimari biçimler aracılığıyla varlık bulmuş ve en nihayetinde yer sahiplenilmiştir.

Fetih ve iskân siyasetini yerin kimliği ve mekânın dönüşümü odağında değerlendirmek mümkündür. Fakat "kentin yapılı çevresinin Fatih döneminde İslamlaştırılması ve Türkleştirilmesi çabalarını Konstantinopolis'in Bizans geçmişinden tümüyle kökten kopuş yaşaması biçiminde değerlendirmemek gerekir. Burada, gerek yeni kamusal yapıların yer seçimi ve kentin ana ulaşım omurgalarının korunması biçiminde iki dönem arasında keskin bir kırılmadan çok İslamlaştırma ve Türkleştirme vurgusu öne çıkar" (Ersoy, 2020: 9). Zira Eyüp salt İslam yerleşimi olmamış kökleri Bizans dönemine uzanan bir yaşam alanı olmuştur. Haskan, Eyüp Sultan Tarihi adlı çalışmasında bu duruma şöyle yer vermiştir:

"Doğu Roma İmparatorluğu, I. Konstantin tarafından kurulup şehrin etrafındaki muazzam surlar yapıldıktan sonra Eyüp'te bazı eserler meydana getirmişlerdi. O tarihte Eyüp, Kozmidyon adını taşıyordu. Kozmidyon küçük bir köydü. Fakat havasının güzelliği ve bilhassa civarındaki ormanlarda av hayvanlarının çokluğu ile tanınmıştır. Bizans imparatorlarından Leon I. (457- 474) burada bir avsaray yaptırmış ve buna Ayamama adını vermiştir" (1996: 21).

Her iki medeniyetin etkisiyle Eyüp çoğul anlam ve işlev barındıran bir yaşam alanı olmuştur. İnalcık söz konusu biçimsel ve anlamsal işleve istinaden burayı "baş ziyaretgâh, toplantı yeri, mesire ve eğlence yeri, siyasi fonksiyon alanı, sanat müzesi ve türbeler şehri olarak tanımlar" (2009: 414-416). Bu nitelemeler semtin çoğul işlevine, yerin hafızasına ve tarihi değerine işaret eder. Eyüp'te yer alan dini yapıların ve konut alanlarının yükseklik dengesi, mimari biçimlerin topografyayla uyumlu konumlanışı ve yeşil alanların varlığı şehrin siluetini ve kutsiyetini destekler. "Kuruluşu İ.S. 5. yy. ortalarına uzanan yerleşme, çevredeki dini yapılar nedeniyle kutsal şifa merkezi olarak tanınır" (Yenen vd. 2000: 82). Bu çerçevede "nasıl ki evler aile biyografilerinin bir parçasıdır, şehre bir bina inşa edilmesi de şehirlilerin ortak biyografisinin parçasıdır" (Connerton, 2018: 40). Osmanlı Devleti İstanbul'un fethiyle kazandığı statüyü Eyüp semtindeki imar ve inşa faaliyetleri üzerinden simgeleştirir, yerin ismi akla birçok işaret ile yapı dizisini getirir ve bu çoğul anlamlılık anıt eserlerle ilişkilendirilir.

İslam şehir geleneğinde manevi kaynakların yanı sıra mekânın sahip olduğu coğrafi şartlar da şehirlerin biçimlenmesine etki etmiştir. Fotoğraf 1'de görüldüğü üzere Eyüp'ün topografyasından kaynaklanan yerleşim dokusu, yerin siyasi işleve sahip olmasının etkisiyle devlet idarecilerinin Eyüp'e iltifat etmesini ve idarecilerin semte yerleşmesini sağlamıştır. Bu yerleşime ve dönemin Eyüp algısına dair Evliya

Çelebi, Seyahatnamesi'nde şu ifadelere yer vermiştir: *"Eyüp şehri İstanbul'un batı tarafında denizden dokuz mil uzak, karadan iki saat geride cennet gibi bir şehirdir. Baştan sona mamur, bakımlı yer vezir, devlet adamları, seçkinler ve sultan yalıları ile İstanbul'a bitişiktir"* (I. Cilt, 2021: 494). Kömürciyan, Eyüp'e dair şöyle der: *"Burası, Rumlar zamanında bir inziva ve manastırlar mevkii idi. Şimdi, kısmen kiliseden çevrilmiş, kısmen yeni inşa edilmiş mescid ve camiler vardır. Çok nüfuslu bir Türk mahallesi olan bu yerde, pazar ile çarşı ve bunların etrafında fırın ve hamamlar bulunur"* (1988: 27-28). Eyüp; bir birikimin oluşturduğu geleneğin, tekniğin, sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik varlığın bir tezahürü olan canlı bir yerleşim alanıdır. 18. yüzyıla gelindiğinde dönemin ruhuna uygun olarak Eyüp'ün bazı kısımlarının mesire alanı işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Ataman, *"Eyüp'te Türbe Bahçesi ve Fulya Tarlası adında iki eğlence yerinin olduğunu belirtir. Hatta halkın Eyüp'ün meşhur yoğurtlu kebabını ve Alibeyköyü'nün halis kaymağını yemek için sıra beklediğini vurgular"* (1997: 120).

Fotoğraf 1. Haliç Dersaadet Panoraması, Ali Rıza

Kaynak: http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90534---0001.jpg

19. yüzyılda sanayileşme alanında Eyüp'ün Haliç kıyı şeridinin kullanıldığı bilinmektedir. *"Sultan II. Mahmud'un orduyu yenileme çalışmaları sırasında Rami Kışlası (1829) ile Silahtarağa'da ülkenin ilk enerji santralinin kurulması, Haliç'te Feshane, İplikhane, Defterdar Yünlü Fabrikası ve diğer sanayi ve depolama yapılarının yoğunlaşması Kasımpaşa, Hasköy ve Eyüp'te sanayi çalışanlarının yerleşme dokusunu ortaya çıkarmıştır"* (Yenen vd. 2000: 88). Bu durum Eyüp ve Haliç aksında günümüze dek süren kirlenme ve çarpık kentleşme sorununun temeline işaret eder. Haliç'in sanayileşmesi ve sanayiden arındırılması şehrin planlanmasında yüzyıl boyunca değişmez eylemler olmuştur fakat sanayileşmenin bozucu sonuçları günümüzde bile çözümlenmeye çalışılan şehir sorunu olarak belediyelerin faaliyetleri arasında kendisine yer tutmaya devam etmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde yer verildiği üzere gerek 19. yüzyılda gerekse Cumhuriyet döneminin başlangıç yıllarında şehrin planlanmasında destek alınan Batılı uzmanların planlama faaliyetlerinde Haliç eşittir sanayi bölgesi anlayışı hâkimdir.

Günümüze uzanan süreçte bilhassa Menderes döneminin yol açma girişimlerinde Eyüp'ün tarihi dokusu bozucu yönde etkilenmiştir. Şöyle ki; "Rami Kışla Caddesi kuvvetli bir bağlantı yolu hâline getirilerek Yeni Yol diye adlandırılan bir bulvar ile Eyüp Sultan Camisi'ne bağlanmıştır. Eyüp Bulvarı'nın

açılmasıyla Cami-i Kebir caddesi üzerindeki dükkânlar yıkılmış, Oyuncakçılar Çarşısı ortadan kalkmıştır" (Yenen vd. 2000: 89). Harita 3'te görüldüğü üzere yol çalışmaları ve fabrikalaşmanın etkisiyle Eyüp, merkezden çepere doğru genişlemiş, apartmanlaşma ve gecekondulaşma faaliyetlerinin hız kazanmasıyla yer farklı sorun ve fırsat noktaları oluşturmuştur.

Harita 3. Eyüp ve Dönüşen İşlevler (EYSAM Arşivi)

Eyüp günümüzde tarihi merkez ve çevresi şeklinde ikili anlam alanı sunmaktadır. Eyüp tarihi merkezin sunduğu anlam evreni Cansever'in ifadeleriyle örtüşmektedir. Şöyle ki; *"Osmanlı şehirlerinde inanç ve inançlardan kaynaklanarak oluşan davranış biçimleri, bunların ayrılmaz parçası olan ruh hâlleri, ifade biçimleri, bunlara tekabül eden üslubu oluşturan manevi- kültürel standartlar, mimari eleman standartları ve teknik standartlar Osmanlı şehirlerinin temel, değişmez ortak özelliklerini oluşturmuştur"* (2019b: 327). Eyüp çeperini oluşturan alanlar ise metropol yaşamının dinamiklerini yansıtan nüfuslanma ve kentleşme süreçlerini, yeni kamusal mekânları, gündelik yaşam pratiklerini, estetik kavrayıştaki değişimi anlatan somut görünümler sunar.

3. 2. Mekân Örgüsü: Mahalleler, Sokaklar, Meydanlar

Eyüp; tarih boyunca konut alanlarıyla girişik endüstri alanları, yoğun nüfusun getirdiği gecekondulaşma, apartmanlaşma biçimleri, ulaşımdaki dönüşümlerin etkisiyle zarar gören tarihi dokusu, hafıza mekânları ve bunların dönüşümüyle şehir tarihinin farklı dönemlerinin izlendiği bir yerdir. İstanbul'un en eski Türk-İslam yerleşim birimlerinden olan yer, merkezde Eyüp Sultan Cami ve çevresi şeklinde gelişme göstermiş, zaman içerisinde merkezden çepere doğru genişlemiştir.

Fetih sonrası yerleşimle dönem içerisinde yerin nüfusuna bakıldığında Seçkin'in aktardığı üzere; *"Eyüp nüfusu 4.000- 5.000 civarındadır. Bu dönemde İstanbul (Suriçi) ve Bilad-ı Selâse (Eyüp-Galata-Üsküdar) olmak üzere yönetim merkezlerine ayrılan şehrin, Eyüp bölümündeki teşkilâtlanma, sekiz mahalleye bölünerek gerçekleşmiştir. Mahallelerden en erken tarihli olan Eyüp Külliyesi'nin nüvesini oluşturan türbenin inşâsı ile oluşmaya başlayan Câmi-i Kebir Mahallesi'dir. Mahalle Eyüp Sultan Külliyesi çevresi ve buradan Haliç kıyısına kadar olan alanı kaplar"* (2003: 421). Günümüzde Eyüp Merkez Mahallesi olarak tanımlanan alan varlığını muhafa eder. Yerin tarihi merkez olarak tanımlanan kısmını oluşturan mahalle tescilli eserlerin de yoğunlukta olduğu yerleşim ve ziyaret alanıdır. Tarihsel bağlamda yerin dönüşümü izlendiğinde Eyüp Merkez Mahallesi ve çevresi olmak üzere bir dönüşümün yaşandığını ifade edebiliriz.

Fatih döneminde görülen diğer mahalle "Abd'ül - Vedûd Mahallesi (Sultan Câmi'i Mahallesi)'dir. Ayvansaray'dan Defterdar'a kadar olan bölgede yer alır" (Seçkin, 2003: 421). Eyüp'te Fatih döneminde mescit merkezli oluşan bir diğer mahalle ise Fethi Çelebi Mahallesi'dir. *"Edirnekapı'nın hemen dışında oluşmaya başlayan Fethi Çelebi Mahallesi İstanbul'un fethi sırasında Otakçılar veya Tokmaktepe'de, Osmanlı kuvvetlerinin sol kanadını oluşturan Beylerbeyi Karaca Bey komutasındaki Rumeli Ordusu'nun karargâhının bulunduğu yer olarak bilinir"* (Seçkin, 2003: 422). Eyüp'te Fatih döneminden diğer mahalleler; "Kâsım Çavuş Mahallesi, günümüze ulaşmayan Mehmet Bey Mescidi Mahallesi ve Otakcılar'da Fethi Çelebi Mescidi'nin batı tarafında bulunan mahalledir" (Seçkin, 2003: 425).

Fetih sonrası inşa edilen Eyüp'te yer alan mahalleler genel çerçevede şöyledir; Abdül-Vedûd Mahallesi, Fethi Çelebi, Mehmet Bey Mescidi Mahallesi ve Otakcıbaşı Mahallesi, Cami-i Kebir, Kasım Çavuş, Evlice Baba, Sofular Mescidleri'nin bulunduğu mahalleler.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde yer alan Eyüp mahalleleri şunlardır; "Topçular Mahallesi, Otakçılar Mahallesi, Nişancı Mahallesi, Çömlekçiler Mahallesi ve Cami-i Kebir" (2021: 489-500). Haliç boyunca yerleşim yoğunluğuna istinaden zamanla mahalle sayısı artmıştır. Sanayileşmenin etkisiyle bölge yoğun nüfuslanmış ve bu nüfusun yerleşimiyle Eyüp'te güncel mahalle sayısı 28 olmuştur. Bu bağlamda Harita 4 tarihi merkez ve çeperlerini göstermekte, Harita 5'te ise Eyüp'ün güncel mahalleleri belirtilmektedir.

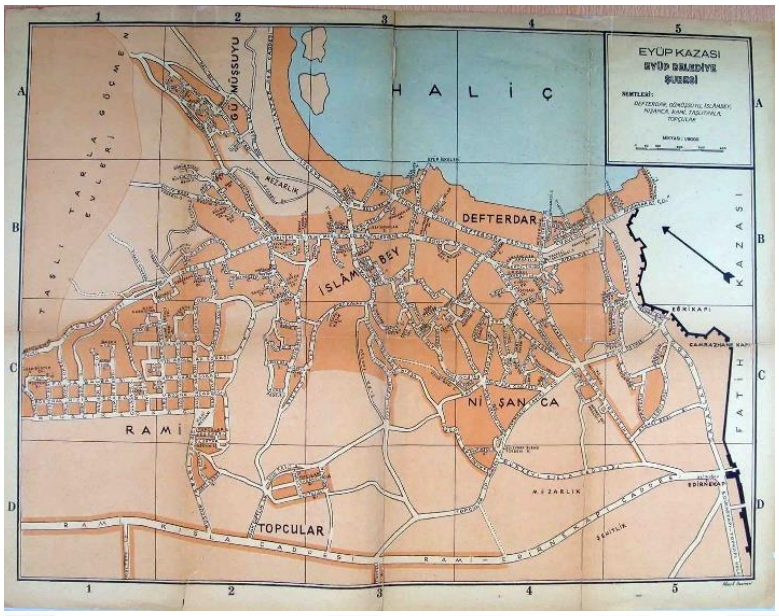

Harita 4. Tarihi Merkez ve Çeper Mahalleler (EYSAM Arşivi)

Mühendishane-i Berrî-i Hümayun öğrencilerinin hazırladığı 27 C. 1261/3 Temmuz 1845 tarihinde hazırlanan, 1: 2.000 zirâ‘-i Osmânî ölçekli haritaya göre Eyyüb Ensarî'de tarihsel bağlamda meşhur olan Mevki'ler Cedveli de şöyledir;

"1. Eski Yeni Hamam, 2. Sofular 3. Dökmeciler 4. Gümüşsuyu 5. İdris Köşkü 6. Topçular 7. Münzevi 8. Otakçılar 9. Ak Türbe 10. Yeni Çeşme 11. Çömlekçiler 12. Akar Çeşme 13. Tokmak Tepe 14. Savaklar 15. Zülâlî Çeşme 16. Ermeni Mahallesi 17. Kuru Kavak 18. Çinili Çeşme 19. Arpa Emini Çeşmesi 20. Ermeni Mahallesi

Eyyüb Ensarî'de Meşhur olan Yokuşlar Cedveli ise şöyle belirtilir; 1. Uncu Bayırı Yokuşu 2. Rami Çiftliği Yokuşu 3. Kırk Nerdiban Yokuşu, 4. Balcı Yokuşu 5. Nişancı Yokuşu 6. Sıra Serviler Yokuşu 7. Oluklu Bayır Yokuşu 8. Ermeni Yokuşu" (Yılmaz, 2015: 574).

Harita 5. Eyüp'te Mahalleleri Gösteren Harita (EYSAM Arşivi)

Eyüp'te yer alan tescilli kültür varlıkları mahalle ve yapı türü ölçeğinde aşağıda Tablo 1, 2, 3, 4, 5 ve 6'da tasnif edilmektedir.

Eyüp Merkez Mahallesi Tescilli Eser Envanteri[16]

Anıt Adı	**Türü**	**Mahallesi**
Eyüp Sultan	Cami	Merkez
Şah Sultan	Cami	Merkez
Kaptanpaşa	Cami	Merkez
Zeynep Hatun	Cami	Merkez
Kaşgari Murtaza Efendi	Cami	Merkez
Bahariye Mevlevihanesi	Mescit	Merkez
Saçlı Abdülkadir Efendi	Mescit	Merkez
Demirciler	Mescit	Merkez
Yahyazade	Tekke	Merkez
Bahariye	Mevlevihane	Merkez

[16] Eserlere dair görsel veriler ve kurul kararları dördüncü bölümde aktarılacaktır.

Hüsrev Paşa	Tekke	Merkez
Hatuniye	Tekke	Merkez
Karyağdı Baba	Tekke	Merkez
Cafer Paşa	Tekke	Merkez
Mihrişah Sultan	İmaret	Merkez

Tablo 1. Eyüp Merkez Mahallesi Tescilli Eserler

Nişancı Mahallesi Tescilli Eser Envanteri

Anıt Adı	**Türü**	**Mahallesi**
Arakiyeci Cafer Ağa	Cami	Nişancı
Nazperver	Cami	Nişancı
Cezri Kasım	Cami	Nişancı
Baba Haydar	Cami	Nişancı
Nişancı Mustafa Paşa	Cami	Nişancı
Kangirli Mustafa Efendi	Mescit	Nişancı
Zal Mahmud Paşa	Cami	Nişancı
Kapı Ağası	Mescit	Nişancı
Defterdar Mahmut Efendi	Cami	Nişancı
Aşçıbaşı	Mescit	Nişancı
Arpacı Hayrettin	Cami	Nişancı
Selahi Mehmet Bey	Cami	Nişancı
Kızıl	Mescit	Nişancı
Münzevi	Mescit	Nişancı
Kangirli Mustafa Efendi	Tekke	Nişancı
Selami Bey	Tekke	Nişancı
Sultan III. Osman	Tekke	Nişancı
Sertarikzade	Tekke	Nişancı
Balçık	Tekke	Nişancı
Afife Hatun	Tekke	Nişancı
Esbak Mustafa Efendi	Tekke	Nişancı
Surp Eğiye (Ermeni)	Kilise	Nişancı
Feshane	Fabrika	Nişancı
Ateş Tuğla	Fabrika	Nişancı

Tablo 2. Nişancı Mahallesi Tescilli Eserler

Defterdar Mahallesi Tescilli Eser Envanteri:

Anıt Adı	Türü	Mahallesi
Küçük Mustafa Paşa	Cami	Defterdar
Hacı Hüsrev	Cami	Defterdar
Yavedud	Cami	Defterdar
Otakçılar	Cami	Defterdar
Hirami Ahmet Paşa	Cami	Defterdar
Çayırbaşı	Mescit	Defterdar
Savak	Mescit	Defterdar
Otakçılar	Cami	Defterdar
Zühtü Ali	Mescit	Defterdar
Emin Baba	Tekke	Defterdar

Tablo 3. Defterdar Mahallesi Tescilli Eserler

İslambey Mahallesi Tescilli Eser Envanteri:

Anıt Adı	Türü	Mahallesi
İslambey	Cami	İslambey
Evlice Baba	Cami	İslambey
Sofular	Cami	İslambey
Cedid Ali Paşa	Cami	İslambey
Rasim Çavuş	Cami	İslambey
Bali Baba	Cami	İslambey
Özbekler	Tekke	İslambey
Meryem Ana	Kilise	İslambey

Tablo 4. İslambey Mahallesi Tescilli Eserler

Düğmeciler Mahallesi Tescilli Eser Envanteri:

Anıt Adı	Türü	Mahallesi
Düğmeciler	Cami	Düğmeciler
Vezir Tekke (Mescidi)	Mescit	Düğmeciler
Vezir	Tekke	Düğmeciler
Zekaizade	Tekke	Düğmeciler
Kara Süleyman	Tekke	Düğmeciler
Ümmi Sinan	Tekke	Düğmeciler

Tablo 5. Düğmeciler Mahallesi Tescilli Eserler

Topçular, Alibeyköy, Göktürk, Rami, Emniyettepe Mahalleleri Tescilli Eser Envanteri:

Anıt Adı	**Türü**	**Mahallesi**
Şehitlik Mezarlığı	Cami	Topçular
Topçubaşı Esat Ağa	Cami	Topçular
Alibeyköy	Mescit	Alibeyköy
Hacı Mustafa Ağa (Göktürk)	Cami	Göktürk
Tantavi	Cami	Rami
Hacı Ali Paşa	Cami	Rami
Silahtar Ağa Elektrik	Fabrika	Emniyettepe

Tablo 6. Topçular, Rami, Alibeyköy, Göktürk ve Emniyettepe Mahalleleri Tescilli Eserler

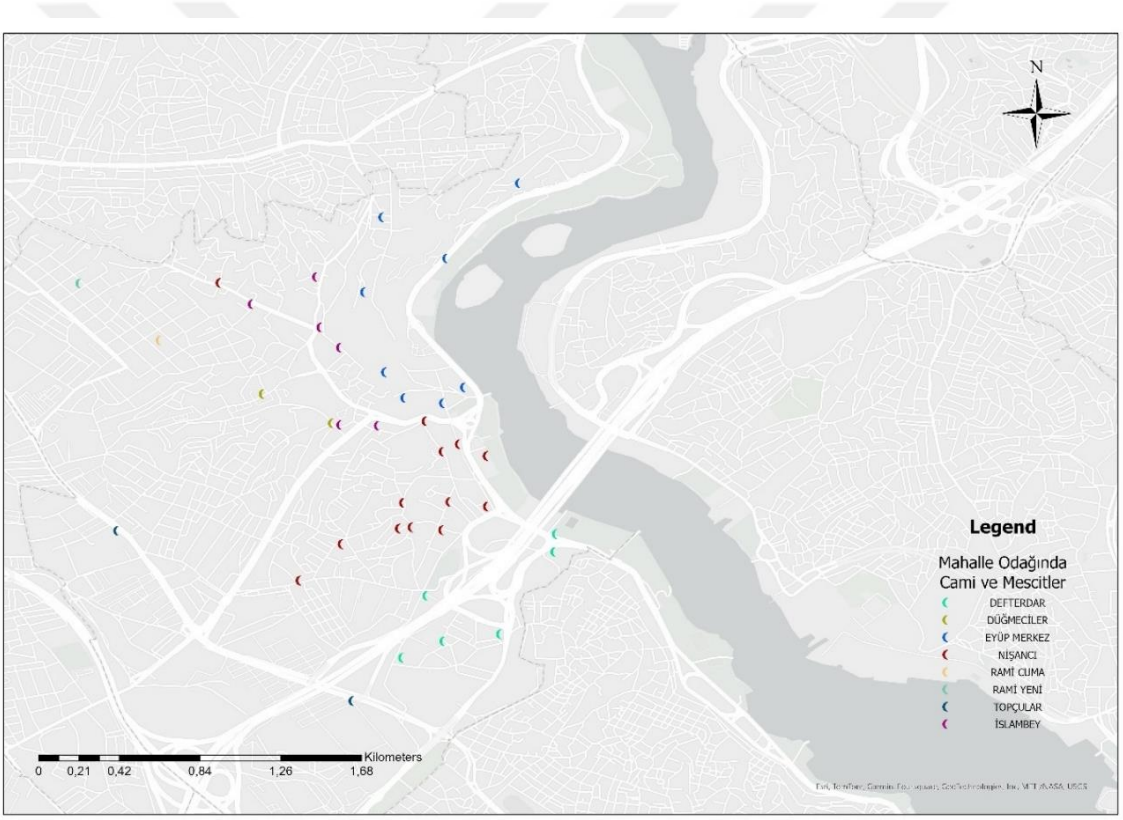

Harita 6. Cami ve Mescitlerin Mahale Odaklı Konumları

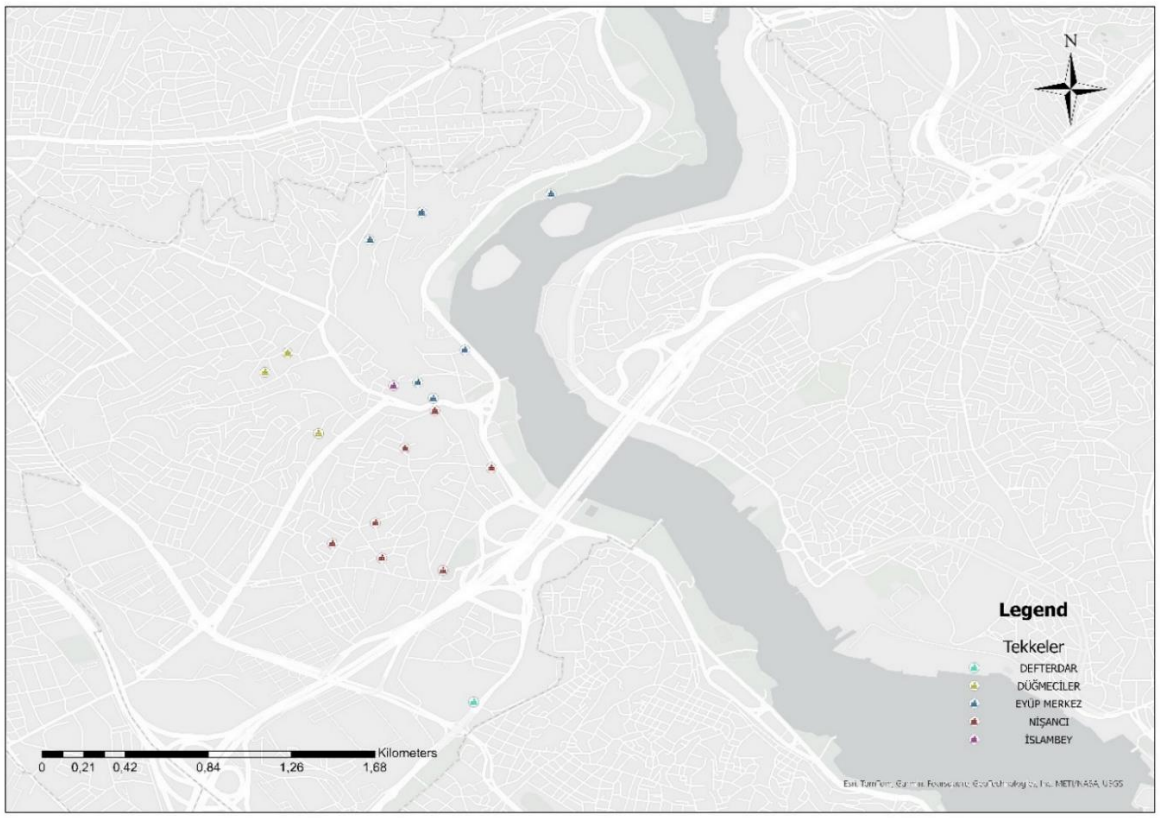

Harita 7. Tekkelerin Mahalle Odaklı Konumları

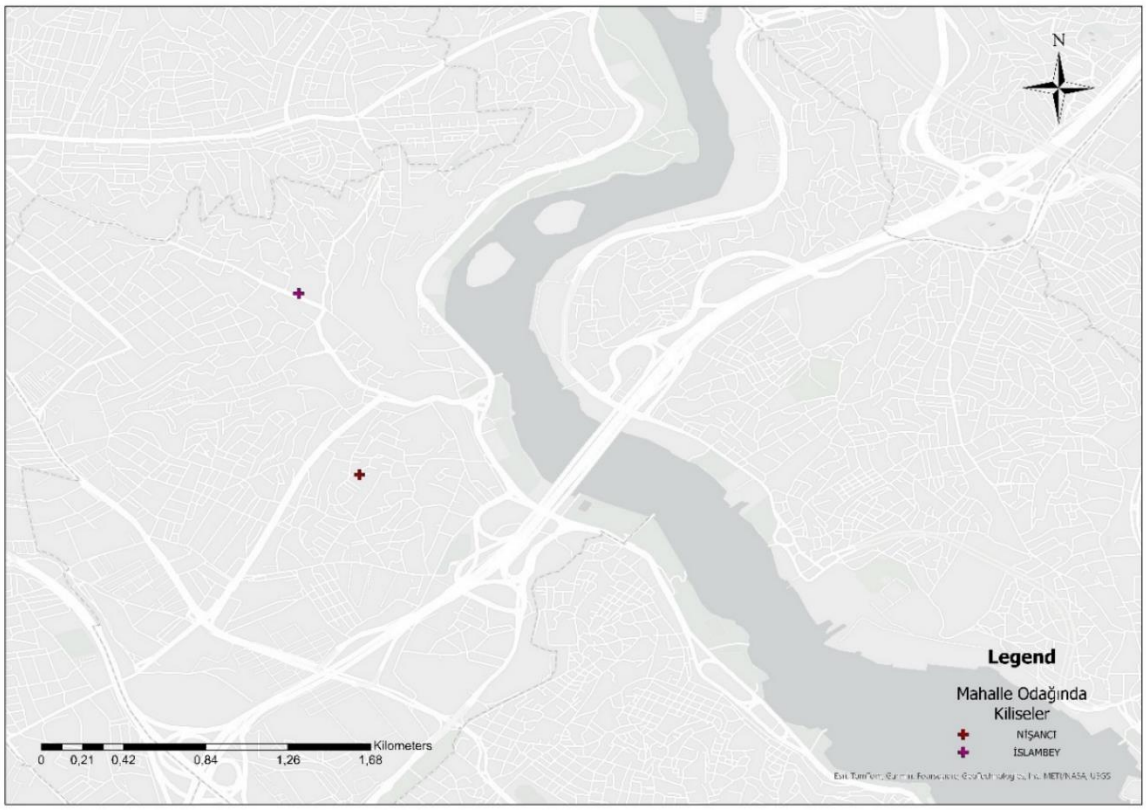

Harita 8. Kiliselerin Mahalle Odaklı Konumları

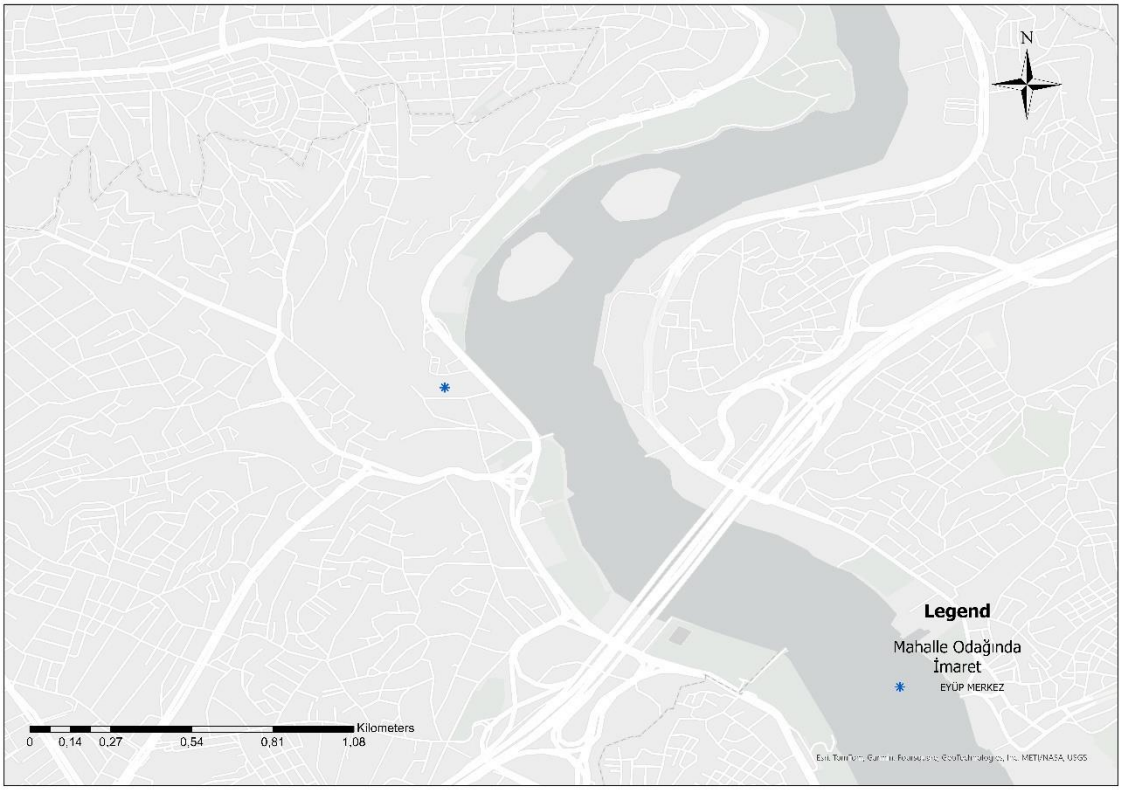

Harita 9. İmaret Yapısının Mahalle Odaklı Konumu

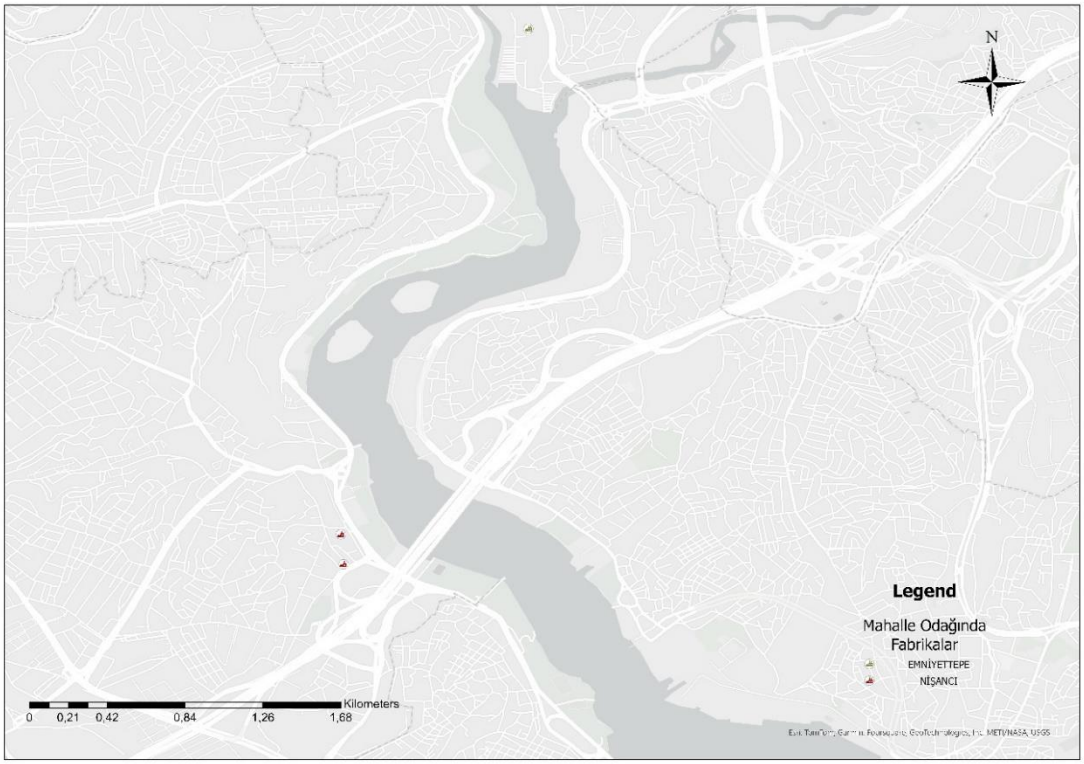

Harita 10. Fabrika Yapılarının Mahalle Odaklı Konumu

Eyüp tescilli eser envanterinin ArcGIS yazılımı ile mahalle odaklı haritalamasının yapıldığı bu kısımda Eyüp Sultan Belediyesi, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden edinilen envanter dikkate alınmış, yapıların çoklu isimleri en yaygın kullanımlarıyla tablolarda yer bulmuştur. Söz konusu verilere istinaden Eyüp, iki ayrı alana yayılan bir yapı oluşturmaktadır. Bunlar: İlki tarihi çekirdek olarak tanımlanan, geleneksel konut stoğunun yer aldığı, dini mimari ögelerin varlığını ve işlevini sürdürdüğü alan ikincisi ise çeperde apartmanlaşma, siteleşme ve gecekondulaşmanın yoğunlukta olduğu alandır. Eyüp, tarihi merkez ve çeper olmak üzere iki yapılaşma biçimini ifade eden, geleneksel ve modern ikiliğini yansıtan bir yerdir. Eyüp, ilk yerleşim gördüğü dönemden günümüze dek sanayileşme, gecekondulaşma ve siteleşme gibi farklı yaşam alanlarını örnekler. Sosyal ve fiziksel değişimin göstergeleri mevcut mekânda okunur ve görünürlük kazanır. Her yeni mimari biçim Eyüp'ü kendi tarihsel bağlamından kopardığı için çarpıcıdır ve her bir yeni mimari unsur yerin tarihi dokusuna atılan bir çizik, bir yeni tüketim alanıdır. "*Belli bir geometrik düzene sahip olmayan, organik karakterdeki kent dokusunda sokaklar dardır. Yol genişliğini daha çok yayalar ve yük taşıyan hayvanlar belirler. Sokaklar zaman zaman topografyaya bağlı olmakla birlikte, topoğrafya zorlaması olmadan da yön değiştirir. Uzun bir aks boyunca sokağın lineer olarak devam etmesi ender görülen bir durumdur. Birçok sokak bir noktaya ulaşmadan kalır ve çıkmaz sokağa dönüşür"* (Ertuğrul, 2011: 12).

Eyüp'te gerçekleştirilen mekânsal düzenlemeler ve yerin sahip olduğu estetik doku dini köklerden beslenir. Bu bakımdan mekânların oluşumu sadece fiziksel düzenlemelerle gerçekleşmez, mekânlar salt teknik dikkatle üretilmez, içerisine anlamlı sanatsal ve inanç unsurlarını dâhil eder. Eyüp'ün tarihi mahalleleri bilhassa bulunduğu çevreyle, ziyaretçileriyle organik bir ilişki kurar. "Mahallenin kavramsal boyutundan sıyrılıp öznel gerçekliğine kavuştuğu noktada, kültürel etkileşim, demokrasi, bilgi, karşılıklı tanınma, bunların etkisiyle toplumsal hafızanın ve sürdürülebilirliğin oluşumuna destek olma şeklindeki potansiyeller önem kazanır" (Eren, 2017: 12). Bu çerçevede Harita 7, 8, 9, 10 ve 11'de görüldüğü üzere Eyüp Merkez, Nişancı, İslambey, Defterdar, Düğmeciler, Topçular mahalleleri tescilli eski eserlerin yoğunluğuyla geleneksel mahalle dokusunu yansıtır. Bir ana yol yahut meydanın çevresinde kümelenmiş tescilli eserler, bu eserlerin çevresinde biçimlenen yol ve sokaklar, mahallelerin çekirdeğini oluşturan dini yapılar Eyüp mahallelerini tanımlar. Mahallelerde yer alan çeşmeler, mahalle sakinlerinin günlük ihtiyaçlarını karşıladığı ticaret yerleri, mektepler, karakollar, hamam yapıları yerin kimliğinin göstergeleridir. Söz konusu mahallelerin varlığı kültürel ve tarihsel aidiyeti, bağ kurmayı ve kurulan bağın beslenmesini destekler. Bu mahallelerin dışında tablolarda yer aldığı üzere az sayıda da olsa tescilli eserin yer aldığı Göktürk, Rami, Alibeyköy ve Emniyettepe mahalleleri de yoğun yerleşim ve yaşam alanlarıdır.[17] Bilindiği üzere mahalle olgusu sosyo-kültürel ve ekonomik bir oluşumdur, gündelik

[17] Mevcut çalışma tescilli eserler odağında ilerlediğinden çalışma kapsamında tescilli eserlerin yer almadığı mahallelere yer verilmemektedir.

yaşam pratikleri içersinde, aile ve din referanslı bir ortam sunar. Eyüp'ün geleneksel dokuyu yansıtan mahalleleri toplumun sosyo-kültürel, zihinsel ve sosyal yaşam alanıdır, değişen toplumsal ve mekânsal dinamiklere bağlı, tarihsel birikimin ürünüdür. Eyüp merkez ve çevresindeki mahalleler geleneksel dokuyu göstermekteyken çeperde olan mahallelerde modern kavrayışa uygun yapıların inşa edildiği görülür. Özellikle tarihi dokunun yoğunlukta olduğu Eyüp Merkez Mahallesi'nde sembolik ve pratik olarak geleneksel yaşam biçiminin korunduğunu, ziyaretgâh işlevi görmesi sebebiyle mevcut mahallenin bireylerce bağ inşa ettiğini, ortak kimlik ve din paydasının kamusal mekânda sergilendiğini ifade edebiliriz. Eyüp mahallelerinin şehir hafızasındaki yeri, mahallelerin gelişimleri ve mekânı kullanma biçimleri ait olunan sosyo- kültürel, ekonomik ve dini yapıya bağlı çözümlenir. Bu çerçevede Eyüp bütününde tek tip mahalle kavrayışından söz etmek mümkün değildir. Mahalle kavrayışı ve yaşam biçimi yüklenen anlamı çeşitlendirir, sınırları belli bu alana yüklenen anlam toplum tarafından verilir.

Eyüp'te mahalleler planlama faaliyetlerinin dışında gelişim göstermiş, gündelik davranış örüntülerinin etkisiyle oluşmuştur. Mahalle, cadde ya da sokak isimlendirmelerinden ayrı olarak yer, bireylerin ait olma duygusunu besler, fiziksel olarak biçimlendirilen bir alan olmanın yanı sıra kültür ve medeniyete bağlayıcı unsurlar içerir. Bu doğrultuda hafızayla ilişki kurma hususu çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu etkenler; yerin ismini içeren tarihsel kökler, yerle ilintili şahsiyetler, gelenek ve görenekler, dini kimlik, parçası olunan medeniyet olmak üzere çeşitlenir. Bu unsurlar mekânı anlamlı kılar, mekânın fiziksel dönüşümüne etki eder, yere dair kendi içerisinde çeşitli pratikler üretir. Örneğin; *"Silahdarağa'da, II. Sultan Mahmud'un kızı ve Mehmet Ali Paşa'nın eşi olan Adile Sultan'a ait çiftlik, Eyüp ve civarını, İstanbul'un en rağbet edilen köşesi hâline getirmiştir. İlkbaharla beraber renkli bir kaynaşma göze çarpmış, özellikle Hıdırellez günü burası halkla dolup taşmıştır. Hz. Halid'in türbesi ziyaret edilmiş, kırlara dağılan halk akşama kadar yiyip içmiş, gezip eğlenmiştir"* (Ataman, 1997: 120). Yerle bağ kurmanın temeli gündelik yaşam pratiklerine ve hafızaya katılıma, kültürel ve tarihi değerlerle örülü mekânı benimsemeye sıkı sıkıya bağlıdır. Şerif Mardin'e göre; "Mahalle toplumun merkezidir" (2017: 76). Toplum ve mimari bütünlüğü kültürel hafızaya işaret eder ve yol gösterici bir işlev taşır. Cansever şehir imajının yapısı ve oluşumu ile ilgili iki özelliği vurgular. Bu özellikler: *"Tabiat ile bütünleşerek tabiatı yüceltmesi, kalıcı büyük abideler ve onları çevreleyen, yücelten mütevazı ve yüce standart mimari elemanlarının topografya ve şehir dokusuyla özelleşen evler, bunların farklılaşmalarıyla oluşan tesadüfilikler ve tezyini yapılardır"* (2019a: 193). Osmanlı şehirleri mahalle birimi üzerinden örgütlenir ve mahalleler kentsel yaşamın çekirdek ünitelerini oluşturur. Mahalle yerleşimlerindeki göçlerle devam eden süreklilik gerek kentsel hizmetlerin gerekse geleneksel mahalle niteliklerinin korunmasını ve sürmesini destekleyici rol oynar. Tarihi bölgelerde yeni inşa faaliyetlerinin orijinal dokuyu bozmadan, tarihsel köklere referansla yapılması gerekir fakat bunu yaparken dönemin imzasını belirleyecek bir imarın gerçekleşmesi önem taşır. Eyüp tarihi merkezi geleneksel İslam şehirlerinin temel özelliklerinin

sadık bir karşılığıdır. Eyüp mahalleleri maddi ve manevi kültürü, geçmişten kalan ve yeniyi simgeleyen yapı grupları, gelenek ve moderni temsil eden bir birlikteliktir.

3. 3. Nüfus Yapısı: Etnik ve Dinsel Yapı

Eyüp, Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu bir yerleşim alanıdır. Geleneksel şehircilik kavrayışının hâkim olduğu yer semtin nüfusunda kendisini gösterir. Mantran, bu durumu şöyle aktarır; *"Surların içinde, her halükârda Türk'ün en kalabalık unsur olduğu karışık bir nüfus yaşıyorduysa da surların dışında Haliç'in sağ kıyısında yalnızca Osmanlılar tarafından iskân edilen dış mahalleler büyümüştür. Bunların başlıcası olan Eyüb o kadar önemli bir noktaya gelmiştir ki, özel bir yargı alanı meydana getirmiş, kendi kadısı, kendi subaşısı ve mütevellisi olmuştur. Eyüb saf şekilde Türk olan bir merkezdir"* (1990: 65). Bu durumu fetih olgusuyla ilişkilendiren Mantran şöyle devam eder; *"Eyüb el- Ensari'nin mezarının burda olması, Eyüb'ü Osmanlıların en kutsal saydıkları yerlerden biri hâline getirmiş, bu da burada gayrimüslimlerin varlığının hoşgörülmesini engellemiştir. Kutsal bir ziyaret ve saygı yeri olan Eyüb, kalabalık, faal ve müreffeh bir kenttir"* (1990: 65). Eyüp mimari biçimlerinden anlaşılacağı üzere ağırlıklı olarak Müslüman nüfusun yerleşim gördüğü bir merkezdir. Eyüp nüfusu Şekil 2'de görüldüğü üzere güncel verilere göre şöyledir;

Şekil 2. Eyüp Nüfusu ve Nüfus Yoğunluğu

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/foto/kunye/13615

3. 4. Semtin İşlevsel Dokusu

Osmanlı şehirleri ve mekân kullanım biçimleri; konut alanları, dini alanlar, ticaret ve imalat alanları olmak üzere farklı ve çeşitli fonksiyonel yapıların ve alanların birleştiği yerleşim sunar. Geleneksel mahalle yerleşimleri konut alanlarının ve ticaretin sürdüğü alanların ibadet yerlerinin çevresinde konumlanmasıyla oluşur. *"Mahalleler ve şehir çok sayıda aile ve insan topluluğunun amaçlarını gerçekleştirecek yapı, yatırım ve işletme programlarını uygulamaya koydukları teknik, ekonomik, sosyal*

ve idari meselelerle çok daha bilinçli ortak değer yargıları ve kültürel- manevi tercihlerin varlığını gerektiren toplumsal üründür" (Cansever, 2019b: 321).

Şehirler farklı ihtiyaçlara cevap vermek üzere oluşturulan çeşitli müesseselerin varlığını zorunlu kılar ve bu durum ekonomik, sosyal, kültürel ve idari oluşumların varlığını doğal bir sonuç olarak ortaya koyar. Eyüp, geleneksel şehir ve mahalle anlayışının tipik ifadesi olarak organik bir yerleşim düzenini yansıtır. Gerek ticari faaliyetler gerekse günlük yaşam pratiklerini içinde barındıran yerleşme tarihsel çizgide şehircilik anlayışındaki değişimi sembolize eder ve mekânsal dönüşümün izlenebildiği örnek bir alan sunar.

Bu kısımda Eyüp'ün endüstriyel mirası, ticaret ürünleri, çarşıları ve konut dokusu işlenecektir. Zira yerin kültürel hafızasının ve kimliğinin oluşumunda, İstanbul'un sanayileşme sürecinde, Silahtarağa Elektrik Santrali ve Feshane yapıları mühim bir yer tutar. Bunun yanı sıra geleneksel yapı biçimlerinin Eyüp'teki yoğunluğu, yapıların gelenek ve modern olgularını ifade etmesi, dini kimliğe referansla belirlenen ticaret ürünlerinin ve çarşıların varlığı yerin kimliğini belirler ve bu bakımdan mevcut başlıklar incelenmeye değerdir.

3. 4. 1. Endüstriyel Miras Alanı

Eyüp, coğrafi konumu sebebiyle mühim bir sanayi bölgesi işlevine sahiptir. "Haliç Sanayi Bölgesi'nde deniz yolu kolaylığı, Karaköy, Galata ve Eminönü'nde deniz ve demiryolu ilişkisi önemli etki yaratır" (Aslan, 2021: 146). Eyüp'ün sanayi alanına dönüşümü, sanayinin alanda konumlanışı ve bu sürecin mekânı bir endüstri sahasına dönüştürmesi toplumsal hareketliliğe yol açmıştır. Haliç sanayi bölgesinin varoluş biçimi mekânsal coğrafyayı değiştirmiş ve böylelikle semtte bir dönüşüm yaşanmıştır.

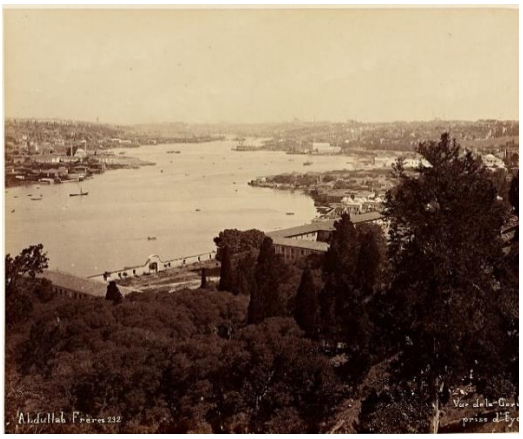

Fotoğraf 2- 3. Eyüp ve Haliç

Soldaki: Fréres, Gülmez http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-17---0020.jpg

Sağdaki: Fréres, Abdullah http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90813---0032.jpg

Zamanla Haliç'teki kirlilik şehrin temel sorunlarından biri hâline gelmiştir. Fotoğraf 2 ve 3'te görüldüğü üzere Haliç çevresine inşa edilen fabrika yapıları ve imalathaneler çevrenin sanayi alanına dönüşmesine yol açmıştır. Mevcut alana ulaşımın kolaylığı bu durumu beslemiştir. Haliç ve çevresine yapılan sanayi tesisleri, çöplerin ve mezbahaların atıklarının Haliç'e dökülmesi kirliliği arttıran etkenlerdir. *"Haliç'in sanayiden arındırılması yolunda 1980'li yılların ikinci yarısında başlatılan uygulamalar, 1993 ve 1995 tarihli, 1: 50000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Alt bölge Nazım planlarında ve alt ölçekli planlarda benimsenen yaklaşımlarla Eyüp çevresindeki Bayrampaşa ve Zeytinburnu yerleşmelerinden sanayinin desantralizasyonunun yasallaştırılması olumlu gelişmelerdendir"* (Yenen, 2004: 146-147).

Fotoğraf 4. Haliç Genel Görünüm (M. Bali, 2024)

ICOMOS 2013 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi endüstri mirası kavramını açıklamış, bunların kent peyzajındaki yerini vurgulamıştır. Bildirge'ye göre bu yapılar; *"Endüstriyel üretim süreçlerinin içinde yer aldığı ve/veya endüstri devrimi teknolojisiyle üretilmiş yapılardır. Artık kullanım dışı kalmış yapılar, üretim donatıları, yapı aksamları ve yerleşimler ile içinde bulundukları doğa ve kent peyzajları endüstri mirasını oluşturur"* (URL 69). Bildirgenin endüstri mirası kavrayışıyla Haliç Sanayi Bölgesi endüstriyel miras unsurları örtüşmekte ve bu doğrultuda endüstriyel hafıza unsurları gerek Feshane gerekse Silahtarağa Elektrik Santrali özelinde somutlaşmaktadır. Zira "Topkapı Sarayı içindeki Matbaa-i Âmire sayılmazsa en eski Osmanlı sivil sanayi kuruluşu Feshane Fabrika-i Hümayûnu'dur" (Batur, 1985: 1059).

Feshane binası günümüzde kültür ve sanat mekânı olarak işlevlendirilirken Silahtarağa Elektrik Santrali eğitim kurumu işleviyle kullanılmaktadır. Böylelikle kültür varlıkları işlevleri değiştirilerek güncel ihtiyaçlar odağında dönüştürülmüştür. Çalışmanın dördüncü bölümünde endüstri yapıları başlığı altında Feshane ve Silahtarağa Elektrik Santrali kurul kararları çerçevesinde işlenmiş ve yapıların dönüşümleri değerlendirilmiştir.

Yapıların âtıl kalması sürdürülebilir koruma anlayışına aykırı bir yaklaşımdır. Bu durumda mirasın özgün parçalarını muhafaza etmek, yapının tarihsel köklerine dair gerekirse bilgilendirici çalışmalar yapmak, mümkünse özgün işleve en yakın işlevlendirmeyle korumada sürdürülebilirliği sağlamak, yeni işlevi kamu yararını gözeterek yapmak, hizmet sunumu amaçlanıyorsa herkesçe erişilebilirliği sağlamak sürdürülebilir koruma anlayışını ortaya koyan faaliyetlerdir. Bu kapsamda şehrin endüstriyel hafızasının devamlılığının nasıl sağlanabileceği Eyüp endüstri mirasının dönüşümü izlenerek açıklanabilmektedir.

3. 4. 2. Ticari Bölgeler: Çarşı, Han, Dükkân vb.

Caminin merkezde bulunduğu bir planlama dilinin hâkim olduğu Eyüp ticaret alanlarıyla da dine refere etmektedir. Yer, ziyaretçilerin semtin manevi dokusuna ve geleneksel oyuncakçılık ürünlerine uygun hediyelik eşyalar alabileceği çarşı alanları ile donatılmıştır. Zira İslam şehri kavrayışı büyük bir cami ve çarşıların bulunduğu merkez bir alanı çekirdek kabul eder ve dinamik bir ticari ortamı destekler. Bu bağlamda Fotoğraf 6 ve 7'de görüldüğü üzere Eyüp çarşı alanları dini ihtiyaçlara cevap veren bir içerik sunar. Arastalar, tarihi oyuncakçılar çarşısı ve merkezi çevreleyen dükkânlar ticaretin ve ziyaretin canlı olduğu alanlardır. (Bkz. Fotoğraf 5) Ticaret ürünleri yerin dönüşümünün birer işareti durumundadır zira bu ürünler geçmişte yerin kimliğini tanımlayan ürünlerken günümüzde endüstriyel ürünlerden oluşur. Ürünlerin değişimiyle yerin tarihsel köklerinden kopuş izlenmektedir zira tarihi kökler geleneksel oyuncakları merkeze alırken günümüzde hızlı tüketimi besleyen oyuncakların satışı söz konusudur.

Fotoğraf 5. Eyüp Otantik Çarşı (M. Bali, 2023)

Fotoğraf 6- 7. Eyüp'te Ticaret Ürünleri (M. Bali, 2023)

Eyüp hafızasını besleyen hususlardan olan Eyüp'e özgü ticari ürünler ve ticarete dair Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde şu ifadeler yer alır;

"Bu şehrin ana caddesinin iki tarafında 300 adet her esnaftan süslü dükkânlar vardır. Bütün değerli eşyalar mevcuttur. Ancak bedesteni yoktur. Nalbant dükkânları gayet çoktur ve geniştir. Bir ana caddenin iki tarafı baştan başa, 250 adet çanakçı, bardakçı ve çömlekçi dükkânlarıdır. Kağıthane ve Sarıyer çamurundan maşrapa, çömlek ve sürahiler yaparlar ki benzerleri ancak Çin ve İznik çinisinde olur" (I. Cilt, 2021: 492-493).

Eyüp'te ticaret alanlarını ve ticarete konu olan ürünleri incelemek yerin dönüşümüne dair izler sunar. Sermet Muhtar Alus Eyüp'ün dönüşümünü ticaret ürünleri üzerinden değerlendirir; *"...Kebapçılardan, kaymakçılardan kimseler arama; ilaç için bir dükkân, oyuncakçı kalmamış. Eski oyuncaklardan bir tanecik olsun yok. Nerede o arabalar, beşikler, davullar, kocakarı zırıltıları, kursak düdükler? Zamaneye uymak için otomobil, otobüs, kayık şeklinde şeyler doldurmuş...markalı teneke oyuncaklar..."* (2023: 162). Ticari bağlamda Eyüp kültürel kimliği ve tarihsel hafızası toplumun anlamlandırdığı biçimden uzaklaşmıştır. Yere ziyaret yoğunluğu işlevsel düzlemdedir, tarihi meydan ve çevresi tüketime konu olan, kültürel hafızadan uzak ticaret ürünleriyle doludur.

3. 4. 3. Konut Alanları- Meskenler

Eyüp'te konut alanları tarihi merkez ve çeper olmak üzere nispeten ayrışan iki alandan oluşur. Tarihi merkez ve çevresi ahşap konutların yer aldığı geleneksel yapı formlarıyla donatılmıştır. (Bkz. Fotoğraf 8-10-11) Bu form Behar'a göre; *"Arnavut kaldırımlı sokakların iki yanına düzenli olarak bitişik nizamda dizilmiş iki ya da üç katlı, çıkmalı, cumbalı, geniş saçaklı, pencereleri kafesli ahşap evlerin oluşturduğu mahalle imajıdır, 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır, öncesinde yoktur"* (2019: 85). Söz konusu dönemlerde ortaya çıkan yapı biçimi Eyüp tarihi çekirdekte varlığını muhafaza eder. *"Mekânla doğrudan bağlantılı yer için yeni algı, işlevsel ve teknolojik imkânlarla hızlı şehirleşme sonucunu doğurmuş, şehrin kendi içinde dağınık şekilde aşırı büyümesine, şehirler arası ilişki ve etkileşimin çok fazla yoğunlaşmasına sebep olmuştur"* (Uğur, 2020: 682).

Fotoğraf 8. Geleneksel Sokak Dokusu-Kızılmescit Sokak (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 9- 10- 11. Geleneksel Sokak Dokuları ve Yapılar (M. Bali, 2024)

Haliç'in sanayileşmesi ve yeni yolların açılması gibi sebeplerle kaçak yapılaşmaya açılan Eyüp, İstanbul'un yeni algısının izlenebildiği örnek bir alandır. Zira yer, merkezde geleneksel formda, çeperde gecekondulaşma ve apartmanlaşma şeklinde ortaya çıkan yapılaşma biçimlerine örnektir. *"27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra, Menderes operasyonunun yarım kalan işlerini tamamlatmak üzere, İstanbul Belediyesi tarafından Piccinato'ya 1/10000 ölçekli Geçiş Devri Nazım Planı hazırlatılmıştır. 1960 sonlarında biten planın getirdiği ilkeler doğrultusunda, Eyüp'te Ayvansaray ile Defterdar arasında Menderes Döneminde kurulması düşünülen bir köprü, Boğaz Köprüsü ve çevre yollarıyla birlikte önerilmiştir. 3. Haliç Köprüsü olarak adlandırılan köprü, 1968 yılında önerilen bu plâna göre*

Boğaz ve çevre yollarıyla birlikte ancak 1973'de gerçekleştirilebilmiştir" (Kara, 1998: 290). Bu faaliyetin etkisiyle sanayi ve konut alanları plansız şekilde yayılmıştır. Gecekonduların yoğunlaştığı çeper alanlar bu dönemde belirginleşmiş, sanayileşmenin etkisiyle tarihi merkez dışında kalan yeni yerleşme alanları kaçak biçimde oluşmuştur. Zamanla tarihi merkezde de yoğun bir yerleşim söz konusu olmuştur. Ardından *"13.9.1979'da 1/500 Eyüp Koruma Planı onanmıştır. Eyüp Camii ile yakın çevresi, öncelikle planlanacak alan olarak belirlenmiştir. Bunun sonucunda: Ahşap yapılar ortadan kalkarak, bitişik nizam, çok katlı apartmanlar ortaya çıkmış, meydan ve çevresi çöküntü alanı hâlini almış, tarihi doku yok olmaya başlamış, boş alanlar, bostanlıklar mevzii planlarla imara açılmıştır"* (Erses, 1998: 309). Bu bağlamda yerde iki ayrı yapı tipi görünür olmuş fakat geleneksel kent örüntüsü merkez ve çevresinde kendisini muhafaza etmiştir.

3. 5. Eyüp'ün Somut Olmayan Kültürel Miras Değerleri

Eyüp'ün hafızasının, kimliğinin, ruhunun ve otantiklik değerinin oluşumuna etki eden unsurlar; dini miras alanları, toplumsal ritüeller ve törenlerin sürdüğü alanlar, geleneksel el sanatları ve doğal miras unsurları/alanları başta olmak üzere çeşitli ögelere bağlıdır. Söz konusu ögeler somut olmayan kültürel miras kapsamında değerlendirilmekte ve tüm bu değerler yerin fiziki dönüşümüne, manevi yönüne, hafızasına besleyici yönde etki etmektedir ve mekânla sıkı sıkıya ilişki kurmaktadır. Tescilli eserleri odağına alan bu tezde mimari unsurlar ve yerin kendisi somut olmayan kültürel miras olgusuyla anlam kazanır, içinde barındırdığı gelenekle bilgi ve belge değeri üretir.

3. 5.1. Dini Miras Alanı ve İslami Mekân Paradigması

Eyüp'ün manevi merkez oluşunun temel gerekçesini oluşturan Eyyûb el-Ensârî'nin kabrine yakın olma arzusuyla pâdişâhlar, şeyhülislâmlar, vezirler, çeşitli devlet görevlileri, bilindiği üzere hanım sultanlar, şairler ve yazarlar vefatının ardından bu mekânda defnedilmeyi murad etmişlerdir. Örneğin; *"Sultan V. Mehmed Reşad, Eyüp'e hürmetinden dolayı bu semte defnedilmeyi istemiş; daha saltanatta bulunduğu yıllarda (1909- 1918) türbesini Mimar Kemaleddin Bey'e inşa ettirmiştir"* (Derman, 2000: 171). Bu durum Eyüp semtinin bir türbeler şehri olarak anılmasını sağlayan etkenlerdendir. Tarihsel süreçte pek çoğu tahrip olsa da Eyüp bir açık hava müzesi olarak dini temsil alanı olmuştur. İnalcık, Eyüp'e dair "seçkin bir kabristan" ifadesini kullanmıştır (1998: 1). Amicis de seyahatnamesinde Eyüp'ün kutsal yönünün altını çizmiş, yeri Osmanlıların mukaddes toprağı olarak tanımlamış ve Eyüp'e dair şu ifadelere yer vermiştir; "Eyüp; fevkalade bir sessizliğe gömülmüş aristokratik bir mahalle gibi, uhrevi bir hüzünle beraber dünyevi bir hürmet hissini ilham eden bembeyaz, gölgeli ve şahane güzelliğe sahip bir mezar şehridir" (2013: 349). Yine seyahatnamesinde Eyüp ve mezar yerlerinin korkutucu olmayan yönünü vurgulayan Amicis şöyle devam etmiştir; *"İstanbul'un başka hiçbir yerinde, ölüm tasvirini güzelleştiren*

ve korkmadan seyrettiren Müslüman sanatı bu kadar zarafetle gözler önüne serilmez. Dudaklarda hem dua hem tebessüm uyandıran hüzün ve zarafet dolu bir kabristan, bir saray, bir bahçe, bir mabeddir bu" (2013: 351). (Bkz. Fotoğraf 12-13)

Fotoğraf 12- 13. Eyüp Mezarlığı

Kaynak: Sandoz, Julez. II. Abdülhamid Yıldız Fotoğraf Arşivi

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/results?qu=ey%C3%BCp&te=&lm=IUNEKABDUL

Mekânın temelini oluşturan Eyüp Sultan Camii ve çevresi şehrin dini merkezlerinden biri olmuş, toplum tarafından uhrevi yer olarak kabul görmüştür. Zira *"Eyüp, bir sütçü köyü iken, fethin ruhani hatıralarının etrafında, milli mimarinin bütün güzellikleriyle bezenmiş, zamanla genişledikçe genişlemiş, ölümü güzel gösteren nazirsiz bir ölüm şehri mertebesine ermiştir"* (Kemal, 2019: 37). Bu mertebe dolayısıyla bilhassa dini günlerde halk cami ve türbeyi ziyaret etmekte ve yer yoğun bir ziyaret alanı hâline gelmektedir. *"Türk ve Müslüman halk taşradan, uzak diyarlardan İstanbul'u görmeye gelen dindaşlar, mübarek şehrin asırlar boyunca kudsi ve manevi havasını dolduran, ümitsizlere teselli ve ferahlık veren Eyüp Sultan Hazretleri'ni ziyaret ederler. Cuma günleri, kandil geceleri ve Ramazanlarda orası lahuti bir alem hâlinde taşar"* (Akyavaş, 2016: 305). Georgeon, "Ramazan ayında en kalabalık caminin Eyüp Sultan Cami olduğunu ve bu ay boyunca en az bir defa müminlerin bu camiyi ziyaret etmesinin âdet olduğunu belirtir" (2018: 42). (Ziyaret kesitleri için bkz. Fotoğraf 14-15-16)

Fotoğraf 14- 15- 16. Ziyaretlerden Kesitler (M. Bali, 2023)

Fotoğraf 17. Kur'an Kursu Öğrencileri (M. Bali, 2024)

Tarihsel bağlamda camiler, mescit ve tekkeler manevi çekim merkezleri olmuş bu yapılar sadece ibadet mekânı olarak değil gündelik yaşam pratiklerinin de sürdüğü, hayatın içinde canlı sosyal alanlar olarak işlev görmüştür. *"Kültürel kurumlar arasında önemli yeri olan tekkeler, ibâdet, zikir, seyr ü sülûk, âyin gibi etkinliklerle müntesiplerini mânevî yönden eğitirken, bir taraftan da mürîdlerin yeteneklerini geliştirmeye yönelik olarak verilen mûsikî, hat, ebrû ve minyatür gibi sanat ağırlıklı derslerle sosyal ve kültürel değerlerin korunmasını, yaşatılmasını sağlamıştır. Kendilerine özgü yaşam tarzı, giyim, barınma, yeme-içme, alışveriş usûlü, misafirperverliği ve eğitim anlayışı ile tekkeler, Eyüp semtinin sosyokültürel târihinde önemli bir yer edinmiştir"* (Çetin, 2012: 39). Bu durum geleneksel Türk-İslam mahalle kavrayışının tipik bir özelliğidir. Zira mahalle olgusu dini yapı etrafında saçaklanan organik bir bütünlüktür. Geleneksel Osmanlı mahalleleri, cami

veya mescid etrafında teşekkül eder. Bunun yanı sıra mahalleler, din merkezli bu fiziki yapıyı tekkeler, medreseler, karakollar, çeşmeler ve hamamlar ile bütünler. Din merkezli mahalle oluşumu idari anlamda din görevlilerine rol yükler, imamlar mahalle idaresinde söz sahibi olur. *"Osmanlı mahalle idaresinde imamlar önemli vazife sahibiydiler. Osmanlı mahallesinde, sorumluluk sahalarına göre görev taksimi yapıldığında kadı- naib- imam hiyerarşisi görülmektedir. Ülkemizde muhtarlık teşkilatı kurulmadan önce imamlar, mahallenin mülki ve beledi âmiri durumunda idiler"* (Göncüoğlu, Kumbasar, 2006: 164). Fakat Tanzimat döneminde din görevlilerinin bu rolü değiştirilir. *"Tanzimata doğru, mahalle yöneticisi statüsündeki imamların din işleri dışında, yönetim ve diğer dünyayla meşgul olmalarını önlemek için, yanlarına, danışmaları gereken, halk tarafından seçilen birkaç muhtar verildiği görülür.1829'da başlayan muhtar seçme işi, asırlarca mahalle işlerinin yönetimini üstlenen imamların, bu vazifelerine tedrici surette son verir"* (Göncüoğlu, Kumbasar, 2006: 164).

Tanyeli, Eyüp'ün gelişimini ve dönüşümünü "Eyüp Sultan Türbesi ile Eyüp varlığı İslami anı mekânları olmayan, bin yılı aşkın süredir Hristiyan kimlikli bir kentin İslamlaştırılmasını simgelemek şeklinde yorumlar" (2023: 180). Zaman içersinde yer İslamlaştırılmış ve tipik bir İslami yerleşim alanı olarak nitelenmiştir. Dethier'e göre; *"Akşemseddin'in bulduğu mezar İstanbul'daki Osmanlı Devleti'ni dinin kurucularına bağlayan bir bağ, bir Hristiyan'ın ayak basmasının yasak olduğu, her varlıklı Müslüman'ın dünyada kalacak olan kalıntıları için mezar aradığı en kutsal yer olup çıkar"* (1993: 74). Gerek mimari eserler gerekse bu eserlerin parçası hâline gelen kitabeler aracılığıyla Eyüp güçlü bir dini/manevi iletiye sahiptir. *"Kitabeler, ikili anlama gelecek bir amaç taşır görünmektedir. Her şeyden evvel o hem sahip olduğu içerimler hem de medeniyete ilişkin koşullar bağlamında, dini düşünceleri ve buradan türeyen anlamları ortaya koyan bir metin olarak, bütünüyle literal rol oynar"* (Gonzalez, 2020: 84). Kültürel dinamikler Eyüp'te dinin etkisinde sürer, yerde gerçekleşen eylemlerin hemen hepsi açık biçimde dine referansla devam eder. *"Bir bütün olarak yapılar, kitabeler vasıtasıyla bir anlamda konuşur, ziyaretçiye hitap eden canlı açıklamalarla dolu, canlandırılmış ve tasavvur gücü yüksek süslü şiirsel resimlerin çeşitliliğiyle renklendirilmiş bir tiyatro sahnesiyle benzerlik arz ederler"* (Gonzalez, 2020: 73). Yapılar kitabeler aracılığıyla tüm ziyaretçilere kökleri din olan bir anlam dünyasını sanatı da içine katarak ulaştırır. "Metnin mimari eserin içinde bulunuşu, mekânın pratik değeriyle sözcüklerin soyut değeri arasındaki irtibatı, etkileşimi gündeme getirir" (Gonzalez, 2020: 84). Sözcük ve cümlelerin bezeyici ve anlatıcı unsur olarak kullanılması İslami mimarinin temel estetik unsurlarından biri olarak Eyüp'te karşımıza çıkar ve bu unsurlar anlambilimsel bağlamda içerik sunarlar. Yapılar ve kitabeler düzenli bir birleşim oluşturur, ziyaretçiler yerde siyasi ve dini iletiyle karşılaşır. "Bugün Eyüp, Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra İslam aleminin en büyük nekropolüdür" (Artan, 1995: 4). Bu durumu besleyen, tanımlayan, belirleyen ve muhafaza eden temel unsurlar ise yerin ruhunu ve sosyo- kültürel dokusunu besleyen türbe ve hazireler, sebiller, cami ve mescitler, tekke ve medreseler gibi yapılardır. Mevcut yapılar fiziksel varlıklarına ve işlevsel oluşlarına karşın simgesel anlamlarıyla da tarihsel hafızanın güçlü simgeleridir.

3. 5. 2. Toplumsal Uygulamalar, Ritüeller ve Törenler

Osmanlı devlet geleneklerinden biri olan padişahların tahta oturmasından sonra Eyüp Sultan Türbesi'ni ziyareti, padişahın burada kılıç kuşanması ve bu uygulamayı içeren kılıç alayı toplumsal uygulamalar/ törenler arasında köklü bir yere sahiptir. *"İstanbul'un mühim ve mukaddes bir semti olan Eyüp'te Fatih Sultan Mehmed şehrin alışık olduğu an'aneyi devam ettirmiştir. Osmanlı Padişahlarının biadden sonra Eyüp Sultan türbesinde kılıç kuşanma merasimi saltanatın ilgasına kadar mutad şa'şa'asiyle sürmüştür"* (Akyavaş, 2016: 311). Bu törenin fetihten önceye dayandığı farklı kaynaklarda da ifade edilmiştir. Dethier *"kılıç kuşanma töreninin Türklerin şehre gelişinden eski olduğunu, II. Mehmet ile birlikte bu seremoninin İslami görünüm kazandığını belirtir. Çünkü Eyüp'ün üzerindeki geniş düzlükte, Roma legio'larının yeni imparatoru bir kalkan üzerinde yükselttikleri askeri ordugâh yayılıyordu. İmparator bir balkondan kendini önce askeri ve ruhani liderlere, sonra mermer tırabzanıyla hâla seçilebilen bitişikteki toplantı ve mahkeme burcundan, ordugâhın dışında dizilmiş askerlere tanıtır, buradan aşağıya inip hemen yandaki kapıdan askeri ve ruhani liderler eşliğinde çıkıp surlar boyunca ve Altın Kapı'dan Aya Sofya'ya kadar kalabalık bir tören alayıyla giderdi"* (1993: 73). Bu eylem tarihsel bağlamda padişahlık makamına meşruiyet kattığı gibi manevi köklerden güç almak anlamı da taşımıştır. Tarım, bu merasimi şöyle anlatır;

"Osmanlı Padişahları 15. ve 16. yüzyıllarda cülûs ve biat merasimi yapıldıktan birkaç gün sonra atalarının türbelerini ziyaret ederek tahta çıkışlarının devlete ve millete hayırlı olması için dualar ederlerdi. İstanbul'un fethinden sonra bu ziyaretlerin hedefi Eyüp Sultan türbesi olmuş, daha sonra İslam tarihinin saygın büyüklerinden birinin kılıcını uğur getirsin diye kuşanmak âdet olmuştur. 17. yüzyılda büyük bir alay kurularak merasimin yeri, gidiş ve dönüş güzergâhı oturmuştur. Cülûs töreninden sonraki bir hafta içinde kuşanılacak kılıç belirlenir padişah deniz yoluyla bostancı başının kullandığı kayıkla Eyüp'e giderdi. Devlet adamları, meşayih, ulema ve askerin çoğu kara yoluyla Eyüp'e gidip padişahı beklerlerdi. Türbeler ziyareti veya kılıç alayının olduğu gün divan çavuşları ve bazı görevli yeniçeri taburları alayın geçeceği yol boyunca iki yana sıralanırlar, şehir halkı da seyre çıkardı. Deniz yoluyla geldiği zaman Eyüp iskelesinde karşılanan padişah alay ile türbeye gidip ilk ziyaretini yapardı. Merasim öğle namazından sonra yapılırdı. Dört halife veya sahabeden birisinin kılıcı şeyhülislam veya nakibüleşraf veya meşayihden birisi tarafından silahdar ağanın yardımıyla padişahın beline kuşatılırdı. Bu işlemden sonra dua edilir, sadakalar dağıtılır ve kurbanlar kesilirdi" (2017: 277).

Merasim yerin anlamına referans verir, anlamın canlandırıldığı değer taşır. Zira "atıf ve canlandırmanın anlam boyutu olmasaydı, yapılan ritüel değil, düzene bağlanmış, rasyonelleştirmek amacıyla korunan rutin hareketler olurdu" (Assmann, 2018: 100). Bu çerçevede Kılıç kuşanma törenleri görsel anlatımla geleneğin temsili ve devletin niteliğine ilişkin bir düşünce, duygu ve görgü sistemini içerir. Harita 12 ve 13'te görüldüğü üzere törenin güzergâhı ve anlamı şöyle belirtilir: *"Kılıç alayı sırasında deniz yoluyla Eyüp'e gelen veya buradan ayrılan padişahların kullandıkları Bostan İskelesi'nden Eyüp Sultan*

Külliyesi'ne uzanan sokağın, önemli bir ulaşım ekseni olduğu, sokağın iki yanında gömülmenin Hz. Halid bin Zeyd'e komşu olmak şerefinden başka dünyevî açıdan itibarlı telakki edildiği, bir tür prestij göstergesi olduğu söylenmektedir" (Tanman, 1998: 78).

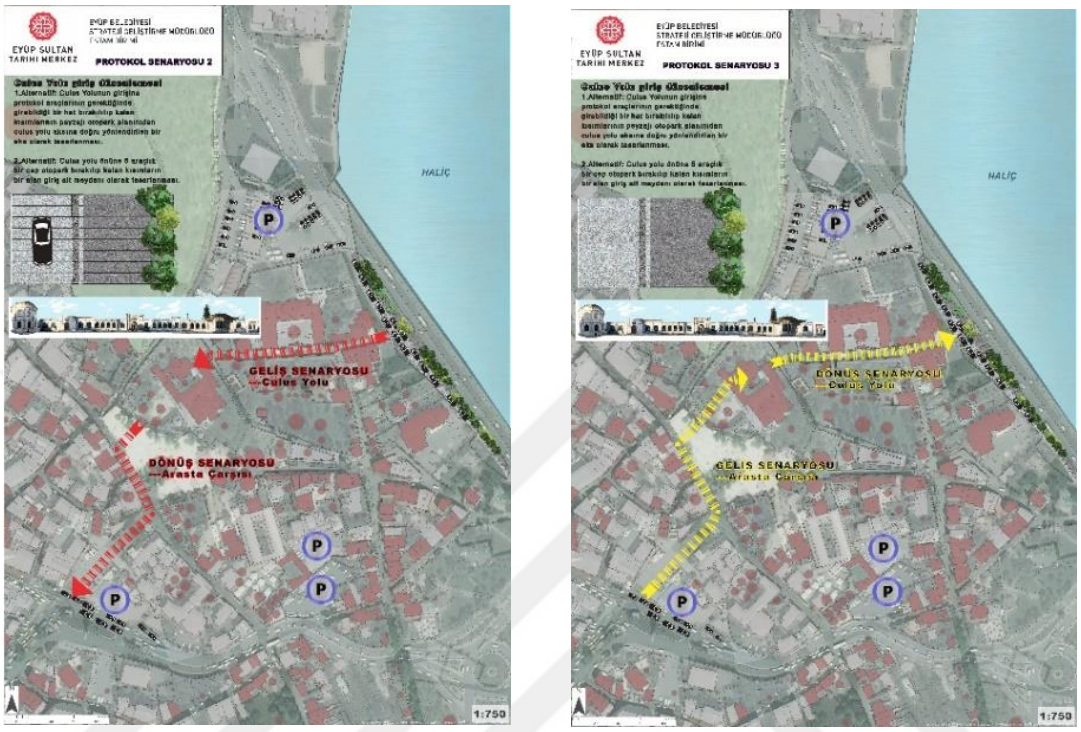

Harita 12-13. Cülus Yolu Güzergâhı (EYSAM Arşivi)

Kılıç kuşanma töreninin dine referansla sürdürülmesi yerin İslami kimliğini destekler. Kömürciyan bu töreni şöyle anlatır; *"Âl-i Osman padişahları, bîat'tan sonra, at üzerinde ve kazasker'ler müfti, suleha şeyh'ler, ülema, vükela, sadrazam ve yeniçeri ağası ve bütün askerlerle birlikte, alay'la Eyyubsultan'a gelirler, Eyyub Ensari denilen türbede namaz kılarlar. Sonra, padişah, silâhdar'dan kılıcı alarak kuşanır ve geri dönerler"* (1988: 30). Eyüp siyasi ve dini olmak üzere iki ayrı unsur özelinde biçimlenir, anlamlandırılır. Siyasi meşruiyet mekânı olarak törenlerin düzenlenmesi, inanç eksenli yüklenen manevi değerin tören ve uygulamalarda izlenmesi yere özel bir anlam atfeder. *"Taklid-i Seyf ve Kılıç Alayı törenlerinin, birçok kaynakta Resm-i Dirin-i Selâtin = Sultanların eski âdetleri veya Kanun-u Selâtin-i Kiram = Ulu sultanların kanunu üzere yapıldığı belirtilir"* (Eralp, 1998: 153). Bu durum meydan düzenlemesinde, cülus yolunun varlığında somut hâle gelir. (Bkz. Fotoğraf 18) Mekânda siyasi erk ve inaç iktidar kurmuştur. Fakat yeni kamusal mekânlarda söz konusu durumlar geçerliliğini yitirmiş, söz konusu alanlar ise tarihi bir temsil alanı olarak hafıza mekânları olmuştur.

Fotoğraf 18. Eyüp'te Cülus Yolu, Mihrişah Valide Sultan Külliyesi
Kaynak: Kargopoulo, Basile. II. Abdülhamid Yıldız Fotoğraf Arşivi, http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/91298---0087.jpg

Geleneksel kimliğin inşasında ritüel ve törenler önemlidir, bu eylemler uygulanarak benimsenir. Sadece törenler özelinde değil Eyüp'te bir mezar yeri edinmek de geçmişten günümüze önemsenen bir husus olmuştur. Şöyle ki; *"Eyüp'ün mekân olarak seçilmesi, Hz. Eyyüb El Ensari gibi İslâm tarihinde yüksek makama sahip, yüce bir kişinin Allah katında dua ve yardımına, ölünce ahirette şefaatine mazhar olmak, hükümdarlığını O'nun manevi huzurunda, şahitliğinde belgelemek amacını taşıdığı kadar, yasama, yürütme ve hükmetme erkini din duygusuyla besleyerek, toplum üzerindeki saygınlığı üst düzeyde tutabilmek amacını da taşır"* (Eralp, 1998: 153). Söz konusu gelenek kültür ve siyaset çerçevesinde okunabilmektedir. Nora'ya göre; "Devlet geleneğinin eskiliği, edebi gelenek ile siyasi gelenek arasındaki hayati bağ, tarihi gelenekte iktidarın özünün yoğun bir şekilde kişisel oluşu: sürekliliği ve çeşitliliği sonsuz bir anılar üretimi işte bu üç ulusal özelliğin çakışma noktasında düzene girer" (2006: 152). Bu bağlamda geçmiş hafızasıyla topluluk olunur, toplumlar meşruiyet kazanır ve otorite inşa edilir.

Geleneksel İslam kentlerinde "meydan, Batılı anlamda bir buluşma yeri olmaktan çok, imparatorluk muhafız alayının manevra sahasıdır" (Yerasimos, 2020: 520-521). Eyüp tarihi merkez bu doğrultuda kullanım gören bir alan olarak dönemin törenlerinin parçasıdır. Bu törenler toplumun kimliğini sürdürür. Bireylere kimliklerine dair bilgi sunar ve kimliğin devamlılığını anlamlı bir çerçeve içerisinde destekler. Toplumların ve bireylerin sosyal kültürü etkileşim/ler aracılığıyla oluşur ve sürdürülür. *"Bu etkileşim aracılığıyla dolaşan şey, ortak dil, ortak bilgi ve ortak anılarda dile getirilen ve kodlanan, bir toplumun simgesel anlam dünyası ya da dünya görüşünü oluşturan ortak değerler, deneyimler, beklentiler ve anlamlar bütününün oluşturduğu kültürel anlamdır"* (Assmann, 2018: 150). Yazılı unsurlar haricinde gelenekler, oyunlar, oyuncaklar, görsel ve işitsel ögeler, yeme-içme nesneleri, geleneksel mekânlar ve alanlar, kabir ziyaretleri toplumun kendini tanımasını sağlayan biçimler/eylemlerdir. Kabir ziyaretleri

aracılığıyla ölülerin anılması bir anlamda geçmişle bağ kuran bir eylemdir, ziyaretlerin belli biçiminin olması ve saygı barındırması dini ve kültüreldir.

Eyüp ziyaretlerinde gerçekleşen her türden davranış Eyüp'ün dini yönünün ve kültürel hafızasının parçasıdır, her eylem yerin ve zamanın ruhuyla ilintilidir. Yani her ziyaret kendi içinde anlamlıdır, aynı ölçüde yerle sıkı sıkıya bağlantılıdır. "Dini olmayan günlük zaman, yalnızca göreceli ve peşpeşedir. Fakat geleneksel toplumların çok zengin bir tablo çıkardığı bayramlar ve törenler başlangıçların tarihine dayanır" (Chesneaux, 2015:124). Lefebvre'nin ifadesiyle; "Anıtsal mekân bir toplumun her üyesine kendi aidiyetinin ve toplumsal yüzünün imgesini sunar; bireyselleştirilmiş bir aynadan daha doğru olan kolektif bir aynadır o" (2015: 232-233). Söz konusu ziyaretler uzaktan seyredilse dahi belli bir anlam sunar, kolektif hafızada yer eden anlamı yakalanmış bir davranış olarak bireylerce değerli bulunur. *"Yer karmaşık duyguları harekete geçirir; çünkü yer değiştirilecek, yakınlaşılacak ya da uzaklaşılacak bir mekân sunar. Kentte insan kendini yolunu şaşırmış, başıboş, kaybolmuş hissedebilir; kamusal mekânlar, adları belli meydanlar, ritüelleşmiş anmalara ve toplanmalara davet eder"* (Ricoeur, 2017: 171-172).

3. 5. 3. El Sanatları Geleneği

Eyüp'e has el sanatları geleneği mimari süsleme unsurlarından oyuncakçılığa değin yerle ilintili içeriğe sahiptir. Mimariyle bitişik süsleme sanatları her ne kadar varlığını muhafaza etse de oyuncakçılık geleneği mekânın dönüşümünü içeren çalışmalar neticesinde zarar görmüştür. *"1950lerde İstanbul genelinde olduğu gibi Eyüp içinde de bazı imar faaliyetleri gösterilmiştir. Rami Kışla Caddesi kuvvetli bir bağlantı yolu hâline getirilerek, Cami meydanına geniş bir bulvar ile bağlanmıştır. Eyüp Yeni Yol olarak adlandırılan bu yol 1957'den sonra açılmış olmalıdır. Eyüp Camii'nin civarında Cami-i Kebir Caddesi üzerindeki dükkânlar yıktırılmış, yerine Belediye fen işleri müdürlüğü tarafından geçici dükkânlar inşa edilmiştir. Eyüp Sultan Camii önündeki eski haritalarda görülen, Oyuncakçılar Adası olarak geçen ada Eyüp Bulvarı açılırken kaldırılmıştır"* (Kara, 1998: 290). Eyüp oyuncakları Eyüp kültürel hafızasını temsil eden ürünlerdir. Söz konusu oyuncak geleneği Eyüp Sultan Belediyesi tarafından açılan kurslarla canlılık kazanmakta, günümüzde var olan Eyüp Oyuncak Müzesi aracılığıyla yere özgü bu miras gelecek nesillere iletilmektedir. (Oyuncaklar için; Fotoğraf 19-20)

Fotoğraf 19- 20. Eyüp Oyuncakları (M. Bali, 2024)

Eyüp oyuncakları Örik'in İstanbul yazılarında yer verdiği bir unsur olmuştur. Örik çocukluğuna dair bu mirasın dönüşümünü şöyle ifade etmiştir;

"Eyüp'ün tamamen ortadan kalkan şeyi oyuncakçıları. Bu sefer çarşıda tek oyuncakçı dükkânına ve hiçbir dükkânda oyuncağa tesadüf etmedim. Ve yıllar, uzun yıllar önce büyük annem ve ablamla buraya ziyaret için bir gelişimizde kupa arabasının içine doldurduğum oyuncaklar, acayip şekil ve türlü türlü renkleriyle gözümün önüne geldiler" (2011: 8).

Eyüp'e özgü ticari ürünler arasında yer alan oyuncaklar kültürel hafızada önemli yer tutar, oyuncakçılık ve oyun geleneği somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirilir. İnalcık, "kebapçı, yoğurtçu, kaymakçı dükkânlarıyla beraber Eyüp'te oyuncak ve cam sanayiinin geliştiğini belirtir" (1998: 5). Bu geleneğin yanı sıra Eyüp mimarisinin ayrılmaz bir parçası olan süsleme unsurları ve çinicilik de Eyüp'ün el sanatları geleneği arasında önemlidir. Zira mimari ve estetik birlikteliği yerin kimliğini destekleyen güçlü bir unsurdur. Ziyaret sonrası çocuklar için alınan oyuncaklar, Eyüp kebabı, kaymağı, hediyelikler, Eyüp halkası gibi unsurlarıyla yerin hafızasında yer eden hususlar Eyüp meşhurları olarak kabul edilir.

3. 5. 4. Doğal Miras Ögeleri: anıtsal ağaçlar, kuşlar vb.

Eyüp geleneksel yerleşiminde topografyayla uyumlu bir doku mevcuttur. Mimari ve tabiat birlikteliği bu mekânda ahenkli bir bütünlük oluşturur ki bu durum geleneksel şehircilik anlayışının göstergesidir. *"Osmanlı şehirlerinde evlerin arka bahçeleri ile oluşan yeşil potansiyelinin nispeten küçük ölçülü meyve ağaçlarından, çiçeklerden oluşan dokusuna karşılık mahalli meydanlarda camilerin çevrelerinde*

ulu çınarların abidevi etkileriyle camiler civarında önemli kişilerin defnedildiği hazirelerdeki iklimin müsaade ettiği her yerde selviler peyzajı tamamlar" (Cansever, 2019b: 329). Eyüp'te yer alan mesire yerleri, ulu ağaçlar ve hacı leylekler Eyüp ve Eyüplü kimliğinin doğal birer parçasıdır. *"İstanbul'dan kovulan leylekler, Eyüp semtinde çok sayıda bulunur. Bu kuşlar, Mekke'ye uçmadan önce ve Mekke'den döndüklerinde Eyüb-i Ensari'yi, yol arkadaşlarıyla bütün Türk kahramanlarının türbelerini ziyaret eder"* (Carnoy, Nicolaides, 2020: 129). (Bkz. Fotoğraf 21-22) Zira geleneksel Osmanlı şehirleri; sakinlerini besleyen tarım alanları, bostanlar, bağlar, bahçeler ve hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı alanlar, dere kenarları ve mesire yerleri ile donatılmıştır. Eyüp'ün taşıdığı işlevlerden biri de mesire yeri olmasıdır. Mesire alanları şehrin birçok yerinde bulunur fakat Eyüp'ün sahip olduğu manevi iklim burayı özel kılar. Mantran bu durumu şöyle belirtir; *"Kentin etrafında gezinti yerleri eksik değildir. Tipik Türk olan bu belde, İstanbul Müslümanlarının iman ve huzur duygusunun içine daldıkları kent tasvirine sahiptir. Eyüb, büyük kentin soysuz ve yozlaşmış dünyasının yanında sığınılacak bir liman gibidir"* (1990: 66).

Eyüp'ün doğal mirası ziyaretlerle ilgili anılarla bitişiktir. Örneğin; Halit Fahri Ozansoy çocukluğundaki Eyüp ziyaretini şöyle aktarır:

"Zengin, orta halli, fakir herkes birbirine halka olmuş gibi idi. Kadınlar hacet penceresinde dua etmek için sıra beklerler, kurban kestiren erkekler zembiller içinde getirdikleri etleri cami dışında fukaraya dağıtırlardı. Biz, çocuklar hacı baba leylekleri hayran hayran seyreder, güvercinlere avuç avuç yem atardık" (2019: 45).

Fotoğraf 21-22. Eyüp Leylekleri (Ara Güler Arşivi)

Kaynak: https://www.araguler.com.tr/tr/istanbulphotos.html

Eyüp'ün manevi iklimi birleştirici ve toplayıcı alan sunar. Akyavaş'a göre; "Hayvanlar bile kendilerini burada emniyet içinde hisseder. Kediler kaçmaz, kuşlar, güvercinler insandan ürkmez. Sakatlanıp göç edemeyen, yaşlanıp uçamayan leylekler, Hz. Halid'in kapısına sığınıp hayır sahiplerinin getireceği rızkı bekler" (2016: 313). (Bkz. Fotoğraf 23-24)

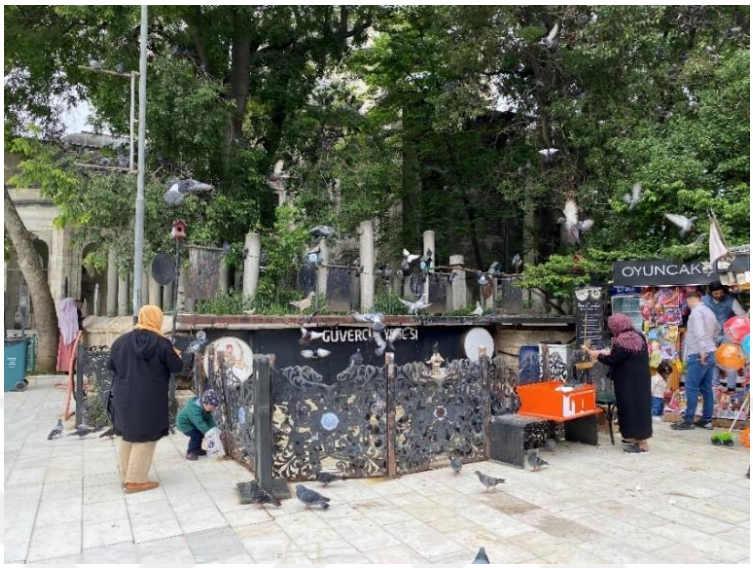

Fotoğraf 23. Eyüp Meydanı Güvercin Yemcisi (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 24. Eyüp'te Kuşlar (Ara Güler Arşivi)

Kaynak: https://www.araguler.com.tr/tr/istanbulphotos.html

Kömürciyan da Eyüp'ün gündelik yaşam pratiklerine ve doğasına dair şöyle der;

"Burada, büyük camiler, bahçeler ve bostanlar vardır. Eyyubsultan'da, adlarını yazmaktan sarfınızar ettiğim türlü türlü çiçekler satılır. Körfez'in sahilinde, şehzadelere ve sultanlara mahsus konaklar, daha ilerde ise kar kuyuları vardır. Karcıbaşı'nın nezareti altında bulunan bu kuyulara doldurulan kar, yazın saraya götürülür. Burada ikâmet

eden bâzı Ermeniler, Balat kilisesine giderler. Denizin müntehasını teşkil eden bu civardaki birçok bostanlarda Bulgar ve Ermeni bahçevanlar çalışırlar" (1988: 30).

Evliya Çelebi de seyahatnamesinde Eyüp'ün meşhur unsurlarına yer vermiş ve bu unsurları şu şekilde sıralamıştır; *"Eyüp şehrinin övülecek şeyleri: has beyaz ekmeği, kaymağı, yoğurdu, şeftalisi, kayısısı ve ekşi narı bir diyarda yoktur. Avludaki çınarlar üzerine yuva kuran balıkçıl kuşları her sene başlarından ikişer adet tellerini Eyüp Sultan kubbesi üzerine bırakırlar"* (2021: 500). Bu doğrultuda Eyüp somut ve somut olmayan miras unsurlarıyla kültürel miras çalışmalarına örnek bir saha açar. Yerin topografya ve doğal dokuyla uyumlu biçimlenişi sahayı yoğun yerleşim gören bir alan hâline getirir, bu durum mimari biçimlerde, gündelik yaşam pratiklerinde, ritüellerde ve çeşitli törenlerde zengin bir çeşitlilik olarak karşılık bulur.

3.6. Osmanlı Şehir Kimliğini Siluet ve Simge Değeri Üzerinden Eyüp'te İzlemek

Eyüp'ün simge değeri yerin ait olduğu kültürün, medeniyetin, hafızanın ve kimliğin özelliklerini temsil etmesiyle oluşur, bu temsilin toplumu tanıtıcı ve açıklayıcı işlevi bulunur. Osmanlı şehir yapılanmasının tipik temsili olan Eyüp'te mekân organizasyonu merkezde bir cami ve onu çevreleyen yapı gruplarının merkezden çevreye yayılması biçimindedir. (Eyüp Meydanı için Bkz. Fotoğraf 25) Burada Eyüp'e özgü dine referansla inşa edilmiş mimari biçimler kent siluetini meydana getirir. Siluet değeri Eyüp'te kültürel varlıklardan beslenir, bu bağlamda kültür varlıklarının korunması siluet değerinin devamlılığı anlamına gelir. Bu durum mirasın seyirlik bir nesne olup olmadığı sorusunu ortaya koyar ve mirasın seyrin sürmesi için mi yoksa şehir kimliğinin devamlılığı için mi muhafaza edilmesi gerektiği tartışmasını karşımıza çıkartır.

Fotoğraf 25. Eyüp Meydanı

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/eyup-sultan-camii/945

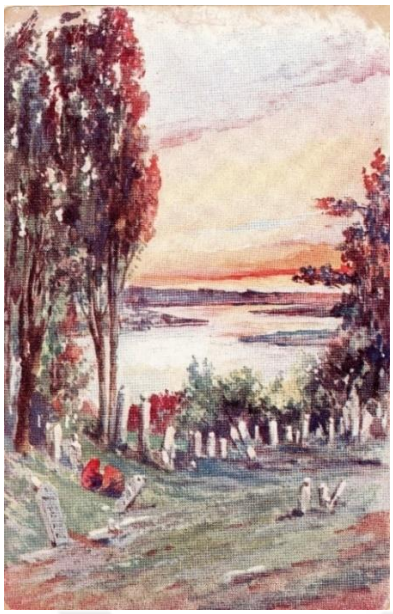
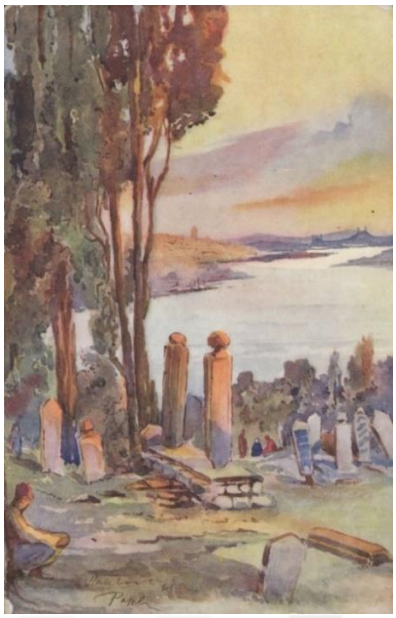

Fotoğraf 26- 27. Eyüp Mezarlığı

Kaynak: Soldaki: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/100275

Sağdaki: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70723

Fotoğraf 28-29-30. Eyüp Sultan Türbe ve Camii Ziyaretlerinden Kesitler (M. Bali, 2023-2024)

Eyüp, estetik zevk veren mimari varlığıyla kültürü ve yaşamı iç içe yansıtan, manevi olana duyulan ilgi ve çekimle yoğun ziyaretçi kitlesine sahip canlı bir yerdir. (Bkz. Fotoğraf 28-29-30) Burada *"şehrin eski katmanlarına ilerledikçe İslâmi değer hükümlerinin devam edegelen yerel ve kavmi değerlerle birleşerek geliştiği mefkurenin düzenleyip ortaya koyduğu biçimler, formlar ve dokulardan oluşan bir*

anlayışla karşılaşılır" (Numan, 2021: 15). Yapıların organik bir parçası olarak görülebilecek hat yazıları, zengin kalemişi süslemeleri ve çini sanatının seçkin örnekleriyle Eyüp kimliği izlenir, anlaşılır ve yorumlanır hâle gelir. (Bkz. Fotoğraf 31-32-33-34-35)

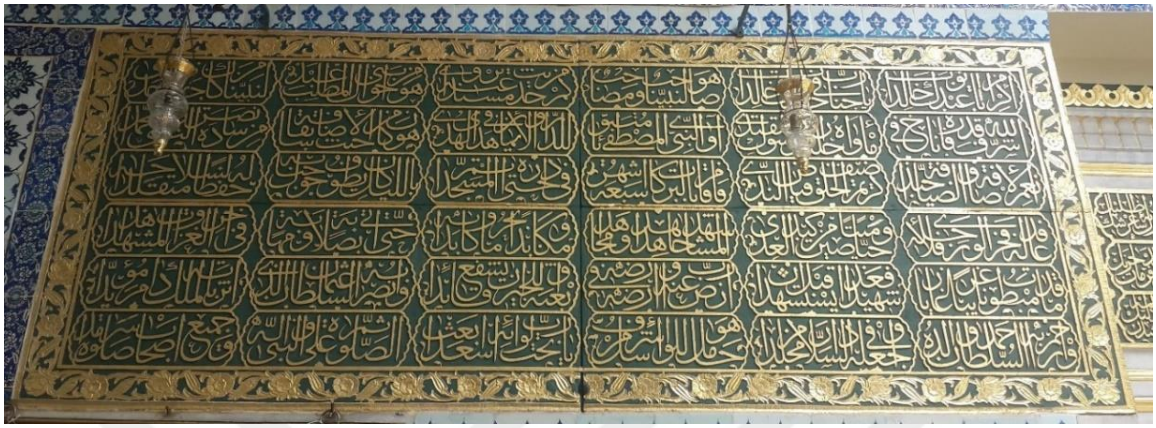

Fotoğraf 31. Ebu Eyyub El-Ensari Türbe Kitabesi (M. Bali, 2023)

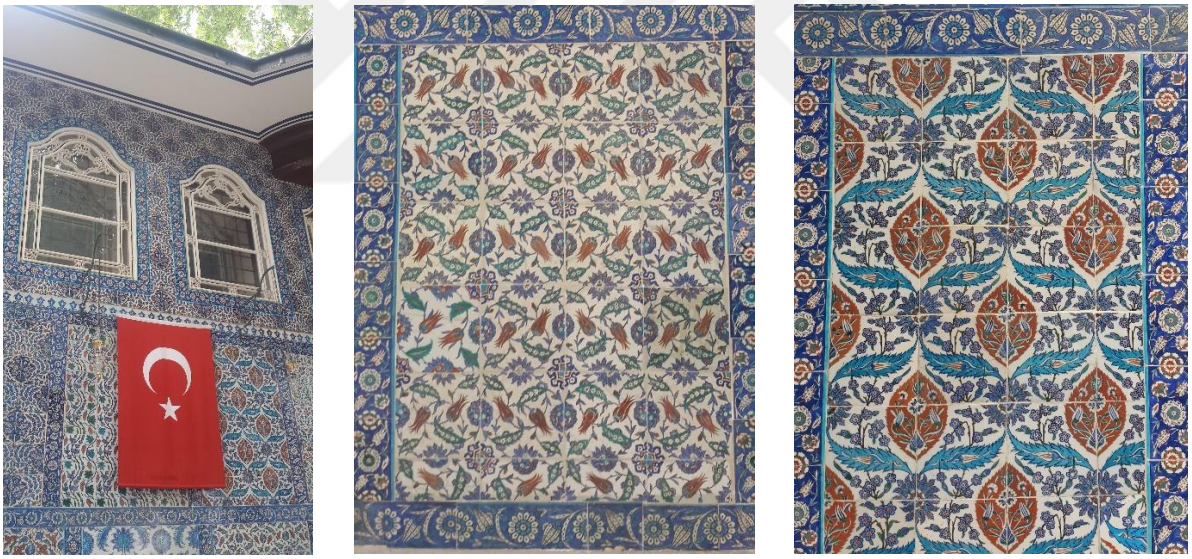

Fotoğraf 32-33-34. Ebu Eyyub El Ensari Türbe Çinileri (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 35. Eyüp Sultan Camii Tavan Süsleme Detayı (M. Bali, 2024)

Herhangi bir kültür varlığını içinde bulunduğu sosyal ve fiziki koşullardan, estetik birikimden, fikri altyapıdan ayrı tutmak yapıyı doğduğu dönemin koşullarından bağımsız değerlendirmek, eseri somut varlığıyla tanımlamak eksik bir yorumlama olacaktır. Buna istinaden geleneksel Osmanlı şehircilik anlayışını simgeleyen Eyüp'te *"Osmanlı Devleti imar faaliyetlerinde tabiatla kucaklaşırken onun nisbetleriyle yarışırcasına bir tavır takınmamıştır. Kendi hayati ihtiyaçlarını bu san'atlı düzenle barışık bir uyum içinde kurgulamıştır. Kullandığı biçimleri, formları, dolulukları, boşlukları düzenlemekte ortaya koyacağı ahenk ve zevkin prensiplerini vazederken, çıkış yolunda huzuru ilâhi san'atın nizamına baş eğmekte bulmuştur"* (Numan, 2021: 19). Tabiat ve insan üretiminin zamanla kurduğu ilişki tabiat lehinedir ve bu durum mimarinin topografyayla uyumlu ilerlemesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Eyüp'te yer alan kültür varlıklarıyla bütünleşen süsleme unsurları tabiat ve mekân kullanımındaki uyumun göstergeleri olarak Osmanlı mimarlık kültürünü temsil eder. *"Mimari kültür, içinde bulunduğu zamanı, kendisini oluşturan varlık tasavvurunu içeren soyutlamayı yani özü ve üslupsal özellikleri dışa vuran biçimleri ifade eder. Böylece mimari kültür medeniyet anlayışının okunmasında ve ayırıcı özelliklerin kavranmasında araç vazifesi görür"* (Can, 2013: 80).

Osmanlı şehircilik anlayışında mekân bir temsil alanı olarak kullanılır, bu temsiliyet yerin anlamını, karakterini, ait olunan medeniyet anlayışının mimari kâidelerini, kimliğini, estetik biçimlerini, entelektüel köklerini, eserlerin teknik ve işlevsel yönünü ve eserlerin maneviyatla kurduğu bağı içerir. Bu içerik Eyüp'ün sadece mekanik bir mekân olarak değerlendirilmesinin önüne geçer, buraya organik bir mekân olma niteliği yükler. Tarihi merkezden çevreye doğru genişleyen hareketlilik işlevsel ve

donuk bir kullanımdan uzak, din, estetik ve ibadet bağıyla beslenen köklü bir temele dayanır. Böylelikle burada *"yerin ruhu olgusu; doğal koşullar ve bağlamı, topografik karakteri, doku ve biçimleri, yaşantıyı, duygusal anlamla birlikte etik ve estetik özdeşliği barındırır. Yaşantılanan, tecrübe edilen hayat alanı olarak anlam kazanan tarihî varoluş kimlik olgusunu içine alır ve dışa vurur"* (Can, 2023: 43-44). Eugéne Flandin'in Eyüp gravürleri tabiat ve mimarinin kurduğu ilişkiyi mimariyi tabiatın devamıymışçasına betimler. (Bkz. Fotoğraf 36-37)

Fotoğraf 36. Eugene Flandin, Eyüp İskelesi (EYSAM Arşivi)

Fotoğraf 37. Eugene Flandin, Haliç (EYSAM Arşivi)

Modernleşme sürecinin ulaşım üzerinden okunabildiği Eyüp, yeni yolların açılması, teleferik ve tramvay hattının varlığıyla çepere doğru genişlemekte, bu durum hem modern yapılaşma olarak değerlendirilen şehircilik kavrayışını örneklemekte hem de şehrin farklı katmanlarını oluşturmaktadır. Yeni ulaşım biçimlerinin Eyüp'e entegre edilmesiyle insan ve kültürel miras arasında tanıdıklık inşa etmek kolaylaşmış, yeni yolların kültürel mirası bozucu yönde etkilemesi ise mirasa yıkıcı bir etki olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durumda bozucu yönde yerin kimliğine ve ruhuna egemen olma düşüncesiyle, tabiata yön verme kavrayışıyla gerçekleştirilen eylemler olarak mekanik şehir olgusunu besleyecek ve bir Türk- İslam yerleşimi olan Eyüp kimliğini ve siluetini bozucu yönüyle yeri metalaştıracaktır. Eyüp'te Osmanlı mimarisi toplumun müşterek ruhundan, medeniyetinden doğan canlı ve anlamlı bir dokudur.

Harita 14'te görülen tescilli eserler işlevsellik ve kültürel değerler odağında, sürdürülebilir koruma anlayışıyla muhafaza edildikçe kültürel hafıza ve kimlik aktarımı sağlanacaktır. Kültürel mirasın geçmiş ve bugün arasında sunduğu bilgi ve bu bilginin gelecek nesillere iletiminde gördüğü işlev korumanın hayatiyetini vurgular fakat zamanın ve yanlış kullanımın, etkin olmayan koruma politikalarının yahut doğanın egemen rolünün etkisiyle bazı eserler orijinal işlevini, görünümünü ve anlamını kaybeder. Söz konusu alanlar ve eserler içinde birikmiş geleneğin, estetiğin, bilginin sembolleridir ve bu sebeple anıt statüsündedir ve bu anıtlar hafızayı ve kimliği bireylerin ve toplumların zihninde canlı tutan araçlardır. En nihayetinde günümüzde Eyüp algısı, gündelik yaşam pratikleri doğrultusunda değişen ve dönüşen ihtiyaçların etkisiyle belirlenmekte ve yerin betimlenme biçimi bu çerçevede şekillenmektedir.

Tezin üçüncü bölümünde Eyüp'ün somut ve somut olmayan miras değerleri incelenmiş ve bu yolla yerin hafızasını oluşturan unsurlar değerlendirilmiştir. Eyüp, tarih boyunca gerek topografyası gerekse fetih itibariyle taşıdığı İslami kimliğiyle geleneksel şehir tanımının karşılığı olmuştur. Bu doğrultuda inşa edilen her bir yapı yerin ruhuna ve kimliğine besleyici/ bozucu yönde etki etmiştir. Tezin dördüncü bölümünde yerin kültürel hafızasını oluşturan yapı türleri kurul kararları odağında incelenecek ve bu çerçevede tescilli eserler sürdürülebilir koruma faaliyetleri kapsamında hangi kararlarla, ne tür koruma eylemine dâhil olmuştur sorularına yanıt aranacaktır.

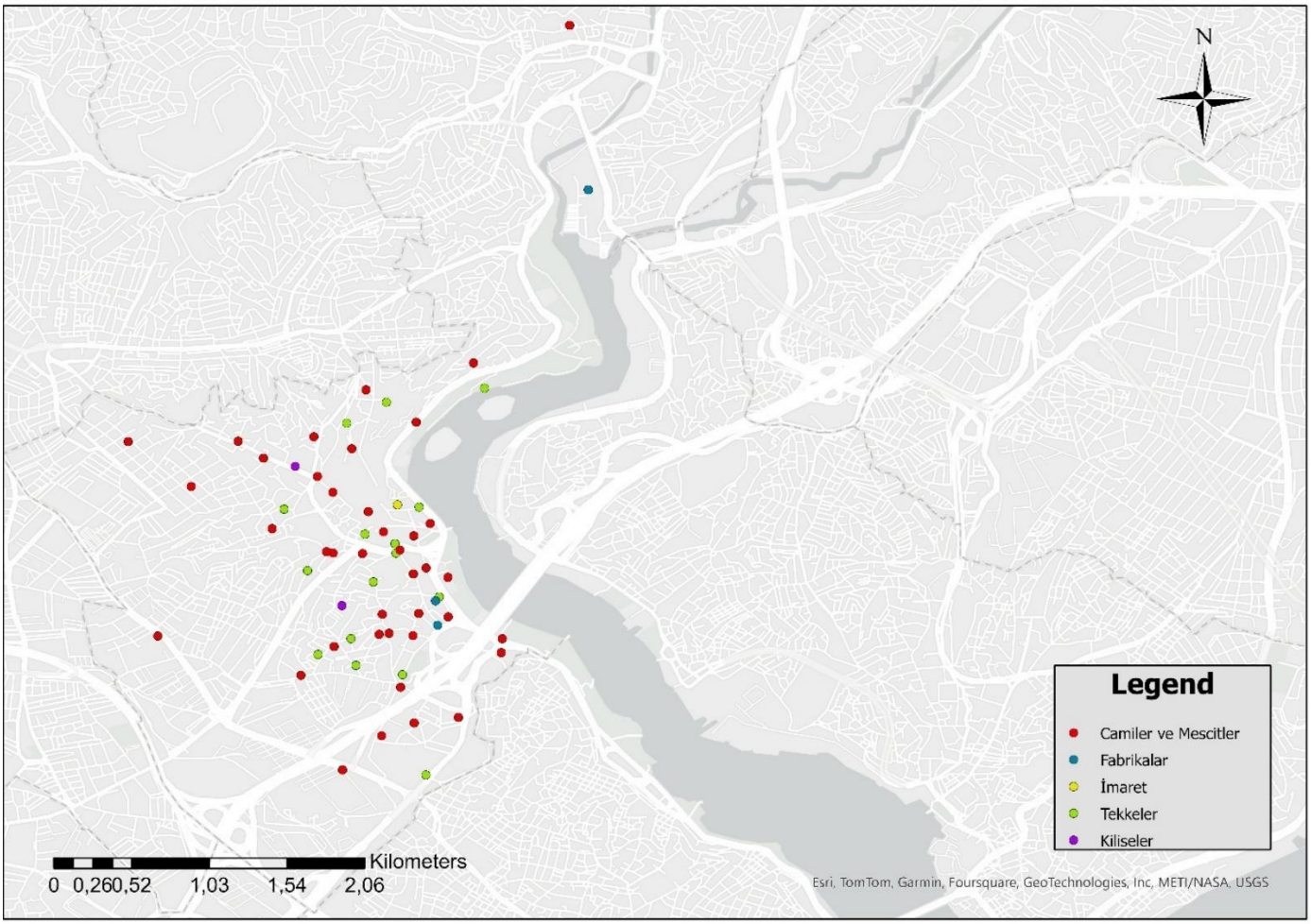

Harita 14. Eyüp'te Yer Alan Tescilli Eserlerin Türlerine Göre Konumu

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL 1 NUMARALI KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU KARARLARININ EYÜP ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Eyüp, kültürel mirasın sürdürülebilir korunması eylemine konu olan tescilli eserleriyle tezin dördüncü bölümünü oluşturan bu bölümde kurul kararları odağında işlenecektir. Bölümde öncelikle Eyüp'te yer alan tarihi anıtlara yönelik koruma kararlarını alan yetki sahibi kurum olan İstanbul I numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kuruluşu ve çalışma esasları incelenecektir. Ardından ilgili Kurula yetki ve sorumluluk veren yasalar, yönetmelikler ve ilke kararlar değerlendirilecek böylelikle sürdürülebilir korumanın kurumsal ve yasal yönü ifade edilecektir. Ardından Kurul gündeminin oluşma biçimi ve kurulun karar alma süreçleri incelenecek bu çerçevede Eyüp'e dair kararların alınma biçimi ortaya konacaktır.

Eyüp'te bulunan kültür varlıklarına dair planlama faaliyetleri ve Eyüp kentsel sit alanını korumaya dair çalışmalar paydaşlar odağında değerlendirilecektir. Bu bağlamda yerin hafızasının korunmasına yönelik Eyüp Sultan Belediyesi'nin yürütmüş olduğu çalışmalar korumayı kamusal bir sorumluluk alanı olarak ortaya koyacaktır. Zira korumanın merkezi yönetim ve yerel yönetimin ortak sorumluluk alanı olması hususu böyle bir inceleme yapmayı gerekli kılmıştır.

Çalışmanın ana odağı olan kurul kararları yapılar özelinde kronolojik olarak belirtilmiştir. Yapılar ilgili kurumlardan edinilen envanterdeki sıralama izlenerek aktarılmıştır. Tezin giriş kısmında belirtildiği üzere cami ve mescitler, tekkeler, kiliseler, imaret ve fabrika yapıları ele alınmış, kurul kararları söz konusu yapı türleri özelinde sunulmuştur. Zira yerin anlamını ve kimliğini yansıtan eserler olarak söz konusu anıt türleri öne çıkmıştır. Tezde 43 cami ve mescit, 20 tekke, 2 kilise, 1 imaret, 3 fabrika yapısına yer verilmiştir. Eyüp Sultan Belediyesi'nden edinilen tescilli eser envanterinden söz konusu yapılara dair veriler tespit edilmiş ve bu tezde ilgili yapılar özelinde oluşturulan envanter dikkate alınmıştır.

Kurul kararları her yapı özelinde anlamı ve bağlamı bozulmadan karar odakları belirtilerek aktarılmıştır. Kararlara dair değerlendirme, Eyüp'ün koruma sorunları odağında bilgi ve belge değeri üzerinden ayrı bir başlık altında sunulmuştur. Kararların bütünlüğünün bozulmaması adına kararlar kronolojik biçimde özet olarak aktarılmıştır. Çalışmanın son kısmında Eyüp'ün koruma kararları, koruma sorunları ve karar odakları yirmi madde başlığında ifade edilmiş, her bir madde örnek kararlar özelinde değerlendirilmiştir.

4. 1. İstanbul 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun Kuruluşu ve Çalışma Esasları

Koruma faaliyetlerine yön veren kurum ve mevzuatlar günümüze kadar gerek kurum adlarıyla gerekse içeriklerindeki değişimlerle dönemin bilimsel koruma disiplinine uygun biçimde çeşitli düzenlemelere tabi olmuştur. Mevcut çalışmanın odak kurumlarından koruma kurulları da bu değişimin bir parçasıdır. Bu kapsamda 17.6.1987 tarihli, 3386 sayılı kanunun 16. maddesiyle 2863 sayılı kanunun 6, 8, 20 ve 65. maddelerinde yer alan Yüksek Kurul, Bölge Kurulları, Koruma Kurulları; 54. ve 62. maddelerinde yer alan Yüksek Kurul, Koruma Yüksek Kurulu; Bölge Kurulu ise Koruma Kurulları olarak değiştirilmiştir. 14.7.2004 tarihli ve 5226 sayılı Kanun'un 17. maddesiyle de Kanunda yer alan Koruma Kurulu ibareleri, Koruma Bölge Kurulu olarak düzenlenmiştir. Değişimin ardından Eyüp'te yer alan tescilli eserlere dair koruma kararlarını alan kurumlar; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, güncelde İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'dur. Mevcut kurulun görev ve yetki alanında olan ilçeler; *"Arnavutköy, Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Bakırköy, Başakşehir, Bayrampaşa, Beylikdüzü, Büyükçekmece, Çatalca, Esenler, Esenyurt, Eyüpsultan (yenileme alanları dâhil), Gaziosmanpaşa, Güngören, Küçükçekmece, Silivri ve Sultangazi'dir"* (URL- 70).

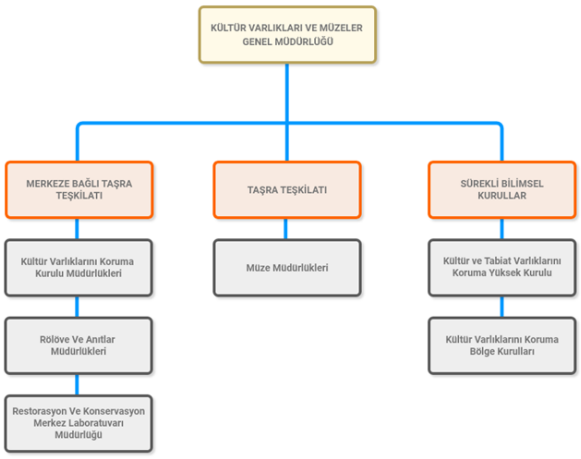

Şekil 3. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Teşkilat Şeması

Kaynak: https://www.ktb.gov.tr/TR-96132/teskilat-semasi.html

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu örgütünün görev ve yetki alanı, hak ve sorumlulukları, Şekil 3'te yer alan teşkilat yapısı ve karar alma süreçleri yasalar, yönetmelikler ve ilke kararlar çerçevesinde belirlenir. Bu kapsamda 19.04.2012 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği'nde kurulun oluşumu, çalışma esasları, amacı, kurula yapılacak itirazlara ilişkin usul ve esaslar belirtilir. Kültür varlıklarını koruma odaklı temel yasa olan 2863 sayılı yasanın beşinci maddesinde de Kültür Varlıklarını Koruma

Yüksek Kurulu ile Koruma Bölge Kurulları başlıklı bölümde kuruluş, görev, yetki ve çalışma şekli, temsilci üyelerin nitelikleri, koruma bölge kurullarının oluşumu, kararlara uyma zorunluluğu, kurul üyelerinin yolluk ve gündelikleri hakkında bilgiler yer alır.

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği kapsamında; *"Koruma Yüksek Kurulu toplam 16 üyeden oluşur, başkanı Bakan Yardımcısıdır, toplantı gündemi Genel Müdürlükçe belirlenir, Kurul bakan yardımcısının davetiyle, salt çoğunlukla toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verilir"* (URL- 71).

Merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin ilgili birimlerini ortak paydada buluşturan koruma faaliyetleri yasal zeminde de bu ortaklığın altını çizer. Bu paydaşlık 14.12.2005 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'un Uygulama Yönetmeliği'nin amacında şöyle yer bulur;

"Yönetmeliğin amacı…kültür varlıklarını koruma bölge kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının…inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması…yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması ile ilgili esas ve usulleri düzenlemektir. Kapsamı ise; İl özel idareleri ve belediyelerce oluşturulacak olan yenileme alanlarının tespitine, teknik alt yapı ve yapısal standartlarının belirlenmesine, projelerinin oluşturulmasına, uygulama, örgütlenme, yönetim, denetim, katılım ve kullanımına ilişkin usul ve esasları içerir" (URL- 72).

Koruma faaliyetlerinde merkezi yönetim ve yerel yönetim koordinasyonunu destekleyen bir değişiklik 3386 sayılı kanun kapsamında olmuştur. Şöyle ki; Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu ile koruma kurullarında görüşülecek konu/alan belediye sınırlarında yer alıyorsa belediye temsilcisi, ilgili bakanlık yetkilileri varsa Valilik tarafından temsilcinin toplantılara katılması hususu belirtilmiş, böylelikle yerel yönetimlerin koruma alanındaki etki alanı genişletilmiştir.

27.11.2015 tarihli Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik kurumlararası koordinasyona odaklanmış ve yönetmeliğin amacı şöyle ifade edilmiştir;

"Ören yerleri, sit alanları ve etkileşim- geçiş sahaları ile bağlantı noktalarının kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin koordinasyonunda sürdürülebilir bir yönetim planı çerçevesinde korunması ve değerlendirilmesini sağlamak, yönetim alanlarının belirlenmesi, geliştirilmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev alacak danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulunun görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir"(URL- 73).

Yasalar ve yönetmeliklere ek olarak kültürel miras unsurlarının korunması hususunda ilke kararlar da önem taşır. Bu çerçevede 25.01.2017 tarihli, 681 nolu ilke karar kentsel sitler, koruma ve kullanma koşullarına odaklanır. Söz konusu ilke karara göre;

"Kentsel sitin ilanından itibaren, üç ay içinde bu alanlarda koruma amaçlı imar planı elde edilinceye kadar izlenecek kuralları tanımlayan geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları kentsel sitin niteliklerine bağlı olarak koruma bölge kurullarınca belirlenir…koruma amaçlı imar planı kararlarını etkileyebilecek nitelik ve yoğunluktaki uygulamalara izin verilmemesi, kentsel sitin doku özelliklerine bağlı olarak yoğunluk, kütle, konum, yükseklik, mimari özellikler, yapı malzemesi, renk ve benzeri koşulların tanımlanması esastır" (URL- 74).

775 sayılı, 06.01.2011 tarihli ilke karar ise sit alanlarında, koruma alanlarında ve korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına bitişik parsellerde bulunan tescilsiz yapılara dair tadilat ve tamiratlara odaklanır. İlke karara göre;

"Koruma, Uygulama ve Denetim Bürosu kurulmamış olan yerlerdek sit alanlarında, koruma alanlarında ve tescilli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarına bitişik parsellerde yer alan, yürürlükteki mevzuata göre kullanma izin belgesi bulunan tescilsiz yapılarda…eksilen mimari öğelerinin özgün biçimlerine uygun olarak aynı malzeme ile değiştirilmesi…özgün biçimlerine uygun olarak yenilenmesinin ilgili koruma bölge kurulu kararı alındıktan sonra ilgili Valilik ve Belediyesinin denetim ve sorumluluğunda yapılabileceğine yer verilmiştir" (URL- 75).

Söz konusu ilke karar KUDEB'in yetki alanını ifade eder, yerel yönetimlere koruma alanında alan açar. 731 sayılı, 19/6/2007 tarihli ilke karar ise Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun Vakıflar Genel Müdürlüğü idaresi ve denetiminde olan cami, mescit, türbe vb. kültür varlıklarına dair müdahale biçimleri, uygulama ve denetimleriyle ilgilidir ve belirtilen alanları düzenleyici maddeleri içerir.

716 nolu, 3/5/2006 tarihli ilke karar ise karayolları güzergâhı üzerinde bulunan mimari ve tarihi değeri olan köprülerin tadilat, tamirat ve esaslı onarımlarına odaklanır. Bu ilke kararla;

"Karayolları Genel Müdürlüğünün görev, yetki ve sorumluluğunda bulunan tarihi köprülerin korunması tadilat tamirat ve esaslı onarımlarının koruma bölge kurulu kararı alındıktan sonra Karayolları Genel Müdürlüğünce yapılmasının sağlanmasına, diğer kamu kurum ve kuruluşları, valilik ve belediyelerce yapılacak onarım uygulamalarına ilişkin taleplerin Karayolları Genel Müdürlüğü aracılığı ile koruma bölge kurulu müdürlüklerine iletilmesi gerektiğine karar verilmiştir" (URL- 76).

Koruma faaliyetlerinin merkezi ve yerel yönetimlerin ilgili birimlerinin ortak sorumluluk alanını oluşturması korumanın toplumun ortak paydası oluşuna işaret eder. Bu kapsamda mevcut çalışmada vurgulanan yasalar, yönetmelikler ve ilke kararlar sürdürülebilir korumanın nasıl mümkün olabileceğine dair sınırları, uygulamaları ve eylem alanlarını belirler.

4. 2. Kurul Gündeminin Oluşturulması ve Karar Alma Süreçleri

Koruma Yüksek Kurulu'nun çalışma şekli Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği kapsamında 7. maddede şöyle belirtilmiştir:

"…toplantı gündemi Genel Müdürlükçe belirlenir...kurul Bakan Yardımcısının daveti ile toplanır…toplantı sayısına bir sınırlama getirilmez…salt çoğunlukla toplanır, toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu ile karar

verilir. Gündemdeki konu ile kişisel veya üçüncü dereceye kadar kan ve sıhri hısımlığı açısından ilişkisi veya menfaati bulunan üye Koruma Yüksek Kurulu toplantısına katılamaz ve oy kullanamaz" (URL- 77).

Aynı yönetmelik kapsamında Koruma Bölge Kurulları'nın toplanma ve karar alma biçimi madde 12'de şöyle ifade edilir;

- *"Koruma bölge kurulları ayda en az dört kez toplanır. Gündemde bekleyen konu bulunmaması şartıyla koruma bölge kurulları ayda en az iki toplantı yapabilir. Birikmeye neden olmayacak şekilde görüşülecek dosya sayısı ve olağanüstü durumlar göz önüne alınarak toplantı sayısı arttırılabilir. Toplantı günleri ve gündemleri koruma bölge kurulu müdürlüğünce belirlenir, koruma bölge kurulu üyelerine toplantı çağrısı yapılır. Karar yeter sayısı dörtten az olamaz.*
- *Kararlar, Kanun ve ilke kararlarındaki dayanakları ile bilimsel gerekçeleri belirtilerek yazılır. Koruma bölge kurulunca alınan kararın mevzuatla çelişmesi hâlinde koruma bölge kurulu müdürünce karar dağıtımı yapılmadan, durum belgeleriyle birlikte ivedilikle Genel Müdürlüğe iletilerek görüş istenir. Genel Müdürlük görüşü, koruma bölge kurulunun ilk toplantısında değerlendirilerek karara bağlanır.*
- *Koruma bölge kurulu kararlarına karşı idari yargıda açılan Bakanlığın taraf olduğu davalarda, gerek görülmesi hâlinde hukuk müşavirliğince yapılacak savunmalarda ve varsa bilirkişi raporlarına itirazda dikkate alınacak ayrıntılı görüş ve gerekçeler, kurul üyelerinden de istenebilir. Koruma Yüksek Kurulunca verilen kararlar nihaidir, aynı konu ilgili koruma bölge kurulunca tekrar görüşülmez"* (URL-78).

Kurulların çalışma usulleri ve karar alma dinamikleri uzmanlaşma, bilimsel gereklilikler, karar alınan yerin kültürel hafızası, bilgi ve belge değeri, mülkiyet durumları, yetki ve sorumluluk alanları gibi çeşitli unsurları kapsar ve bu çerçevede gerek yerin estetik değeri gerekse koruma eyleminin bilimsel temeli gözetilerek alınan kararlar yasal temele dayandırılır, Kurul toplantıları koruma mevzuatlarında belirtilen usüllerde yürütülür.

4. 3. İstanbul 1 Nolu Koruma Bölge Kurulu'nun Aldığı Kararlar Özelinde Verilerin Toplanması ve Araştırma Metodolojisi

Eyüp özelinde bir envanter oluşturmak, tarihi köklerin simgeleri olan kültür varlıklarının bilgi ve belge değerini ortaya koyan önemli bir faaliyettir. Bu yerin incelenmesi kültür varlıklarının bir anlamda tasnifini sağlamakta, güncel bir envanteri de araştırmacıların kullanımına sunmaktadır. Bu sayede kaybolan miras değerleri ve semtin tarihsel sürekliliği izlenebilmektedir.

Çalışma kapsamında Eyüp'teki tescilli eserlerin kayıt altına alınması ve haritalamaya uygun bir içerik oluşturulması, tescilli eski eserlerin güncel durumlarının tespit edilmesi ve güncel bir veri tabanı oluşturulması amaçlanmıştır. Tescilli kültür varlıklarının yerinde tespiti ve fotoğraflanarak kayıt altına alınması ile kurul kararlarının sahadaki görünümü izlenmiştir.

Araştırma süreci; literatür tarama, ilgili kurumlarla bağlantı kurma ve bilgi toplama, saha araştırması ve eserlerin görsel kayıt altına alınması, tescilli kültür varlıklarının fişlenmesi, analizi ve raporlanması biçimindedir. Bu doğrultuda temel kurum ve birimler; İstanbul 1 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Eyüp Sultan Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, İBB KUDEB birimi ve Eyüp hafızasını arşivinde barındıran Eyüp Sultan Araştırma Merkezi (EYSAM) olmuştur. Mekânsal veri nicelik ve nitelik bağlamında derlenmiş, aidiyet, hafıza, yerin ruhu gibi unsurlar fiziksel mekânla/ mirasla ve yerin tarihiyle değerlendirilmiştir.

Envanter çalışmasıyla yapılara dair restorasyon, onarım, bakım kararları incelenmiş, mekân ziyaretleri ve görsel kayıtlarla kararlar işlenmiştir. Böylelikle yapıları ve kararları yorumlamak, kararları erişilebilir ve değerlendirilebilir kılmak mümkün olmuştur. Kararların içeriği ve kararların sahadaki görünümü programlı biçimde yapıların kimliğiyle ve kültürel hafızayla uyumluluk çerçevesinde incelenmiştir. Korumaya dair paydaşların ortak hareket etmesi, arşiv paylaşımı, arşivin araştırmacıların hizmetine sunulması çalışmayı destekleyici unsurları oluştursa da bu kararların incelenmesi, saha görünümlerinin izlenmesi, çok sayıda tescilli eserin varlığı uzun süreli bir saha araştırmasını gerektirmiştir. Oluşturulan envanterde yapıların bulunduğu mahalle, sokak bilgileri, pafta, ada ve parsel verileri, yapıların inşa dönemleri, bânileri ve mimarları, sorumlu kurumlar, yapıların mimari dönem ve üslupları gibi çoklu veri setleri, eserlerin adı, tescil tarihi, tescil nosu, tescil derecesi yer almaktadır. Bunun dışında ulaşılan eski harita ve planlar, yapıların eski görselleri ve yapıların mevcut durumları çalışmada yer bulmuştur. Çalışma kapsamında çoklu sorulara cevap aranmıştır. Bu sorular şöyle şekillenmiştir;

Yapıların işlevlerindeki değişim ve tarihsel arka planlar sokak ve mahalle algısını nasıl değiştiriyor, yapılarla ilgili anlatılar (seyyahların notları vb.) yapı/ sokak/ mahalle anlatısına ilişkin ne söylüyor? Tanınmış kişiler, yapıların iç donanımı, mimari özellikleri, siyasal tarihin mekândaki karşılığı, sosyalleşme mekânları, tanınmış kişilerin kullandığı mekânlar, Türk- İslam şehircilik tarihi, mekân kullanıcıları, markaların/ürünlerin doğduğu mekânlar, sosyal olaylar ve ritüeller, sokak ve yapı adlarının kökenleri, özel bir fonksiyonun tarihi, sokak ve mahalle yaşamı yerle nasıl ilişki kuruyor, bir mekân nasıl yer olur ve gelişir, görsel belgeler eşliğinde mekânsal tarih nasıl okunur, ulaşım ve sanayileşme faaliyetlerine dair düzenlemeler semte dair anlatılarla örtüşür mü? Geleneksel Osmanlı şehir dokusuyla mekânda hâli hazırda devam eden yaşam uyumlu mu, mimari topografyayı nasıl kullanmış? Çalışma kapsamında mekânsal/ işlevsel özelliklerden yola çıkarak, kurul kararları aracılığıyla kenti oluşturan karaktere, hafızaya ve kimliğe dair değerlendirme yapılmış, kültür varlıklarının geçirdiği değişimler tarihsel çizgide izlenmiş ve kişisel deneyimlerle/gözlemlerle lüteratürden destek alınarak bir yerin tarihi tescilli eserler aracılığıyla irdelenmiştir.

Anlamlı veriler oluşturmak, verilerin analizi, anlamlı/rasyonel açıklamalar, sorgulanabilir bilgi sunmak, saha ziyaretleri aşamasında karşılaşılan güçlükler, görsel kayıtlar oluşturulması, alınan kararların yapılar odağında nasıl uygulandığı hususları çalışmaya bozucu ve destekleyici anlamda etki etmiştir. Zira karşılaşılan güçlüklerin temelini yapıların çoklu isimlendirmesi oluşturmuştur. Kurul kararlarının yapı

özelinde incelendiği gelecek kısımda görüleceği üzere bir yapının farklı isimlendirmeleri bulunur. Bu durum gerek kurul kararlarının incelenmesi gerekse literatür araştırmasında zorlayıcı olmuştur. Bu bağlamda çalışma içerisinde yapıların erişilen tüm isimleri yer almıştır. Mevcut verilerin sunulması gelecek araştırmacı ve araştırmalar için kolaylaştırıcı bir unsurdur. Bunun yanı sıra çalışma kapsamında semtin envanteri sistemli biçimde düzenlenmiş, eserlerin konumları haritalar üzerinde belirtilmiştir. Zira etkin ve sürdürülebilir koruma programlarının oluşturulması için en önemli aşama envanter oluşturma aşamasıdır. Semt bütününde yayılma gösteren bu değerlerin tam ve eksiksiz bir tespitini yapmak zorlu bir süreçtir ve bu çalışmada taşınmaz kültürel değerlere odaklanılmakla beraber somut olmayan değerlere de yer verilmiştir. İnşa edildikleri dönemin sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtan, özel bir mimari tarzın, ulusal ve yerel mimari üslubun temsilini oluşturan yapılar arkeolojik, artistik, efsanevi, tarihsel, anıtsal değeri olan yapılar olarak korunmaktadır. Koruma olgusu, geçmişin hatırda tutulması ve belleğin sürdürülmesi için zorunlu bir faaliyet alanıdır. En nihayetinde şehir tarihini besleyen kültür varlıklarının bilinirliğinin sağlanması ve mirasın kimlik değerinin muhafazası sürdürülebilir bütüncül koruma anlayışıyla mümkündür.

4.4. Eyüp'te Yer Alan Kültür Varlıklarını Korumaya Yönelik Planlama Faaliyetleri

Farklı işlevlere sahip anıtsal ve sivil mimarlık örneklerini içeren, Türk- İslam şehircilik kavrayışının temsili olan Eyüp'te kültür varlıklarının korunmasına yönelik ilk adım Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından alınan 15.01.1977 tarihli, 9591 sayılı kararla söz konusu kültür varlıklarının tespit ve tescil edilmesi olmuştur. Tescil ve tespit sonrası çeşitli koruma faaliyetleri, imar planları ve uygulamaları yapılmış, merkezi yönetim ve yerel belediye tarafından gerçekleştirilen çalışmalarla kültür varlıkları muhafaza edilmiştir. Konunun yerel yönetim ayağını oluşturan -Eyüp tarihi mirasının korunmasına yönelik- Eyüp Sultan Belediyesi kültür varlıklarının bütüncül korunmasını sağlamak amacıyla bir yönetim planı çalışması yapılmasına karar vermiştir. Bu doğrultuda Eyüp Sultan Belediyesi ile İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığında bir protokol yapılmış ve Eyüp Tarihi Merkez ve Yakın Çevresi Yönetim Planı Çalışması tasarlanmıştır. Söz konusu çalışmayla planlı ve sürdürülebilir koruma, kültürel hafızanın doğru aktarımı hedeflenmiştir. İki kurum ortaklığında gerçekleştirilen çalışmalar kapsamlı saha araştırmalarını içeren durum tespit raporu ve stratejik eylem planı şeklinde çıktılara dönüştürülmüştür.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma Merkezi (KPY) önderliğinde gerçekleştirilen Eyüp Tarihi Merkez ve Yakın Çevresi Yönetim Planı, Eyüp Belediyesi'nin sürdürdüğü korumaya yönelik çalışmalar ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Şehir Planlama Müdürlüğü, Eyüp Kentsel Sit Alanı 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Revizyon Nazım İmar Planı çalışması odağa alınarak yapılmıştır. Zira sit alanı ilan edilen tarihi merkezin 2010'da 1/5000 ölçekli Eyüp Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı onaylanmış, 2014'te planın bir kısmı için Eyüp 1.Etap

Koruma Amaçlı Revizyon Uygulama İmar Planı yapılmıştır. *"Eyüp Belediyesi'nin yaptırdığı Eyüp Kentsel Sit Alanı Tarihi Merkez Yönetim Planı çalışmasının amacı; Eyüp'ün sahip olduğu tüm kültür mirası değerlerinin görünür kılınması, mirasın anlaşılır ve bilinir olması, geniş ziyaretçi kesimi ile buluşturulabilmesi için yapılabilecekleri, atılabilecek adımları tariflemek, bu adımları bir yönetim planı kapsamında formüle etmektir"* (Eyüp Kentsel Sit Alanı Tarihi Merkez Yönetim Planı Çalışması Durum Tespit Raporu, 2014: 8).

Eyüp Sultan Cami ve Çevresi şeklinde tanımlanan yerin Kentsel Tasarım Alanı ve Yöresel Düzenleme Alanı olması koruma ve planlamayı buluşturan bir çalışmayı gerekli kılmıştır. Bu çerçevede 1/200 ölçekli Eyüp Camii ve Merkez Civarı Düzenleme Alanı Projesi ile söz konusu yöresel düzenleme alanı içerisinde kalan tescilli eserlere dair 1/100 ölçekli rolöve ve yenileme projeleri Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'na yaptırılmıştır. Alanda bulunan tescilli konut yapıları ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

Eyüp Sultan Belediyesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi ortaklığında yürütülen çalışma tarihi merkez ve çevresine odaklıdır. Bilindiği üzere Eyüp tarihi merkez tescilli eserlerin yoğunlukta olduğu bir alandır. Bu çerçevede tarihi merkez ifadesiyle kastedilen alan şöyle ifade edilmiştir;

"Eyüp Sultan Tarihi Merkezi, Eyüp İlçesi'nin kalbini oluşturan, Haliç'e kıyı verdiği ve tarihteki yerleşimin başladığı bölgede konumlanmakta, Merkez Mahallesi'nin güney yarısını ve Nişanca ile İslambey Mahalleleri'nin doğu kenarlarından birer kısmı kaplamaktadır. Çalışma alanının tamamına yakını kentsel sit alanı sınırları içinde kalmakta, sit alanının Haliç'e kıyı veren taraftaki ve daha iyi korunmuş durumdaki yarıya yakınını kapsamaktadır. Güneyinde Tarihi Yarımada'nın kuzey sınırını oluşturan ve Dünya Miras Alanı statüsündeki Kara Surları ve Ayvansaray Mahallesi, güneybatısında Nişanca Mahallesi'nin devamı ve Defterdar Mahallesi, batısında Düğmeciler ve İslambey Mahallelerinin devamı ile Topçular, Rami Yeni ve Rami Cuma Mahalleleri ve daha ileride Bayrampaşa İlçesi, kuzeybatısında Gaziosmanpaşa İlçesi, kuzeyinde Silahtarağa Mahallesi ve Eyüp İlçesi'nin devamı ile daha ileri de Kağıthane İlçesi ve doğusunda Haliç'in suları ve karşıyakada Beyoğlu İlçesi'nin Sütlüce semti yer almaktadır" (Eyüp Kentsel Sit Alanı Tarihi Merkez Yönetim Planı Çalışması Stratejik Eylem Planı, 2015: 10). Harita 15'te Eyüp Kentsel Sit Alanı sınırları belirtilmektedir. Söz konusu alan tescilli eserlerin yoğunlukta olduğu çekirdek alanı oluşturmaktadır.

Harita 15. Eyüp Kentsel Sit Alanı Sınırlarını Gösteren Harita (EYSAM Arşivi)

Çalışma kapsamında vurgulanan tarihi merkez alan sınırı ise;

"Güneybatıda: Çömlekçiler Caddesi ve Zalpaşa Caddesi Amcazade Hüseyin Paşa Vakıf Arazisi'ni de kapsamakta,

Batıda: Zekai Dede Sokak ve Halit Paşa Caddesi'nin Hz. Halid Bulvarı ile birleşmesinden sonra, bu bulvarın Balıkçı Bakkal Sokağın köşesinden Kırk Merdiven Caddesi'ne bağlanmakta,

Kuzeyde ve doğuda: İdris Köşkü Caddesi'nden Piyer Loti Kahvesi olarak adlandırılan yapıyı içine alan 38 adayı ve Tarihi Eyüp Mezarlıklarını içine alarak Haliç Kıyısı'na doğru Silahtarağa Caddesi'ne inmekte, Eyüp Kentsel Sit Sınırı dışında kalan Bahariye Mevlevihanesi'ni ve Haliç'te yer alan 2 adet adayı içine almakta,

Güneyde: tekrar Haliç kıyısından Feshane'ye kadar uzanan bir bölgeyi kapsamaktadır" (Eyüp Kentsel Sit Alanı Tarihi Merkez Yönetim Planı Çalışması Stratejik Eylem Planı, 2015: 10).

1996'da onaylanan, Eyüp Camii ve Merkez Civarı Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında öngörülen Haliç kıyı şeridi düzenleme çalışmasında, Feshane yapısının yanında eğlence merkezi alanı onaylanmış ve söz konusu merkez uygulamaya geçmiştir.

20.06.1997 tasdik tarihli 1/500 ölçekli Eyüp Camii ve Merkez Civarı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı da önemli bir adımdır. Genel çerçevede koruma amaçlı imar planı kapsamında yer alan projeler şöyledir; "Eyüp Tarihi Merkezi, Cami Meydanı ve Çevre Düzenlemesi, İskeleler, İskele Meydanı ve Kıyı Şeridinin Düzenlenmesi, Restorasyon ve Çevre Düzenlemeleri (cami, tekke, hamam vd.)" (Erbey,

2004: 83). Planlama alanı içerisindeki Eyüp İskelesi 20.06.1997 tarihli 1/500 ölçekli Eyüp Camii ve Merkez Civarı Koruma Amaçlı Uygulama Planı'nda "Vapur İskelesi" olarak belirlenmiştir. Ayrıca 1/500 meri planda iskele yapısı "Tescilli Sivil Mimarlık Örneği" lejantında kalmıştır. Erbey'e göre Eyüp koruma projelerinin/planlarının kısa ve uzun vadedeki hedefleri; *"Fiziksel yıpranmanın giderilmesi, iyileştirme ile birlikte çevre kalitesinin artırılması ve çevrenin güzelleştirilmesi, tarihi kültür mirasının korunması ve yaşatılması, taşıt trafiğinin azaltılması ve yaya öncelikli bir ulaşım sistemi kurulması, yerel ticaretin canlandırılmasıdır. Uzun dönemli hedefleri; Eyüp'ün bir turizm merkezi olması, Eyüp'ün Haliç'le bütünleşmesi, Eyüp'te sosyo-ekonomik seviyenin yükselmesidir"* (2004: 85).

Kentsel koruma, tarihi değerlerin gelecek kuşaklara özgün formlarıyla aktarılmasını vurgular. Keleş'in ifadesiyle koruma; *"tarihi ve tasarım değerleri yüksek olan yapıtların, anıtların ve doğal güzelliklerin, kentte bugün yaşamakta olanlar gibi, gelecek kuşakların yararlanabilmesi için her türlü yıkıcı, saldırgan ve dokuncalı eylemler karşısında güvence altına alınmasını savunur"* (2021: 88). Bu doğrultuda Eyüp'te yer alan mimari eserlerin bir kısmı orijinal işlevlerini sürdürmekteyken bir kısmı da farklı işlevlerle kullanılmakta ve bu şekilde varlığını muhafaza etmektedir. Çağdaş yaşama bozulmadan uyarlanan, geleneksel ve görsel değer taşıyan yapılar merkezi yönetim, yerel yönetim, üniversiteler ve STK'lar arasındaki koordinasyon ve iş birliğiyle korumayı ortak iş ve sorumluluk alanı hâline getirir. (Paydaşlar için bkz. Şekil 4)

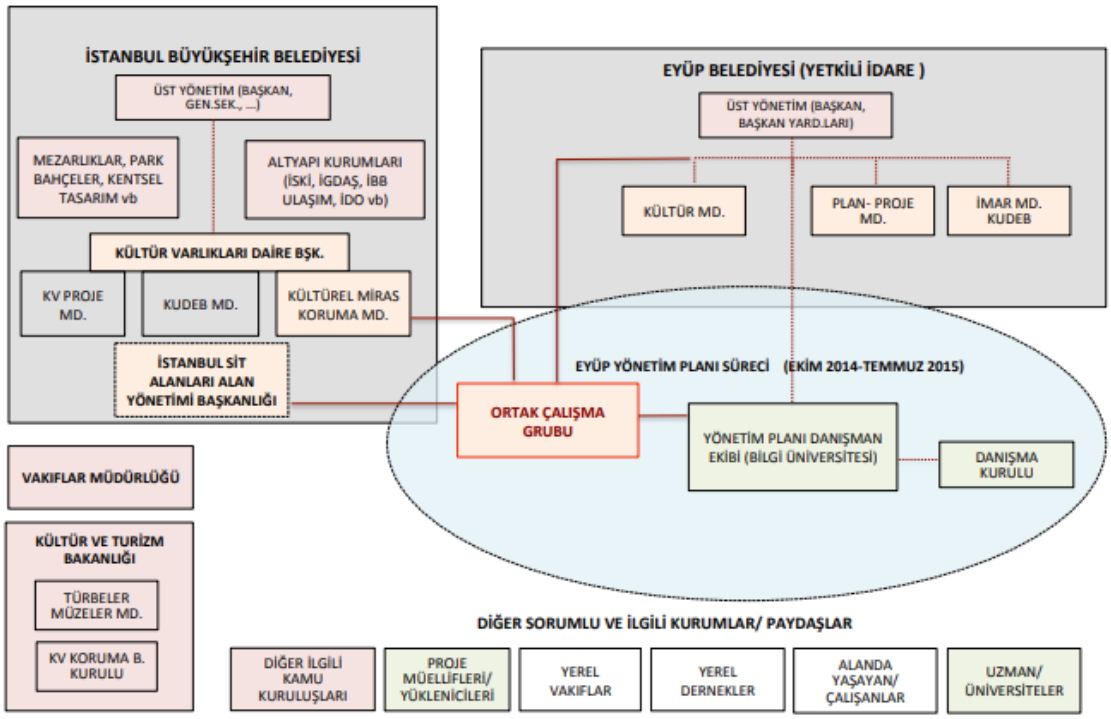

Şekil 4. Eyüp Yönetim Planı Sürecinde Mevcut Paydaşlar

Kaynak: Eyüp Kentsel Sit Alanı Tarihi Merkez Yönetim Planı Çalışması Stratejik Eylem Planı, 2015: 58.

Doğal ve fonksiyonel yerleşimin ağırlıkta olduğu Eyüp tarihi merkez ve çevresindeki yapı toplulukları geleneksel şehirciliğin tipik temsilidir. Koruma faaliyetlerinin el değmez, dondurulmuş bir kavrayıştan uzakta, eserleri yaşamın içine dâhil ederek yürütülmesi, korunacak değerin özgün niteliklerine, kültürel değerine göre uygulama faaliyetlerinin sürdürülmesi etkin ve bütüncül korumanın etkili yoludur. Yerin karakteristik değeri gerek yapı ölçeğinde gerekse mekân ölçeğinde korumayı zorunlu kılmakta, yaşamın içinde koruma, mekân kullanıcılarının katılımıyla etkisini arttırmakta ve toplum için, toplum yararına kültürel miras kavrayışı bu yolla benimsenmektedir.

Yerin yoğun ziyaretçi kitlesinin olması risk ve potansiyeller odağında etkin koruma politikalarını ihtiyaç hâline getirir. Bu kapsamda kültür varlıklarının korunmasına ilişkin temel sorunlar; *"kültür politikasının olmayışı, sürdürülebilir kent düşüncesinin ve sürdürülebilir pratiklerin olmayışı, teorik ve pratik alanın ayrışımı, yönetim sorunları, mali kaynak sorunu, insan kaynağı sorunu, kültürel miras farkındalığının olmayışı, belgeleme ve arşiv oluşturmadaki kısıtlar, bürokrasi sorunu, korumaya yaklaşım geliştirme ve değer biçme sorunlarıdır"* (Can, 2014). Mevcut çalışmayla kültür varlıklarını koruma politikalarını geliştirmek için katkı sunulmakta, Eyüp'ün korunması gerekli alanlarının çeşitliliği ifade edilmektedir. "Yaşama alışkanlıkları, gelenekler, sosyo- ekonomik koşullar, iklimsel özellikler gibi bireyin ve dolayısıyla toplumun yaşam biçimine yön veren birçok etken fiziksel çevrenin düzenlenmesine yansır" (Tapan, 1998b: 199). Kültür varlıklarının bütünsellik çerçevesinde kurul kararları odağında ele alınması toplumun somut olmayan değerler dizgesini de ifade eden işlevselliğe sahiptir. Korumanın temelini oluşturan kültür varlıklarının nesnel biçimde analizi ve belgelenmesi koruma eyleminin temelini oluşturur ve koruma politikalarının oluşturulmasına yön verir.

4.5. Eyüp Tarihi Değer Analizi: Sit Alanları

İstanbul'un manevi merkezlerinden olan Eyüp fetih öncesi ve sonrası yapıları ile Hristiyan ve Müslüman kimliğini temsil eder. Şehrin ilk sur dışı yerleşmesi olan Eyüp çeşitli imar faaliyetleriyle sosyal, kültürel, ticari, dini yapıların inşasıyla yaşayan bir alandır. (Eyüp'ün kültürel değerleri için bkz. Harita 17) Tarihsel bağlamda devlet ricalinin verdiği anlam toplumsal zeminde de karşılık bulmuş ve yer zamanla halkın dini ziyaretgâhı olmuştur. Bu doğrultuda semtte inşa edilen cami ve mescitler, tekkeler, medreseler, karakollar, imaretler, hamamlar, türbeler, fabrika yapıları, konut alanları vd. toplumla dini, ilmi, ticari vb. ilişkilerin inşa edilmesini sağlamıştır. Mevcut çalışmada semtte bulunan kültür varlığı yoğunluğuna istinaden cami, mescit, kilise, tekke, imaret ve fabrika yapılarının korunması hususunda yetkili kurumların aldığı kararlar kültürel hafıza, sürdürülebilir koruma politikaları, yerin ruhu ve otantiklik kavramları odağında incelenmiş ve böylelikle bu seçkin yer nasıl korunmuştur sorusuna cevap aranmıştır.

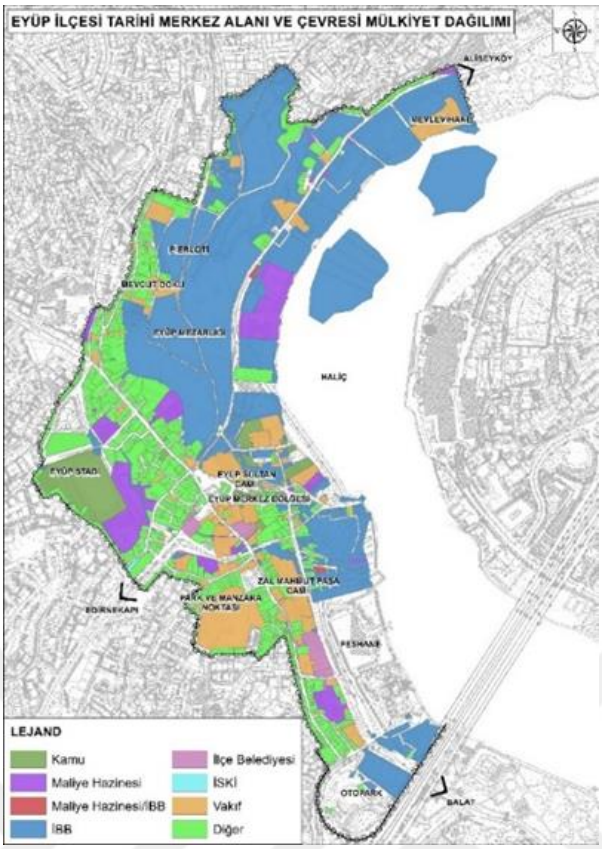

Harita 16. Eyüp'te Tarihi Merkez ve Çevresi Mülkiyet Dağılımı (EYSAM Arşivi)

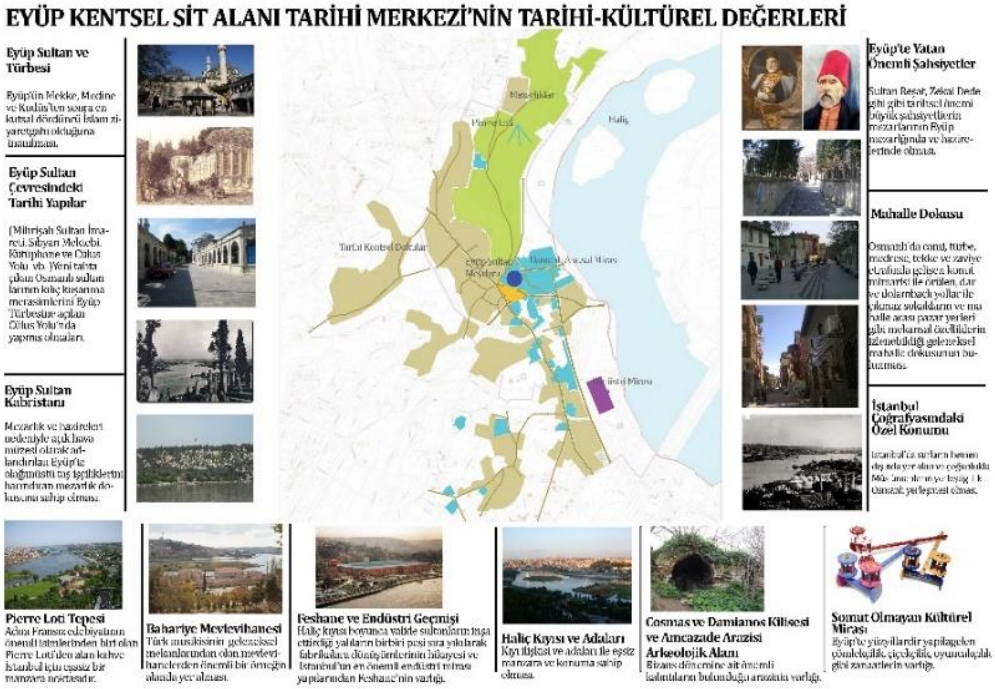

Harita 17. Eyüp'ün Kültürel Değerleri (EYSAM Arşivi)

Tescilli eserleri amaçları doğrultusunda kullanmak, işlevine uygun kullanmak yahut en yakın işleve dönüştürmek toplumsal ihtiyaçların da karşılanmasını sağlar. Eyüp'ün sahip olduğu tarihi ve kültürel mirası korumak amacıyla Eyüp Sultan Külliyesi ve yakın çevresi, Nişanca Mahallesi, tarihî Eyüp Sultan Mezarlığı, Eyüp Merkez Mahallesi, Defterdar Mahallesi ve Düğmeciler Mahallesi'nin bir kısmını kapsayan alan 15.01.1977 tarihli ve 9591 sayılı kararla GEEAYK tarafından Kentsel Sit Alanı ilan edilmiştir. Süreç içerisinde Kentsel Sit sınırında kalan sanayi, gecekondu vb. niteliğindeki yapıların yoğun olduğu kısımlar kentsel sit sınırları dışına çıkarılmış, 16.11.1989 tarihli, İstanbul III Numaralı KTVKK tarafından alınan 1509 sayılı kararla bu durumun yasal dayanağı oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra Eyüp'te 2018 senesi itibariyle İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin, Eyüp Sultan Belediyesi'nin, Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü'nün, İstanbul Valiliği'nin ve Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın devam eden çeşitli projeleri bulunmaktadır"[18] (Mülkiyet dağılımı için bkz. Harita 16)

Eyüp'te yer alan kültür varlıklarına yönelik yetki sahibi Koruma Kurulu ve kurul işleyişine dair verilerin ardından gelecek bölümde kurul kararları, karar odakları, karar uygulamaları aktarılacaktır. Tescilli eserlere dair karar alıcı kurumlar; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK), İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu ve Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'dur. Bu kapsamda kültür varlıklarını koruma sorunlarına ve karar odaklarına bütüncül yaklaşmak adına tüm kurul kararlarına yer verilmiştir.

Anıtlara dair oluşturulan künyelerdeki kavramlar yasa ve yönetmelikler kapsamında açıklanmaktadır.[19] Bu bağlamda her yapıya onu tanımlayıcı bilgiler eklenmiş, eserlere dair kurul kararları verilmeden önce yapıları tanıtıcı künyeler aktarılmıştır.

[18] Proje başlıkları için bkz. https://eysam.org/eyupsultan-tarihi-kent-merkezinde-planlanan-proje-adimlari/
Mevcut sitede projeler liste hâlinde yer almaktadır.

[19] Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik kapsamında; Kentsel Sit: Mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan ve bir arada bulunmaları ve bir bütün olarak o yerleşmenin ait oldukları dönemin yaşam biçimini gelecek nesillere aktarmaları sebebiyle teker teker taşıdıkları kıymetten daha fazla kıymeti olan, kültürel ve tabii çevre elemanlarının (yapılar, bahçeler, bitki örtüleri, yerleşim dokuları, duvarlar, sokak ve meydanlar, v.b.) birlikte bulundukları alanları ifade eder.
Yönetmeliğe göre sit tanımlaması ve derece tespiti 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 3. maddesinde tanımlanan ve 6. maddesinde açıklanan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 7. maddesine göre bu yönetmelikte belirtilen usuller, esaslar ve kıstaslar doğrultusunda, oluşturulacak bir ekip tarafından, teknik bir çalışma ile değerlendirilerek belgelendirilmesini, koruma amaçlı imar planı müellifi, üniversiteler ya da bilimsel araştırma yapan uzmanlarca veya ilgili meslek odası gibi konu ile doğrudan ilgili kişi, kurum ve kuruluşlarca bu yönetmeliğe göre hazırlanarak Bakanlık ilgili birimlerine iletilen çalışmaların Bakanlık ilgili birim elemanlarınca yerinde kontrol edilmesini ifade eder. Tescil ise Bakanlıkça tespiti yapılan taşınmaz kültür varlıkları ile sitlerin korunması gerekli olanlarının, koruma bölge kurulu kararıyla belirlenmesidir. Sit alanlarının derecelendirilmesine yönelik kriterler için ise bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=15958&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 20.07.2024)

4.5.1. Cami ve Mescitler

Harita 18'de Eyüp'te bulunan tescilli cami ve mescit yapıları güncel konumlarıyla aktarılmıştır. Bu yolla eserlerin tarihi merkez ve çevresinde yoğunluk taşıdığı görülmektedir. Eserlerin ada ve parsel verilerinin değişimi, mahalle ve sokak isimlerinin değişimi ve yapıların birden fazla adla literatürde yer alması durumlarından hareketle söz konusu harita dijital kültürel miras kavrayışını desteklemekte ve eserlerin güncel konumlarıyla bütüncül biçimde görülmesini sağlamaktadır.

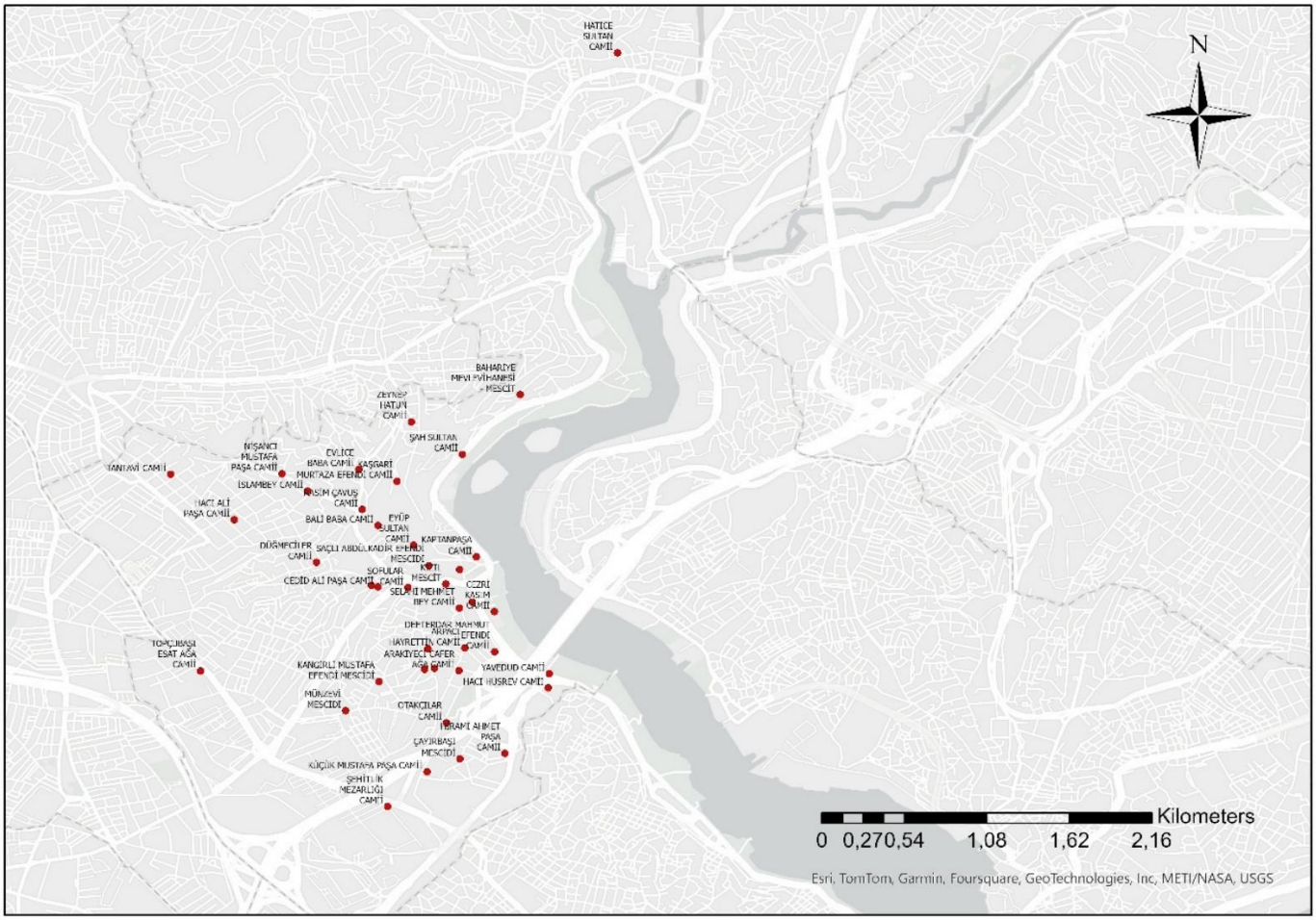

Harita 18. Eyüp'te Bulunan Tescilli Cami ve Mescit Yapıları

1. KAŞGARİ MURTAZA EFENDİ CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar nosu 9591, tescil derecesi I

Koruma Grubu: Grup karar no: 661

İnşa Dönemi- Mimarı: Osmanlı dönemi, 1745 (H. 1158), yaptıran; Şeyh Yekçeşm El-Hac Mürteza Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.931834282615327 Latitude (Y)- 41.05202767849296

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Yapı Eyüp Merkez Mahallesi'nde, Piyer Loti Caddesi, no 2, ada 35, parsel 2'de yer alır. Farklı isimlerle bilinen yapının diğer isimleri; Kaşgari Tekkesi Cami, Mürteza Efendi Tekkesi ve Kaşgari Şeyh Nidai Abdullah Efendi Tekkesi'dir. "Yapı Eyüp'ten, Piyer Loti Kahvesi'ne giden İdris Köşkü Caddesi ile Hüsam Efendi Sokağı arasında olup her iki yola açılan avlu kapıları vardır" (Haskan, 1996: 65). (Fotoğraf 38) Yapının banisi; "Tophane nazırı ve Tersane Emini Yekçeşim Murtaza Efendi'dir. Cami ahşap olup minaresi kargirdir. 1745 senesinde yapılmıştır. Zaviyenin beş odası vardır. Türbede Kaşgeri Efendi ve mensupları medfundur" (Öz, 1997: 108). Ayvansarayi'nin aktardığı üzere; "Tekke'yi yaptıran Murteza Efendi, 1747'de ölmüş ve bu zaviye içine, kafesi sarıkla gömülmüştür. Cami'in minberi, avlusunda şadırvanı ve şeyhlere özel evi vardır" (1987: 109). (Fotoğraf 40- 41)

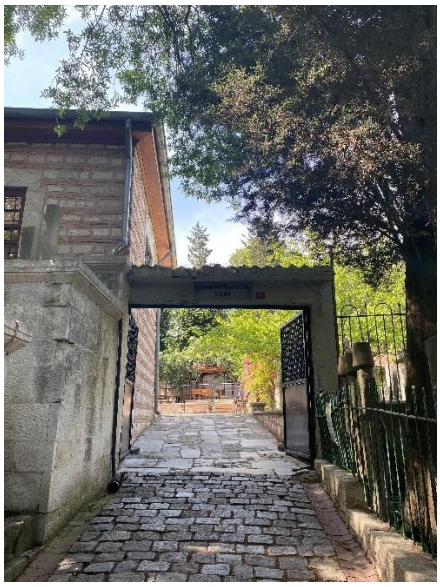

Fotoğraf 38-39. Kaşgari Murtaza Efendi Camii Girişi ve Ana Yapı (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 40-41. Camii ve Şadırvan (M. Bali, 2024)

Haskan, tamamen ahşap olan yapıya dair şu bilgileri aktarır; "Caminin kitabesi yoktur. Önünde şimdi meşruta olan şeyh evi bulunur. Hüsam Efendi Sokağı tarafındaki avlu kapısının üzerinde bir mısralı ve Nakşibendi sikke kabartmalı şu yazı vardır: "Tarikat-i aliyyei Nakşibendiyye'den Kaşgari Dergâh-ı Şerifi" (1996: 67). Cami, hazire, türbe, kuyu, çeşme ve şadırvandan oluşan yapı çokgen planlıdır, kurul karar arşivinde yapıya dair herhangi bir karara rastlanmamakla birlikte yapının onarım geçirdiği bilinmektedir.

2. HATİCE SULTAN CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.04.1998, tescil derecesi belirsiz eski eser

Koruma Grubu: Tescil karar no: 9897, grup karar no belirsizdir

İnşa Dönemi- Mimarı: Osmanlı dönemi eseridir, yapım tarihi bilinmemektedir. Yapan; Eskizağarlı-Mehmed Sadık, yaptıran; Hibetullah Hatun'dur.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.947196301139147 Latitude (Y) 41.07784415197692

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Alibeyköy Mescidi olarak da bilinen yapı Alibeyköy Mahallesi, Atatürk Caddesi, ada 24, parsel 2'de yer alır. Fotoğraf 42- 43'te görüldüğü üzere dikdörtgen planlı ve kiremit çatılı olan yapıya dair herhangi bir kurul kararı bulunmamaktadır.

Fotoğraf 42-43. Hatice Sultan Camii (EYSAM Arşivi)

3.HACI MUSTAFA AĞA- GÖKTÜRK MERKEZ CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 02.03.1989, tescil derecesi I

Koruma Grubu: Tescil karar no: 1017

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik dönem eseridir. Yapım tarihi: 1605

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.89085127699814 Latitude (Y) 41.179124521904654

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Dar'üs-Sa'âde Ağası Mustafa Camii, Göktürk Köyü Camii olarak da bilinir. Göktürk Mahallesi, Cami Sokak'ta, ada 126, parsel 2'de yer alır. Dikdörtgen planlı yapı zemin ve kadınlar mahfilinden oluşur, şadırvanı ve haziresi vardır. "Mabet, üç sıra tuğla hatıllı olarak muntazam kesmetaştan yapılmış olup sağır kubbesi sekiz yüzlü bir kasnağa oturtulmuştur. Sağdaki minaresi de aynı tarzdır. Minberi ahşap, mihrabı niştir. Son cemaat yerinin ön kısmı yeniden yapılmıştır. İki yanı eskidir. Alt üst pencerelerden ışık alır" (Haskan, 1996: 39). (Fotoğraf 44)

Fotoğraf 44. Hacı Mustafa Ağa/ Göktürk Merkez Camii (EYSAM Arşivi)

Yapıya dair kararlar kronolojik olarak şöyledir:

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 03.05.1995 toplantı ve karar tarihli, 6675 nolu kararına göre; "…dış görünümünü ve bünyesini bozan, usulsüz olarak yapılmış olan ilave inşaatın kaldırılmasına, yapanlar ve yaptıranlar hakkında tarihi eseri bozduklarından dolayı yasal kovuşturma açılmasına, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün…kararı doğrultusunda eklerden arındırılması için hazırlanacak restorasyon projesinin ve rölövesinin İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından Kurula iletilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KVKK 26.08.2014 toplantı ve karar tarihli, 2501 nolu kararına göre; "…cami ve…tescilli çeşmeye ilişkin kurul kararları yerine getirilerek yapıların rölöve, restitüsyon, restorasyon projelerinin kurula getirilmesine…çeşmenin koruma grubunun II olarak belirlenmesine, çeşmenin nasıl ve ne şekilde yenilendiğine ilişkin belediyesinden bilgi ve belge istenmesine, 2 parselde ilave yapılanma olmayacağına karar verilmiştir."

15.06.2015 toplantı ve karar tarihli, 3494 karar nolu, İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararına göre; "…kamu ve vakıf mülkiyetindeki alana ilişkin meydan ve dini tesis alanına alınmasına ilişkin 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan değişiklik teklifinin Kurula değerlendirilmesinin istendiği…belirtilen ölçekli plan değişikliğinin yapılması için plan değişiklik teklifinin ayrıntılı değerlendirilmesi amacıyla kurul tarafından yerinde inceleme yapılmasına karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 26.08.2015 toplantı ve karar tarihli, 3678 nolu kararına göre; "…sunulan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan değişiklik teklifini içeren plan paftası incelenmiş ve 126 Ada, 2 Parselin Cami Alanı'na, 1291 Parsel ile 126 Ada, 1 Parselin Meydan Alanı'na alınmasına, 25.06.2015 tarihinde kurulca yerinde gerçekleşen inceleme esnasında Belediyesince sunulan plan paftaları doğrultusunda Göktürk Caddesi'nin devamlılığını sağlayacak şekilde meri planda bulunan yolun meydanın altından geçirilmesine ilişkin plan değişiklik teklifinin uygun olduğuna karar verilmiştir."

20.04.2017 toplantı ve karar tarihli, 2437 karar nolu İstanbul I Numaralı KVKK kararına göre; "…üç parseli kapsayan alanın Dini Tesis ve Belediye Hizmet Alanı'na alınmasına ilişkin hazırlanan 1/ 5000 ölçekli Nazım ve 1/ 1000 ölçekli Uygulama imar plan tadilat teklifleri iletilen İBB Başkanlığı İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Planlama Müdürlüğü'nün…yazısı okunmuş ve 34.19.812 nolu işlem dosyası incelenmiş, 126 Ada 1 ve 2 Parsel ile 1291 Parsele ilişkin kurul üyelerince yerinde inceleme yapılmasına karar verilmiştir."

4. DÜĞMECİLER CAMİİ (DÖKMECİLER CAMİİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar no 9591, tescil derecesi belirsiz eski eser

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. Yapım tarihi: 1589, Mimar Sinan eseri, yaptıran; Dökmecizade Mehmed Bakır Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.927096826795275 Latitude (Y) 41.04726448171509

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Düğmecibaşı Mescidi, Dökmeciler Mescidi isimleriyle de bilinir. Düğmeciler Mahallesi, Düğmeciler Caddesi, no 26, 195 ada, 23 parselde yer alır. *"Dökmecizade Mehmed Bakır Efendi yaptırmıştır. Kendisi de bu mescidde gömülüdür. Mescidin vakfının soyundan Hüseyin Şah Efendi mütevellisidir. Sultan II. Mahmud Han'ın hareminde bulunan üçüncü haznedar hayır sahibi Lalezar Kalfa'nın himmetleri ile ve bu satırların yazarı aciz kulun etkisiyle önce şadırvanın yolları onarılarak suyu getirilmiştir. Cami'de yenilenip yeni hasır döşenmiştir (1238/ 1726)"* (Ayvansarayi, 1987: 112). (İç görünüm için Fotoğraf 47-48)

Öz'ün aktardığı üzere yapı; "XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmıştır. Mabet kesme taştan olup çatısı ahşaptır. Minaresi sağındadır. (Fotoğraf 45-46) 1895 yılında zelzeleden müteessir olduğundan, Emine ve Fatma Hanımlar tamir ettirmişlerdir" (1997: 49). Haskan, yapının yanlışlıkla Düğmeciler Camii ismini aldığını ifade eder ve şöyle der; "Semt ve mabet ismini, İstanbul'un fethinde bulunup büyük topun dökümünde bulunan dökümcübaşı ve maiyetinin ölümlerinden sonra buraya gömülmesiyle almıştır. Kabirleri, Düğmeciler Caddesi ile Ümmi Sinan Sokağı'nın birleştiği yerdedir" (1996: 45).

Fotoğraf 45-46. Düğmeciler Camii (M. Bali, 2024)

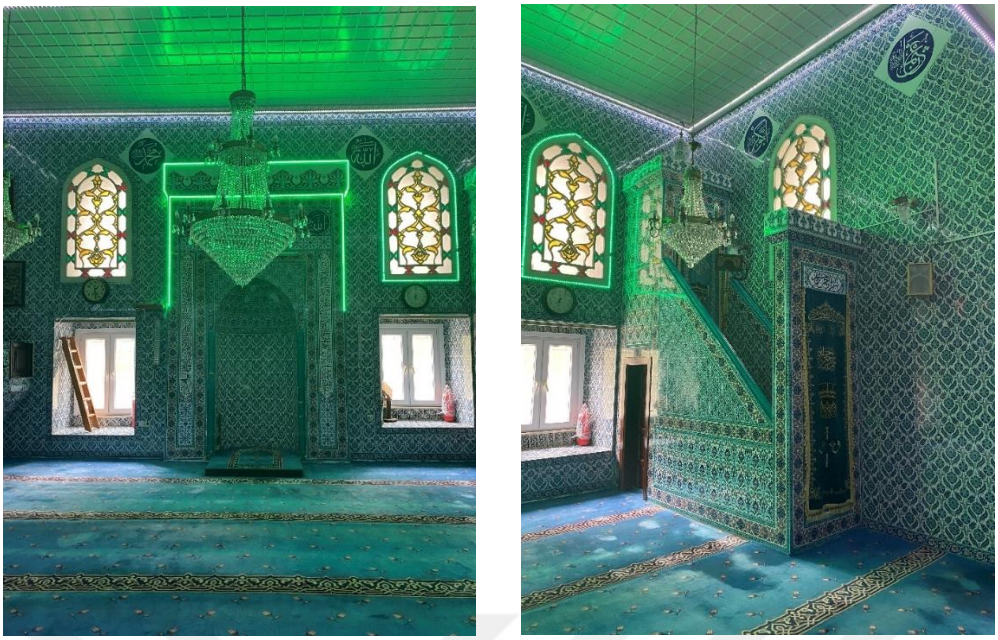

Fotoğraf 47-48. Düğmeciler Camii İç Detay (M. Bali, 2024)

Yapıya dair kararlar şöyledir:

GEEAYK 27.9.1958 toplantı ve karar tarihli, 995 nolu kararına göre; "…mevcut alandaki mezarların Kurulumuzun 16.2.1958 tarih ve 894 sayılı kararına göre en yakın mezarlığa nakli şartıyla diğer bina kalıntılarının kaldırılmasında mahzur olmadığına ekseriyetle karar verilmiştir."

GEEAYK 13.11.1970 toplantı ve karar tarihli, 5614 nolu karara göre; "…Düğmeciler Camii ve haziresine bitişik bulunan…parselde eski esere mesafe bırakıldığı takdirde yer kalmayacağı anlaşıldığından inşaata müsaade edilmesi uygun görülmediğine karar verilmiştir."

GEEAYK 18.11.1972 toplantı ve karar tarihli, 6770 nolu kararına göre; "… 22- 23 parsellerde bulunan Düğmeciler Camii'nden dolayı, 22 parsel hududuna 3 metreden fazla yaklaşmamak şartıyla çekme katsız 6.50 m. irtifalı inşaat yapılmasında sakınca bulunmadığına karar verilmiştir." (Bkz. Şekil 5)

Şekil 5. Düğmeciler Camii ve Çevresi Yapılanma Planı

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/news/dugmecilere-kuran-kursu-yapiliyor/16149

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 1.7.1992 toplantı ve karar tarihli, 3840 nolu kararına göre; "…Düğmeciler Camii'nin cephelerinin mozaik ile kaplanmasının kesinlikle doğru olmadığına, izinsiz olarak yapılan kaplamaların derhâl sökülmesine, arşivde bulunan eski fotoğraflardan yararlanılarak söz konusu Camii'nin cephesinin özgün duruma getirilmesine, izinsiz uygulamayı yapan ve yaptıranlar hakkında yasal kovuşturma açılmasına…gerekli önlemlerin alınmasına karar verilmiştir"

5. KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar no 9591, tescil derecesi belirsiz eski eser

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. Yapım tarihi: 1753 (H. 1166), Yaptıran; Sadrazam Mustafa Paşa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.933612884656004 Latitude (Y) 41.03491095720736

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Maktül Mustafa Paşa Camii olarak da bilinir. Defterdar Mahallesi, Otakçıbaşı Caddesi, ada 121, parsel 1'de yer alır. Hadikatü'l Cevami'de Mustafa Paşa Tekkkesi Camii olarak kayıt altına alınan yapıya dair şu bilgiler vardır; *"Otakçılar yakınında olup Mustafa Paşa yaptırmıştır. Şadırvan ve etrafındaki hücreler, mutfak ve zaviyeye gereken diğer şeyler ve şeyh evi vardır. Adı geçen tekkenin yeri, aslında Haşimi'nin kardeşi Ali Efendi'nin bahçesi olup Mustafa Paşa satın aldıktan sonra orada bir camii ve Nakşibendi tarikatı dervişlerine ait olmak şartıyla büyük bir tekke yapılması için 7 Cemaziyelevvel 1166/ 12 Mart 1753'te temelini kazdırmıştır. Mustafa Paşa, yangınlar sebebiyle yakılmış olan bazı mescidlerin yeniden yaptırılmasına çaba harcamıştır."* (1987: 134). Haskan ise yapıya dair şu verileri aktarır;

"Kare planlı mabet, bir sıra kesmetaş, iki sıra tuğladan yapılmıştır. Alt üst pencerelidir. Dışa taşmalı mihrabı beş yüzlüdür. Üzeri yarım kubbeyle örtülmüştür. Köşe tramplarından mabedin kubbeli olduğu anlaşılmaktadır. 1894'teki depremde kubbesi çökmüş, mabet harap olmuş ve bir daha da yapılmamıştır. Önündeki kubbeli ve sütunlu son cemaat yerinden de eser yoktur" (1996: 71).

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun, 17.7.1987 tarihli, 3745 nolu kararına göre; "…yapının haziresiyle birlikte yeniden ihyasını öngören restorasyon projesinin prensip olarak uygun olduğuna ancak detaylar konusunda kurulla istişarede bulunulmasına karar verilmiştir." (Hazire kısmı için bkz. fotoğraf 49-50)

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun, 11.3.1992 tarihli, 3533 nolu kararına göre; "yapıya ait önerilen taş minare projesinin uygun olduğuna ancak mevcut minarenin kaide ve küp kısmının minare simidine

kadar belge olarak aynen korunmasına, uygulamanın kaliteli yonu taşı kullanılarak yapılmasına karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 30.12.1992 tarihli, 4309 nolu kararına göre; "Maktul Mustafa Paşa Camiisi'nin restorasyonu konusunda 17.7.1987 gün ve 3745 sayılı karar ve yeni yapılan araştırmalar ışığında yapının mevcut durumuna ilişkin rapor ve röleveleri ile yapı üzerinde mevcut kubbe kasnağına geçici tuğla tromplar belge olarak mevcut olduğundan yapının kagir kubbe esaslarına göre restorasyon projesinin Vakıflar Genel Müdürlüğünce yaptırılmasına, projenin mimari, inşaat, tezyinat, aydınlatma, tesisat gibi unsurların bağımsız ve çakıştırılmış olarak imalat pozisyon numaralarına da bağlanarak düzenlenmesine, 1935 yılı fotoğraflarında belirtilen ahşap çatılı ve ahşap kubbeli imalatın 19. yy. ilavesi olarak dökümanlarda belge olarak muhafazasına, inşaatın durdurulmasına, kurulca istenen belge ve dökümanlar ve projesi onaylandıktan sonra restorasyona devam edilmesine karar verilmiştir."

Fotoğraf 49-50. Maktül Mustafa Paşa Camii (EYSAM Arşivi)

6. HACI HÜSREV CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar no 9591, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseri, 17. yüzyıl, yaptıran; El-Hac Hüsrev

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.940732497959058 Latitude (Y) 41.03986607898077

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Kamu

Ümmi-Han Hatun Mescidi ve Yeni Mahalle Mescidi olarak da bilinir. Defterdar Mahallesi, Savaklar Caddesi, no 10, 90 ada, 21 parselde yer alır. *"Mabet, Eğrikapı dışında ve bu kapıyla Ya Vedud Türbesi arasında, Yeni Mahalle Sokağı ile Hacı Hüsrev Camii Sokağı'nın birleşiği yerde, Hacı Hüsrev Sokağı'nın sağ köşesindedir. Haliç Köprüsü ve çevre yolunun yapımı sırasında, birkaç sokak hariç, bütün bu semt, Abdülvedud Mahallesi, Tokmak tepe ve mezarlıkları ile beraber ortadan kalkmıştır. Bu arada, derin bir çukurda kalmış olan, Hacı Hüsrev Camii kimse tarafından iskân edilmemesi için çatısı ve minaresi yıktırılmıştır"* (Haskan, 1996: 90). (Bkz. Fotoğraf 51-52)

Fotoğraf 51- 52. Hacı Hüsrev Camii (EYSAM Arşivi)

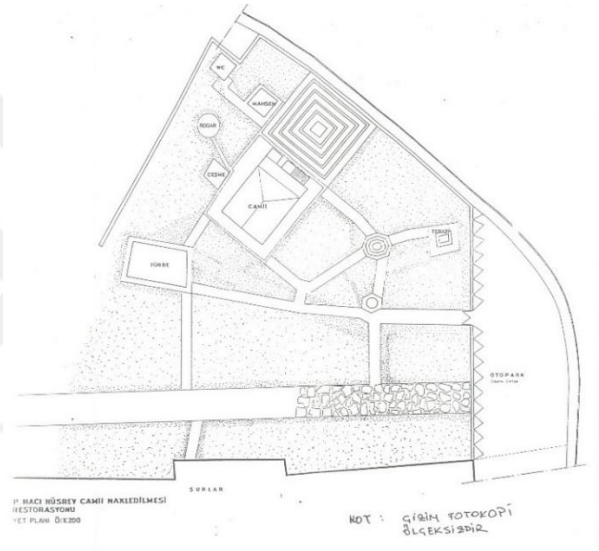

Şekil 6. Hacı Hüsrev Camii Planı (EYSAM Arşivi)

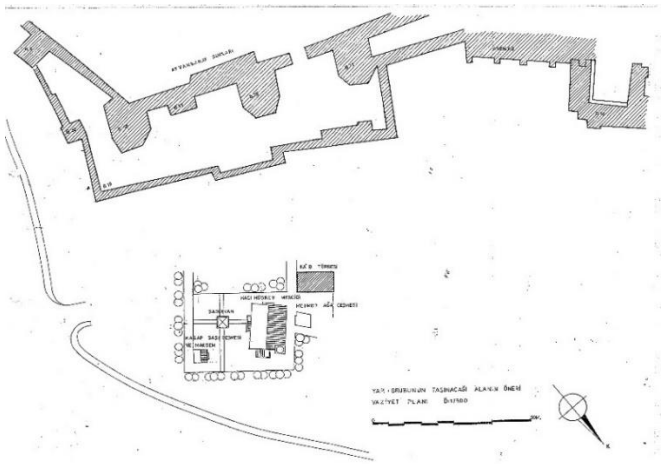

Şekil 7. Hacı Hüsrev Camii Vaziyet Planı (EYSAM Arşivi)

Fotoğraf 53. Hacı Hüsrev Camii Restorasyon Süreci (EYSAM Arşivi)

Yapıya dair kararlar şöyledir;

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 6.12.1995 tarihli, 7300 nolu kararına göre; "Karayolları Genel Müdürlüğü, 17. Bölge Müdürlüğü tarafından, Haliç Köprüsünün genişletilmesi, Halıcıoğlu ve Ayvansaray semtlerindeki mevcut çevre yolu kavşaklarında değişiklik yapılmasıyla ilgili çalışmalar sırasında sur dibine toprak döküldüğüne ve surların tahrip edildiğine ilişkin Eyüp Kaymakamlığı Yazı İşleri Müdürlüğü'nün…yazıları, Hacı Hüsrev Camii, çeşme ve su terazisinin, Haliç Köprüsünün genişletilmesi çalışmaları sırasında tahrip edilmelerini engellemek için taşınmalarını isteyen Eyüp İlçesi Belediye Başkanlığı'nın…yazıları okunmuş ve Kurulca…köprünün genişletilmesi uygun bulunmamış olduğundan, çukurda kalmış olan…Hacı Hüsrev Camii, çeşme ve su terazisinden oluşan korunması gerekli eski eser topluluğunun yerinde aynen korunması için gerekli tedbirlerin alınmasına, sur dibinin şantiye alanı olarak kullanılamayacağına, Kurul izni olmadan yapılan uygulamalar hakkında yapan ve yaptıranlar hakkında yasal kovuşturma açılmasına karar verilmiştir." (Bkz. Fotoğraf 53)

7. YAVEDUD CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 24.03.1962, 1808 tescil karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Geç Osmanlı dönemi eseridir. 1804-1805, mimar bilinmiyor

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.940701440286908 Latitude (Y) 41.04072120967692

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Abdülvedut Camii, Vedut Camii, Hatice Sultan Camii olarak da bilinir. Defterdar Mahallesi, Yavedut Caddesi, no 5, ada 496, parsel 17'de yer alır. *"İlk banisi, Şeyh Abdülvedut'tur. Fatih devrinde yapılan bu mabedi IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan tecdit ettirmiş, 1738'de minber konmuş, 1804'te tekrar tamir görmüştür. Fevkani, kargir duvarlı, ahşap çatılı ve tuğla minarelidir. Mescidin karşısında 1455'te*

vefat eden Şeyh Abdülvedut'un türbesi bulunmaktadır" (Öz, 1997: 124). Haskan yapıya dair şu bilgileri verir; "1974'te Haliç Köprüsü'nün yapımı sırasında yollar yükseltildiğinden bodrum katı ve dış kapısı çukurda kalmıştır. Mabedin etrafında hiç ev kalmadığından, cemaat gelemez olmuş ve bu yüzden Temmuz 1990'da kapanmıştır" (1996: 80). (Bkz. Fotoğraf 54-55) Ayvansarayi yapının tarihçesini şöyle aktarır; *"Şeyh Abdülvedud yaptırmıştır. Buhara erenleriyle İstanbul kuşatmasında bulunmuştur. Fetihten sonra Ayasofya'da bulunurken, sonradan Ayvansaray dışında bir mescid ve zaviye yaptırmıştır. Ölünce Fatih'in emriyle zaviyesi yakınında gömülmüştür (860/ 1556). Gömüldüğü yer Tokmak Tepe diye tanınır. Bu mescid zamanla yıkılmış, vakfı dağılmış olduğundan IV. Mehmed'in kızlarından Hatice Sultan sahil sarayları karşısında yeniden fevkani bir okul ile çeşme ve sebil, okulun altında olan, Muhammed Ensari hazretlerine bir türbe yaptırdığı sırada, mescidi de yeniden yaptırıp diriltmiştir. Bu sebeple ona Sultan Camii denmiştir"* (1987: 130). Yapıyla ilgili kurul kararı bulunmamaktadır.

Fotoğraf 54-55. Ya Vedud Camii (EYSAM Arşivi)

8. OTAKÇILAR CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 tescil kararlı, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. Yapım tarihi: 1453, Yaptıran; Fethi Çelebi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93474653490038 Latitude (Y) 41.03781303730548

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Fethi Çelebi Camii veya Gazanfer Ağa Camii isimleriyle de bilinir. Defterdar Mahallesi, Fethiçelebi Caddesi, no 1, ada 112, parsel 22'de yer alır. "*Mabet yığma taştan yapılmış olup çatısı ve minberi ahşaptır. Sağdaki minaresinin küpü üç sıra tuğla, bir sıra taştan, gövdesi beş sıra tuğla bir sıra kesme taştan inşa olunmuştur. Şerefesinin etrafı kesmetaş olup külahı kurşun kaplıdır. Minare tarafında ve* son

cemaat yerinin yan cephesinde iki adet ahşap kuş evi 1989'te yok edilmiştir. Mabet bu tarihte restore edilmiştir" (Haskan, 1996: 75). (Bkz. Fotoğraf 56-57)

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Otakçılar'a dair şöyle der: *"Fatih Sultan Mehmed Han devrinde Rumeli tarafına gidileceği zaman bütün çadırcılar Osmanlı otağlarını burada kurdukları için Otakçılar derler. Havası ve suyu tatlı, cennet bahçeli iki bini aşkın köşkler ve başka evler vardır. Eyüp mollalığı ve başka hâkim hükmündedir. Burada 4 cami, 17 mescit, 6 tekke vardır…"* (2021: 490).

Ayvansarayi yapıya dair şu bilgileri aktarır; "Fethi Çelebi diye tanınan Fethullah Efendi yaptırmıştır. Kendisi burada gömülüdür. Zamanla mescit ve vakfı ortadan kalktığı için Babü's-saâde Ağası Gazanfer Ağa yeniden yaptırıp vakfına işlerlik kazandırmıştır. Yapının yanındaki sebilde Hikemi'nin belirttiği 1008/ 1599-1600 tarihi vardır" (1987: 130-133). Yapıya dair herhangi bir karara rastlanmamıştır.

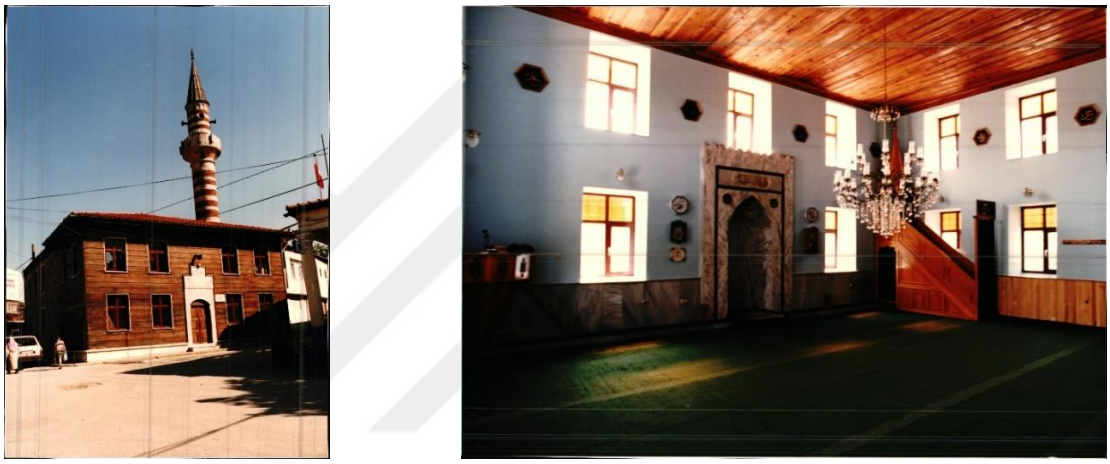

Fotoğraf 56-57. Otakçılar Camii (EYSAM Arşivi)

9. ARAKİYECİ CAFER AĞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi I olan, eski eserdir.

Koruma Grubu: I (07.01.2009- 2308 sayılı kurul kararı)

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı Dönemi eseridir. Arakiyyeci Cafer Çelebi tarafından yaptırılmıştır. 1534-1535 tarihinde inşa edilmiştir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93525242768866 Latitude (Y)- 41.0440078047024

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişanca Mahallesi, Arakiyeci Camii Sokak, no 37, ada 121, parsel 1'de yer alır. Fotoğraf 58 ve 59'da görülen yapı Arakiyeci Camii, Takkeci Camii, Takkeciler, Takye Mescidi, Takkeci Mescidi isimleriyle de bilinir. Hadika'ya göre yapıyı; "Arakiyeci Cafer Çelebi yaptırmıştır. Kendisi mescidin yanında gömülüdür. Minberini Darü's-saâde ağası Hacı Beşir Ağa koydurmuştur" (Ayvansarayi, 1987: 128). Haskan'ın aktardığı üzere; "Yapının inşa tarih belli değildir. Büyük ihtimalle 1616'da yapılmıştır.

Mescidi minber koyarak cami yapan Hacı Beşir Ağa 1717'de Dar'üs- Sa'ade Ağası olmuş ve 1746'da vefat etmiştir" (1996: 87).

Fotoğraf 58-59. Arakiyeci Cafer Ağa Camii

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/arakiyeci-camii/936

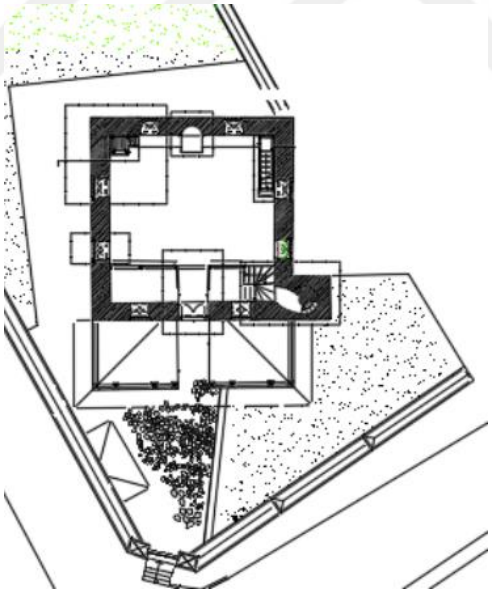

Şekil 8. Arakiyeci Camii Zemin Kat Planı (EYSAM Arşivi)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK Başkanlığı'nın 6140 nolu, 12.2.1972 tarihli kararına göre; …Arakiyeci Cami parsel hududundan, 3 metre çekme şartıyla çekme katsız 6.50 metre irtifalı inşaat yapılmasında mahzur bulunmadığına karar verilmiştir."

GEEAYK Başkanlığı'nın 6857 nolu, 13.1.1973 tarihli kararına göre; "Eyüp, 121 Ada, 47 parselin evvelce, yanında 1 parselde bulunan Arakiyeci Camii sahasından ifraz edildiğine, bu nedenle mezkur parselin 1605 sayılı kanunun ek 6. Maddesi mucibince Vakıflar idaresince istimlak edilip Cami parseli ile tevhid edilmesine…ahşap binanın dış cephe mimari ve malzemesinin aynen korunması şartıyla iç kısmında istenen değişiklik yapılabilecek…kararımızda II. Grup olarak nitelendirilen yapılardan olduğuna, mezkur evin bu şartlarla ıslah edilerek Camiye ait bir fonksiyona tahsis edilebileceğine karar verilmiştir."

GEEAYK Başkanlığı'nın 10016 karar nolu, 15.10.1977 tarihli kararına göre; "…yapılan meşruta yapısının kaldırılmasına, bu yere Arakiyeci Camii'nin görüntüsünü kapatmıyan, kentsel görünüm açısından uygun olacak bir bina projesinin Vakıflar Genel Müdürlüğünce hazırlattırılıp Kurula getirilmesi gerektiğine karar verilmiştir"

GEEAYK Başkanlığı'nın 11049 karar nolu, 10.3.1979 tarihli kararına göre; "…hazırlanan II. Grup uygulama projesinin yeterli olduğuna buna göre uygulama yapılmasında sakınca bulunmadığına karar verilmiştir."

GEEAYK Başkanlığı'nın 11101 nolu, 13.4.1979 tarihli kararına göre; "Kurulun…Bursa'da yaptığı toplantılarda, daha önce boşalan ve yerine yenisi seçilmeyen bir üyenin yokluğundan dolayı, toplantı nisabının 10 kişi olarak kabulü nedeniyle Bursa'da alınan kararların yasallığı hakkında kuşkular olduğunu belirten üyelerin mütaalaları üzerine, Bursa'da alınan tüm kararların Kurul'un nisan 1979 toplantısında gözden geçirilerek uygun olanların yasallaştırılmasına, uygun olmayanların değiştirilebileceğine karar verilmiştir. Bu bağlamda 11049 nolu karar uygun bulunmuştur."

İstanbul 1 Numaralı KTVKK'nun 6705 nolu, 24.5.1995 tarihli kararına göre; "Eyüp 121 ada, 47 parseldeki yapının yıkılabileceğine ancak söz konusu yapının GEEAYK'nun 13.1.1973 gün, 6857 sayılı kararı eki onaylı projesi doğrultusunda uygulama yapılabileceğine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 2308 nolu, 07.01.2009 tarihli kararına göre; "…Arakiyeci Cafer Ağa Camii'nin koruma grubunun 1 olarak belirlenmesine; röleve, analitik röleve, restitüsyon, restorasyon müdahale ve restorasyon projesinin uygun olduğuna, uygulamanın uzman sanat tarihçisi, restoratör, mimar vb. uzmanlar denetiminde yapılmasına; uygulama sırasında restitüsyon ve restorasyon projesinde değişiklik gerektirecek veriler ortaya çıkması durumunda uygulamanın durdurularak restitüsyon ve restorasyon projesinin revize edilerek Kurula iletilmesine; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun…ilke kararı uyarınca, uygulamanın kurul kararına uygun yapılabilmesi için uygulamanın mesleki denetim sorumluluğunun proje müellifi tarafından üstlenilmesine karar verilmiştir."

10. NAZPERVER CAMİİ TEMEL KALINTISI VE MİNARE KAİDESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi I

Koruma Grubu: 25.12.2006- 762 karar no

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. (1591-1592) Yaptıran; Nazperver Hatun

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.933467095873873- Latitude (Y)- 41.04096322788866

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nazperver Hatun Mescidi, Dede Mescidi olarak da bilinir. Nişancı Mahallesi, Nazperver Sokak, no 23, ada 129, parsel 6'da yer alır. *"Bugün yalnız kesme taştan yapılmış minaresinin kaidesi ile arsası mevcuttur. 1987 senesinde yapılmak üzere faaliyete geçilmiş, temelleri ortaya çıkarılmışsa da sonradan vazgeçilmiştir. Mescid, 1940 tarihinde çok harap durumda iken vakıfça yıktırılmıştır"* (Haskan, 1996: 41). (Bkz. Fotoğraf 60) Hadikatü'l Cevâmi'de Dede ve Dere Mescidi olarak yer bulan mescide dair şu bilgiler bulunmaktadır; "Nişancılar yakınındadır. Nazperver Hatun yaptırmıştır. Nazperver Hatun, III. Murad'ın saraylılarındandır. Yakınında olan çeşmede III. Murad devri devlet adamlarından hayır sahibi Halil Ağa'nındır. Çeşmenin tarihi 1591- 1592'dir" (1987: 126).

1940'ta tamamen yıkılan yapı Fotoğraf 61 ve 62'de görüldüğü biçimiyle 23.12.2008 tarihinde Eyüp Belediyesi tarafından yeniden yaptırılmıştır. Kurul arşivinde yapıya dair bir karara rastlanmamıştır.

Fotoğraf 60. Nazperver Camii Minare Kalıntısı

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/nazperver-camii/951

Fotoğraf 61. Nazperver Camii (EYSAM Arşivi)

Fotoğraf 62. Nazperver Camii (EYSAM Arşivi)

11. CEZRİ KASIM CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi I

Koruma Grubu: 14.03.2018 tarihli, karar no: 3258

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. 1515 (H. 921) tarihinde inşa edilmiştir. Yapan; Acem Ali, yaptıran; Kasım Paşa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.935905109480554- Latitude (Y)- 41.04480178000161

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Zal Mahmud Paşa Caddesi'nde yer alan yapı Kasım Paşa Camii olarak da bilinir. 65 ada, 25 parsel'de bulunur. *"Cezrizade ve Koca ünvanlarıyla tanınmış olan Kasım Paşa, defterdarlıkta bulunmuş ve Kanuni devrinde Dördüncü Vezir olmuştur. 1543'te vefat etmiştir. Bursa'da Emir Sultan Camii haziresinde medfundur. Cami kesme taş ve tuğladan yapılmış olup tek kubbelidir. Bazı kaynaklar Mimar Ali eseri olduğunu belirtmektedir. Fotoğraf 63'te görüldüğü üzere son cemaat yeri üç kubbelidir. İçinde 1726 tarihli Çini pano Tekfur Sarayı mamulatından olup tamirler sırasında konmuştur. Şadırvanı Hatice Sultan kethüdası Mehmet Efendi yaptırmıştır"* (Öz, 1997: 39).

Fotoğraf 63. Cezri Kasım Camii (M. Bali, 2024)

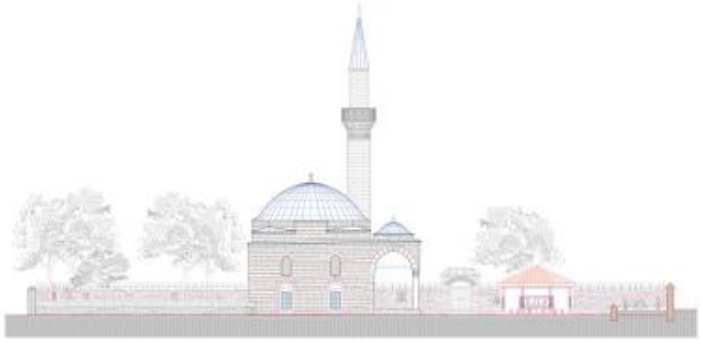

Şekil 9. Cezri Kasım Camii -Doğu Cephesi

Kaynak: https://eysam.org/eyupsultan-tarihi-kent-merkezinde-planlanan-proje-adimlari/

Haskan yapıya dair şu bilgileri aktarır;

"Mihrabın sağ tarafındaki çini panoya Kâbe resmedilmiştir. Altında, Receb 1138 (Mart 1726) tarihiyle İznikli Mehmet Oğlu Osman ismi yazılıdır. Bu tarihte camiin mihrabı içine ve minberinin soluna, duvara da çiniler yerleştirilmiştir. Bu sırada minarenin yeni baştan yapıldığı rivayet edilir" (1996: 38).

Yapıya dair herhangi bir kurul kararına rastlanmamıştır.

12. ZAL MAHMUD PAŞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi I

Koruma Grubu: I 03.12.2008-2235 sayılı kurul kararı

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. Mimarlar; Mimar Sinan ve Davud Ağa, inşa tarihi; 1577

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.936265992640177- Latitude (Y)- 41.0449139724835

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Yapı Nişanca Mahallesi'nde, 65 ada, 19 parselde yer alır. "Defterdar Caddesi ile Zal Paşa Caddesi arasındaki pitoresk külliye I. Süleyman'ın vezirlerinden Zal Mahmud Paşa ile karısı, II. Selim'in kızı Şah Sultan tarafından yaptırılmıştır" (Kuban, 1994: 542). (Konum için bkz. Harita 19)

Fotoğraf 64-65. Zal Mahmud Paşa Camii- Farklı Kotlardan Giriş (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 64-65'te görüldüğü üzere farklı kotlardan girişi olan külliye bir merdivenle birbirine bağlanır. Kuban'a göre; "Medresesi iki değişik kotta tasarlanan tek İstanbul medresesidir" (2021: 334). Yapı camii, türbe, hazire, medrese ve çeşme yapılarından oluşan bir külliye formundadır. Cami, medrese ve şadırvan yapılarının bulunduğu üst kot bir merdivenle alt kota bağlanmaktadır.

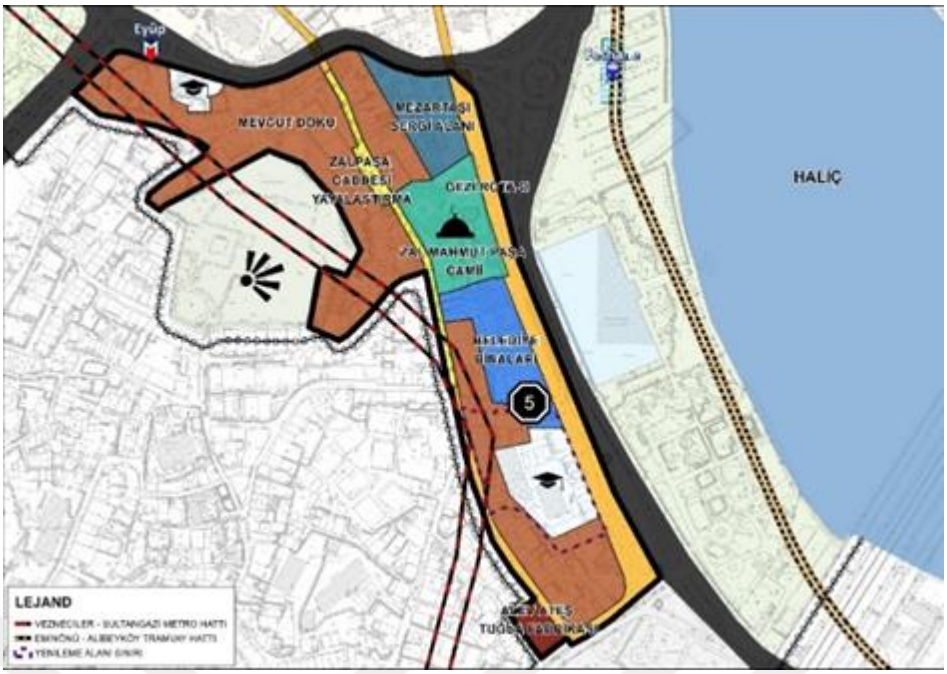

Harita 19. Zal Mahmud Paşa Külliye Konumu (EYSAM Arşivi)

Zal Mahmud Paşa Camii'nin Defterdar Caddesi ve Zal Paşa Caddesi olmak üzere iki yöne açılan kapısı bulunmaktadır. Zal Paşa Caddesi girişinden girildiğinde cami, şadırvan ve medrese bizi karşılar. Bu kısım üst kotu oluşturur. Defterdar Caddesi girişinden girildiğinde sol tarafta türbe, sağ tarafta medrese odaları yer alır. Yine Defterdar Caddesi kapısında çeşme bulunur. Türbe kısmı, alt medresenin olduğu alanda, güneyde bulunur ve kesme taştan inşa edilmiştir. Tek kubbeli ve sekizgen planlı türbenin kitabesi yoktur. Yapının güney kısmında Şah Sultan Külliyesi, batı kısmında Selahi Mehmet Bey Camii, güneydoğu kısmında ise Feshane binası bulunur. *"Cami, medrese ve türbeler üzerinde kitabe olmadığı ve Zal Mahmud Paşa ile karısının ölüm tarihi üzerine de kaynaklarda değişik tarihler verildiği için yapının kesin inşa tarihi belli değildir. Bu külliyenin tarihlendirilmesi için en önemli kayıt, Zal Mahmud Paşa Medresesi'ne Kethüda Mustafa Efendi adlı bir müderrisin 987/ 1579'da 50 kuruş yevmiye ile atanmış olduğuna ilişkin kayıttır"* (Kuban, 1994: 542). Yapının inşa dönemi ve mimarına dair veri elde ettiğimiz önemli bir kaynak olan Tezkiretü'l Ebniye'de *"Zal Mahmud Paşa Camii ve Türbesi, Nişancı Paşa Camii, Şah Sultan Camii, Dökmecibaşı Mescidi, Arpacıbaşı Mescidi, Karcı Subaşı Süleyman Mescidi Mimar Sinan dönemi cami ve mescitleri olarak kaydedilmiştir"* (Sai Mustafa Çelebi, 2002: 109-111-112-114). Fakat Kuban'a göre; "Yan cephelerde alışılmamış, ölçü ve sıklık olarak da yadırgatıcı iki sıra pencere dizisinin Sinan'ın hiçbir yapısında görmediğimiz bir kompozisyon örneği olması mimarına dair soru işareti oluşturmaktadır" (1994: 542). (Bkz. Fotoğraf 66-67)

Fotoğraf 66- 67. Camii Pencere Görünümü (M. Bali, 2024)

Kuban, caminin Sinan tarafından tasarlandığı kanısını veren tasarım ustalığının olmadığını belirtmekle birlikte Sinan yapısı olarak kabul edilmesinin gerekçesini şöyle açıklamıştır: "Zal Mahmud Paşa'nın ve eşi II. Selim'in kızı Şahsultan'ın statüsü düşünülürse genel tasarımın Sinan'a ait olduğunu kabul etmek gerekir" (2021: 334). Düzenli ise yapının inşa tarihi ve mimarına ilişkin şu bilgileri aktarır;

"Külliyenin inşasına, vasiyetlerine binaen çiftin ölümlerinden sonra başlanmıştır. Külliye; türbe, aynı tarihlerde (1578-1579) yapımlarına başlanan ve 1590'da tüm unsurlarıyla tamamlanmış olan cami ve çifte medrese (Şah Sultan Medresesi ve Zal Mahmut Paşa Medresesi) ve sokak çeşmesinden (998 [1589-1590]) oluşur. Külliyenin inşasına Mimar Sinan'ın başmimarlık döneminde başlanmış, Sinan'ın 1588'deki vefatından sonra, halefi Davud Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde tamamlanmıştır" (2015: 204).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Zal Mahmut Paşa Camii'ye dair şöyle der:

"Bir İrem bağı içinde iki tarafı ana yol olan aydınlık bir camidir ki Osmanlı ülkesindeki vezir camilerinin içinde böyle aydınlık bir cami yapılmamıştır. 366 billur cam ile süslenmiş ünlü bir camidir. Kuzey tarafından avlusuna…Altı tamamen talebe hücreleridir. Güney tarafındaki avlusuna…basamak merdiven ile çıkılır, zira bu caminin bir tarafı yüksek bayırlı zemindir" (2021: 491- 492).

Goodwin "Zal Mahmud Paşa Camii ile Üsküdar Mihrimah Sultan Camii planının benzediğini belirtir" (1993: 52). Turgut Cansever de bu benzerliğe dikkat çeker ve iki cami arasındaki farkı şöyle ifade eder; "Zal Mahmud Paşa Camii'nde dört büyük kemerle oluşan karenin, dört pandantifin oluşturduğu dairevi kaide üzerine oturan kubbe, üç cephedeki dış duvarlardan tamamen ayrı, bağımsız bir strüktürel mimari unsurlar bütünlüğü oluşturur. İki yapı arasındaki en önemli fark budur" (Cansever, 2005: 257).

Fotoğraf 68. Eugéne Flandin, Zal Mahmud Paşa Külliyesi

Ayvansarayi, yapının bir donatısı olan çeşmenin tarihine dikkat çeker. Aktardığına göre; "Türbenin avlu kapısında bir çeşme bulunur. Çeşmenin tarihi 958/ 1551'dir" (1987: 102). Aptullah Kuran külliyede yer alan *"çeşmenin inşa tarihine dair kayda geçen 958/ 1551 tarihinin yanlış okunduğunu buradaki beş rakamının aslında dokuz olduğunu, ikinci dokuzun ayağının kazınması nedeniyle 958 olarak okunduğunu, çeşmenin inşa tarihinin 998/ 1589-1590 olduğunu belirtir. Bu dikkatsiz okumanın caminin de aynı yıl inşa edildiğini göstermesine sebep olduğunu vurgular"* (1987: 202-203). Fakat Kuban bunun mümkün olmadığını şöyle açıklar: *"Kitabenin oldukça tahrip edilmiş olmasından dolayı okunmadığı ve 998/ 1589- 90 tarihli olabileceği ileri sürülmüşse de bu tarih Şah Sultan'ın ölümünden çok sonra olduğu için kabulü zordur. Çeşmenin külliyeden önce yapılmış olduğu söylenebilir"* (1994: 543). Haskan'ın aktardığı üzere; *"Cami birçok defa tamir olunmuş, 1825 senesi Ramazan-ı Şerif sonlarında Sultan II. Mahmud harab olduğunu duyduğu zaman tamirine başlanmasını emretmiştir. Vakfından cami ve türbe tamamen tamir olunmuş ve mahfel-i hümâyuna bir de hela yaptırılmıştır"* (1996: 92).

Fotoğraf 69-70. Sırasıyla Alt Kat ve Üst Katlardaki Medrese Görünümleri (M. Bali, 2024)

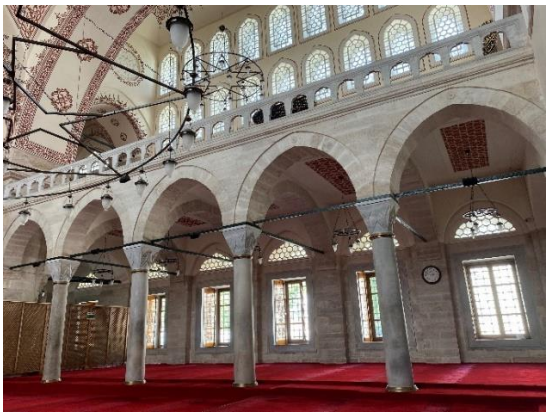

Fotoğraf 71-72. Zal Mahmud Paşa Camii- İç Görünüm (M. Bali, 2024)

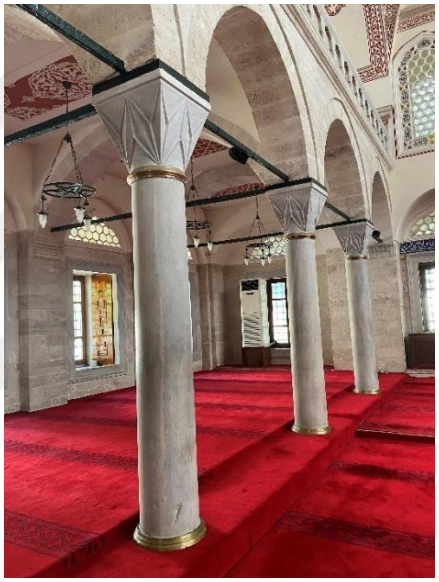

Fotoğraf 73-74. Sütunlar ve Gergi Demirleri (M. Bali, 2024)

Yapıya dair kurul kararları ise sırasıyla şöyledir;

GEEAYK'nun 1178 nolu, 8.8.1959 tarihli kararına göre; "Zal Mahmud Paşa Camii'nin tehlike arz ettiğine dair Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün…yazısıyla ilişiği mimari raporu okunmuş, buna göre Zal Mahmud Paşa Camii'nin yapılacak tamirinin mütehassıs bir statikçi tarafından tetkik edilerek, teklifin eski eser bakımından gözden geçirilmek üzere kurula getirilmesine karar verilmiştir"

GEEAYK'nun 1302 nolu, 6.3.1960 tarihli kararına göre; "Zal Mahmud Paşa Camii'nin tahkim ve takviyesi için Prof. Dr. Feridun Arısan'ın hazırladığı projeyle hesaplarının eski esere tesiri bakımından tetkikine dair Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün…yazısı okunmuş ve bahis konusu tahkim ve takviye projesiyle hesaplarının Zal Mahmud Paşa mimarisine ne gibi tesir yapacağı anlaşılmadığından bunun tatbik suretinin mütehassıslar tarafından izah edilmesi veya proje ve hesaplarının daha vazıh olacak bir şekilde tamamlanması icab ettiği hususunun Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bildirilmesine karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 1332 nolu, 10.04.1960 tarihli kararına göre; "…takviye için konan gergi demirlerinin uygun teklif edilen yeri ankraj mıntıkasının zayıflığı ve bunların haricen gizlenmesi için bütün bina irtifaınca teklif edilen kaplamanın eski eser bakımından uygun bulunmamış olması dolayısıyla…mesela gergi demirlerinin evvelce mevcut gergi mıntıkasında ve gizli olarak yapılması ve gerekirse gergilerin kubbeyi taşıyan ayaklara çemberle bağlanmasına, bu takviye kâfi gelmediği veya duvarlarda mevcut inhiraf dolayısıyla hariçten desteklenmesi zarureti bulunduğu takdirde takviyenin taştan veya betonarmeden olması…kararının Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne bildirilmesine karar verilmiştir." (Gergi demirleri için bkz. Fotoğraf 73-74)

GEEAYK'nun 2206 nolu, 18.10.1963 tarihli kararına göre; "…Zal Mahmutpaşa camii kalem işleri için

a. Alikaları için teklif edilen nakşın eski kalem işlerinde görüldüğü gibi yazı çerçevesinin tezyini ve geniş bir hâle getirilmesi ve dış kenarına yine aynı veçhile bir bordür konulması,

b. büyük kemerler içindeki madalyonlu süslerin kenarına zencirek şeklinde bordürler konulması şartiyle diğer kısımlarının aynen tatbiki uygun olduğuna karar verilmiştir." (Bkz. Fotoğraf 71-72).

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 2901 nolu, 28.8.1991 tarihli kararına göre; …Zal Mahmud Paşa Camii'ne ilişkin onarım talebinin ilke olarak uygun olduğuna ancak bu çalışmalar büyük onarım gerektirdiğinden Mimar Sinan'a ait bu esere ilişkin öncelikle rölöve ve onarım projesinin Kurula getirilmesi gerektiğine ve medreselerin boşaltılmasına karar verilmiştir." (Medreseler için bkz. Fotoğraf 69-70)

İstanbul II Numaralı KTVKK'nun 2235 sayılı, 03.12.2008 tarihli kararına göre; "…yapının I. grup taşınmaz kültür varlığı olduğuna, rölövesi ile düzeltildiği şekliyle restitüsyon ve restorasyon projesinin uygun bulunduğuna…uygulamayı denetleyecek bilim kurulunun oluşturulmasına, süslemeler için ilgili dallarda uzman kişilerden rapor alınmasına…şimdi mevcut olmayan üst medrese yan kanadındaki revağın izlerinin ortaya çıkarılıp yeterli belge bulunduğu takdirde uygulanabileceğine, şadırvan örtüsünün çağdaşı olan yapılar incelenerek tasarlanmasına, betonarme kısımların özgün durumuna getirilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KTVKK'nun 2148 sayılı, 12.03.2014 tarihli kararına göre; "…kalemişi tezyinat, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin uygun bulunduğuna karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 2224 sayılı, 19.01.2017 tarihli kararına göre; "…Zal Mahmud Paşa Camii haziresinde devrilen ağacın ilgili müze müdürlüğü denetiminde kaldırılmasına, kırılan mezar taşı parçalarının muhafaza edilmesine…güvenlik önlemlerinin alınmasına, hazire ve mezar taşlarının bakım ve onarımlarının yapılabilmesi için envanter çalışması yapılarak röleve, restitüsyon, restorasyon projesi ile hazire alanına ilişkin çevre düzenleme projesi ve ağaç rölevesinin hazırlanarak raporlarıyla birlikte Kurula iletilmesine karar verilmiştir."

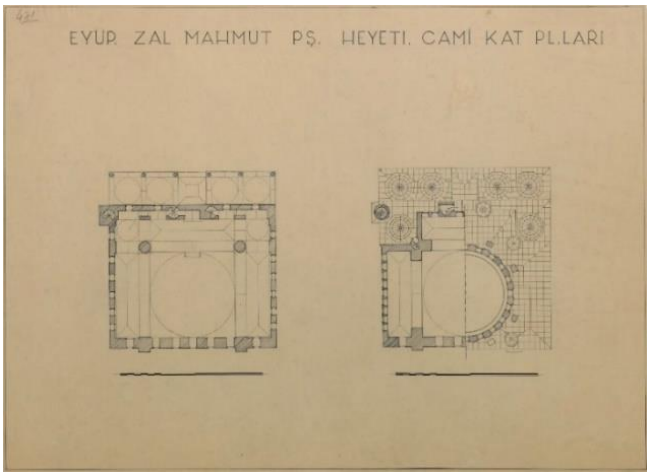

Şekil 10. Zal Mahmud Paşa Camii Kat Planları, Ali Saim Ülgen Arşivi

Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/77650

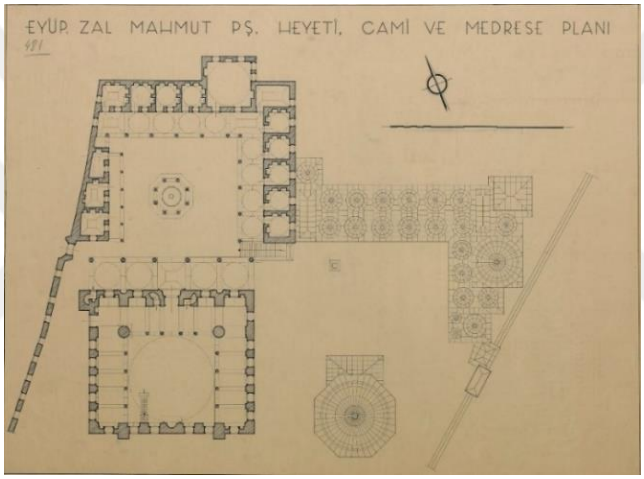

Şekil 11. Zal Mahmud Paşa Camii ve Medrese Planı, Ali Saim Ülgen Arşivi

Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/70131

Zal Mahmud Paşa Külliyesi'nin "yapı tekniğindeki farklılıklar uzun bir süre içinde yapılmış olduğuna, plandaki düzensizlikler yapının iki yanındaki caddelerden kaynaklandığına işaret eder" (Müller-Wiener, 2016: 491). Şehre bozucu etkisi olan deprem ve yangın gibi afetlerden zarar gören yapı günümüze dek bir dizi onarım geçirmiştir. "Bazı düzensizliklerin 1766 depreminin ardından yapılan onarımın sonucu olduğu düşünülebilir. Yeni minare buna dâhildir. 1894 depreminden sonra da minare değişik bir biçimde yeniden yapılır" (Müller-Wiener: 2016: 491). Kuran da bu durumu destekler ve "minarenin klasik sitilde yapılmasına rağmen 16. yüzyılda yapılmadığını, 1894 depreminden sonra tekrar inşa edildiğini belirtir" (1987: 205). Kuban, "1894 depreminden sonra caminin minaresinin yıkıldığını, şayet yıkılan minare yeniden yapılmışsa da 1930lu yıllarda külliyenin bakımsız olduğunu, bugünkü duruma bezemesiyle birlikte, 1955- 1963 arasındaki yıllarda yapılan restorasyonla geldiğini vurgular" (1994: 543).

Fotoğraf 75 ve 76'da görüldüğü gibi, yapı eğimli bir arazi üzerinde, topografyayla uyumlu biçimde konumlanmıştır. *"Zal Mahmud Paşa Camii, Sinan'ın arsanın gayrimuntazam sınırlarını tadile gerek*

duymadığını gösteren tipik bir örnektir. Bu yaklaşım, bu eserlerin üzerine yerleştirildiği topoğrafyanın şartlarını, şehrin sosyal, fiziki ve mülkiyet dokusunun sınırlarını zorlamadan çözüm üretmeyi tercih ettiğini ve tabi saydığını gösterir" (Cansever, 2005: 258-259). Külliyenin medrese kısımları günümüzde kültür sanat atölyeleri olarak kullanılır. Defterdar Caddesi kapısından girildiğinde sağ tarafta medrese odaları sol tarafta türbe ve hazire kısmı karşımıza çıkar. Avludan merdivenle üst kata çıkıldığında sol tarafta cami yapısı ortada şadırvan sağ tarafta yine medrese odaları karşımıza çıkar. (Yapının planı için bkz. Şekil 10-11)

Fotoğraf 75-76. Zal Mahmud Paşa Camii (Nezih Eldem Arşivi)

Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/210711

Zal Mahmud Paşa Külliyesi'nin odağı olan cami, cephesinin pencere yoğunluğu ve süsleme unsurlarıyla yapının özgünlüğünü destekler bunun yanı sıra kemerler, pandantifler ve fil ayakları yapıya aydınlık bir iç mekân ve kimlik kazandırır.

13. DEFTERDAR MAHMUT EFENDİ CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi I

Koruma Grubu: 03.07.2012- 569 sayılı kurul kararı

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. Mimar Sinan eseri, yaptıran; Nazlı Mahmud Çelebi, inşa tarihi 1542'dir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.937619805631027- Latitude (Y)- 41.04206655320135

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişanca Mahallesi, Defterdar Caddesi, no 4, 497 ada, 78 parselde yer alır. *"Bânisi Kanuni Süleyman devri defterdarlarındandır. Mabedin kapısı üzerindeki kitabe Arapça ve Farsçadır. Bunlara nazaran (947- 948) 1540- 1541 senelerinde yapıldığı anlaşılır. Muntazam kesme taştan yapılmış olan mabet, tek kubbelidir. 1768'de zelzeleden esaslı tamir görmüştür"* (Öz, 1997: 46). Ayvansarayi, Nazlı Mahmud Efendi tarafından yaptırılan camiye dair şu bilgilere yer verir; *"Kapının kemerinde kendi el yazısı ile Arapça innehâ dârun/ likavmin mühtedin 948/ 1541 tarihiyle; içindekileri mutlu olan bu mescid, âlemlerin rabbi olan Tanrı için yapılmıştır. Onu insaflı, hayır sahibi yaptı. Tanrı mübârek etsin, ne de güzel bir ödüldür. Tarihi manzum olarak şöyle söylendi: O, hidayete erenlerin evidir yazar"* (1987: 128). Evliya Çelebi seyahatnamesinde yapıya dair şöyle der;

"Defterdar İskelesi kenarında eski yapı, küçük bir camidir, ancak cemaati çoktur. Eski yapı bir alçak minaresi vardır. Mimar Sinan yapısıdır. Bu şehrin ana caddesinin iki tarafında 300 adet her esnaftan süslü dükkânları vardır. Bütün değerli eşyalar mevcuttur. Ancak bedesteni yoktur…" (2021: 492).

Haskan'a göre; "Defterdar Caddesi ile Çömlekçiler arkası sokak arasındadır. Camii'nin eskiden her iki yola açılan avlu kapısı bulunur" (1996: 41). Günümüzde yapının sadece cadde tarafına açılan kapısı bulunur. Haskan, yapının 1766 depreminde hasar gördüğünü belirtir. "Cami kubbesi depremde çökmüş ve daha sonra ahşap tavanlı olarak yeniden yapılmıştır. Mihrab duvarındaki çatlak durmaktadır. 1970'te avlu duvarları geriye alınarak haziresi biraz küçültülmüştür" (Haskan, 1996: 41).

Yapıya dair kapsamlı bilgiyi Ayvansarayi şöyle aktarır;

"Mahmud Efendi'nin Varnada'da okulu vardır. Cami'in vakıfı Nazlı Mahmud Efendi, güzel yazı yazmada, Hattat Şeyh Hamdullah Efendi'den icazet almıştır. Cami'in minaresinin alemine bir hokka ile kalem koymuş, ancak kalem kaybolmuş, hokka kalmıştır. 1179/ 1765- 1766'daki büyük zelzeleden sonra tamamiyle onarılırken, hokkanın içine yine kalem konulmuştur. Cami'nin önünde olan büyük iskelenin Defterdar İskelesi diye tanınmasına bu cami sebep olmuştur. Cami'in vakıfı ölünce, cami'in bahçesinin iskele tarafındaki kubbeli bağımsız türbeye gömülmüştür. Mezar taşındaki tarih rakamı 953/ 1546'dır. Medrese, mütevellinin görüşü ile evlilerin odaları olmuş, okul da ortadan kaldırılarak gelir getiren taşınmaz bina yapılmıştır. Sonradan o okula karşılık olarak deniz kapısı üzerine, ahşap bir okul yapılmıştır. I. Abdülhamid döneminin başlarında, iskelenin iki yanına kahvehane ve dükkân vb. yapıldığı için orası bir çarşı niteliği almıştır" (1987: 130).

Ayvansarayi'nin bahsettiği dükkânlar ve çarşı Haskan'ın belirttiği üzere; "1985 tarihinde, Haliç sahillerinin açılması sırasında yıktırılmıştır" (1996: 42). Kuban ise yapının mimarının kim olduğuna dair bir tartışma açar. O'na göre;

"1541 tarihli Defterdar Nazlı Mehmed Çelebi Camisi tek kubbeli camii klişelerini yinelemektedir. Dörtgen çardak açık türbesi bilinen açık türbe tipolojilerinden biridir. Eğer taşıyıcı sistemde bir deneme yapılmamışsa, kare üzerine tek kubbeli camilerin ve onların dış mimari tasarımlarının Sinan'dan çok kalfalarından biri tarafından yapıldığını düşünmek daha doğru olur" (2021: 331). (Bkz. Fotoğraf 77)

Fotoğraf 77. Defterdar Mahmut Efendi Camii (EYSAM Arşivi)

Şekil 12. Defterdar Mahmut Efendi Camii Planı (EYSAM Arşivi)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 8.1.1983 karar tarihli, 14547 nolu kararına göre; "…Eyüp 67 ada, 24 parselde çekme katsız, 9.50 m. irtifalı yeni inşaat yapılmasında sakınca olmadığına karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 28.8.1991 tarihli, 2908 nolu kararına göre; "…camiinin tavan ve çatı tamiri camii içi tavan ve ahşap kısımların yağlı boya ve badana ile minarede petek tamiri, elektrik tesisatı, lüzumlu…işlerin yapılabileceğine, camii içindeki fayans kaplamaların kaldırılarak yerlerin sıva yapılmasına karar verilmiştir."

Yapı günümüzde İstanbul Valiliği, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı tarafından restorasyona alınmıştır.

14. ARPACI HAYRETTİN CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. Hayrettin Ağa tarafından yaptırılmıştır. 15. yüzyıla tarihlenir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93582632679505- Latitude (Y)- 41.042207753036415

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Abdurrahman Şerefbey Caddesi ile Arpacı Hayreddin Sokağı'nın birleştiği yerde, sokağın sağ köşesinde, no 13, ada 69, parsel 1- 54'te yer alır. Öz'e göre; *"Cami'nin banisi Arpacı Hayrettin'dir. Yapıldığı tarih malum değildir. Camii'nin haziresindeki mezar taşında Hazreti Ebulfethin Arpacıbaşısı ruhuna Fatiha 860 (1456) yazılı ise de bu taş sonradan yapılmıştır. Bina Tezkiret-ül Ebniye'de Sinan eseri olarak gösterilmektedir"* (1997: 24). Haskan'ın aktardığı üzere; *"Mimar Sinan'ın eserlerini belirten Tezkiret'ül Ebniye'de Eyyubi Ensari'de Arpacıbaşı Mescidi adıyla kayıtlı olduğuna göre mescit, Kanuni döneminde yapılmış veya tamir edilmiş olmalıdır. Şimdiki yapının Sinan devriyle alakası yoktur"* (1996: 33). Fotoğraf 78-79'da görüldüğü üzere yapının mabet kısmı ve minaresi ahşap malzemeden yapılmıştır. "Mabet 1986 tarihinde tamamen yenilenmiştir. Bundan evvel 1319 (1901) tarihinde onarım görmüştür" (Haskan, 1996: 33). Yapıya dair kurul kararı şöyledir;

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 25.12.1986 tarihli, 2955 nolu kararına göre; "…tescilli arazide izinsiz olarak yapılan, tescilli 2 parseldeki ev ile korunması gerekli eski eser türbenin arasındaki boşluğa izinsiz ve ruhsatsız yapılan abdesthanenin her bakımdan yasaya aykırı inşa edilmiş olduğundan derhal yıktırılmasına karar verilmiştir."

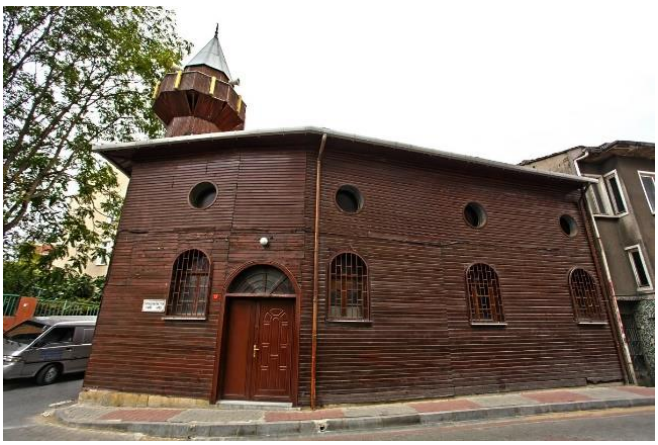

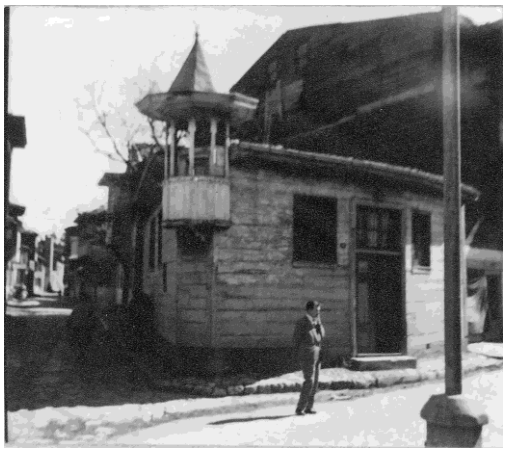

Fotoğraf 78-79. Arpacı Hayrettin Camii

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/arpaci-hayrettin-camii/937

15. AŞÇIBAŞI CAMİİ

Tescil Durumu: 15.01.1977 tarih 9591 sayılı tescilli eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: 1589- 1590 tarihinde, Aşçıbaşı Mehmed Ağa yaptırmıştır.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.933453097958985 Latitude (Y)- 41.03970090226978

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Cami, Nişancı Mahallesi'nde, Aşhane Sokak ile Aşçıbaşı Camii Sokağının birleştiği köşede, 123 ada, 1 parsel'de, no 14'te yer alır. Tahsin Öz İstanbul Camileri adlı çalışmasında "caminin diğer adının Ahmet Çelebi Camii olduğunu, banisinin Ahmet Çelebi olduğunu 1590 senesinde yapıldığını ifade eder" (1997: 24). Camiye dair kurul kararı bulunmamasına karşın Haskan; "Zamanla harap olan caminin döşemeleri dahi çökmüş iken 1980'de aslına uygun şekilde yenilendiğini belirtir" (1996: 33).

Ayvansarayi ise yapıya dair şu bilgileri aktarır; "Aşçıbaşı Mehmed Ağa yaptırmıştır. Mihrabın önünde gömülüdür. Vakfiyesi 999/ 1589- 1590 tarihini taşımakta olup III. Murad'ın günlerine rastlar" (1987: 134- 135). Dörtgen planlı yapı, fotoğraf 80-81-82 ve 83'te görüldüğü üzere kesme taştan inşa edilmiştir. Tek şerefeli tuğla minaresi bulunur.

Fotoğraf 80-81. Aşçıbaşı Camii

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/arpaci-hayrettin-camii/937

Fotoğraf 82-83. Aşçıbaşı Camii Giriş Kısmı (M. Bali, 2024)

16. SELAHİ MEHMET BEY CAMİİ

Tescil Durumu: 15.01.1977 tarih 9591 sayılı tescilli eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. 15. yy. sonu- 16. yy. başında inşa edilmiştir. Yapan ve yaptıran bilinmiyor.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X)- 28.935509471163996 Latitude (Y)- 41.04456092919931

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancı Mahallesi, Zalpaşa Caddesi, no 36, ada 64, parsel 3'te yer alır. Bey Mescidi, Sürahi Mescidi olarak da bilinir. Tahsin Öz'ün İstanbul Camileri çalışmasında yapıya dair şu bilgiler yer alır: *"Banisi, Fatih devri ricalinden Silâhşör Mehmet Bey'dir. XVI. yüzyılda yapılmış olması muhtemel bu bina, fevkâni ve kare planda olup duvarları kârgir ve çatısı ahşaptır. Minaresi kıble köşesinde olup kare bir planda tuğla ve kesme taş bir kürsü ile başlamakta ve gövdesi köşeli bir plana intikal ile mermerden yapılmış ve cepheleri pencerelidir. Külahı da aynı şekilde köşeli olarak karakteristik bir tiptedir. Banisi hazirede medfundur"* (1997: 35). (Bkz. Fotoğraf 84-85)

Yapının inşa tarihine yönelik belirsizliği Haskan şöyle aktarır; "Yapıldığı tarih belli değildir. Karşısında, Zal Mahmud Paşa'nın 958 (1551) tarihinde inşa ettirdiği camiin mahallesi yoktur. Oysa Bey Camii'nin mahallesi vardır. Bu durumda 1551 tarihinden evvel yapılmıştır" (1996: 36).

Yapı Hadikat'ül Cevami'de Beg, Bey Mescidi adıyla yer alır. Yine bu esere göre; "Silahşor Mehmed Bey yaptırmıştır. Sürahi Mescidi de denir. Kendisi de orada gömülüdür" (1987: 122).

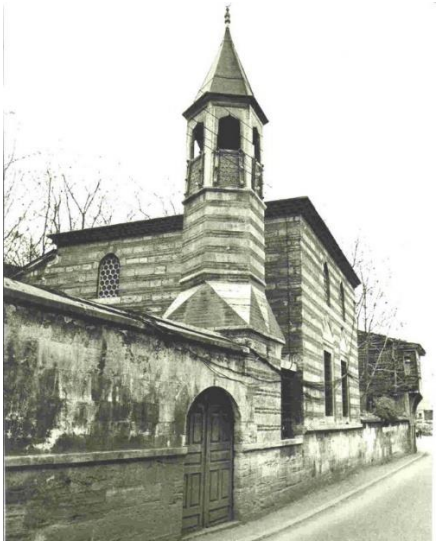

Fotoğraf 84-85. Selahi Mehmet Bey Camii

Kaynak: Soldaki: M. Bali, 2024/ Sağdaki: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/silahi-mehmet-pasa-camii/955

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 26.01.1964 tarihli, 2345 nolu kararına göre; "…camiin tarihi ve mimari değeri olan ve muhafazası gerekli bulunan eski eser olduğunun ve yanında…mevcut imar nizamlarına göre iki katlı inşaat yapılabileceğinin…cami avlusuna bitişik hududunun istikametinden fazla camiye yaklaşmamak şartıyla ve mevcut imar nizamlarına göre iki katlı inşaata müsaade edilebileceğinin…bu inşaatın muhitin tarihi karakterine uygun olması icap ettiğinin belediyeye bildirilmesine karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 13.1.1973 tarihli, 6896 nolu kararına göre; "…çekme katsız 6.5 metre irtifalı inşaat yapılmasında…söz konusu camiden dolayı sakınca bulunmadığına karar verilmiştir."

17. BABA HAYDAR CAMİİ (BABA HAYDAR TEKKESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: 21.11.2012- 853 sayılı karar

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı yapısıdır. 1520- 1550 döneminde inşa edilmiştir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.933654626795086- Latitude (Y)- 41.04216085309118

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Baba Haydar Caddesi'nde, ada 134, parsel 9'da yer alır. Bürüncüklü Ayazma olarak da bilinir. "Kanuni Sultan Süleyman, Nakşibendi şeyhi Haydarbaba için teberruken yaptırmıştır. Bina hâkim bir set üzerinde olup merdivenle çıkılır" (Öz, 1997: 30). (Bkz. Fotoğraf 86-88) Haskan'ın aktardığına göre;

"Baba Haydar Mescidi aynı zamanda bir Nakşi Tekkesi idi. Tekkenin adı 1784 tarihli tekkeler listesinde Baba Haydar Nakşibendi Zaviyesi diye kayıtlıdır. Osman Bey'in 1886 tarihinde bastırılan Mecmua-i Cevami adlı eserinde yalnız cami olduğu belirtilmiştir. Oysa 1890'da bastırılan Mecmua-i Tekaya'da, tekke şeyhinin Niyazi Efendi olduğu kaydedilmiştir" (1996: 35). Ayvansarayi ise yapıya dair şu bilgileri aktarır; *"Sultan Süleyman Haydar Baba için yaptırmıştır. Bu Haydar Baba, Ubeydullah Ahrâr'ın halefi olup kırk yıl, her Ramazan'da Eyub Cami'inde yalnızlığa çekilirmiş. Sultan Süleyman onun bu durumunu öğrenince, gönlünü hoş tutmak için bu mescidin yapılmasını emretmiştir. Haydar Baba orada gömülüdür. Minberini, III. Mustafa döneminde Arpacı Mescidi imamı Şeyh Abdullah Efendi koydurmuştur"* (1987: 126).

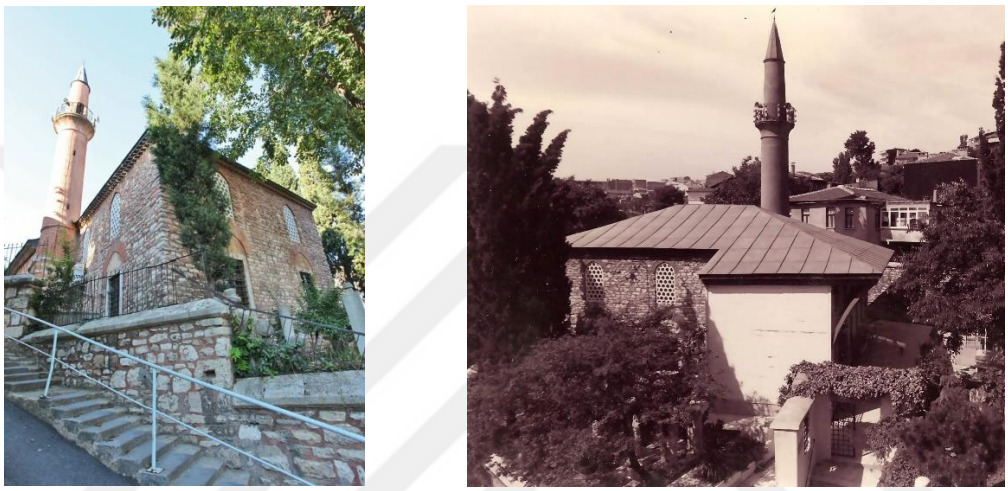

Fotoğraf 86- 87. Baba Haydar Camii

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/baba-haydar-camii/938

Fotoğraf 88-89-90. Baba Haydar Camii Giriş, Minare ve Ana Kısım (M. Bali, 2024)

Yapının bahçe girişi doğu kısmındadır ve yapıya sokaktan mermer basamaklar çıkılarak ulaşılır. Yapıya dair kurul kararı şöyledir; "21.11.2012 tarihli, 853 sayı karar ile koruma grubu I olarak belirlenen yapı, 28.04.2016 tarih, 4342 sayılı İstanbul II Numaralı KTVKK kararı ile Vakıflar Genel Müdürlüğünce iletilen rölövenin uygun olduğuna, restitüsyon projesinin uygun olmadığına, restorasyonun bu aşamada değerlendirilemeyeceğine karar verilmiştir."

18. TOPÇUBAŞI ESAT AĞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.10.2008, tescil karar no 2117, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar no 3827

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseri, inşa tarihi; 1558, yaptıran; Topçubaşı Esad Ağa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.92028931744656 Latitude (Y)- 41.040858532686066

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Topçular Mescidi olarak da bilinir. Topçular Mahallesi, Rami Kışla Caddesi, no 33, 247 ada, 20 parselde yer alır. *"Mabedin duvarları kârgir çatısı ahşaptır. Esas mescit haraptır. Ahşap tavanından, mihrabın üzerine, yağmur suları akmakta iken mabedin sağ tarafına 1974'te yeni beton bir cami inşa edilmiştir. Mihrabı ve minberi mermerdir. İki mabedin arasındaki duvar yıktırılarak birleştirilmiştir"* (Haskan, 1996: 87-88). Ayvansarayi'nin aktardığı üzere yapıyı; "Kanuni Sultan Süleyman döneminde Topçubaşı olan Esad Ağa yaptırmıştır. Mihrabı önünde gömülüdür. Mezar taşında ölüm tarihi olarak 1587/ 1588 rakamı vardır. Minberini oğlu İsmail Ağa koydurmuştur" (1987: 138).

Dikdörtgen planlı yapının yakınında inşa edilen ek yapı ile cami genişletilmiştir. Üç tane giriş kapısı bulunmaktadır. Yapının ahşap tavanından yağmur sularının akması sebebiyle mabedin yakınına 1974'te beton bir cami inşa edilmiştir. Kapısı üzerinde besmeleyle 1389 senesi yazılmıştır. Mihrap ve minberi mermer olan yapının her iki parçasının üstünde 1390 senesi yazılıdır.

19. DAVUT AĞA CAMİİ (KAPIAĞASI MESCİDİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: 07.08.2012- 1554 sayılı kurul kararı

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi yapısıdır. Yaptıran; Davut Ağa, 1520- 1550 döneminde inşa edilmiştir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.933654626795086- Latitude (Y)- 41.04216085309118

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancı Mahallesi, Davutağa Caddesi, no 19, 132 ada, 15 parselde yer alır. “Babüs-saâde Ağası Davud Ağa yaptırmıştır. Kendisi orada gömülüdür. 962/ 1555’de ölmüştür” (Ayvansarayi, 1987:135). Haskan yapının; “Kapıağası Mescidi olarak da bilindiğini ifade eder. Eyüp Nişancası’nda, Şeyh Murad Tekkesi civarında, Ser Tarik-Zâde Tekkesi yakınında ve Davut Ağa Caddesi üzerinde olduğunu belirtir” (1996: 40). Fotoğraf 91-92’de görüldüğü üzere mescit bir avlu ortasındadır, son cemaat yeri ahşaptır, kiremitli çatıya sahiptir. Davut Ağa Caddesi boyunca uzanan caminin minaresinin önünde Davud Ağa’nın kabri bulunmaktadır. (Bkz. Fotoğraf 93-94) Taşında yer alan kitabede şu yazı yer almaktadır:

“Sâhib’ül hayrât, Merhum Davud Ağa ruhi çün fâtiha sene 962” (Haskan, 1996: 40).

Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

Fotoğraf 91-92. Davut Ağa Camii (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 93- 94. Davut Ağa Camii Minare ve Hazire Kısmı (M. Bali, 2024)

20.İSLAMBEY CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar no 9591, tescil derecesi II olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 15.12.1973, grup karar no 7594

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseri, 1519-1520, yaptıran; İslam Bey

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.926583028647368 Latitude (Y) 41.05146775222654

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

İslambey Bedevi Tekkesi olarak da bilinir. İslambey Mahallesi, İslambey Caddesi, no 43, 217 ada, 45-46 parselde yer alır. "Sultan Süleyman'ın emirlerinden İslam Bey yaptırmıştır." (Ayvansarayi, 1987: 112). Haskan'ın aktardığı ve Fotoğraf 95-96'da görüldüğü üzere; *"Mabet, yığma taştan olup çatısı ahşaptır. Sağ tarafındaki minaresinin kaidesi kesme taştır. Gövde ve petek kısımları çimentoyla sıvanmıştır. Külahı kurşun kaplıdır. Alt üst pencerelerden ışık alır. Orijinal kapısı mermer kemerlidir. Kitabesi yoktur. Mihrabı istilaktitli, minberi ahşaptır. İslam Bey'in kabri, mabedin kıblesi tarafındadır"* (1996: 59). (Bkz. Fotoğraf 99)

Fotoğraf 95- 96. İslambey Camii (M. Bali, 2024)

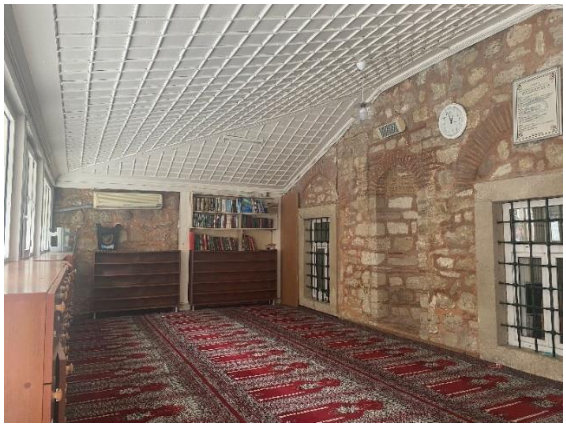

Fotoğraf 97-98. Camii Ana Giriş (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 99. Camii İç Kısım (M. Bali, 2024)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 15.12.1973 tarihli, 7594 nolu kararına göre; "…İslambey Camii yanında, 43 parselde bulunan ahşap ev ile parsel arkasındaki ahşap odanın dış cephe ve mimari kaplamasının aynen korunması şartıyla iç kısmında istenen değişiklik yapılabilecek…kararda…korunması gerekli yapılardan olduğuna, eski bir yerleşme bölgesi olan Eyüp ilçesinde bulunan resmi, dini ve sivil mimarlık örneklerinin İstanbul Belediyesi Eski Eserler Bürosunca tespit edilerek gerekli dökümanlarıyla birlikte tescil edilmek üzere kurula yollanmasının istenmesine karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 10.6.1983 tarihli, 15063 nolu kararına göre; "İslambey Camii komşusu ahşap yapı için iletilen uygulama projesinin uygun bulunduğuna, anılan yerde buna göre uygulama yapılabileceğine karar verilmiştir."

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 13.12.1985 tarihli, 1875 nolu kararına göre; "…yapıya ait uygulama projesinde çizim hataları ve statik açıdan birçok aksaklık görüldüğünden uygulanabilecek inşaat tekniğinde ve öncephe karakterinde bir projenin kurula getirilmesine karar verilmiştir."

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 21.2.1986 tarihli, 2021 nolu kararına göre; "…yapı için önerilen uygulama projesinin çıkma altındaki ahşap konsolların tamamlanması ve uygulamada buna uyulması şartıyla uygun bulunduğuna karar verilmiştir."

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 3.5.1990 tarihli, 1948 nolu kararına göre; "…camiinin son cemaat mahalline yapılan meşrutanın muhdes olduğuna, bu kısma ait restitüsyon, camiiye ait tam ve tekniğine uygun röleve projesinin kurula getirilmesine karar verilmiştir." (Fotoğraf 97-98)

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 14.6.1990 tarihli, 2043 nolu kararına göre; "…caminin muhdes olan meşrutasının yıkılabileceğine, yıkım sırasında çıkabilecek izlere göre restitüsyon projesinin hazırlanarak kurula getirilmesine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 21.8.1991 tarihli, 2884 nolu kararına göre; "…caminin son cemaat yerine ait önerilen projenin yapılan düzeltmelerle uygun olduğuna, ayrıca camiinin maksure ve kadınlar mahfelinin eski durumuna göre ihyasına karar verilmiştir."

21.MÜNZEVİ MESCİDİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi yapısıdır. Mimar Sinan eseridir. Müzevvir Süleyman Subaşı tarafından yaptırılmıştır. 16. yüzyıla tarihlenir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.928817840286932- Latitude (Y)- 41.03852549520011

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişanca Mahallesi, Eyüp Mescidi Sokak, no 2, 156 ada, parsel 1'de yer alır. Müzevvir Süleyman Subaşı Mescidi, Karcı Süleyman Mescidi olarak da bilinir. Yapı dikdörtgen planlı ve çift girişlidir. "Bânisi Süleyman Subaşı olup mimarı Sinan olduğuna nazaran XVI. yüzyılda yapılmıştır. Duvarları kârgir, çatısı ahşaptır. Minaresi sağındadır. Bânisi hazirede medfundur" (Öz, 1997: 107). Hadikat'ül Cevami'de Müzevvir Mescidi olarak yer bulan yapıya dair şu bilgiler mevcuttur: "Nişancılar yakındadır. Müzevvir Süleyman Subaşı yaptırmıştır. Kendisi mescidin çevresinde gömülüdür. Çoğu mescidlerin avlularında bulunan ve oturak tahtası denilen ayak tahtasını ilk defa, bu mescidi yaptıran icad etmiştir" (1987: 136).

Haskan ise yapıya dair şu bilgilere yer verir; *"Mabet, Mimar Sinan yapısı olup duvarları taş, çatısı ahşaptır. Sağdaki minaresi küçüktür. İki sokağın birleştiği yerde banisinin şahidesi bulunmaktadır. Müzevvir Mescidi'nin kitabesi ve haziresi yoktur. Mabedin kıblesi yönünde ve cadde üzerinde Süleyman Subaşı'nın klasik, kitabesiz çeşmesi vardır. Üzerinde görülmeye değer ve İstanbul çeşmelerinde bir eşi dahi olmayan bir selsebil vardır"* (1996: 73). Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

22.NİŞANCI MUSTAFA PAŞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi belirsizdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. 1543, Mimarı; Mimar Sinan, yaptıran; Nişancı Celalzade Mustafa Paşa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.92507254228211 Latitude (Y)- 41.05246336071269

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancılar Camii olarak da bilinir. Eyüp Nişanca Caddesi, Sarı Samur Sokak, no 3, 149 ada, 11 parselde yer alır. Fotoğraf 103-104'te görüldüğü üzere *"Eyüp- Nişanca Caddesi ile Nimet Sokağı'nın birleştiği köşede, altı yolun açıldığı bir meydanın yanındadır. Kıble tarafında meşhur Şeyh Murad Efendi Tekkesi Camii ve Türbesi, onun karşısında Otakçılar Hamamı bulunur. Camiin bitişiğinde Rami Mehmed Paşa Mektebi ile Sultan II. Mahmud'un bir çeşmesi vardır"* (Haskan, 1996: 73).

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde yapıya dair şu veriler mevcuttur; *"Sur dışında batı tarafında havalı yüksek bir dağ üzerinde cennet bahçeli 3 bin adet mamur ve süslü büyük köşklü büyük mahalledir. …camii vardır. Bunlardan Nişancı Paşa Camii Sultan… tuğra çekme hizmetine memur idi. Kalabalık cemaate sahip rahat bir camidir. Yüksek bir tepe üzerinde yapılmış aydınlık yapı, güzel bir camidir. …Süleyman Han asrından olduğundan Mimar Sinan yapısıdır"* (2021: 490-491).

Yapı dikdörtgen planlıdır ve giriş kısmı sokak kotunun altında bulunur. Minaresi yapının güneybatı yönündedir. Avlu yönünden son cemaat alanına girilir. (Bkz. Fotoğraf 100) *"Tosyalı Nişancı (Nişani) Mustafa Paşa bin Celaleddin Tosyalı yaptırmıştır. Mezar taşındaki ölüm tarihi 975/ 1568'dir. Kardeşi Salih Efendiyle kendileri nişancılar denmekle tanınmışlardır. Cami'in yakınındaki okul ve çeşmeyi, II. Mustafa'nın saltanatının sonlarında 1115/ 1703- 1704'te vezir-i azam bulunan Rami Mehmed Paşa yaptırmıştır"* (Ayvansarayi, 1987: 136).

Fotoğraf 100. Nişancı Mustafa Paşa Camii

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/nisanci-mustafa-camii/952

Fotoğraf 101-102. Nişancı Mustafa Paşa Camii (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 103-104. Nişanca Mustafa Paşa Camii Ana Kısım (M. Bali, 2024)

23. ŞEHİTLİK MEZARLIĞI CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: Tescil karar no 4895, tescil derecesi II olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar no 4895

İnşa Dönemi- Mimarı: Cumhuriyet dönemi eseridir, I. Ulusal Mimari üslupta, 1948-1949 tarihinde yapılmıştır.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.931292734034212 Latitude (Y) 41.032887413340596

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Kamu

Topçular Mahallesi, D-100 Karayolu ile Edirnekapı Rami Caddesi'nin kesiştiği noktada, 162 ada, 52 parselde yer alır. Yapının üç girişi vardır, altıgen planlıdır. Edirnekapı Şehitliği kapısının hemen yakınında ve Atatürk Caddesi'nin sol kısmındadır. Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

24. TANTAVİ CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar no 9591, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 13.11.1998, grup karar no: 10400

İnşa Dönemi- Mimarı: 1889, Geç Osmanlı dönemi, yaptıran; Mehmed Halit Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.91852443825689 Latitude (Y) 41.05244338625993

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Tantavizade Camii, Yeni Mahalle Mescidi olarak da bilinir. Rami Yeni, Mazharbey Caddesi, no 16/2, 292 ada, 4 parselde yer alır. "Banisi, Tantavizade Mehmet Halit Efendi'dir. 1889'da yapılmıştır" (Öz, 1997: 144). Yapının haziresi ve kitabesi yoktur. "Sahna açılan kapısına: Tantavi- Zade H. Mehmet Halit Efendi tarafından yaptırılmıştır, 1869 yazılmıştır" (Haskan, 1996: 87). Fotoğraf 105-106'da görüldüğü gibi çatısı ve minberi ahşap olan dikdörtgen planlı yapıya dair kararlar şöyledir;

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 22.9.1997 tarihli, 8988 nolu kararına göre; "…Tantavizade Mescidi'ne ilişkin iletilen rölövenin uygun olmadığına, 1/50 ölçekli tekniğine uygun eksiklikleri tamamlanmış tam ve doğru rölövesiyle ayrıntılı detay fotoğraflarının kurula iletilmesine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 13.11.1998 tarihli, 10400 nolu kararına göre; "Tantavizade Camii'ne ait iletilen rölövenin onaylanmasına…İstanbul III nolu KTVKK'nun…kararında belirtildiği gibi müştemilatın kaldırılması gerektiğinden, ek yapıların iptali şartıyla iletilen restorasyon projesinin uygun olduğuna, ayrıca kurulun…kararında sehven 294 olarak belirtilen ada numarasının 292 olarak düzeltilmesine karar verilmiştir."

Fotoğraf 105-106. Tantavizade Camii (EYSAM Arşivi)

25. HACI ALİ PAŞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar no 9591, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Geç Osmanlı dönemi, yapım tarihi; 1889, yaptıran; Hacı Ali Paşa'dır.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.921968607747324 Latitude (Y) 41.04966693228037

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Hacı Ali Rıza Paşa Camii ve Hamidiye Camii olarak da bilinir. Rami Cuma Mahallesi, Cuma Camii Sokağı, no 32, 271 ada, 1 parselde yer alır. Fotoğraf 107'de görüldüğü üzere *"Mabet yığma taştan olup çatısı ahşaptır. Alemine kadar kesme taştan yapılmış olan minaresi kısa olup sağdadır. Kitabesi yoldan görülmesi için mihrap çıkıntısı üzerine konmuştur. Kitabenin üzerine bir ayet yazılmıştır. Kitabenin son kısmında "Söyledi Şevki cemaatdan biri tarihini, Yümn ide itdi Ali Beğ mekteb ve mescid binâ 1304 (1886) yazar"* (Haskan, 1996: 57). Öz'ün aktardığı üzere yapı; "Sultan Abdülhamit II'nin Baş Mabeyincisi Hacı Ali Paşa tarafından 1892'de yaptırılmıştır. Mektebi ve çeşmesi vardır" (1997: 63). Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 21.06.1990 tarihli, 2085 nolu kararına göre; "Eyüp ilçesi Belediye Başkanlığı tarafından 1/1000 ölçekli Rami uygulama imar planına ilişkin ilçe belediyesinin…yazısı okundu…incelemeler sonunda öneri planında bulunan Tantavi Camii ve Hacı Ali Paşa Camilerinin çevresinde oluşturulan koruma kuşaklarının uygun bulunduğuna, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğünce çevresindeki müştemilatların kaldırılmasına, 211 ada, 7 parselde yer alan korunması gerekli sivil mimarlık örneği olarak önerilen yapının tesciline ve 211 adanın Rami Caddesi'ne bakan cephesindeki parsellere verilecek imar durumunda, 7 parseldeki binanın gabarisinin ve cephesinin dikkate alınarak projelerinin İstanbul III numaralı Koruma Kurulu'na getirilmesine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 18.8.1993 tarihli, 4828 nolu kararına göre; "…caminin bahçesi içerisindeki muhdes yapıların tümünün kaldırılmasına, kuyu, şadırvan ve çeşmenin tarihi karakterine göre restore edilmesine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 3.5.1995 tarihli, 6671 nolu kararına göre; "…şadırvanın onarımı için hazırlanan restorasyon projesinin uygun olmadığına, şadırvanın üst kısmına konan seramiklerin kaldırılmasına, şadırvanın büyütülemeyeceğine, saçak kısmının şadırvanın yapıldığı dönemdeki diğer örneklerinden esinlenerek yeniden düzenlenmesine ve buna ilişkin projenin kurula getirilmesine karar verilmiştir."

Fotoğraf 107. Hacı Ali Paşa Camii (EYSAM Arşivi)

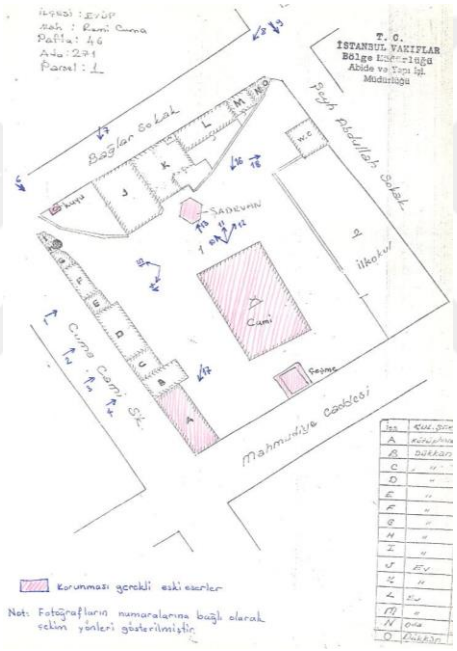

Şekil 13. Hacı Ali Paşa Camii Planı (EYSAM Arşivi)

26. EVLİCE BABA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 24.02.1961, tescil karar no 1531, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı, 1707 (H. 1119), yaptıran; Veliyüddin Efendi'dir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.929589553779444 Latitude (Y) 41.05274223396025

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Uluca Baba Mescidi olarak da bilinir. İslambey Mahallesi, Evlice Baba Tekke Sokak, no 8, ada 26, parsel 18'de yer alır. "Bülbül Deresi yakınındadır. Fatih dönemi devlet adamlarından Veliyeddin Efendi yaptırmıştır. Karşısındaki mezarlığın köşesinde gömülüdür" (Ayvansarayi, 1987: 115). Fotoğraf 108'de görüldüğü üzere mabet taştan inşa edilmiş, ahşap çatılıdır, minaresi tuğladandır. Haskan'a göre; "Veliyüddin Efendi'nin Fatih'in meşk hocası olduğu söylenir. Kabrin bulunduğu set duvarında şu kitabe vardır: ….İdüb ta'mir nakş-ı meşhedin Nakşi didi tarih, Ola ruh-ı Veliyüddin'e dâ'im rahmet-i Mevlâ 1173 (1759)" (1996: 88). Bu bilgiden hareketle kabrin söz konusu tarihte yenilendiği ortaya çıkmaktadır. Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

Fotoğraf 108. Evlice Baba Camii (EYSAM Arşivi)

27. RASİM ÇAVUŞ CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar nolu tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı eseri, 16. yy. yaptıran; Kasım Çavuş'tur.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.929792926795358 Latitude (Y) 41.05037847960878

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Kasım Çavuş Camii olarak da bilinir. "Eski- Yeni Cami'i adı ile de anılır. Eskiyeni Caddesi ile Balıkçı Bakkal sokağının birleştiği yerde, sokağın sol köşesindedir" (Haskan, 1996: 63). İslambey Mahallesi, Fahri Korutürk Caddesi, no 3/1, ada 220, parsel 13'te bulunur. *"Mescidi yaptıran Kasım Ağa, fetih sırasında gelenlerdendir. Kendisi burada gömülüdür. Kasım Çavuş mescidinin minberini Sultan II. Mahmud döneminde Kasapbaşı Ali Ağa koydurmuştur. Bu cami zamanla yıkılmış, Sadrazam Fuad Paşa tarafından yeniden onarılmıştır (1280/ 1863)"* (Ayvansarayi, 1987: 110-112). Haskan, yapıya dair şu ifadelere yer verir;

"Kare planlı mescid, 950'den sonra Evkafca tamir edilmiştir. Bu tamir sırasında eski bütün özelliklerini kaybetmiştir. Sağ taraftaki minaresi orijinal olup kesme taştandır. Hiçbir yerinde kitabesi yoktur. Son cemaat yeri, dört mermer sütunun taşıdığı bir saçakla örtülmüştür. Çatısı ahşaptır. Minarenin yanında, bânisinin sonradan konmuş olduğu anlaşılan şahidesi üzerinde şu kitabe vardır: Baş taşında: Yâ Hayya ve kelime-i tevhid ve fâtiha 987. Ayak taşında: Sâhib'ül hayrât vel-Hasenat, Kâsım Çavuş Hazretleri'nin Ruh-ı şerifine el-fâtiha 987 (1579)" (1996: 63).

Fakat Hadika'da belirtilen tarihle karşılaştırıldığında ve orada bulunan Fatihle gelme durumundan ötürü bu tarihin yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Haskan'a göre; "Hüseyin Efendi bu taşı görmediği için tarihini yazmamıştır. Bu yüzdendir ki yanında biraderi Ali Çavuş medfundur, diyor. Oysa Ali Çavuş'un kabri Sofular Mescidi haziresindedir" (1996: 63).

Öz'e göre de yapının tarihi şöyledir;

"Bânisi, Kasım Çavuş olup 1597'de vefat ettiğine nazaran mâbet bu tarihten evvel yapılmıştır. Cami, duvarları kesme taştan olup ahşap çatılıdır. Taştan olan minaresi sağındadır. Minberini, Mahmut I. zamanı Kasapbaşısı Ali Ağa vazettirmiştir. 1823'te Sadrazam Galip Paşa, 1863'te Keçecizade Fuad Paşa, 1948'de Vakıflar tamir ettirmiştir. Bânisi hazirede medfundur" (1997: 85). (Bkz. Fotoğraf 109-111-112-113)

Fotoğraf 109-110. Rasim Çavuş Camii ve Kur'an Kursu Girişleri (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 111. Camii Ana Kısım (M. Bali, 2024)

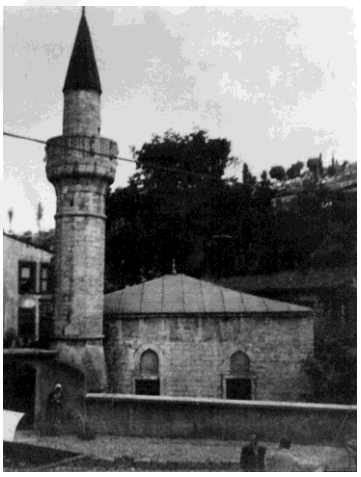

Fotoğraf 112-113. Rasim Çavuş Camii

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/kasim-cavus-camii/948

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 12.2.1972 tarihli, 6288 sayılı kararına göre; "…caminin parsel hududundan asgari 6 m. çekmek şartıyla çekme katsız 9.50 m. irtifalı inşaat yapılmasında mahsur bulunmadığına karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 9.9.1972 tarihli, 6656 nolu kararına göre; "…caminin korunması gereken eski eser olduğuna, civar 11 parselde çekme katsız 9.50 m. yükseklikte inşaat yapılmasında mahzur olmadığına karar verilmiştir."

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 4.8.1989 tarihli, 1297 nolu kararına göre; "Rasim Paşa Camii avlusuna yapılmış olan yapı ve bahçesindeki dükkânların kuruldan izin alınmadan yapıldığından Belediyesince konunun araştırılarak kurula bilgi verilmesine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 14.11.1990 tarihli, 2268 nolu kararı'na göre; "camiinin kurul izni olmaksızın yapılmış eklentilerinden arındırılmasına karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 22.5.1991 tarihli, 2697 nolu kararına göre; "camii parselinde kurul izni olmaksızın yapılan Kuran kursu binasının af kapsamında değerlendirilemeyeceğine, 14.11.1990 gün ve 2268 sayılı kararın değişmesine gerek olmadığına karar verilmiştir." (Bkz. Fotoğraf 110)

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 18.3.1992 tarihli, 3547 sayılı kararına göre; "…220 ada, 14 ve 15 parsellerin üzerindeki yapılardan arındırılarak Kasım Çavuş Camii avlusuyla bütünleştirilmek üzere kamulaştırılmasının uygun bulunduğuna karar verilmiştir."

Mevcut kararlardan izlendiği üzere kurul kararları yerin imarına yön vermiş ve kültür varlıklarının bulunduğu çevreyle bütüncül biçimde değerlendirilmesi hususunun altını çizmiştir.

28. SOFULAR CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar no, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 07.03.2007, grup karar no 894

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı eseridir. 1464'te, Çavuş Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93238280474635 Latitude (Y) 41.04603077846609

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Sofu Kara Ali Çavuş Camii, Sofular Mescidi olarak da bilinir. İslambey Mahallesi, Hz. Halid Bulvarı, ada 349, parsel 22'de yer alır. *"Bânisi, Fatih devri çavuşlarından Ali Ağa'dır. 1464'te yapılmış olan mabet müverrih Şeyhülislam Hoca Saadeddin Efendi tarafından tamir ettirilmiş, Şeyh Abdullah Efendi minber vazettirmiştir. Cami kare planda olup duvarları taş ve tuğladan, çatısı ahşaptır. Tuğla minaresi sağındadır, ilk bânisi hazirede medfundur"* (Öz, 1997: 123). (Bkz. Fotoğraf 114-115) Ayvansarayi yapı hakkında şu bilgilere yer verir; *"Balcı çeşmesi yakınındadır. Çavuş Ali Ağa yaptırmıştır. Mezarı, adı geçen Kasım Çavuş Mescidi mezarlığındadır. Zamanla vakfı yok olduğu için adı geçen Şeyhülislam Sadeddin Efendi, Servi Mescidi vakfından aylık tayin etmiştir. Minberini Arpacı Mescidi imamı Şeyh Abdullah Efendi yaptırmıştır"* (1987: 115).

Fotoğraf 114-115. Sofular Camii (M. Bali, 2024)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 15.03.2004 tarihli, 15855 nolu kararına göre; "…minaresinin tehlikeli durumunu belirterek onarımının talep edildiği Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün…yazısına istinaden görüşmeler sonucunda…minaresinde yapılmak istenen onarım için gerekli tespit çalışmalarını yapmak üzere iskele kurulabileceğine, hazırlanacak rölöve ve analitik rölövenin kurula getirilmesinden sonra konunun değerlendirilebileceğine karar verilmiştir."

Istanbul II Numaralı KTVKK'nun 07.03.2007 tarihli, 894 nolu kararına göre; "…rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesinin onayını talep eden Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü'nün…yazısı okunmuş…Karaali Çavuş Camii ve minaresine ait rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesinin uygun olduğuna…uygulamanın Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetiminde yapılmasına…uygulamanın Kurul kararlarına uygun olarak yapılması için uygulamanın mesleki denetim sorumluluğunun müellif mimar tarafından üstlenilmesi gerektiğine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 20.02.2003 gün 13688 sayılı kararı ile "…onaylı olan tescilli yapının projesine uygun olarak tamamlanıp tamamlanmadığının, 24 parselde tescilli yapı bitişiğinde yapılmış olan yeni yapının ne zaman ve nasıl yapıldığının, 25 ve 30 parsellerde bulunan tescilli yapılar dışındaki yapıların yasal durumlarının belediyesinden sorulmasına karar verilmiştir."

29. CEDİD ALİ PAŞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar no, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseri olan yapı 1561-1565'te, Sadrazam Semiz Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.930719613303257 Latitude (Y) 41.045812525059475

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Kuru Kavak Camii, Semiz Ali Paşa Camii adlarıyla da bilinir. İslambey Mahallesi, Halitpaşa Caddesi, no 62, ada 56, parsel 92'de yer alır. *"Mabet, Sultan II. Abdülhamid devrinde onarım görmüştür. Banisi Ali Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarındandır. Kalın ve semiz lakapları, çok şişman olduğu için verilmiştir. Padişah'ın damadı Rüstem Paşa'nın vefatı üzerine 1561'de sadrazam olmuş, 1565'te vefatına kadar dört yıl bu görevde kalmıştır. Mabedi bu sırada yaptırmış olmalıdır"* (Haskan, 1996: 32).

Fotoğraf 116-117. Cedid Ali Paşa Camii (M. Bali, 2024)

Yapıya dair aşağıdaki kurul kararı alınmıştır;

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 5.2.1997 tarihli, 8410 nolu kararına göre; "…çatıda kiremit aktarımı, yonutaşı sövelerde yağlıboya raspası ahşap elemanlarda yağlıboya raspası yapılması, duvarlarda ince badana raspası mevcut kalemişi altında çıkacak buluntuya göre işlem yapılması ile saçak korniş vb. taş imalatlarının İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetiminde ve sorumluluğunda yapılabileceğine karar verilmiştir." (Bkz. Fotoğraf 116-117)

30. BALİ BABA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar no, tescil derecesi belirsizdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseridir. 1574-1595 (H. 982-1003)'te, Abdullah Bali Efendi tarafından yaptırılmıştır.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.930710926795285 Latitude (Y) 41.049433689163514

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Bali Hoca Tekkesi Mescidi olarak da bilinir. İslambey Mahallesi, Fahri Korutürk Caddesi, ada 189, parsel 31'de yer alır. *"Mabet, I. Dünya Harbi'nde depo olmuş, 1918 mütarekesinde boşaltılmış fakat pek harap olduğundan ibadete açılamamış, uzun zaman dört duvar hâlinde iken 1960'ta şimdiki şekliyle*

yeniden yapılmış, yanına bir bölüm ilave edilmiştir. Bundan dolayı iki mihrabı vardır. Minberi ahşaptır. (Bkz. Fotoğraf 121-122) *Kitabesi ve haziresi yoktur. Bali Efendi'nin etrafı demir parmaklıklı kabri birinci bölümün sahnındadır. Şahidesi yoktur"* (Haskan, 1996: 35).

Fotoğraf 118. Bali Baba Camii (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 119-120. Bali Baba Camii ve Avlu (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 121-122. Bali Baba Camii İç Detay/ Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/bali-baba-camii/939

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 13.1.1973 tarihli, 6824 sayılı kararına göre; "189 ada, 19 parsel ile karşısında aynı ada, 31 parseldeki eski eser Bali Hoca Mescidi arasında yol bulunduğundan, üzerinde camiye mesafe kaydı aranmaksızın çekme katsız 12.50 m. irtifalı inşaat yapılmasında sakınca bulunmadığına karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 13.1.1973 tarihli, 6825 sayılı kararına göre; "…Bali Hoca Mescidi'nin…arka bahçesi dip kısmında yapılan iki katlı meşruta binasının uygun olduğuna, mescide ve komşu 32 parsele bitişik olarak yapılan tek katlı ikinci binanın ise kaldırılmasına, bu ikinci binayı müsaadesiz yapanlar hakkında kanuni kovuşturma açılmasına, neticenin kurula bildirilmesine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 3839 nolu, 1.7.1992 tarihli kararına göre; "…cephelerinin mozaik ile kaplanmasının kesinlikle uygun olmadığına, izinsiz olarak yapılan kaplamanın sökülmesine, kurum arşivinde bulunan eski fotoğraflardan yararlanarak mescidin özgün durumuna getirilmesine bu tür izinsiz uygulamayı yapan ve yaptıranlar hakkında yasal kovuşturma açılmasına gerek uygulama gerek yasal kovuşturma sonuçlarının kurula bildirilmesine, Vakıflar Genel Müdürlüğü idare ve denetiminde yapılması yasal zorunluluk olduğu hâlde Camii Koruma ve Yaşatma Dernekleri tarafından yapılan izinsiz, gelişigüzel uygulamalar sonucunda kültür varlıklarına zarar verildiğine, bunun gibi giderilmesi zor tahriplere sebebiyet verilmemesi için gerekli önlemlerin alınmasının Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden istenmesine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 27.10.1993 tarihli, 5040 sayılı kararına göre; "Bali Hoca Mescidi'nin genel tescil kararında sehven 30 parsel olarak tescil edildiği anlaşıldığından 31 parsel olarak düzeltilmesine karar verilmiştir."

31. KAPTANPAŞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar no, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 07.08.2012, grup karar no 640

İnşa Dönemi- Mimarı: Eklektik üslup, 1577, yaptıran; El-Hac Mahmud Ağa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.936511338256892 Latitude (Y) 41.047571653126525

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Büyük İskele Mescidi, Cevri Usta Cami, Hacı Mahmut Cami ve Kaptanpaşa Cami olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Eyüp İskele Caddesi, ada 314, parsel 3'te yer alır. Fotoğraf 123'te görülen *"Eyüb iskelesi mescidini Gürcü asıllı Hacı Mahmud Ağa yaptırmıştır. Mescid, Cevri Usta'nın ölümünden sonra kalan maldan Şehremini Hayrullah Efendi'nin bilgisi içinde yenilenmiştir. Minaresi*

ve mahallesi yoktur. Tamir sebebiyle tahsisat artmış ve onarımdan sonra Eyyübi el-Hâcc İzzet Efendi adında biri minber koydurmuştur" (Ayvansarayi, 1987: 122). Haskan yapıya dair şöyle der;

"Mescit, minare gibi köfeke taş ile kaplanmıştır. Ahşap çatısı içten kubbelidir. Kare planlı olup minaresi sağ köşesi üzerinden yükselmiştir. Kubbe göbeğinde altın yazı ile yazılmış çok güzel bir ayet-i kerime vardır ki 1318 tarihlidir. Tavan silmesi eski bir konağın motiflerini andırır, oyma tahtalarla süslenmiştir. Eyüp'ün şirin, ferah camilerinden biridir" (1996: 37).

Fotoğraf 123. Kaptanpaşa Camii (M. Bali, 2024)

32. ZEYNEP HATUN CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar no, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: 1538'te inşa edilmiştir. Yaptıran; Zeynep Hatun'dur.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.932686126795485 Latitude (Y) 41.055536418142864

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Kerimağa Camii olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Kerimağa Sokak, no 5, ada 33, parsel 1'de yer alır. Fotoğraf 124-125'te görülen *"Mabet, kesme taştan yapılmıştır. Çatısı ahşaptır. 1983'te her tarafı çimentoyla sıvanmıştır. Dar sahaya yapıldığından, yolun şekline uydurulmuştur. Sağ tarafına sığmayan minaresi mihrab yönüne, camiden ayrı olarak yapılmıştır. Bu durum İstanbul camilerinin hiçbirinde yoktur. Bundan dolayı caminin, mahalle sokakları teşekkül ettikten sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. Mihrabı dışa taşmalıdır. Ön tarafındaki küçük haziresi yok edilmiştir. Çiçekli bir lahit kapağı basamak olarak kullanılmıştır"* (Haskan, 1996: 92). Öz'ün aktardığı üzere; "Bâniyesi, İdris-i Bitlisi'nin karısı Zeynep Hatun'dur. Kesme taştan kare planda yapılan mabet (945) 1538'de yapılmıştır.

Minberini Şeyh Abdullah Efendi vazettirmiştir. İdris-i Bitlisi'nin ve baniyesinin mezarları açık türbededir" (1997: 158).

Fotoğraf 124-125. Zeynep Hatun Camii

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/zeynep-hatun-camii/958

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 14.7.1978 tarihli, 10512 sayılı kararına göre; "Eyüp 33 ada, 4 parselde, aynı adanın 33 parselinde korunması gerekli mescit bulunması nedeniyle çekme katsız 9.50 metre irtifalı ayrık nizam yeni inşaat yapılmasında sakınca bulunmadığına karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 14.7.1979 tarihli, 11330 sayılı kararına göre; "…44 pafta, 33 ada, 4 parselde verilen imar durumuna göre 9.50 metre gabarisi de, çatı katsız ayrık nizamda inşaat yapılabileceğine, kurulca kabul edilen imar planında belirtildiği gibi yoldan kot alınamayacağına ve meyilden dolayı birden fazla kat kazanılamayacağına karar verilmiştir."

33. EYÜP SULTAN CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar no, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 12.04.1990, grup karar no 1890

İnşa Dönemi- Mimarı: Barok üslupta (III. Selim dönemi yenileme sonucu), 1459 (H. 863)'da inşa edilmiştir. Mimar; Uzun Hüseyin Ağa, yaptıran; Fatih Sultan Mehmed'dir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.933802369123256 Latitude (Y) 41.04796650744909

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Cami-i Hazret-i Halid Bin Zeyd olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Camii Kebir Sokak, ada 47, parsel 13'te yer alır. *"Eyüp Camii ve çevresi, fetih sonrasında önemli vakıf yatırımlarının yapıldığı bir*

bölge olmuştur. Fatih tarafından Ebu Eyyüb el-Ensarî'nin mezarı üzerine bir türbe yaptırılmış, buna ek olarak cami, medrese, imaret ve hamam inşa edilmiştir. İstanbul'un manevi merkezi hâline gelen Eyüp Camii ve çevresinde zamanla ilave birçok yapı yapılmış ve bunlar için zengin vakıflar oluşturulmuştur" (Özcan, 2015: 127). Yapı, şehir hafızasında fetih olgusunun bir sembolü olmasının yanı sıra biçimsel özellikleriyle de önemlidir. *"Sekizgen çardak şemasının en güzel uygulamalarından biri bu camide yapılmıştır. Fotoğraf 126-127 ve 129'da görüldüğü üzere dönemin eğilimlerine uyarak yükseltilmiş oranlarla tasarlanmış olan cami Sinan'ın Selimiye tasarımının vardığı son yorum olarak kabul edilebilir. Sekizgen çardak dışında galeriler orta mekânı üç yönde çevirmekte ve ibadet hacmini enine gelişmiş bir alan yapmaktadır. Yapıda iç mekânın köşeleri küçük kubbelerle örtülerek merkezi plan şeması vurgulanmıştır"* (Kuban, 2021: 545). (Plan için Bkz. Şekil 14-15)

Fotoğraf 126-127. Eyüp Sultan Camii (Fréres, Abdullah- Römmler, Emil)

Kaynak: Soldaki; http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90839---0013.jpg

Sağdaki; http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90479---0037.jpg

Fotoğraf 128. Eyüp Meydanı (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 128'de görüldüğü üzere yoğun bir ziyaretgâh olan Eyüp Sultan Camii birçok kez onarılmış, yapıya çeşitli eklemeler yapılmıştır. *"Hayır sahiplerinden Ekmekçizade Ahmed Paşa 1000/ 1591-1592'de musalla önünde şimdi de bulunan ekleri yapmıştır. 1136/ 1723-1724'de, bütün selatin camilerinde mahya asılması için padişah fermanı çıktığında bu caminin minareleri arasına mahya takılmak istenilmiş ancak minarelerin boyları kısa olduğu için, yeniden ikişer şerefeli iki minarenin yapılması emredilmiştir"* (Ayvansarayi, 1987: 95).

Şehir tarihinde bozucu etkisi bulunan deprem olgusu mevcut yapıya zarar vermiş ve yapı bu sebeple tamire konu olmuştur. *"1766 depreminde büyük hasar gören ilk Eyüp Sultan Camii, 1776'da Sadrazam Derviş Mehmet Paşa marifetiyle onarılmıştır. 1798 yılında tamire başlandıysa da caminin harab durumda olması nedeniyle yıkılıp yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Camii (minareleri dışında) temeline kadar yıkılmış, eski temel derinleştirilmiştir. Haziran 1798'de başlayan inşaat, Eylül 1800'de baştan sona tamamlanmış ve (günümüzde görülebilen) Eyüp Sultan Camii aynı yılın Ekim ayında ibadete açılmıştır"* (Deleon, 2004: 148-149).

Bunun yanı sıra yıldırım düşmesi etkisiyle de hasar gören yapı birtakım onarımlar geçirmiştir. Örneğin; *"4 Zilkadde 1238/ 13 Temmuz 1823 Çarşamba günü ikindi vakti yıldırım düşmesi ile deniz tarafında bulunan minarede üst şerefesine kadar çatlak oluşmuştur. Padişahın fermanı ile minarenin çatlak kısmı yıkılıp yeniden yapılmış bundan yedi yıl sonra, Cami dışındaki iki mahfili Hacı Beşir Ağa yaptırmıştır"* (Ayvansarayi, 1987: 97).

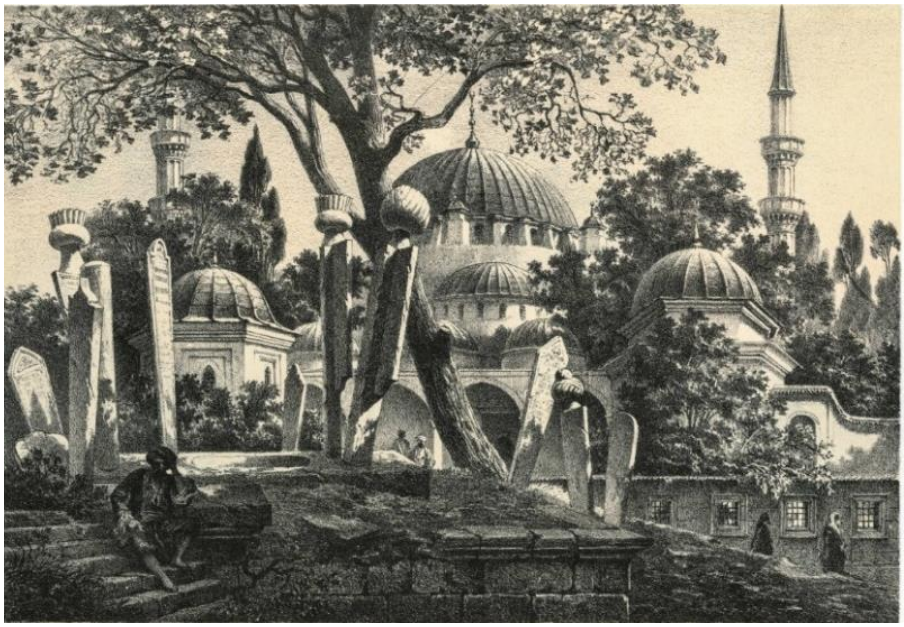

Fotoğraf 129. Eugéne Flandin, Eyüp Sultan Camii (EYSAM Arşivi)

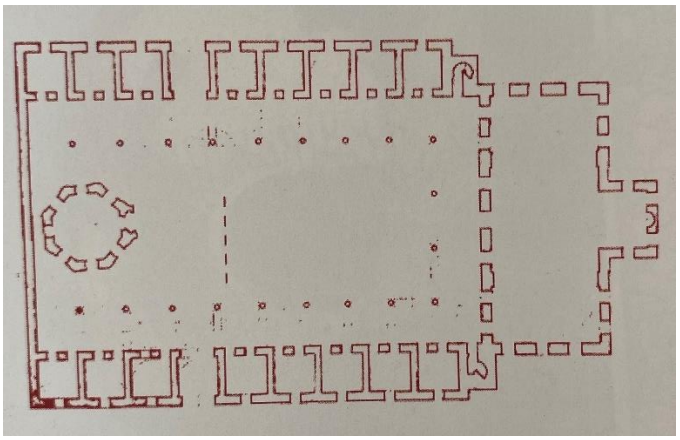

Şekil 14. Eyüp Sultan Camii Medrese ve Türbe Planı (Ekrem Hakkı Ayverdi)

Kaynak: Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul: İnkılap Yayınları, s.116

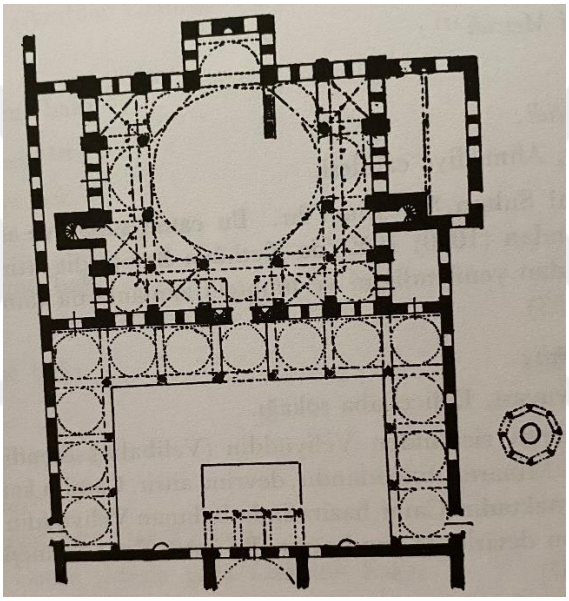

Şekil 15. Eyüp Sultan Camii Planı **Kaynak:** Öz, 1997: 54

Ayvansarayi yapının geçirdiği tadilatları ve bu tadilatlar sonrası ibadete açılış sürecini şöyle açıklar;

"Ebu Eyyub Ensari Cami'nin yenilenmesi: Cami 25 Muharrem 1213/ 9 Temmuz 1793 günü saat üç buçukta, minareleri dışında yıkılmış, eski planına bağlı kalınarak yeniden temelleri atılmıştır. İnşaata nezaret etmek üzere güvenilir devlet adamlarından Uzun Hüseyin Efendi atanmıştır. Cami'nin yapımı 28 ay içinde tamamlandı. Eski caminin şadırvan avlusunda bulunan Sinan Paşa kasrı ve iki uç tarafında Darussaade ağası Beşir Ağa'nın eserleri, yine iki tarafında beşer medrese odaları tamamıyla yok oldu. Avlunun dışında, imam ve türbedarlar ve mütevelli için tahtani ve fevkani dört adet oda yapıldı ve bir muvakkıt odası, padişah için mahfil-i hümayun için yapılan yol da yenidir. 5 Cemaziyelahir 1215/ 1800 tarihinde III. Mustafa'nın oğlu, III. Selim cuma namazını kılarak bu camiyi ibadete açtı" (1987: 1019).

Yapı II. Mahmud döneminde de onarım görmüştür. "13 Muharrem 1235/ 25 Ekim 1722 Pazartesi günü türbenin onarımına başlanmıştır. Bina emini olarak atanan Ahmed Efendi, çabasıyla 5 Cemaziyelahir 1235/ 13 Mart 1722 tarihinde tamamlanmıştır. Aynı yıl sandukanın örtüsü yenilenmiştir. Örtü üzerinde

bulunan yazıların ortasındaki kuşak biçimindeki yazı, Sultan Mahmud Han hazretlerinin kendi yazılarıdır. Yine kendi yazıları ile olan bir levha türbede, biri de camide asılmıştır" (Ayvansarayi, 1987: 101).

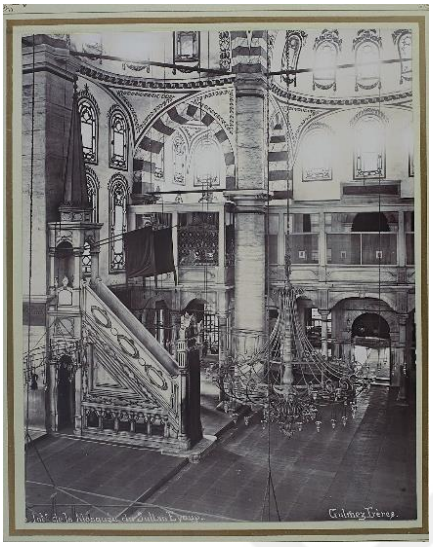

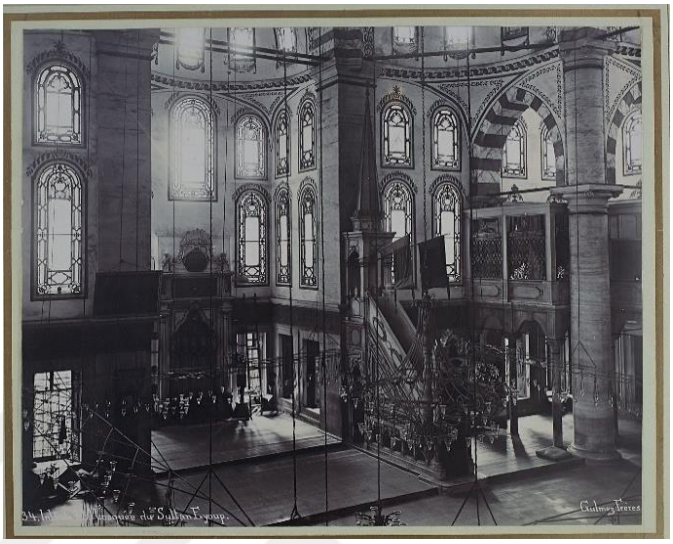

Fotoğraf 130-131. Eyüp Sultan Camii İçi (Frêres, Gülmez)

Kaynak: Soldaki http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90450---0060.jpg

Sağdaki: http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90450---0055.jpg

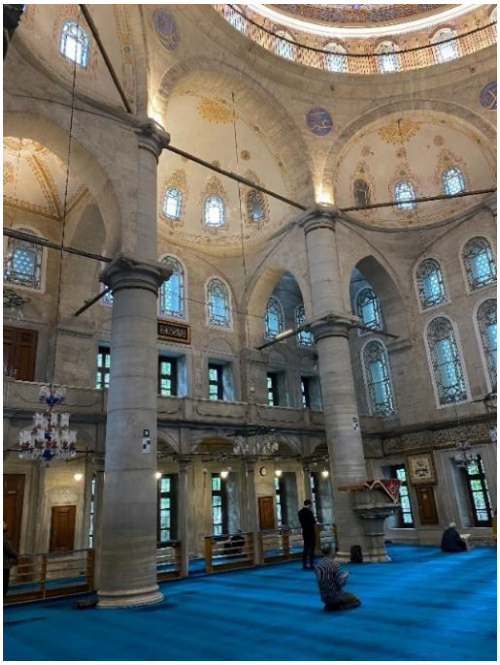

Fotoğraf 132-133. Eyüp Sultan Camii-İç Görünüm (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 134-135. Eyüp Sultan Camii-İç Görünüm (M. Bali, 2024)

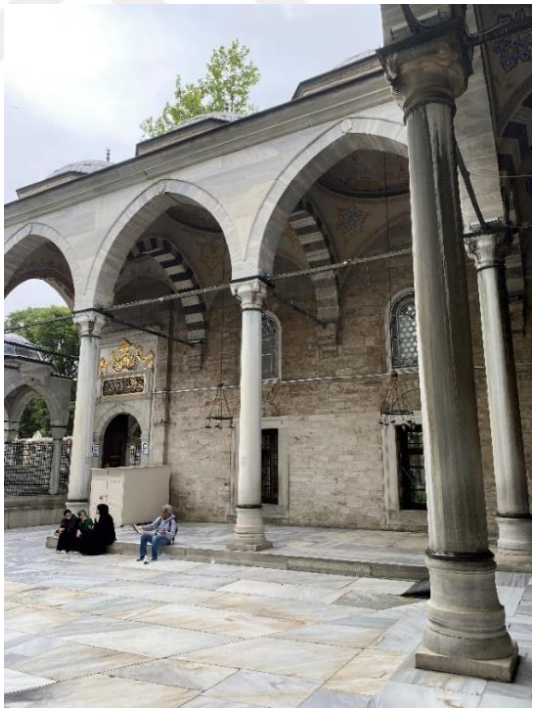

Fotoğraf 136-137. Eyüp Sultan Camii- Avlu (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 138-139. Eyüp Sultan Türbe Görünümleri (M. Bali, 2024)

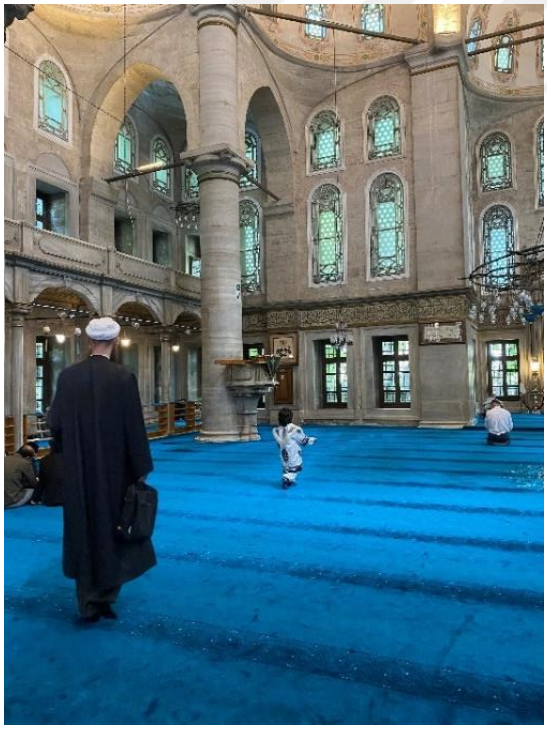
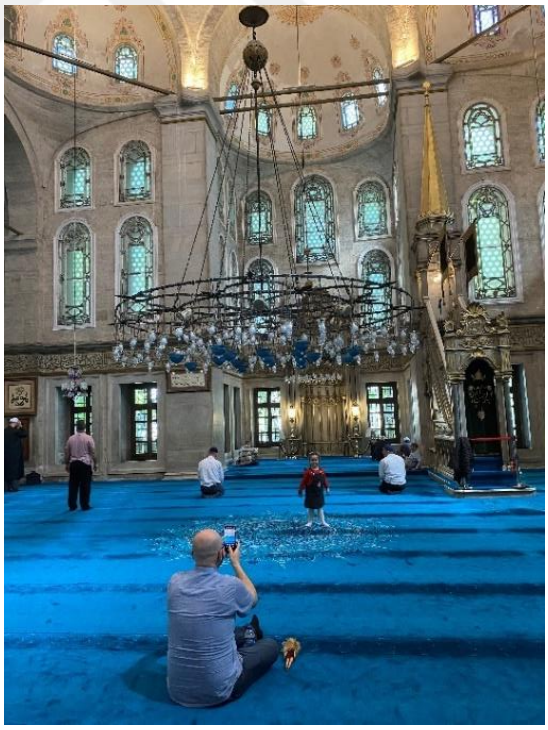

Fotoğraf 140- 141. Eyüp Sultan Camii- İç Görünüm (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 142. Eyüp Sultan Camii İç Avlu Görünüm (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 143-144. Eyüp Sultan Camii- Şadırvan (Soldaki; Fréres, Gülmez http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/779-17---0021.jpg/ sağdaki M. Bali, 2024)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK Başkanlığı'nın 9.2.1979 tarihli, 11000 nolu kararına göre; "…Eyüp Camii onarımı ile ilgili İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğünün 1.2.1979 gün ve 328 sayılı yazısı okundu, ekleri incelendi ve yapılan müzakeresi sonunda: Eyüp Cami Hünkâr mahfeli ve dış avlu kubbelerinde alçı sıva raspası ve badana yapılması sırasanda ortaya çakan orijinal Barok süslemelerinin onarımının, İstanbul Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğünün görüşleri alınmak suretiyle yapılmasında sakınca bulunmadığına karar verilmiştir."

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 27.1.1989 tarihli, 953 nolu kararına göre; "Eyüp Sultan-Hazreti Halit Camii hakkında Eyüp Kaymakamlığı ilçe Müftülüğünün…yazısı okundu…yapılan görüşmeler sonunda; Eyüp Sultan-Hazreti Halit Camiinin dış avlusundaki döşeme taşlarının rölövesiyle fotoğraflarının ve taş cinsinin tesbit edilerek Vakıflar Bölge Müdürlüğü kanalıyla Kurula iletilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 09.01.2013 tarihli, 955 nolu kararına göre; "…Eyüp Sultan Camii ve çevresine ilişkin yağmursuyu tünel şaftları ve güzergâhı, atıksu- yağmursuyu kanal güzergâhları projelerinin uygun olduğuna, uygulama aşamasının ilçe belediyesiyle koordineli bir şekilde, Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü denetiminde yapılmasına karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KVKYK'nun 04.07.2013 tarihli, 1508 nolu kararına göre; "…Kentsel Tasarım Projesine ilişkin yol yüzeyleri ve zemin kaplamalarını içeren detay uygulama projelerinin Kurulumuza iletilmesine…proje sınırları belirtilen Cephe Rehabilitasyon Projesi kapsamında yer alan tescilsiz yapılara mimari karakterleri bozulmayacak ve imar mevzuatına uygun şekilde uygulamaların yapılması gerektiğine… proje sınırlarında yer alan tescilli kültür varlığı parsellerinde…Kurulumuzun görüşü alınmadan müdahalede bulunulamayacağına…görüntü kirliliği yaratan eklentilerden arındırmaya yönelik uygulamaların yapılmasında…sakanca bulunmadığına, Arasta Meydanı'nın iletilen proje kapsamında Kurulumuzca yerinde incelenmesine karar verilmiştir."

34. ŞAH SULTAN CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi II olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 07.03.2007, grup karar no 903

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi yapısıdır. 1528 (H. 935), yaptıran; Şah Sultan

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.935681489917005 Latitude (Y) 41.05360971408792

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Eyüp Merkez Mahallesi, Silahtarağa Caddesi, no 8, ada 45, parsel 97'de yer alır. *"Bâniyesi, I. Selim'in kızı Şah Sultan'dır. Kapı kitabesinde belirtildiği veçhile 963 / 1555'te yapılmıştır. Camiden başka deniz kenarında Mevlevi tekkesi ile hücrelerini ve bir de mektep yaptırmıştır. Aynı sahada Hançerli Sultan sarayı denmekle maruf Şah Sultan'ın bir yalısı bulunmaktadır. Hâlen bunların hepsi yok olmuştur. Cami ve tekke III. Mustafa zamanında tamir görmüştür. Cami harap durumdayken 1953'te Türkiye Anıtlar Derneği aslıyla alakası kalmayacak şekilde yeniden yaptırmıştır. Türbe aynı suretle ihya olunmuştur"* (Öz, 1997: 137). (Fotoğraflar için bkz. 145-146-147-148) Yapı, II. Mahmud döneminde bir onarım geçirmiştir. Söz konusu onarıma dair Ayvansarayi şu verileri aktarır; "Şah Sultan Tekkesi ve Cami'i yıkılmaya yüz tuttuğundan, dönemin padişahı II. Mahmud padişahlara yaraşır himmetiyle tekrar

yenileyip 1251/ 1835 yılı başlarında tamamlamıştır" (1987: 107). Yapıya dair herhangi bir kurul kararı bulunmamaktadır.

Fotoğraf 145-146. Şah Sultan Camii (M. Bali, 2024)

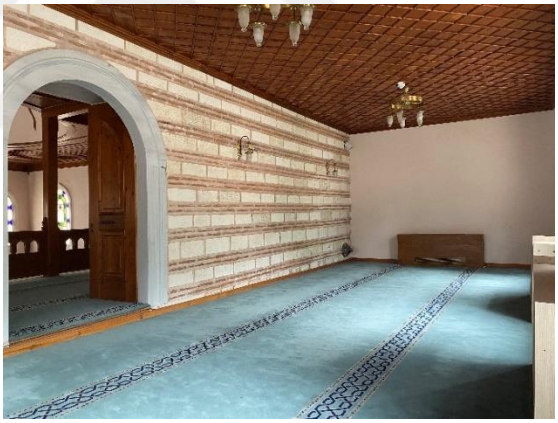

Fotoğraf 147-148. Şah Sultan Camii- İç Görünüm (M. Bali, 2024)

35. KIZIL MESCİT (KİREMİTÇİ SÜLEYMAN ÇELEBİ MESCİDİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: 07.01.2009- 2310 sayılı kurul kararı

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi yapısı, 1581'de inşa edilmiştir. Yaptıran; Kiremitçi Süleyman Çelebi'dir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.9347111302312- Latitude (Y)- 41.04598691405187

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişanca Mahallesi, Zal Paşa Caddesi, ada 65, parsel 53, no 3'te yer alır. Kiremitçi Süleyman Çelebi Mescidi olarak da bilinir. *"Mescid'in karşısında 978 (1571) tarihli Sokullu Mehmed Paşa Çeşmesi, bunun arkasında Afife Hatun Tekkesi, kuzey tarafında Cafer Paşa Medresesi ve Halvetiye Dergâhı, doğu tarafında ve Feshane Caddesi üzerinde Vusuli Efendi ve eşi Hubbi Hatun Türbeleri ile Molla Çelebi Tekkesi bulunmaktadır"* (Haskan, 1996: 64). Duvarları çini kaplı yapının döşemeleri tamamen halıyla kaplıdır. Ayvansarayi mescid hakkında şu bilgileri verir:

"Cafer Paşa Medresesi yakınında olup Kiremitçi Süleyman Çelebi yaptırmıştır. Kendisi de burada gömülüdür. 928/ 1531- 1532 tarihli vakfiyesi vardır. Minberini Feyzullah Nafiz Efendi'nin karısı Hacı Fatma Hanım koydurtmuştur" (1987: 121).

Fotoğraf 149-150. Kızıl Mescit (M. Bali, 2024)

Yapıya bu ismin verilme sebebini Haskan şöyle aktarır; *"Yapının sağ tarafındaki poligonal minaresi ince kırmızı tuğladan yapıldığından, mescid Kızıl Mescid adını almıştır. (Fotoğraf 149-150) Minberi ahşaptır. İçi Sümerbank çinileriyle kaplıdır. Kitabesi yoktur. Avlusundaki taş tekneyi, Yusuf Daniş Bey 25/ 1282 (Kasım 1865) tarihinde yaptırmıştır"* (1996: 64). Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

36. ZÜHTÜ ALİ MESCİDİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar numaralı, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi yapısıdır. Yapım tarihi; 1735 (H. 1148), yaptıran; La'li Mustafa Efendi'dir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Bilinmiyor.

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Musakkaf Namazgâhı olarak da bilinir. Defterdar Mahallesi, Fethi Çelebi Caddesi, no 2, ada 419, parsel 31'de yer alır. Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

37. VEZİR TEKKESİ MESCİDİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591, tescil grubu belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsiz

İnşa Dönemi- Mimarı: Geç Osmanlı dönemi eseridir. 1795-1798, yaptıran; Sadrazam Hacı Mehmed İzzet Paşa'dır.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.930333729404346 Latitude (Y) 41.04589248082662

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

İzzet Paşa Tekkesi Mescidi olarak da bilinir. Düğmeciler Mahallesi, Vezir Tekke Caddesi, ada 355, parsel 19'da yer alır. Günümüzde eğitim yapısı olarak işlev görür. *"Sadrazam Safranbolulu Hacı Mehmed İzzet Paşa tarafından sadareti sırasında (1795-1798) inşa ettirilmiştir. Cami- tekke niteliğindeki bu tesisin meşihatına Nakşibendi tarikatından Şeyh Ömer Rızai Efendi getirilmiş, vakfın tevliyeti bani tarafından en büyük oğluna vasiyet edilmiştir"* (Tanman, 1994: 383).

Tanman yapıya dair şu bilgileri aktarır;

"Minber ve minare ile donatılmış bir cami- tevhidhane, selamlık, harem ve mutfak-taamhane birimlerinden meydana gelen ve mimari özelliklerinden, 19. yy'ın ikinci yarısında yenilendiği anlaşılan Vezir Tekkesi Cumhuriyet döneminde harap düşmüş, harem bölümü ile Şeyh Ömer Rızai Efendi'nin türbesi 1940'larda ortadan kalkmış, cami-tevhidhane 1980 kışında çökmüş, geriye harap selamlık bölümü ile küçük hazirenin kalıntıları intikal edebilmiştir" (1994: 383).

Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

38. HİRAMİ AHMET PAŞA CAMİİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar no 9591 olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseri, inşa tarihi; 1576, yaptıran; Hirami Ahmet Paşa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93819212895206 Latitude (Y) 41.036012673482325

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Savak Mescidi, Şeyh Cemalüddin Uşşaki Tekkesi olarak da bilinir. Defterdar Mahallesi, Cebecibaşı Caddesi, ada 104, parsel 7'de yer alır. Tuğladan yaptırılan ve bu esnada tamir edilen yapının kitabesi şöyledir;

"Pek Harab Olmuşdu Cami'i Ahmed Paşa

İtdi İhyasına Ferman Şehinşah-ı Vahid

Kilk-i Cevher ile Tarihi Yazıldı Fikri

İtdi Sultan Hamid Ma'bed-i Yekta Tecdid"

Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

39. ÇAYIRBAŞI MESCİDİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, tescil karar nosu 9591 olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Yapım tarihi bilinmiyor. Yaptıran; Otakçıbaşı Hüseyin Ağa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.935547646237552 Latitude (Y) 41.03568225411939

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Defterdar Mahallesi, Otakçılar Mescidi Sokak, ada 110, parsel 1'de yer alır. "Bânisi Otakcıbaşı Hüseyin Ağa'dır. Ebu'l-feth Sultân Mehmed Han'ın huddâmındandır. Kendi dahi anda medfundur. Birâderinin ve oğlunun binâ eyledikleri mescidler kariben tahrir olunsa gerekdir. Mahallesi vardır. Der kurb-ı Otakcılar" (Ayvansarayi, 2001: 369). Yapının bulunduğu alan boş arazi olarak görülmekte ve yapı kayıp eser olarak kabul edilmektedir. Mescitin yeri arsayken 1984'te depo yapılmış, 1890-95 tarihlerinde ise yapı yanmıştır. Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

40. KANGİRLİ MUSTAFA EFENDİ MESCİDİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 14.01.2009, grup karar no 2317

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseri, 1730, yaptıran; Kangirli Mustafa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.930783067270998 Latitude (Y) 41.04023177868855

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Şeyh Murad Külliyesi, Murad Buharî Tekkesi olarak da bilinir. Nişancı Mahallesi, Nişancı Mustafapaşa Caddesi ile Davutağa Caddesi'nin kesişiminde, ada 153, parsel 1'de yer alır. "Bânisi Şeyhü'l-islam Minkarizade Yahya Efendi'nin damadı, Anadolu'dan ma'zulen vefat eden Kangırılı Mustafa Efendi'dir. Fi'l-asl medrese olmak üzere bina olunmuşdur" (Ayvansarayi, 2001: 372). Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

41.SAÇLI ABDÜLKADİR EFENDİ MESCİDİ (SAÇLI ABDÜLKADİR CAMİİ- SAÇLI ABDÜLKADİR EFENDİ MESCİDİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseri, inşa tarihi; 1537, yaptıran; Şeyhülislam Abdülkadir Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93331479795915 Latitude (Y) 41.046954007760434

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Abdülkadir Efendi Mescidi olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Kalenderhane Caddesi, no 10, ada 52, parsel 64'te yer alır. "Bânisi Şeyhülislam Abdülkadir Efendi'dir ki, Şeyhi Abdülkadir Efendi denmekle ma'rufdur" (Ayvansarayi, 2001: 354). Yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

Fotoğraf 151-152. Saçlı Abdülkadir Efendi Mescidi

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/sacli-abdulkadir-camii/954

Fotoğraf 153-154-155. Saçlı Abdülkadir Efendi Mescidi- Çeşitli Görünümler (M. Bali, 2024)

42. BAHARİYE MEVLEVİHANESİ- MESCİT

Tescil Tarihi- Durumu: 17.03.2004, tescil karar no 15868, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: 28.04.2006, grup karar no 220

İnşa Dönemi- Mimarı: Geç Osmanlı eseri, mimarı; Mimar Kemaleddin, yaptıran; Ohrili Hüseyin Paşa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93976410113548 Latitude (Y) 41.05577526864662

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Mevlevi Tekke Camii, Beşiktaş Mevlevihanesi Mescidi olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Silahtarağa Caddesi, ada 42, parsel 2'de yer alır. *"Mevlevi olan Sultan V. Mehmed Reşad tarafından 1909-10 yıllarında yenilenen Bahariye Mevlevihanesi, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar ayakta kalabilmiş; 1925'te tekkelerin kapatılması üzerine son şeyhin varisleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Hazine arasında uzun süren bir davaya konu olmuştur. Bu arada semahane-türbe binası 1935'te Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yıktırılmış; harem binası 1939'da yanmış, geriye kalan binalar 1968'de davayı kazanan varisler tarafından birtakım sanayicilere satılmıştır. Cümle kapısı, selâmlık ve diğer birimler, 1970'te yıktırılmıştır. 1986'da Haliç Çevre Düzenleme Projesi kapsamına alınan mevlevihane arsası yeşil alana dönüştürülmüş, bahçede bulunan pek çok kıymetli mezar taşı tahrip edilmiştir. Günümüzde Bahariye Mevlevihanesi'nden kalan tek birim, evvelce tuğla deposu olarak kullanılan mescittir"* (Binoğlu E., Binoğlu, N., 2012: 206-207).

Fotoğraf 156. Haliç Siluetinde Bahariye Mevlevihanesi'nin Görünümü, II. Abdülhamid Yıldız Fotoğraf Arşivi

Kaynak: http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90753---0007.jpg

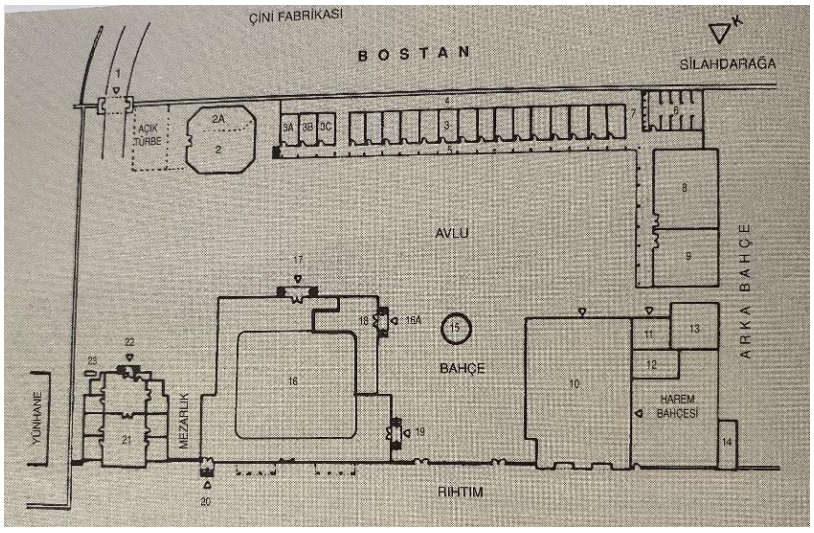

Şekil 16. Bahariye Mevlevihanesi Vaziyet Planı Restitüsyonu (Haskan, 1996: 100)

Yapıya dair kurul kararı bulunmamakla birlikte *"Eyüp Bahariye Mevlevihanesi Rölöve Restitüsyon Restorasyon ve Çevre Düzenleme Projesi işine, 17.06.2005 tarihinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı, Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü'nce açılan bir ihale sonucunda başlanmıştır" (Binoğlu E., Binoğlu, N., 2012: 206).* İBB tarafından başlanan inşaat süreci yapının kullanıma açılmasıyla sonuçlanmıştır.

Fotoğraf 157-158. Mescit ve Mevlevihanenin Günümüzde Sanat Atölyeleri Olarak Kullanılan Kısmı (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 159-160. Bahariye Mevlevihanesi Yapı Grupları (M. Bali, 2024)

43. DEMİRCİLER MESCİDİ

Tescil Tarihi- Durumu: 13.05.1972, tescil karar no 6404, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı eseri, 1545 (H. 952), yaptıran; Zehra Bint-i Abdullah Hatun

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93552529795921 Latitude (Y) 41.04683401639639

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Çiviciler Camii, Çingene Mescidi, Çeribaşı Camii, Timurciler Mescidi olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Feshane Caddesi, ada 52, parsel 47'de yer alır. Uzun süre harap olan caminin çatısı çökmüştür. Yapı 1996'da Tarih Kültür ve Çevre Koruma Derneği tarafından restore edilmiş ve ibadete açılmıştır. 13.05.1972 gün ve 6404 sayılı kararla tescillenen mescit, 15.01.1977 tarihli, 9195 sayılı kararla sivil mimarlık örneği olarak tekrar tescillenmiştir.

Fotoğraf 161-162. Çeribaşı Mescidi

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/ceribasi-camii/942

Fotoğraf 163-164. Çeribaşı Mescidi (M. Bali, 2024)

4.4.2. Tekkeler

Tekkeler "döneminin sanat ve fikir akademisi fonksiyonuna sahiptir" (İnalcık, 1998: 3). Bu bağlamda restorasyonlarının/ onarımlarının yapılması, âtıl bırakılmayıp farklı işlevlerde kullanılması önem arz eder. Eyüp'ün dini kimliğinde ve kültürel hafızasında önemli yeri olan tekkeler tasavvuf kültürünü ve dinden beslenen yaşam pratiklerini yansıtır. *"Çoğunluğu günümüze gelmemiş bu yapılar, mimari programı asgari ölçülerde tutulmuş mütevazı zâviyelerden, tam teşekküllü tekkelere, zengin programları ile tarikat külliyesi niteliğindeki komplekslere kadar uzanan geniş bir yelpaze oluşturur"* (Tanman, 1997: 102). Harita 20'de Eyüp'te yer alan tescilli tekke yapıları gösterilmektedir.

Baha Tanman Eyüp'te yer alan bu tarikat yapılarını yerleşim düzenlerine ve tasarımlarının ana hatlarına göre üç grupta toplar. Bunlardan; *"I. Grup'ta yer alan örneklerin hepsi kâgir olup yerleşim düzeni açısından açık avlulu, revaklı, karakteristik Osmanlı medreseleri ve bunların türevi olan cami-medrese ikilileri ile paralellik arz eder. Bu gruba dâhil edilen tarikat yapılarının hemen hepsinde, şeyh ailesinin ikametgâhı olan harem, avluyu kuşatan ve tekkede yaşayan, çoğunlukla bekâr dervişlerin kullandığı ana kitleden soyutlanarak bağımsız bir yapı şeklinde tasarlanmıştır. Aynı şekilde mutfak bölümü kadim Türk geleneğine uygun olarak ana kitleden bağımsız bir bina olmaktadır*" (1997: 102-103).

Tanman II. Grupta ele aldığı tekke yapılarını ise şöyle açıklar;

"Cami-tekke veya mescit-zaviye niteliği arz eden çift foksiyonlu kuruluşlardır. Bu tür yapılar bir yandan çevrelerindeki mahalleye hizmet veren cami veya mescit, diğer yandan belirli bir tarikatın faaliyet gösterdiği tekke veya zâviye olarak kullanılmaktadır. Cami veya mescit bölümü aynı zamanda, namaz vakitleri dışında, genellikle imareti de üstlenen şeyhin başkanlığında tarikat âyinlerinin icra edildiği tevhidhane görevini yerine getirmektir. Bunların bir kısmı başından beri çift foksiyonlu olarak düşünülmüş, vakfiyeleri ona göre düzenlenmiş, bir kısmı da başlangıçta yalnızca cami veya mescit olarak tasarlanmış, daha sonra Osmanlı döneminde 'vaz-ı meşihat' tabir edilen usulle, vakfiyelerine ve mimari proglamlarına eklemeler ile donatılmıştır" (1997: 105).

Tanman'a göre III. Grupta yer alan tekkeler ise şöyledir;

"Dış görünümleri kadar iç taksimatları ile de sivil mimariye yaklaşan, karmaşık planlı tarikat yapılarından oluşmaktadır. İslâm tarihindeki ilk tarikat yapılarının kökeninde şeyh evleri bulunduğuna göre 'ev-tekkeler' olarak adlandırılması mümkün olan bu örnekleri, Eyüpsultan'daki emsali içinde en kadim geleneği yaşatanlar olarak nitelemek gerekir. Bu gruptaki örneklerde ibadete ve ziyarete ilişkin bölümler (tevhidhane/semahane ve türbe), barınma, eğitim ve beslenme ihtiyaçlarını karşılayan bölümlerin (selâmlık, harem, derviş hücreleri, mutfak, taamhane vs.) bütünü veya bir kısmıyla aynı kitle içinde çözümlenmiş, söz konusu bölümler arasında, tekke hayatının ve tarikat teşrifatının şekillendirdiği fonksiyon şemasına uygun, oldukça karmaşık bağlantılar kurulmuştur. Söz konusu yapıların çoğunda yukarıda değinilen tevhidhane/semahane-türbe kaynaşması gözlenir. Tarikat yapılarını diğer dinî yapılardan ayıran, ibadet-ziyaret-eğitim-barınma-beslenme birlikteliğini en belirgin biçimde tasarıma yansıtan bu kuruluşlar, planları, cephe düzenleri ve ayrıntıları bakımından İstanbul'un sivil mimari geleneği ile büyük yakınlık göstermektedir" (1997: 107).

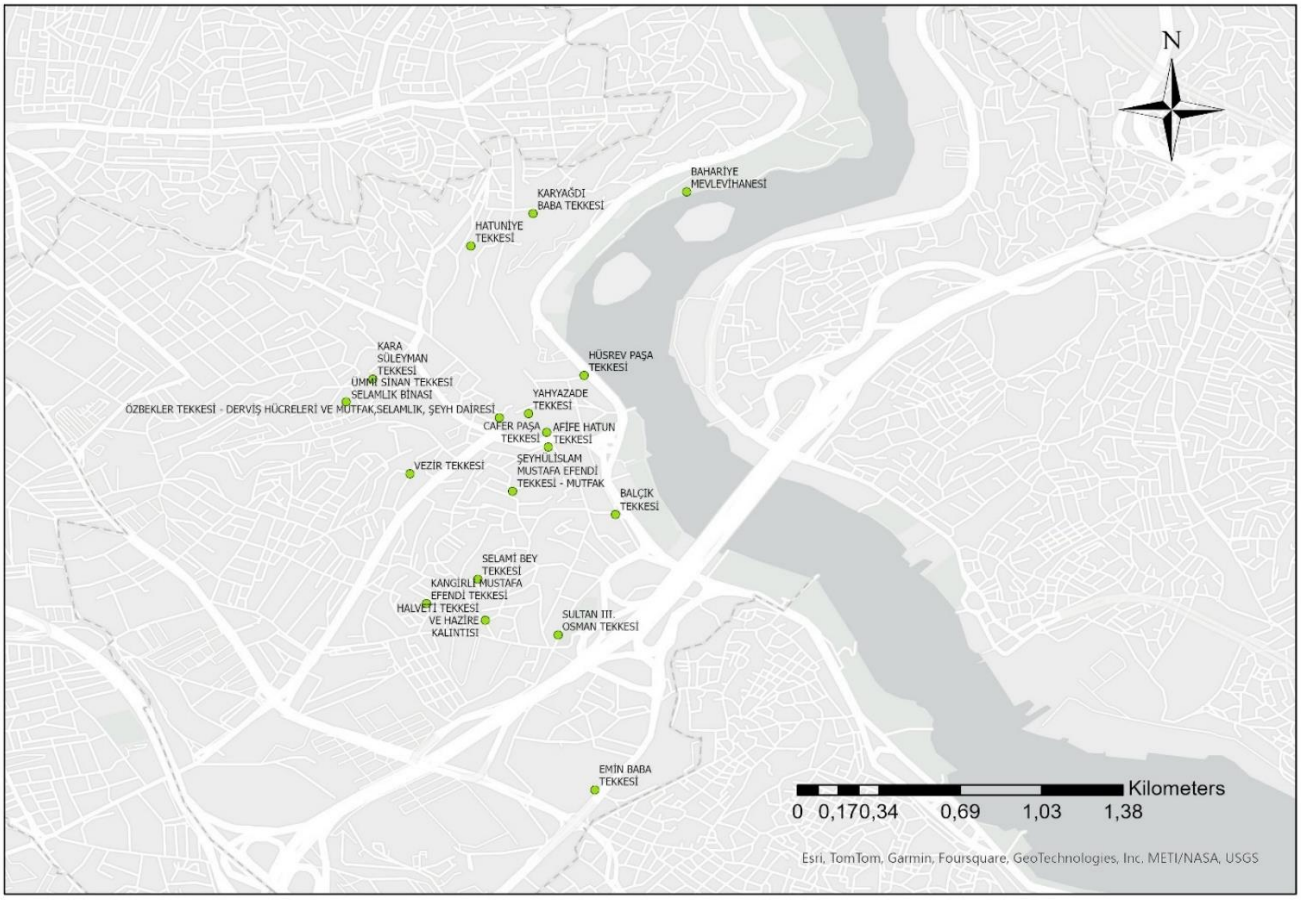

Harita 20. Eyüp'te Yer Alan Tescilli Tekke Yapıları

1.EMİN BABA TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tescil tarihli, 9591 karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Koruma grup karar tarihi 13.04.2011, grup karar no 4394

İnşa Dönemi- Mimarı: Osmanlı dönemi, eklektik üslup, 1867 (H. 1284), yaptıran; Pertevniyal Valide Sultan

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.936258105244406 Latitude (Y) 41.0325749999987

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Valide Sultan Tekkesi ve Kuyubaşı Tekkesi olarak da bilinir. Defterdar Mahallesi, Savaklar Caddesi, no 1, 113 ada, 3 parsel'de yer alır. Günümüzde vakıf binası olarak kullanılan yapı, eğimli bir arazide bulunur, kare planlıdır. "Edirnekapı surlarının hemen dışında konumlanan yapı H. 1284/M. 1867 tarihinde, Sultan Abdülaziz'in annesi olan Pertevniyal Valide Sultan tarafından Nakşi Tekkesi olarak yaptırılmış olup bir dönem Bektaşi Tekkesi olarak hizmet vermiştir" (Erdem, 2000: 203).

Erdem'in aktardığı üzere; *"Uzun yıllar kullanılmayan Tekke 1983'te yangın geçirmiş, 1990'da Vakıflar Müdürlüğü tarafından Yunus Emre'yi ve Güzel Sanatları Sevenler Derneği'ne, 1995'te restorasyonunu yaptırmak şartıyla İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilmiştir. Tekke'nin restorasyonu, İBB tarafından 1997'de SUAK Anonim Şirketi'ne yaptırılmış ve yapı bu tarihten itibaren Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı ile Sosyal, Stratejik ve Ekonomik Meseleleri Araştırma Merkezi'nin kullanımına verilmiştir"* (2000: 203- 204).

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 18.1.1990 tarihli, 1668 nolu kararına göre; "…tekkenin 1/50 ölçeğinde tam ve tekniğine uygun rölövesinin hazırlanmasına; Tekkenin Yunus Emre'yi Sevenler Derneği tarafından kullanılmasına, hazireyle tesciline, içinin ve hazirenin temizliğinin yapılmasına, rölöve ve restorasyon projesinin Kurula sunulması ve onaylanmasından sonra onarım yapılmasına karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 3.10.1990 tarihli, 2129 nolu kararına göre; "…tekkeye ilişkin İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 5.9.1990 gün ve 1142 sayılı yazısı okunmuş…görüşmeler sonunda…Tekkesi'nin rölövesinin ve yapının yığma kagir betonarme tekniğiyle yapılması şartıyla iletilen projenin uygun olduğuna karar verilmiştir."

Fotoğraf 165- 166. Emin Baba Tekkesi (EYSAM Arşivi)

2.ŞEYH NASUH DERGÂHI SEMÂHANESİ/ ZEKAİZADE TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tescil tarihi, 9591 tescil karar nolu, tescil derecesi belirsizdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi, 16. yüzyıl eseridir. Yaptıran; Şeyh Nasuh Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Bilinmiyor.

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Özel (günümüzde konut)

Düğmeciler Mahallesi, Ümmi Sinan Sokak, no 5'te, 196 ada, 2 parsel'de yer alır. Yapı; tevhidhane, haremlik, selamlık, türbe ve hazire kısımlarından oluşur. Yapıyla ilgili kurul arşivinde herhangi bir karara rastlanmamıştır.

3.VEZİR TEKKESİ- HAREM BİNASI/ İZZET PAŞA TEKKESİ HAREM BİNASI

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tarihli, 9591 tescil karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Sadrâzam Dârendeli Mehmed İzzet Paşa (ö.1271/1854) tarafından, 1210 (1795) yılında tesis edilmiştir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.929206232293666 Latitude (Y) 41.04475901812816

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Özel

Düğmeciler Mahallesi, Vezir Tekke Caddesi, 355 ada, 20 parselde yer alır. Yapı; mescit, harem, selamlık, hazire ve mutfak bölümlerinden oluşur. (Fotoğraf 167-168)

Fotoğraf 167- 168. Vezir Tekkesi (M. Bali, 2024)

4.KARA SÜLEYMAN TEKKESİ (HACI ALİ TEKKESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591, tescil derecesi 1 olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 25.12.2006, grup karar no 760

İnşa Dönemi- Mimarı: Geç Osmanlı dönemi eseri, inşa tarihi 1761 (H. 1175), yaptıran; Hacı Ali Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.927805184458407 Latitude (Y) 41.048423548083804

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Düğmeciler Mahallesi, Kara Süleyman Tekke Sokak, no 7/1, 186 ada, 3 parsel'de yer alır. Günümüzde eğitim merkezidir. (Yapının bahçesi, seminer binası ve kafe olarak kullanılan kısımları için bkz. fotoğraf 169-170-171-172)

Fotoğraf 169. Kara Süleyman Tekkesi Avlusu (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 170- 171. Kara Süleyman Tekkesi- Seminer Binası ve Cafe (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 172. Kara Süleyman Tekkesi/ Avlu Görünüm (M. Bali, 2024)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 5.11.1965 tarihli, 2968 nolu kararına göre; "…yapılacak inşaat hakkında Belediye Başkanlığının…yazısı ve konuyu yerinde tedkikle görevlendirilen Kurul mimarının raporu okundu…bahis konusu parselin vakfa ait bir tekke yeri olduğu anlaşılmıştır…içinde tarihi mezarlar ve eski eser kalıntıları bulunmaktadır. Bunlar muhafazası gerekli eski eserler olduğu cihetle kaldırılarak yerine inşaata müsaade edilmesi uygun görülmediğine karar verilmiştir."

GEEAYK Başkanlığı'nın 10-12-1976 tarihli, 9548 nolu kararına göre; "…112 pafta,155 ada, 9 parselde, karşısındaki Münzevi Camii nedeniyle mer'f mevzuata uygun H-9.50 metre irtifalı inşaat yapılmasında sakınca bulunmadığına karar verilmiştir."

GEEAYK Başkanlığı'nın, 13.1.1978 tarihli, 10226 nolu kararına göre; "…Eyüp, 156 ada, Münzevi Camiine komşu parselde bulunan yapının 14.1.1978 gün ve 10200 sayılı kararda II A-2 diye nitelendirilen, gabarisini, dış mimari görüntüsünü, dış cephe eleman ve malzemesini aynen korumak, iç taşıyıcı elemanları, kat planları, iç mimari ve malzemesi yenilenebilecek korunması gerekli sivil mimarlık örneklerinden olduğuna karar verilmiştir."

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 14.11.1986 tarihli, 2795 nolu kararına göre; "…yerdeki…ahşap binanın yıkılması talebi hakkında; Eyüp Belediyesi'nin 3 Mayıs 1986 gün ve 405 sayılı yazısıyla İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün 24.10.1986 gün ve 7681 sayılı yazısı okundu…tescilli ahşap yapının onaylı rölövesi bulunduğundan yıkılabileceğine, ancak herhangi bir inşai karar alınabilmesi için…uygulama projesine Kurul onayı alınmasının gerekli olduğuna karar verilmiştir."

III Numaralı KTVKK'nun 4.8.1989 tarihli, 1293 nolu kararına göre; "…yapı hakkında 13.4.1989 tarih ve 15783 sayılı T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı İstanbul Deftardarlığı Milli Emlak Müdürlüğü yazısı okundu…restorasyon projeleri ile uygulamasını yapmak şartıyla yüksek Kurulun 14.1.1978 tarih ve 10226 sayılı kararı uygun olarak hazırlanacak restorasyon projesinin Kurula getirilmesine, Münzevi Cami'nin köşesinde bulunan çeşmeninde ihyasına…uygun olması şartıyla Diyanet İşleri Başkanlığına tahsis edilmesinde sakınca bulunmadığına karar verilmiştir."

İstanbul 1 Numaralı KTVKBK'nun 12.10.2005 tarihli, 1354 nolu kararına göre; "…Vakıflar Genel Müdürlüğünce Eyüp Belediyesi'ne ön tahsisi yapıldığı ve tekkenin rölöve projesinin hazırlanabilmesi ve plan şemasının ortaya çıkartılabilmesi için gerekli kazı izninin verilebilmesi hususunda Eyüp İlçesi Belediye Başkanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü'nün…yazısı okundu…Kara Süleyman Tekkesi Tahta Minare Mescidi- Timaşvar Tekkesi'nin temel rölövesinin yapılması için araştırma kazısının İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Türk ve İslam Eserleri Müdürlüğü elemanları denetiminde yapılabileceğine, kazı sonrası belgelerin, rölövenin, raporların, fotoğrafların kurula getirilmesine, parselde harap durumda olduğu görülen hazirenin…çeşmenin ihyası için rölövelerinin hazırlanarak kurulumuza getirilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 25.12.2006 tarihli, 760 nolu kararına göre; "…13.09.1979 tarihli Eyüp Koruma Amaçlı İmar Planında yer alan…günümüzde sadece temel kalıntıları mevcut olan ve yerinde ihya edilmesi uygun bulunan Hacı Ali Tekkesi- Kara Süleyman Tekkesi'ne ilişkin kalıntı rölövesi ile restitüsyon projesi ve mevcut imar planından dolayı parsel içinde yeni yapı olarak önerilen huzurevi fonksiyonlu yapının idare ve ek yapı olarak önerilen rekonstrüksiyon projesi ile hazireye ait

rölöve ve restorasyon projesinin onayını talep eden Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Bölge Müdürlüğü'nün 09.11.2006 tarihli…yazısı…yapılan kazı çalışmasına ilişkin İstanbul Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Türk ve İslam Eserleri Müdürlüğü'nün 17.10.2006 tarihli…yazısı okundu…yapıya ait rölöve, restitüsyon, rekonstrüksiyon ve yeni yapılara ait projelerin uygun olduğuna; rekonstrüksiyon ve yeni yapı projelerinde önerilen Huzurevi ve Kreş fonksiyonu dışında fonksiyon verilemeyeceğine: parseldeki korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli yapıların koruma grubunun I olarak belirlenmesine; uygulamanın Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Türk ve İslam Eserleri Müzesi denetiminde yapılmasına…680 sayılı ilke kararı uyarınca uygulamanın mesleki denetim sorumluluğunun müellif mimar tarafından üstlenilmesi gerektiğine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 17.01.2007 tarihli, 777 nolu kararına göre; "…ahşap bahçeli ev vasıflı, Hazine mülkiyetindeki Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulunun 14.11.1986 tarih ve 2795 sayılı kararı ile yıkımına izin verilen ve bugün yerinde bulunmayan taşınmazın satışı konusunun ve anılan taşınmazın parselinde yapılan izinsiz uygulamaların Koruma Bölge Kurulunca değerlendirilmesinin istendiği Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün…yazısı ile söz konusu yazının cevabının çabuklaştırılması hususundaki Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün…yazısı okundu…taşınmazın satışı konusunun…bilgi ve belgelerin Belediyesince Kurulumuza iletilmesinden ve İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 04.08.1989 tarih ve 1293 sayılı kararında 156 ada, 2 parselin Diyanet İşleri Başkanlığına tahsisinde sakınca olmadığı söylendiğinden, söz konusu tahsisin gerçekleşip gerçekleşmediğinin Defterdarlık Avrupa Yakası Milli Emlak Dairesi Başkanlığından istenecek bilgi ve belgeler ışığında anlaşılmasından sonra değerlendirilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 29.05.2009 tarihli, 2661 nolu kararına göre; "…taşınmaza ilişkin imar arşiv dosyasından taşınmaz hakkında herhangi bir bilgi-belge bulunmadığının belirtildiği Eyüp Belediye Başkanlığı İmar ve Şehircilik Müdürlüğünün…yazısı, Cuma, bayram ve cenaze namazı kılınmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığına tahsisin yapıldığı, parsel üzerinde yer alan yapının ne şekilde inşa edildiğine dair herhangi bilgi ve belgeye rastlanılmadığının belirtildiği Eyüp Belediye Başkanlığı İmar ve Şehircilik Müdürlüğünün…yazısı, mahallinde yapılan tespitte taşınmaz üzerinde bulunan binaların kendiliğinden yıkıldığı cami inşaatına başlanıldığı sırada bina kalıntılarının temizlendiğinin belirtilerek tespit tutanağı ve fotoğraflarının iletildiği İstanbul Valiliği, Defterdarlık Avrupa Yakası Milli Emlak Daire Başkanlığının…yazısı okundu…yerde bulunan iki katlı betonarme binanın yıkılması, 2863 sayılı yasaya göre sorumlular hakkında yasal işlem yapılması, tescilli yapının ihyası için restitüsyon ve rekonstrüksiyon projelerinin Kurulumuza iletilmesi…belgelerin iletildikten sonra satış konusunun komşu 3 parselde yapının yıkılarak yok olması,parselde ikinci bir yapı yapılması nedeniyle…sorumlular hakkında yasal işlem yapılması,izinsiz uygulamaların kaldırılması,3 parseldeki yapının ihya edilebilmesi için restitüsyon ve rekonstrüksiyon projelerinin Kurulumuza getirilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 19.11. 2009 tarihli, 3056 nolu kararına göre; "…yere ilişkin Kurulumuzun 29.05.2009 gün ve 2661 sayılı kararının ikinci paragrafinda sehven yazılan "iki katlı betonarme binanın yıkılması" ibaresinin iki katlı betonarme binanın yapılması nedeniyle" şeklinde değiştirilmesine, eski esere fiziki müdahale olmadığı anlaşıldığından 2863 sayılı yasanın 16. maddesine göre yasal işlem yapılmasına, bu parselin Münzevi Camii alanına katılmasında sakınca bulunmadığına karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 15.06.2015 tarihli, 3491 nolu kararına göre; "…onaylanan restorasyon ve rekonstrüksiyon projelerine aykırı uygulamalara ilişkin Vakıflar İstanbul 1.Bölge Müdürlüğünce suç duyurusunda bulunulduğunun belirtildiği İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı Kaçakçılık Narkotik ve Ekonomik Suçlar Bürosu'nun 27.02.2015 tarih ve 2014/122058 Soruşturma Numaralı ve 06.05.2015 tarih ve 2014/122058 Soruşturma Numaralı yazıları Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü uzmanlarınca hazırlanan uygulama sonrasına ilişkin teknik rapor Müdürlük uzmanlarının…raporu…işlem dosyası eşliğinde okundu ekleri incelendi…onaylanan restorasyon ve rekonstrüksiyon projeleri uygulamalarına ilişkin Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğünce suç duyurusunda bulunulduğunun anlaşıldığına, taşınmazda gerçekleştirilen aykırı uygulamaların projesine uygun hâle getirilmesine karar verilmiştir."

5.ÜMMİ SİNAN TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 04.11.1998 tarihli, 10380 tescil karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi eseri, inşa dönemi 16. yüzyıl, Şeyh Nasuh Efendi,

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.92984389999532 Latitude (Y) 41.01809312358182

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Özel

Düğmeciler Mahallesi, Ümmi Sinan Sokak, no 5, 196 ada, 2 parsel'de yer alır. Yapı; semahane, haremlik, selamlık, türbe ve hazire kısımlarından oluşur. (Fotoğraf 173-174) Tanman yapıya dair şu bilgileri aktarır;

"Halvetiyye tarikatının Sinâniyye kolunun pîri İbrâhim Ümmî Sinan'ın (ö. 976/1568) kabrini barındıran ve bu sebeple pîr makamı olarak kabul edilen tekke Ümmî Sinan'ın sağlığında halifelerinden Nasuh Efendi tarafından kurulmuştur. İlk yapı muhtemelen küçük bir zâviye niteliğindeydi ve kâgir duvarlı, çatılı bir tevhidhâne ile buna bağlı bazı müştemilâttan ve bir çeşmeden ibaretti. Ümmî Sinan'ın vefatını müteakip tevhidhânenin mihrap duvarının önüne türbe inşa edilmiş, zamanla türbenin güney ve batı yönlerinde küçük bir hazîre teşekkül etmiştir. Tevhidhâne-türbe binası II. Mahmud tarafından 1826-1839 yılları arasında temelleri korunarak yenilenmiş, tevhidhânenin doğu yönüne küçük bir hünkâr dairesi ve mahfili ilâve edilmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde II. Abdülhamid'in ve tekke mensubu bazı kişilerin yardımlarıyla bütün binalar esaslı bir onarımdan geçirilmiş, bu arada harem ve selâmlık bölümleri yeni baştan yapılmıştır. Tekkelerin kapatılmasından sonra harem ve selâmlık

bölümleri son postnişin Şeyh Yahyâ Galib (Kargı) Efendi'nin (ö. 1942) ailesi tarafından ikametgâh şeklinde kullanılmış, tekke bu sayede harap olmaktan kurtulmuştur. 1980'de bazı hayır sahipleri tarafından tamir ettirilen tevhidhâne-türbe özgün ayrıntılarıyla bir müze gibi korunmakta, selâmlıkta tasavvuf mûsikisi çalışmaları yapılmaktadır" (2012: 311). (Yapının vaziyet planı ve kesiti için bkz. Şekil 17-18)

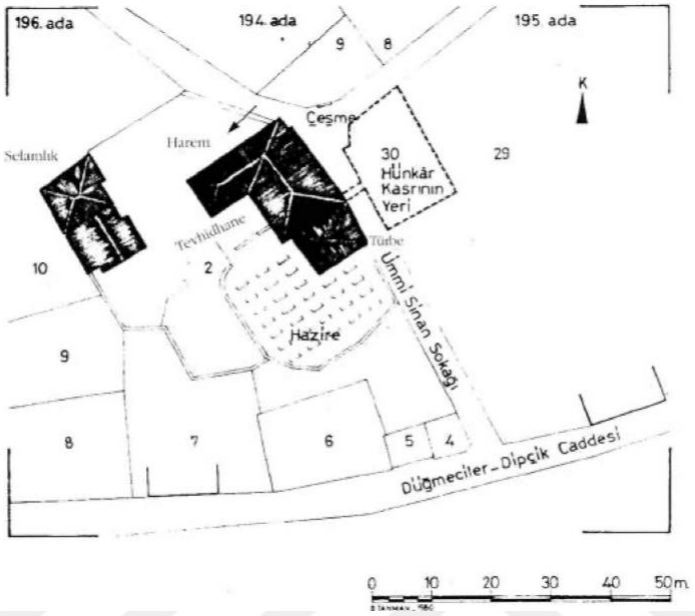

Şekil 17. Ümmi Sinan Tekkesi Vaziyet Planı (Tanman, 1997: 117)

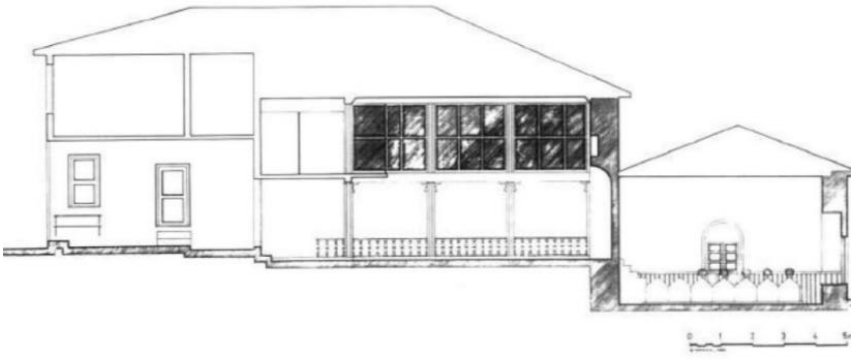

Şekil 18. Ümmi Sinan Tekkesi Ana Bina Kesiti (Tanman, 1997: 119)

Fotoğraf 173- 174. Ümmi Sinan Tekke Yapısı ve Hacet Penceresi (M. Bali, 2024)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

İstanbul 1 Nolu KTVKK'nun 25.10.1995 tarihli, 7193 nolu kararına göre; "…Ümmi Sinan Türbesi ve Külliyesine bitişik…tescilli ahşap bina hakkında Ümmi Sinan Derneği'nin…yazısı ve Eyüp Belediye Başkanlığının…yazısı okundu…tescilli ahşap binanın statik yönden Belediyesince incelenerek hazırlanacak raporun Kurulumuza getirilmesi gerektiğine karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 3.10.1996 tarihli, 8062 nolu kararına göre; "…harem dairesine ek olarak gerek Belediyesinden gerekse Kurulumuzdan izin alınmadan kaçak olarak yarısı kendi yarısının mülkiyeti kendilerine ait olmayan parselde yapılan mutfağın yıkılmasına yıkım esnasında tescilli yapıya zarar verilmemesi için gerekli tedbirlerin alınmasına, ek mutfak yapılmak istendiğinde mülkiyeti kendilerine ait parsel içinde tasarlanmış projesinin Kurulumuza getirilmesine, harem dairesinin rölöve projesinin eklenti haricinde uygun olduğuna karar verilmiştir."

İstanbul 1 Numaralı KTVKK'nun 04.11.1998 tarihli, 10380 nolu kararına göre; "…Ümmi Sinan Külliyesine ait harem dairesinin basit onarımının yapılması hakkında…başvurusu okundu…tescilli harem dairesi hakkında Kurulumuzun…kaldırılması istenen eklentiden arındırılması koşuluyla…basit onarımının yapılabileceğine, onarım sonrası rapor ve fotoğraflarının Kurulumuza iletilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 09.01.2013 tarihli, 954 nolu kararına göre; "…yapının yola bakan ön cephesinde bulunan taş duvar ve…ahşap cephenin sıvandığı ve pencere doğramasının değiştirildiği tespit edildiğinden…soruşturma açılmasının istenmesine, yapının özgün hâle getirilmesi için rölövesi, restitüsyonu ve restorasyon projesinin Kurula iletilmesine karar verilen taşınmaza ilişkin bilgi-belgenin

istenildiği İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı Kaçakçılık Bürosunun…yazısıyla Müdürlük raportörlerinin…raporu…okundu…görüşmeler sonucunda;…açılan soruşturmanın akibetinin sorulmasına, taşınır mal varlıklarıyla ilgili tespit ve denetimin Vakıflar Bölge Müdürlüğünce yapılmasına…yapımın eklenti kısmından arındırılmasına, onaylı proje haricinde kurul izni dışında yapılmış olan…izinsiz uygulamalara ilişkin yasal işlem yapılmasına…taşınmazın özgün hâle getirilmesi için rölöve, restitüsyon projesinin ilgili kurumlar tarafından hazırlanarak Kurulumuza iletilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 25.09.2014 tarihli, 2628 nolu kararına göre; "…yapının yola bakan ön cephesinde bulunan taş duvar ve…ahşap cephenin sıvandığı ve pencere doğramasının değiştirildiği tespit edildiğinden…soruşturma açılmasının istenmesine, yapının özgün hâle getirilmesi için rölövesi, restitüsyonu ve restorasyon projesinin Kurula iletilmesine…yapının eklenti kısmından arındırılmasına, onaylı proje haricinde kurul izni dışında yapılmış olan cephedeki giriş kapısının değiştirilmesi, merdiven kovasının bulunduğu kısımdaki pencerenin iptal edilmesi gibi izinsiz uygulamalara ilişkin yasal işlem yapılmasına…taşınmazın özgün hâle getirilmesi için rölöve, restitüsyon projesinin ilgili kurumlar tarafından hazırlanarak Kurulumuza iletilmesine…yapılan görüşmeler sonucunda;…selamlık, haremlik, semahane ve türbe yapılarının rölöve ve restitüsyonunun uygun olduğuna…mezartaşlarının rölövelerinin…uygun olmadığına…karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 21.01.2015 tarihli, 3095 nolu kararına göre; "…yapının yola bakan ön cephesinde bulunan taş duvar ve 1. kattaki ahşap cephenin sıvandığı ve pencere doğramasının değiştirildiği tespit edildiğinden…soruşturma açılmasının istenmesine, yapının özgün hâle getirilmesi için rölövesi, restitüsyonu ve restorasyon projesinin Kurula iletilmesine…yapının eklenti kısmından arındırılmasına, onaylı proje haricinde kurul izni dışında yapılmış olan cephedeki giriş kapısının değiştirilmesi, merdiven kovasının bulunduğu kısımdaki pencerenin iptal edilmesi gibi izinsiz uygulamalara ilişkin yasal işlem yapılmasına, söz konusu taşınmazın özgün hâle getirilmesi için rölöve, restitüsyon projesinin ilgili kurumlar tarafından hazırlanarak Kurulumuza iletilmesine…selamlik, haremlik, semahane ve türbe yapılarının rölöve ve restitüsyonunun uygun olduğuna, parselde yer alan mezar taşlarının rölövelerinin uygun olmadığına…taşınmaza ilişkin parselde yer alan mezar taşlarının rölöve ve restitüsyonlarının iletildiği Eyüp Belediye Başkanlığı İmar ve Şehircilik Müdürlüğünün…raporu…okundu…mezar taşlarının rölöve ve restitüsyonunun uygun olduğuna karar verildi."

6. ÖZBEKLER TEKKESİ/ LALİZADE SEYYİD ABDÜLBAKİ EFENDİ ZAVİYESİ (DERVİŞ HÜCRELERİ VE MUTFAK, SELAMLIK VE ŞEYH DAİRESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tarihli, 9591 karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: İnşa tarihi 1743 (H. 1156) olan Osmanlı eseridir. Yaptıran; La'lizade Abdülbaki Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93262104446029 Latitude (Y) 41.04693241648211

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Kalenderhane Tekkesi olarak da bilinir. İslambey Mahallesi, Kalenderhane Caddesi, 347 ada, 33 parselde yer alır. Tekkenin derviş hücreleri günümüzde yoktur. "*Eyüp Özbekler tekkesinden günümüze sadece tevhidhane ve tekkenin banisi La'li zade Abdülbaki Efendi'nin yaptırmış olduğu sıbyan mektebi, hemen yanında kendisin gömülü olduğu üstü açık türbe ve bu tekkenin kesme taş yuvarlak kemerli giriş kapısı kalmıştır"* (Ersen, Ulukan, 2005: 135). (Fotoğraf 175-176) Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 16.5.1958 tarihli, 915 nolu kararına göre; "…yerde sıhhat işleri Müdürlüğünce Dispanser yapılmasında mahsur olup olmadığına dair Belediye Reisliği'nin…yazısı okundu ve konu mahallinde tedkikini müteakip müzakeresi yapıldı. Özbekler Tekkesi mahallinde La'lizade Haziresi ve içindeki mezarlar, mektep, su haznesi ve çilehane muhafaza edilerek bahsi geçen eserler bir ihata duvarı içinde kalmak üzere mütebaki arsada Dispanser yapılmasında mahzur olmadığına ittifakla karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 18.8.1958 tarihli, 992 nolu kararına göre; "…yerde Belediye Sıhhat İşleri Müdürlüğü'nce…La'lizade Haziresi ve içindeki mezarlar, mektep, su haznesi ve çilehane muhafaza edilerek bir ihata duvarı içinde kalmak şartıyla mütebaki arsada dispanser yapılmasında mahsur olmadığına dair…cevap olarak Belediye Sahhat İşleri Müdürlüğü'nün…yazısı ile gönderilen avan projeler tedkik edilerek müzakeresi yapıldı. Gönderilen avan proje evvelce verilen Kurul kararına muhalif olup yukarıda bahsi geçen eski eserlere tecavüz edildiği görüldüğünden karara uygun yeni bir projenin hazırlanarak gönderilmesi hususunun Belediye' ye bildirilmesine karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 27- 28. 9. 1958 tarihli, 1001 nolu kararına göre; "Eyüp'te Belediyece yapılmak istenen Sağlık Merkezi'ne dair Belediye Reisliği'nin…yazısıyla gönderilen avam proje tedkik edilerek müzakeresi yapıldı. Bu projede civarda mevcut ve 22.8.1958 tarih ve 992 sayılı kararımızda tarif edilen eski eserler mahfuz tutulmuş olduğundan tatbikinde mahzur görülmediğine karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 9.6.1967 tarihli, 3541 nolu kararına göre; "…yapılacak inşaata dair Belediye Başkanlığı'nın…yazısı okundu…Kalenderhane Külliyesi ve tarihi Sübyan Mektebi yanına tesadüf eden sözü geçen parselde, benzin istasyonu yapılması isteği kabul edilmemiştir. Ancak aynı parselde, eski eserlere üç metreden fazla yaklaşmamak ve altı buçuk metre yüksekliği aşmamak şartıyla normal inşaata müsaade edilmesinde sakınca görülmediğine karar verilmiştir."

GEEAYK’nun 11.7.1969 tarihli, 4915 nolu kararına göre; “…yapılacak Müftülük Sitesi hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün…yazısı ile ilişikleri incelendi…sahada Müftülük Sitesi yaptırılmasının prensip olarak uygun görüldüğüne, teklif edilen program ve yerleştirilmenin çok kesif bulunduğundan, İstanbul’un bu çok önemli ve ölçülerinin muhakkak muhafaza edilmesi gerekli bölgesinde, ya programı küçülterek veya daha seyrek ve civarıyla ölçülü etüdler yaparak yeni teklifler getirilmesinin istenmesine karar verilmiştir.”

GEEAYK’nun 18.10.1969 tarihli, 5003 nolu kararına göre; “…yapılacak Diyanet Sitesi hakkında Kurulumuzun…kararına göre yeniden hazırlanmış olan projeler incelendi…projelerde Kurulumuzca öngörülen hususlar göz önüne alınmış olduğundan projenin yukarıda bahsi geçen parsellerde tatbikinde sakınca görülmediğine karar verilmiştir.”

GEEAYK’nun 15.11.1969 tarihli, 5065 nolu kararına göre; “…sübyan mektebine dair Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün…yazısı okundu, ilişikleri incelenerek müzakeresi yapıldı…sübyan mektebi'nin 7044 sayılı kanun şümulüne giren, korunması gerekli eski eser olduğuna karar verilmiştir.”

İstanbul I Numaralı KTVKK’nun 2.11.1994 tarihli, 6106 nolu kararına göre; “…Eyüp Belediye Başkanlığı'nın…yazısı okundu…görüşmeler sonucunda;…önerilen trafo yerinin, sit alanı içerisinde bulunması nedeniyle bitişik özel idare binasından 3.00.mt. yoldan 5.00 metre çekilmek suretiyle çevreye uygun karakterde hazırlanacak olan projenin Kurulumuza iletilmesine karar verilmiştir.”

İstanbul I Numaralı KTVKK’nun 7.12.1994 tarihli, 6219 nolu kararına göre; “…trafo yerine ilişkin Eyüp Belediye Başkanlığı'nın…yazısı okundu…görüşmeler sonucunda…önerilen trafo yerine ilişkin olarak Kurulumuzun…kararı gereğince iletilen plan tadilatının uygun olduğuna karar verilmiştir.”

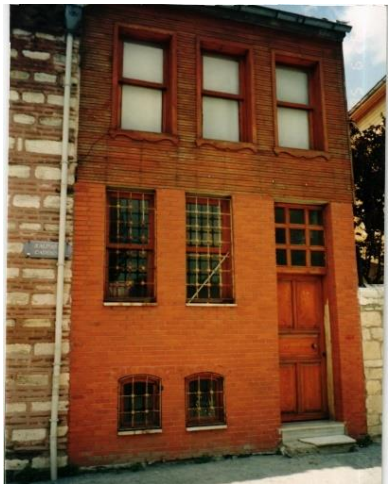

Fotoğraf 175- 176. Özbekler Tekkesi (EYSAM Arşivi)

7. KANGİRLİ MUSTAFA EFENDİ TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tarihli, 9591 karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar no 2317

İnşa Dönemi- Mimarı: Yapım tarihi; 1715, yaptıran; Dâmadzâde Ebû'l-Hayr Ahmed Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.92983555887138 Latitude (Y) 41. 41.039761428297204

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Şeyh Murad Külliyesi, Murad Buharî Tekkesi olarak da bilinir. Nişancı Mahallesi, Nişancı Mustafapaşa Caddesi ile Davutağa Caddesi'nin kesişiminde, 153 ada, 1 parselde yer alır. Yapıya dair herhangi bir kurul kararı bulunmamaktadır. (Yapının giriş, mescit, türbe ve hazire kısımları için bkz. fotoğraf 177-178-179-180)

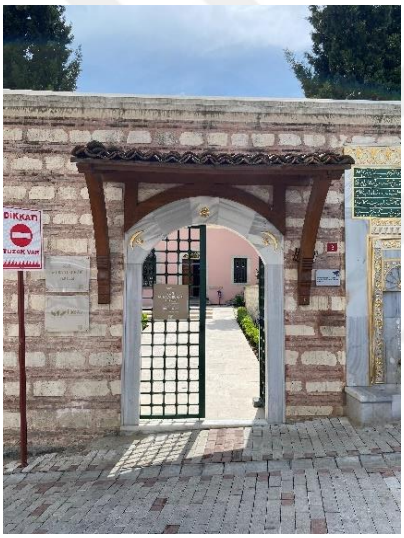

Fotoğraf 177-178. Murad Buhari Tekkesi Giriş Kapısı ve Veliyüddin Efendi Mescidi (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 179- 180. Türbe ve Hazire Kısımları (M. Bali, 2024)

8. SELAMİ BEY TEKKESİ (MUSTAFA SELAMİ EFENDİ TEKKESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar nolu, tescil derecesi II olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar no 2543

İnşa Dönemi- Mimarı: Geç osmanlı dönemi eseri (19. yy. sonu), yaptıran; Arabacızade İbrahim Nesim Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93179344303195 Latitude (Y) 41.040700314431746

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancı Mahallesi, Nazırağa Yokuşu, no 19, 133 ada, 43 parselde yer alır. Günümüzde kültür merkezi işlevinde kullanılır. Tekke *"Nakşibendiyye'den İzmirli Şeyh Seyyid Mustafa Selâmî Efendi (ö.1813) için sadaret Kethüdası Arabacızade İbrahim Nesim Efendi (ö.1807) tarafından 1798-99 (1213)'da yaptırılmıştır. Nakşibendiyye'ye bağlı olarak faaliyete geçen tekke, şeyh M. Selâmî Efendi'nin vefatından sonra 1813-1831 arasında Kadiriyye'nin Müştakiyye koluna, 1831'den itibaren Rıfaiyye'ye bağlanmış ancak Nakşibediyye de sonuna kadar burada yaşatılmıştır"* (Tanman, 1997: 110).

Fotoğraf 181. Selami Bey Tekkesi

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/selami-efendi-tekkesi/998

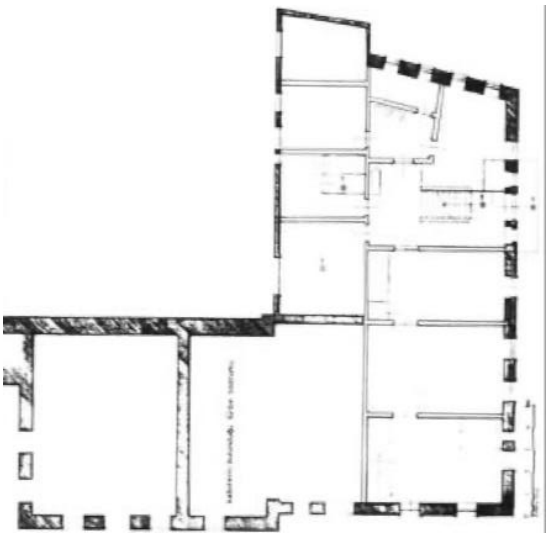

Şekil 19. Şeyh Selami Efendi Tekkesi- Ana Binanın Bodrum Kat Planı (Tanman-1997: 120)

Şekil 20. Şeyh Selami Efendi Tekkesi- Ana Binanın Zemin Kat Planı (Tanman- 1997:120)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 29.4.1988 tarihli, 476 nolu kararına göre; "…Şeyh Esseyici Mustafa Selami Vakfına ait tekkenin ahşap Şeyh konutu hakkında, Eyüp ilçesi belediye başkanlığının…İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünün…yazıları okundu…görüşmeler sonunda;…tekkeye bağlı ahşap evin tesciline, koruma grubunun II olduğuna, 1/50 ölçeğinde tam ve tekniğine uygun rölöve projesinin İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğünden istenmesine karar verilmiştir."

İstanbul KTVKK'nun 20.4.1994 tarihli, 5569 nolu kararına göre; "…Eyüp, 133 ada, 8 parselde iken iletilen belgelerden Tekke, Semahane ve ahşap konağın 43 parselde olduğu anlaşıldığından yapılan parsel değişikliğiyle Tekke ve Semahanede yapılmış olan onarımın Kurulumuzdan izin alınmadan nasıl yapıldığının İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğünden sorulmasına, bütüne ait son durum rölövelerinin Kurulumuza iletilmesine, ayrıca tehlike arz eden II. grup olarak tescilli ahşap konağın yakılmaması için

belediyesince ve ilgilisine gerekli güvenlik önlemlerinin alınarak 1/50 ölçekli rölövesinin istenmesine karar verildi."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 1.3.1995 tarihli, 6410 nolu kararına göre; "…Selami Efendi Tekkesi'ne ait yapıların ve mezarların burada yapılan ifrazla parçalandığı, ancak bu ifraza ilişkin belgelerin arşivimizde bulunmadığı anlaşılmış olduğundan bu işleme ilişkin belgelerin Kurulumuza iletilmesine, Vakıf mülkiyetinde kalan 43 parseldeki tekkenin ve özel mülkiyete geçmiş olan 44 parseldeki şeyh evinin tescillerinin devamına karar verildi."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 13.11.1998 tarihli, 10402 nolu kararına göre; "…8 pafta, 133 ada 6 ve 7 parsellerdeki yapılara ait rölöve ve restitüsyon ile parseller birleştirilerek hazırlanan restorasyon projesinin uygun bulunduğuna, koruma grubunun II olarak belirlenmesine, 6 ve 7 parsellerin birleştirilmesinde (tevhidinde) sakınca bulunmadığına karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 14.01.2009 tarihli, 2312 nolu kararına göre; "…133 ada, (eski 6,7) 45 parselde bulunan taşınmazda İstanbul 1 Numaralı KTVKBK'nun 13.11.1998 gün ve 10402 sayılı kararı ile onaylı projesine aykırı olarak yapılan uygulamalar nedeniyle 2863 sayılı yasaya göre yasal işlem yapılmasına, onaylı projesine göre uygun hâle getirilmesine ayrıca taşınmazın yakınındaki tonozlu tuğla yapının eski ve yeni parsel numarasının bildirilmesine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 04.03.2009 tarihli, 2437 nolu kararına göre; "…Selami Efendi Tekkesi'nin yangın sonrası kalıntı rölövesiyle yapıya ait restitüsyon ve restorasyon projesinin Kurulumuza iletilmesine, kalıntı rölövesinin hazırlanabilmesi için gerekli temizlik işleminin belediyesi ve İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetiminde yapılabileceğine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 20.04.2009 tarihli, 2543 nolu kararına göre; "…Selami Efendi Tekkesi'ne ait kalıntı rölövesi, restitüsyon ve restorasyon projesinin uygun olduğuna: yapının koruma grubunun II olarak belirlenmesine; yapının Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tahsis protokolünde belirtildiği üzere eğitim ve kültür amaçlı olarak kullanılabileceğine; Eyüp Belediye Başkanlığı'nın yazısında belirtilen sınır düzeltmesinin yapılmasına…uygulamanın kurul kararlarına uygun yapılması için uygulamanın mesleki denetim sorumluluğunun müellif mimar tarafından üstlenilmesi gerektiğine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 09.07.2009 tarihli, 2763 nolu kararına göre; "…tonozlu yapının ve mezarların korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesine, koruma grubunun I olarak belirlenmesine, aynı parselde kısmen ayakta kalan yapının rölöve, restitüsyon ve rekonstrüksiyon projesinin Kurulumuza iletilmesine, kabirlerin temizlenmesi ve düzenlenmesine, parsel içerisindeki tek katlı gecekondudan arındırılmasına, tescilli tonozlu yapının, mezarlığın Koruma Amaçlı İmar Planına işlenmesine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 27.01.2010 tarihli, 3198 nolu kararına göre; "…tekkeye bağlı ahşap evin tesciline…tekke, semahane ve ahşap konağın 43 parselde olduğu anlaşıldığından, yapılan parsel değişikliği ile kuruldan izin alınmadan nasıl onarım yapıldığı Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden sorulan son durum rölövelerinin getirilmesi tehlikeli durumda olan ahşap konağın yıkılmaması için belediyesince ve ilgilisince gerekli güvenlik önlemlerinin alınması ve rölövesinin getirilmesi istenen…Selami Efendi Tekkesi'nin yangın sonrası kalıntı rölövesi ile restitüsyon ve restorasyon projelerinin iletilmesi istenen, temizlik işleminin belediyesi ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetiminde yapılabileceği belirlenen…belirtilen sınır düzeltmesinin yapılması istenen Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetindeki taşınmazın sınır düzeltmesi yapıldıktan sonra yapılması istenene ilişkin Eyüp Belediye Başkanlığı İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün…yazısı ve raportör raporu okundu…yeni 43 parselde onaylı projesine göre uygulama yapılabileceğine, projenin 44 parsele taşan kısmında sınır düzeltmesi gerçekleştirildikten sonra uygulama yapılmasına karar verilmiştir."

9. SULTAN III. OSMAN TEKKESİ (ALACA TEKKE, YANIK MİNARE MESCİDİ, AHMET EFENDİ TEKKESİ, SIRA SELVİLER TEKKESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.10.2008 tescil tarihli, 2117 tescil karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: 1569 inşa tarihli, yaptıran; Şeyh Ahmed Nakşibendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93486600000412 Latitude (Y) 41.038526512375455

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancı Mahallesi, Alaca Tekke Sokak, 120 ada, 21 parselde bulunur. Alaca Tekke Mescidi, Sıra Serviler Tekkesi, Sultan III. Osman Tekkesi Mescidi ve Ahmed Efendi Tekkesi isimleriyle de bilinir.

Fotoğraf 182. Sultan III. Osman Tekkesi (EYSAM Arşivi)

Yapıya ilişkin kurul kararları şöyledir;

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 21.3.1986 tarihli, 2078 nolu kararına göre; "…yeni yapılanma istemine ilişkin, Eyüp İlçesi Belediye Başkanlığının…İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünün…yazısı okundu…yoğun mezar taşı, ayrıca parsele komşu Şeyh Seyyid Ahmet Efendi Tekkesi bulunmaktadır. Bu nedenlerle parselde kesinlikle inşaat izni verilemeyeceğine karar verilmiştir."

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 15.4.1988 tarihli, 456 nolu kararına göre; "…Abdurrahman Şerefbey Sokak, 7 pafta, 120 ada, 63 parseldeki inşaat nedeni ile Sultan Osman Tekkesi'nin yıkıldığına ilişkin Bakanlığımız Müsteşarı Sn. Ertan CİRELİ'nin…telgrafları ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünün…KTVYK'nun…yazıları okundu…Belediyesince durdurulmuş bulunan inşaatın bitişiğindeki…Sultan Osman Tekkesi ve Yanık Minare Mescidi'nin kalıntılarının Aşçıbaşı Sokağı'na bakan kitabeli kapı ve dört pencereli duvarının sarmaşıklarının temizlenerek kapalı olan pencerenin açılması eksik pencere parmaklıklarının tamamlanarak korunması …duvarın sol penceresinin sövesinin tamamlanarak, sarmaşıklardan temizlenerek dondurulması kaydıyla inşaatın devam edebileceğine karar verilmiştir." (Bkz. Fotoğraf 182)

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 4.6.1997 tarihli, 8699 nolu kararına göre; "…7 pafta, 120 ada, 34-35-63 parsellere ilişkin Eyüp Belediye Başkanlığının 24.10.1996 gün ve 869 sayılı yazısı okundu…görüşmeler sonucunda; Eyüp 120 ada, 63 parseldeki yapının yasal durumunun bildirilmesinden sonra konunun değerlendirilebileceğine karar verilmiştir."

10. HALVETİ TEKKESİ VE HAZİRE KALINTISI (SERTARİKZADE TEKKESİ, ŞEYH ALİ EFENDİ TEKKESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tescil tarihli, 9591 karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar no 1419

İnşa Dönemi- Mimarı: 18. yy. inşa tarihli, yaptıran; Sertarikzade Mehmet Emin Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93208204143295 Latitude (Y) 41.03910664283393

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancı Mahallesi, Davutağa Caddesi, no 21, 132 ada'da yer alır. Yapı günümüzde kültür- sanat merkezi olarak kullanılır. (Bkz. Fotoğraf 183-184- 185-186) Yapıya dair herhangi bir kurul kararı bulunmamaktadır.

Fotoğraf 183- 184. Serterikzade Tekkesi Giriş ve Ana Kısım (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 185- 186. Serterikzade Tekkesi Yapı Grupları (M. Bali, 2024)

11. BALÇIK TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi, inşa yılı; 1459

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.937045755370576 Latitude (Y) 41.04319382472502

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Gazi Tiryaki Hasan Paşa Mescidi olarak da bilinir. Nişancı Mahallesi, Defterdar Caddesi, no 28, 497 ada, 7 parselde yer alır. *"Balçık Tekkesi 863/1458'de darülhadis olarak tesis edilmiştir. Zamanla harap olan yapı 1000/1591-92'de Gazi Tiryaki Hasan Paşa (ö. 1611) tarafından mescit olarak ihya edilmiştir,*

imamlığına halveti-sünbüli tarikatından Şeyh Mahmud Efendi (ö.1609) getirilmiştir. Böylece bina mescit-tekke niteliğine kavuşmuştur.1826'da Şeyh Mehmed Emin Efendi (ö.1841) binayı tadil ettirmiştir. 1835'te tekkeyi II. Mahmud yeni baştan inşa ettirmiştir" (Tanman, 1994: 14-15).

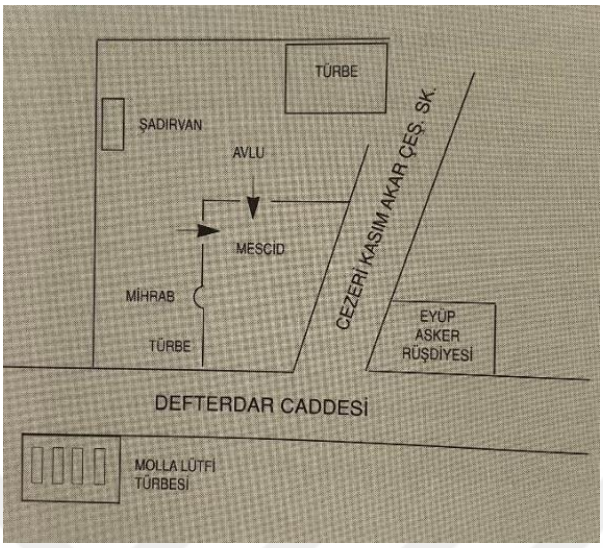

Şekil 21. Balçık Tekkesi Planı **(**Haskan, 1996: 102)

Fotoğraf 187- 188. Balçık Tekkesi Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/balcik-tekkesi/991

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 13.10.1993 tarihli, 4999 nolu kararına göre; "…Eyüp Belediye Başkanlığının…yazısı ile…başvurusu okundu…67 ada, 7 parselin Balçık Tekkesi ve Mescidi parseli olduğuna, içinde çok eski tarihi mezarların yer aldığı hazirenin bulunduğuna…İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğünce önce arsa olarak kiraya verildiği, 9.4.1993 gün, 5773 sayılı yazı ile de parselde geçici mahiyette muhdesat yapma izni verilerek, proje onayı yapıldığının anlaşıldığına, Mescid ve hazire parselinde herhangi bir yeni yapılaşmaya izin verilemeyeceğine…Kurulumuzdan izin alınmaksızın yeni bir inşaat için uygulama yapılmasına izin veren İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü hakkında yasal kovuşturma açılmasına, yapılmış olan muhdesatin kaldırılmasına karar verilmiştir."

12. AFİFE HATUN TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 09.05.1970 tescil tarihli, 5322 karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: I

İnşa Dönemi- Mimarı: 19. yy. yapısıdır, yaptıran; Abdün-Nafi Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.934631809191586 Latitude (Y) 41.046001502785856

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancı Mahallesi, Balcı Yokuşu, no 3/1, 63 ada, 20 parselde yer alır. Günümüzde sosyal ve kültürel hizmetler için kullanım görür. *"Bulunduğu konum itibâriyle "Balcı Yokuşu Tekkesi"; "Balcı Tekkesi", Mehmed Nâfî Efendi'nin tekkeyi annesi Afife Hâtûn adına inşâ ettirmesi hasebiyle "Afife Hâtûn Tekkesi"; kurucusundan dolayı "Abdünnâfî Efendi Tekkesi", "Nâfî Efendi Tekkesi", "Mehmed Efendi Tekkesi" gibi isimlerle anılır"* (Çetin, 2012: 344).

Fotoğraf 189- 190. Afife Hatun Tekkesi (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 191. Afife Hatun Tekkesi (M. Bali, 2024)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 11.1.1969 tarihli, 4351 nolu kararına göre; "…Tekke ve Mescid civarında…yapılacak inşaata dair Belediye Başkanlığı'nın…yazısı okundu, müzakeresi yapıldı: Afife Hatun Tekkesi ve Haziresi ile Kızıl Mescid yakınında bulunan söz konusu…eski binanın gabarisine uygun düşecek 6,50 m. yüksekliğinde bir binaya müsaade edilebileceğine karar verilmiştir."

GEEAYK'nun 9.5.1970 tarihli, 5322 nolu kararına göre; "…yapılacak inşaata dair Belediye Başkanlığı'nın…yazısı okundu, konu yerinde incelenerek müzakeresi yapıldı…Afife Hatun Tekkesi yanına tesadüf eden…6,50 m. yükseklikte inşaata müsaade edilmesinde sakınca görülmediğine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 26.12.2008 tarihli, 2287 sayılı kararına göre; "…Afife Hatun Tekkesine ait rölöve, restitüsyon, rapor ve bilgi-belgenin iletildiği Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Bölge Müdürlüğünün…yazısı, restorasyon projesi ve raporunun iletildiği Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Bölge Müdürlüğünün…yazısı okundu…yapılan görüşmeler sonucunda,…Afife Hatun Tekkesinin koruma grubunun I olarak belirlenmesine, rölövenin, 3 döneme ait restitüsyonunun onaylanmasına, 3 dönem esas alınarak hazırlanan restorasyon projesinin uygun olduğuna, uygulamanın projesine uygun yapılması için KTVKYK'nun…kararı uyarınca mesleki denetim sorumluluğunun müellif mimar tarafından üstlenilmesine, eldeki eski belgelere göre çevresiyle bir bütünlük oluşturması nedeniyle 19 parseldeki ahşap yapı ile 18 parseldeki ahşap yapının korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesine, eldeki belgelerden yararlanılarak restitüsyon ve rekonstrüksiyon projelerinin Kurulumuza getirilmesine karar verilmiştir."

13. ŞEYHÜLİSLAM MUSTAFA EFENDİ TEKKESİ – MUTFAK (ŞEYHÜLİSLAM TEKKESİ, ŞEYHÜLİSLAM MUSTAFA EFENDİ TEKKESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tescil tarihli, 9591 karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar no 3558

İnşa Dönemi- Mimarı: Klasik Osmanlı dönemi yapısı, inşa dönemi; 1744-1745 (H. 1157), yaptıran; Seyyid Mustafa Efendi

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.933123850084428 Latitude (Y) 41.04408963633065

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancı Mahallesi, Baba Haydar Kuyusu Sokak, no 5, 137 ada, 1 parselde yer alır. "Nakşibendiyye tarikatına bağlı olan ve İstanbul'daki en gösterişli tarikat yapılarından olan tekke Feyzullah Efendizade Şeyhülislâm Seyyid Mustafa Efendi (ö.1745) tarafından 1744-45 (1157) yılında yaptırılmıştır" (Tanman, 1997: 103). Tanman'a göre yapı; *"Bazı önemsiz tadilâtlar dışında özgün biçimiyle günümüze ulaşmıştır. Bâninin oğlu kazasker Seyyid Abdullah Efendi (ö.1767) mescid-tevhidhaneye minber koydurmuş, ortadan kalkmış olan harem binası XIX. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir. Cumhuriyet döneminde harap düşen tekke yapılarından, yalnızca mescid-tevhidhane ile derviş hücrelerini barındıran ana bina 1970'lerde Vakıflar tarafından onarıma tabi tutulmuş, ne var ki yapı, yeni bir fonksiyon verilmeyip kaderine terk edildiği için bazı kimselerce gecekondu olarak kullanılmaya ve tahrip edilmeye başlanmıştır"* (1997: 103).

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

İstanbul 1 Numaralı KTVKK'nun 2.2.2000 tarihli, 11601 nolu kararına göre; "…Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi rölöve ve restorasyon projesine ilişkin Eyüp Belediye Başkanlığı'nın…yazısı okundu…ilgili konunun, yerinde inceleme yapılmasından sonra değerlendirilebileceğine karar verildi."

İstanbul 1 Numaralı KTVKK'nun 13.9.2000 tarihli, 12243 nolu kararına göre; "…Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesine ilişkin…kararımız üzerine…yapılan görüşmeler sonucunda:…Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesine ilişkin…İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğünün yazısı ekindeki proje müellifine ait restorasyon raporunda Müdahale Yöntemleri 5. şıkkında "yapıda yapısal hiçbir takviyeye gerek yoktur" ifadesi yer almakla birlikte…kararımız gereği…yerinde yapılan incelemede 17.8.1999 depreminden kaynaklanması olası çatlamalar,deformasyonlar tespit edildiğinden, söz konusu kültür varlığı yapının… bir heyet tarafından hazırlanacak raporun ve 1970 yılında yapılmış olan sıva üzerine imitasyon doku uygulamalarının raspa edilerek kaldırılmasından sonra çekilecek fotoğraflarının Kurulumuza getirilmesine…özgün mimarisi dışında herhangi bir eklenti yapılamayacağına; tevhidhane mahalline verilecek fonksiyonların yapının kullanımından kaynaklanacak sorunların daha iyi değerlendirilebilmesi için daha net olarak belirtilmesine; tekkenin Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne intikal şeklinin bildirilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 23.06.2006 tarihli, 384 nolu kararına göre; "…bahçesindeki ve giriş kapısı üzerindeki otların ve ağaçların temizlenmesiyle restitüsyon ve rekonstrüksiyon projeleri hazırlamak üzere bahçesinde yarı yıkılmış durumdaki mutfak ve hamam kısımlarında ve muhdes yapıların olduğu yerlerde olmak üzere dört yerde araştırma kazısı yapılması, iç avluda bulunan tehlikeli durumdaki ağacın kesilmesi istemlerine ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Bölge Müdürlüğü'nün…yazısı okundu…bitki temizliği yapılabileceğine, yarı yıkılmış durumdaki mutfak ve hamam yapılarının restitüsyonlarının hazırlanabilmesi için önerilen yerlerde Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü denetiminde araştırma kazısı yapılabileceğine, kesilmesi istenen ağaç hakkında İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi tarafından hazırlanacak raporun iletilmesine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 19.11.2009 tarihli, 3059 nolu kararına göre; "…çevre düzenlenmesi ve tuvaletlere ilişkin rölöve, restitüsyon ve uygun olduğu belirtilen restorasyon projelerinin iletildiği Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul Bölge Müdürlüğünün yazısı okundu…hamam denilen yapı, aşevi, tuvaletler ve hazire hakkında uzman raporu ve parselde yapılan kazıya ilişkin müze raporunun Kurulumuza iletilmesinden sonra konunun değerlendirilebileceğine karar verilmiştir."

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 18.03.2016 tarihli, 4282 nolu kararına göre; "…yapıya ilişkin rölövenin bilgi amaçlı Kurul arşivine alınmasına…ahşap taşınmazın…tescil edilmesine ve koruma grubunun II olarak belirlenmesine, tescillenen ahşap yapı ve tescilli ihata duvarı arasında kalan alanda tescilli yapılara zarar vermeden Müze denetiminde kazı yapılabileceğine…taşınmaza ilişkin iletilecek restitüsyonun kazı sonucu elde edilen veriler ve Vakıflar Genel Müdürlüğü İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü'nün…yazısı ekinde iletilen Sanat tarihi raporunda yer alan Süheyl Ünver'e ait olduğu anlaşılan verilere göre hazırlanmasının uygun olduğuna karar verilmiştir."

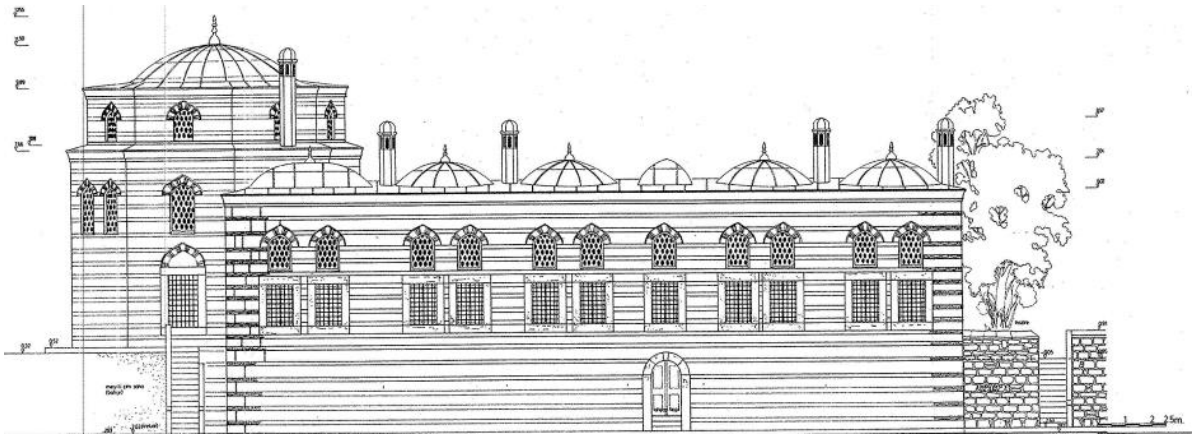

Şekil 22. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi Doğu Cephesi (EYSAM Arşivi)

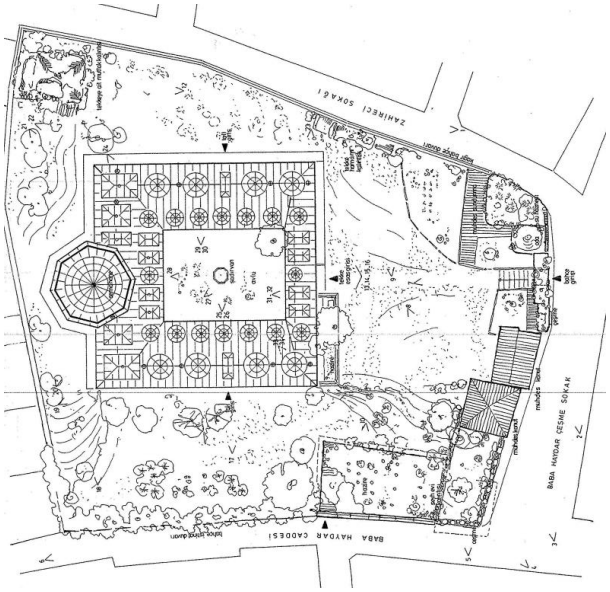

Şekil 23. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi Vaziyet Planı (EYSAM Arşivi)

Fotoğraf 192. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi (EYSAM Arşivi)

Fotoğraf 193. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi Giriş Kısmı (EYSAM Arşivi)

Fotoğraf 194. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi ve Avlu Genel Görünüm (EYSAM Arşivi)

14. YAHYAZADE TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 18.01.1995 tescil tarihli, 6305 karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Bilinmiyor.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.932982804753674 Latitude (Y) 41.04778698488551

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Özel

Eyüp Merkez Mahallesi, Kalenderhane Caddesi, ada 52, parsel 63'te yer alır. Envanterde kayıp eser olarak yer alır. Haskan yapıya dair şu bilgileri verir: "Eyüp Sultan Cami önündeki meydanın yanında, Kalenderhane Caddesi'nin sol tarafında ve yeni açılan Eyüp-Edirnekapı Bulvarı'nın karşısında bulunan Saçlı Abdülkadir Efendi Cami'inde tesis edilmiştir, Dar'ül- Hadis Tekkesi ismiyle de bilinir" (1996: 127). Yapıya dair arşivde kurul kararına rastlanmamıştır.

15. BAHARİYE MEVLEVİHANESİ (DEDEGÂN HÜCRELERİ- SELAMLIK- SEMAHANE)

Tescil Tarihi- Durumu: 17.03.2004 tescil tarihli, 15868 karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: 28.04.2006 grup karar tarihlidir.

İnşa Dönemi- Mimarı: İnşa tarihi 1613, yaptıran; Ohrili Hüseyin Paşa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93974541036016 Latitude (Y) 41.055631738599914

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Eyüp Merkez Mahallesi, Silahtarağa Caddesi, 42 ada, 2 parselde yer alır. Günümüzde sosyal ve kültürel hizmetler doğrultusunda kullanım görmektedir. Beşiktaş Mevlevihanesi olarak da bilinir. "İstanbul'un kültür ve sanat târihinde önemli yeri olan Bahâriye Mevlevîhânesi (1294/1877), Galata (897/1491) ve

Yenikapı (1007/1598) mevlevîhânelerinden sonra İstanbul'da kurulan üçüncü Mevlevî dergâhıdır" (Çetin, 2012: 358). Yapıya dair arşivde kurul kararına rastlanmamıştır.

16. HÜSREV PAŞA TEKKESİ (SESLİ KÜTÜPHANE)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tescil tarihli, 9591 karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: 1839-1861 inşa tarihli, eklektik üsluplu, yaptıran; Sadrazam Koca Hüsrev Paşa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.936352311884473 Latitude (Y) 41.048911644992614

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Kamu

Koca Hüsrev Paşa Tekkesi olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Sultan Reşat Caddesi, 50 ada, 18 parselde yer alır. Günümüzde eğitim yapısı olarak işlev gören yapıya dair kurul kararı bulunmamaktadır.

Fotoğraf 195- 196. Hüsrev Paşa Tekkesi Genel Görünüm (M. Bali, 2024)

17. HATUNİYE TEKKESİ (AHMET DEDE MESCİDİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tescil tarihli, 9591 karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: 23.06.2006 grup karar tarihli, 386 grup karar nolu

İnşa Dönemi- Mimarı: 18. yüzyıla tarihlenir, yaptıran; Seyyid Hasan Efendi'dir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.931529912765285 Latitude (Y) 41.05354524087812

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Hasan Hüsameddin Efendi Tekkesi, Hoca Hüsam Tekkesi, Selim Efendi Tekkesi, Kadınlar Tekkesi olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Kaşgari Sokak, 29 ada, 10 parselde yer alır.

Fotoğraf 197. Hatuniye Tekkesi (EYSAM Arşivi)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 1.5.1965 karar tarihli, 2793 nolu kararına göre; "…cami, tekke ve mezarlık hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğünün…yazısı okundu ve müzakeresi yapıldı: Bahis konusu kalıntıların muhafazası gerekli eski eser olduğuna, yerlerinin, teklif veçhile inşaat yapılmak üzere satılmasının uygun olmadığına karar verildi."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 9.12.1998 tarihli, 10473 nolu kararına göre; "…plan tadili isteminin değerlendirilmesini isteyen Eyüp ilçesi Belediye Başkanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü'nün…yazısı, ilgilisinin…başvurusu okundu…kurul onaylı (29.9.1993/4958) 1/5.000 Nazım Plan ve (2.3.1994/5378) 1/1.000 Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planında konut alanında kaldığından, bu tür bir plan değişikliğini gerektirecek veriler oluşmadığından ve Eyüp'te yukarda sözü edilen planlar nedeniyle…Piyerloti ve yakın çevresinin plan bütününde değerlendirilmesi gerektiğinden plan tadilinin uygun olmadığına iletilen avan proje plandaki fonksiyona uygun olmadığından, plan notlarındaki 15.00 m. derinlik koşulunu aştığından değerlendirilemeyeceğine karar verildi."

İstanbul I Numaralı KTVKBK'nun 25.07.2005 tarihli, 1039 nolu kararına göre; "…Hatuniye (Hasan Hüsameddin Efendi) Tekkesinin projelerinin yapılabilmesi ve temel izlerinin tespiti için kazı izni verilmesi hakkında İBB Başkanlığı Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü'nün…yazısı okundu…Hatuniye (Hasan Hüsameddin Efendi) Tekkesine ait yıkılmış olan yapı grubunun temel izlerinin belirlenebilmesi amacıyla İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü denetiminde kazı yapılabileceğine, kazı raporu, olası kalıntılara ait rölöve ve fotoğrafların Kurula iletilmesine karar verildi."

İstanbul 1 Numaralı KTVKBK'nun 7.11.2005 tarihli, 1380 nolu kararına göre; "…Hatuniye Tekkesi içerisinde bulunan mezarların ve özellikle büyük dedeleri Abdülcelil Hoca'nın mezarının ve etrafının tadili için izin talebine ilişkin…başvuru, İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün…yazısı okundu…yere

ilişkin…başvuru ile Hatuniye Tekkesi içindeki mezarların bakımı ile ilgili talebin değerlendirilmesi için, müdürlüğümüzün…yazısı sonucu İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün…yazısı ile temin edilen bilgi neticesinde konunun İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne tahsisli olduğu ve akabinde rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri hazırlanarak kurula iletilme aşamasında olduğu anlaşıldığından, söz konusu talebin proje bütünlüğünde ele alınacağının ilgilisine bildirilmesine, fakat mülkiyetle ilgili herhangi bir yasal belge bulunması hâlinde Vakıflar kanalıyla ilgili yasal belgenin kurula sunulması hâlinde konunun değerlendirileceğinin ilgilisine bildirilmesine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 23.06.2006 tarihli, 386 nolu kararına göre; "…Eyüp Kentsel Sit alanı içinde kalan…vakıf mülkiyetinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne tahsisli Hatuniye Tekkesi'ne ait rölöve, restitüsyon, restorasyon ve peyzaj projelerinin iletildiği ve kurul görüşünün istendiği İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın…yazısı, Eyüp Belediye Başkanlığı'nın…yazısı okundu…görüşmeler sonucunda;…Hatuniye Tekkesi'nin koruma grubunun I olarak belirlenmesine, ihyası için iletilen rölöve, restitüsyon, restorasyon ve peyzaj projelerinin uygun olduğuna, uygulama sonrası rapor ve fotoğraflarının Kurul'a iletilmesine karar verildi."

18. KARYAĞDI BABA TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 02.10.1996 tescil tarihli, 8051 karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: 16. yüzyılın ikinci yarısı, yaptıran; Horasanlı Seyyid Mehmed Ali Baba

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93387942034508 Latitude (Y) 41.05478890273875

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Karyağdı Mehmed Ali Baba Tekkesi olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi, Karyağdı Sokak, no 14/1-14-16, 38 ada, 4 parselde yer alır. Yapı günümüzde kullanılmıyor ve işlevsizdir. (Bkz. Fotoğraf 198-203 arası) Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 14.7.1978 tarihli, 10540 nolu kararına göre; "…15.1.1977 tarih ve 9591 sayılı Kurulumuz kararında, tespit listesinde bulunmaması nedeniyle tescil edilemeyen…yapı adasındaki korunması gerekli taşınmazlara ait tespit harita ve listesini ileten…Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü yazısı okundu…44 pafta, 38 adanın evvelce Kurulumuzca alınan 15.1.1977 tarih ve 9591 sayılı Eyüp-Sit kararı eki olan 1/ 5000 ölçekli haritada Sit sınırı içine alınmasına rağmen tespitinin sehven unutulduğuna, üzerinde bir çok değerli korunması gerekli taşınmaz eski eser bulunan söz konusu yapı adasının çok önemli bir topografik noktada bulunduğuna, Haliç perspektifine açıldığına, literatüre geçmiş bulunan bu manzara noktasının bütünüyle kamulaştırılarak turizm açısından değerlendirilmesi olanaklarının aranması hususunun gerek Kültür Bakanlığına gerek Turizm ve Tanıtım Bakanlığına hatırlatılmasına, aşağıda ada ve parselleri belirtilen taşınmazların aynen korunması gerekli eski eser

olduğuna, söz konusu binalara yapılacak her türlü yapısal girişimden önce 1/50 ölçekli rölöve ile onarım projeleri eklenmek suretiyle Kurulumuzdan özel karar istenmesinin zorunlu olduğuna karar verildi."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 2.10.1996 tarihli, 8051 nolu kararına göre; "…24.9.1996 günlü başvuru okundu…Karyağdı Baba Tekkesi olarak kullanılan yapının kalıntılarına istinaden tesciline, parselde yer alan kalıntılara ilişkin iletilen rölövelerin yeterli olmadığına, tekkeye ilişkin ayrıntılı araştırmalar yapılarak elde edilecek verilere göre rölövelerin düzeltilerek, bulunabilecek her türlü bilgi ve belgeyle birlikte kurulumuza iletilmesine, tekke ve müştemilatının çevre parsellerde bulunması muhtemel uzantıları olup olmadığının kadastral haritalardan incelenmesine, bu parselde yapılacak uygulamaya ilişkin kararın bilgi ve belgelerin kurulumuza iletilmesinden sonra değerlendirilebileceğine karar verildi."

İstanbul I Numaralı KTVKBK'nun 15.03.2004 tarihli kararına göre; "…Karyağdı Baba Tekkesi olarak kullanılan yapı kalıntılarına ilişkin ayrıntılı araştırmalar yapılabilmesi için söz konusu parselde Türk-İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü uzmanları denetiminde kazı yapılabileceğine, çıkacak veriler doğrultusunda rölövelerin hazırlanarak kurulumuza iletilmesine karar verildi."

İstanbul I Numaralı KTVKBK'nun 20.04.2005 tarihli, 624 nolu kararına göre; "…kazı sonucu ortaya çıkan temel kalıntılarına ait analitik rölövenin kurula iletilmesine, çıkan iskeletin ilgililerin uygun bulduğu bir yere defnedilebileceğine, Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü'nce 03.03.2005 gün ve 636 sayılı yazısı eki raporda devşirme olduğu belirtilen mezar taşlarının yerinde veya yeni bir yere nakledilerek korunması hakkında alternatiflerin belirtilmesine, 19. yüzyıl ve öncesinde tekke olduğu anlaşılan taşınmazla ilgili önceki işlevine uygun düşecek plan tadili önerisinin kurula getirilmesine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 24.02.2006 tarihli, 60 nolu kararına göre; "…kazı sonucu ortaya çıkan temel kalıntılarına ait analitik rölövesi ve 19. yüzyıl ve öncesinde tekke olduğu anlaşılan taşınmazla ilgili önceki işlevine uygun düşecek plan tadili önerisinin istenen taşınmaza verilecek fonksiyon hakkında İBB Planlama ve İmar Daire Başkanlığı, Planlama ve İmar Müdürlüğü'nün…yazısı okundu…Karyağdı Baba Tekkesi'ne ait konunun değerlendirilebilmesi için, İBB Planlama ve İmar Daire Başkanlığı, Planlama ve İmar Müdürlüğü'nün…yazısında belirtilen 06.12.1993 tt.li, 1/5000 ölçekli ve 01.10.1985 tt.li 1/1000 ölçekli planların yürütülmesine yönelik durdurma kararlarının ve eğer mahkeme sonuçlanmışsa neticesinin kurulumuza iletilmesine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KTVKBK'nun 06.12.2006 tarihli, 682 nolu kararına göre; "…İBB Başkanlığı'nın…yazısında mahkeme kararları iletilerek söz konusu parsel hakkında 2005/1653 mahkeme kararı ile 06.12.1993 onanlı 1/5000 ölçekli Eyüp Nazım İmar Planının yürürlükte olduğu 2002/1020 ve 1998/1169 mahkeme kararları ile de 1/1000 ölçekli planların (1.10.1985 ve 25.3.1994 tasdik tarihli planlar) parsel hakkındaki hükmünün iptal edildiği sonucuna varıldığı belirtilerek

konusunun dava sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesi istemine ilişkin İBB'nin…yazısı okundu…arazi kullanım kararının 1/1000 ölçekli uygulama imar planıyla belirlenebileceğinden ilgili belediyesince söz konusu planın onaylanmasından sonra konunun kurulumuzca değerlendirilebileceğine karar verildi."

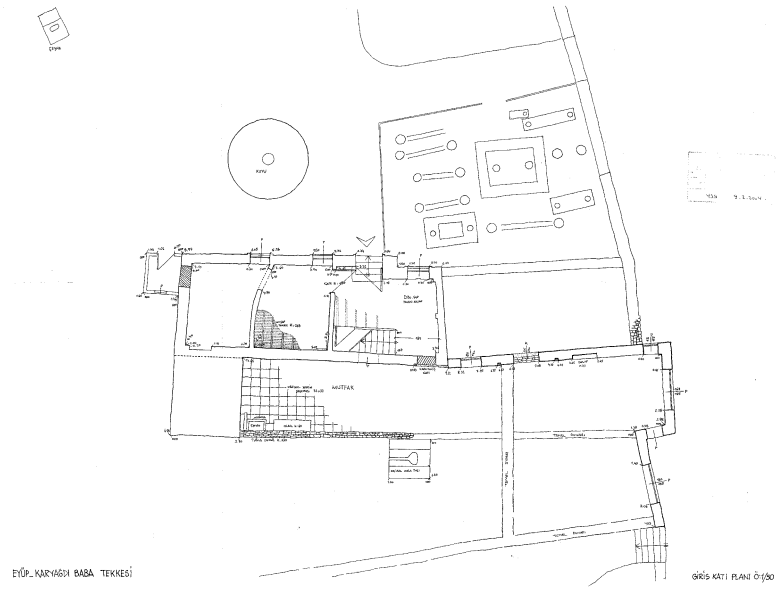

Şekil 24. Karyağdı Baba Tekkesi Planı (EYSAM Arşivi)

Şekil 25. Karyağdı Baba Tekkesi Cephe Görünümleri (EYSAM Arşivi)

Fotoğraf 198- 199. Karyağdı Baba Tekkesi (EYSAM Arşivi)

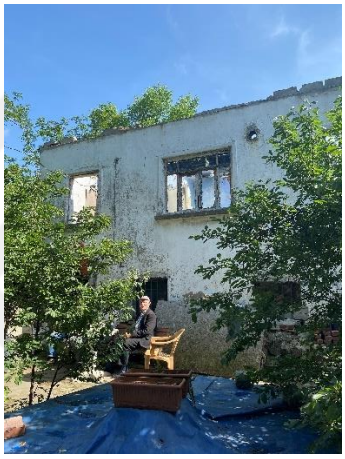

Fotoğraf 200- 201. Karyağdı Baba Tekkesi Yakın Görünümler (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 202- 203. Karyağdı Baba Tekkesi Duvar Görünümü ve Ardiye (M. Bali, 2024)

19. CAFER PAŞA TEKKESİ

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977 tescil tarihli, 9591 karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: 25.12.2006 grup karar tarihli, 763 grup karar noludur.

İnşa Dönemi- Mimarı: 1576 (H. 984) inşa tarihli, Klasik Osmanlı dönemi eseridir. Yaptıran; Cafer Paşa

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.934413427482635 Latitude (Y) 41.04636401861259

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Kırımi Hacı Hafız Tekkesi-Hacı Yahya-i Kadiri Tekkesi olarak da bilinir. Eyüp Merkez Mahallesi'nde Kalenderhane Caddesi, no 4, 52 ada, 58-74 parselde yer alır. Yapı günümüzde geleneksel sanatlar atölyeleri ve Eyüp hafızasını temsil eden sergilerle Eyüp Sultan Kent Belleği Merkezi adıyla kullanım görmektedir. (Bkz. Fotoğraf 206) Arşivde kurul kararı bulunmamaktadır.

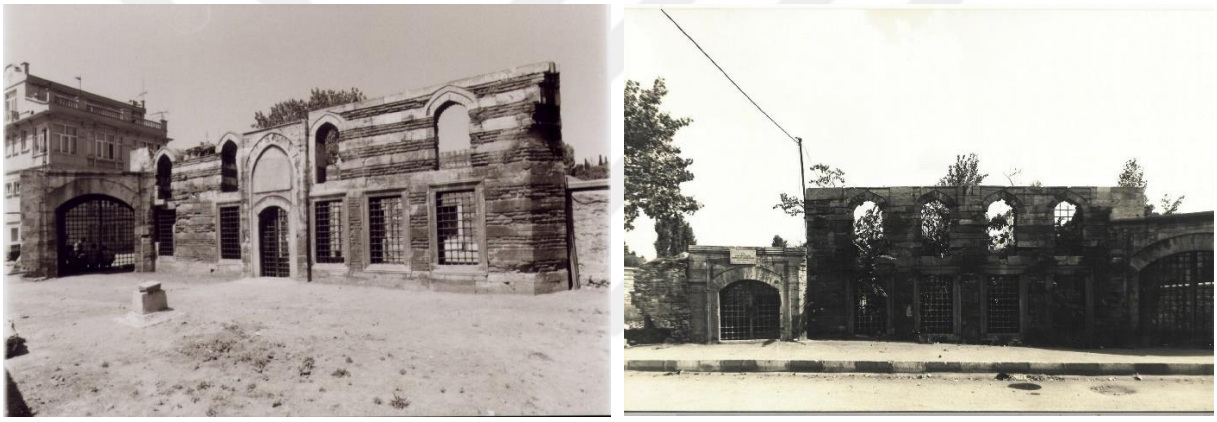

Fotoğraf 204-205. Cafer Paşa Tekkesi Eski Görünümler (EYSAM Arşivi)

Fotoğraf 206. Cafer Paşa Tekkesi Avludan Görünüm (EYSAM Arşivi)

20. MOLLA ÇELEBİ TEKKESİ

Debbağhaneler mevkii olarak anılan yerde, Feshane Caddesi, Kızıldeğirmen Sokak'ta, 65 ada, parsel 11'de bulunur. Yapı *"Fındıklıdaki Molla Çelebi Camii'nin banisi Kazasker Mehmed Vusulî Efendi (Molla Çelebi) (ö. 1590) tarafından yaptırılmış, vakfiyesi 992/1584'te tescil edilmiştir. Kaynaklarda Debbağhane Tekkesi ve Mahmud Efendi Tekkesi' adları ile de anılan bu tesisin, 18. yy'a gelinceye kadar bağlı olduğu tarikat, postuna geçen şeyhler, geçirmiş olduğu onarım ve yenilemeler hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir"* (Tanman, 1994: 484-485). Baha Tanman, "Molla Çelebi Tekkesi'nin Âişe Hâtûn Türbesi'nin arka kısmında yer aldığını, harem ve selâmlık bölümlerinin iki katlı ahşap yapıdan müteşekkil olduğunu, 1925'ten sonra son şeyhin âilesi tarafından konut olarak kullanıldığını belirtir" (1994: 485).

Esin Demirel İşli'nin aktardığı üzere; "Tekkeden geriye, son şeyhin âilesi tarafından ikametgâh olarak kullanılmış olan harem ve selâmlık bölümlerini içeren iki katlı ahşap meşrûta ile Mehmed Vusûlî Efendi ile Ayşe Hubbî Hâtûn'a âid türbe, hazîre ve tekkeye ait arsa kalmıştır. Tekkenin diğer bölümleri mevcûd değildir" (1998: 97). Günümüzde söz konusu ahşap yapı Türkiye Milli Kültür Vakfı (TMKV) tarafından sürdürülebilir korumanın etkin örneği olarak kültür ve eğitim fonksiyonu vurgulanarak kullanılmaktadır.

4.4.3. Kiliseler

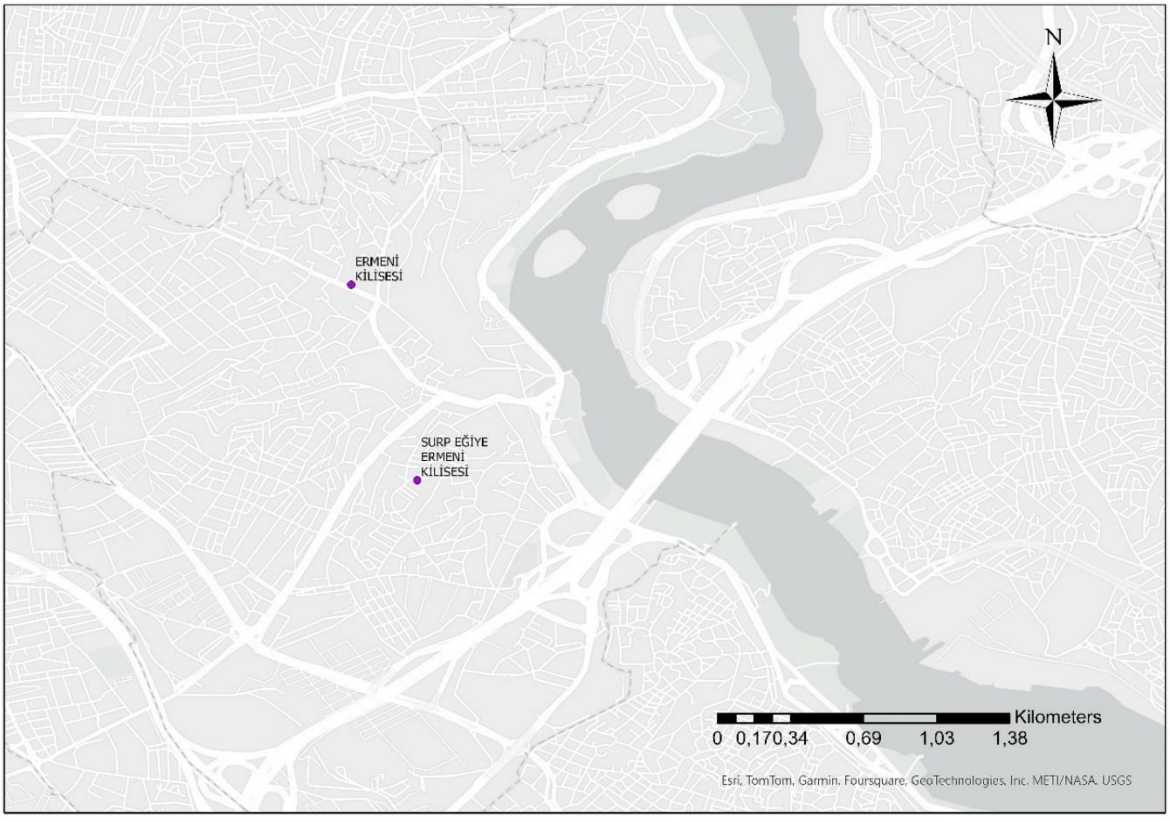

Harita 21. Eyüp'te Yer Alan Tecilli Kiliseler

1. SURP EĞİYE ERMENİ KİLİSESİ (SURP YEGHİA APOSTOLİK ERMENİ KİLİSESİ, SURP YAHYA KİLİSESİ, MERYEM ANA KİLİSESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 tescil karar nolu, tescil derecesi belirsiz eski eserdir.

Koruma Grubu: Belirsizdir.

İnşa Dönemi- Mimarı: Barok üslup, yapımı 1832'dir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93091030455166 Latitude (Y) 41.04370870147321

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Nişancı Mahallesi, Karayel Sokak, no 16, 146 ada, 19 parsel'de yer alır. P.Ğ. İnciciyan yapıya dair şöyle der; "…buranın Serviler Mahallesi denilen yerinde Surp Egia adlı bir Ermeni Kilisesi vardı, fakat 1182 (1766) senesinin 10 Mayıs günü kaldırıldı, bugün aynı yerde mevcut Surp Eğia Kilisesi 1800 senesinde alınan fermanla tekrar yapılmıştır" (1956: 76-150). Harita 22'de kiliseler harita üzerinde gösterilmiştir.

Fotoğraf 207- 208. Surp Eğiye Ermeni Kilisesi (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 209. Surp Eğiye Ermeni Kilisesi Genel Görünüm (M. Bali, 2024)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

GEEAYK'nun 12.07.1968 toplantı tarihli, 4069 nolu kararına göre; "Kilise yanında 146 ada, 29 parselde yapılacak inşaata dair Belediye Başkanlığının 3.1.1967 tarih ve 2556-1026/6892 sayılı yazısı okundu ve müzakeresi yapıldı: Kilise yanında 146 ada, 29 parselde buradaki imar nizamlarına göre inşaata müsaade edilmesinde sakınca görülmediğine karar verildi."

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 18.03.2016 tarihli, 4279 nolu kararına göre; "…Surp Yeğiya kilisesinin koruma grubunun I olarak belirlenmesine, parseldeki Bezciyan okulu ve parsel ihata duvarlarının koruma grubunun II olarak belirlenmesine parsele ilişkin rölövenin düzeltmelerle uygun olduğuna rölöve analiz paftasının belge olarak kabulüne, restitüsyon projesinin uygun bulunmadığına (okul binasının plan şeması ve tavan planındaki hatalar nedeniyle) karar verildi."

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 02.09.2016 tarihli, 4758 nolu kararına göre; "…Eyüp 1. Etap Koruma Amaçlı Revizyon Uygulama İmar Planı'nda Dini Tesis Alanı fonksiyonunda kalan…Surp Yeğiya Kilisesi'ne ilişkin restitüsyon ve restorasyon müdahale projelerinin değerlendirilmesinin talep edildiği Eyüp Belediye Başkanlığı İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nün…yazısı ile konu hakkında hazırlanan Müdürlük uzmanlarının…raporu…işlem dosyası eşliğinde okundu…taşınmaza ait restitüsyon ve restorasyon projesinin uygun olduğuna…uygulamanın kurul kararına uygun yapılması için mesleki denetim sorumluluğunun müellif mimar tarafından üstlenilmesine karar verildi."

Eyüp'ün çok kimlikli yapısını temsil eden kiliseler gerek kullanıcıları olan cemaatler gerekse merkezi yönetim ve yerel yönetim birimlerince koruma faaliyetlerine dâhil olmuştur. Sürdürülebilir korumanın sağlanması şehrin çokkültürlü yapısını muhafaza etme anlamını taşıdığından yapılar bulunduğu çevreyle birlikte, tarihsel değerleri gözetilerek değerlendirilmiştir.

2.ERMENİ KİLİSESİ (SURP ASDVANDZADZİN APOSTOLİK ERMENİ KİLİSESİ)

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 tescil karar nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: 10.09.2013- 1628 sayılı kurul kararı

İnşa Dönemi- Mimarı: Ampir üslupta, 1812'de inşa edilmiştir.

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.9284634732114 Latitude (Y) 41.05096864061313

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

İslambey Mahallesi, Kanun Sokak, no 34, 192 ada, 22 parsel'de yer alır. Kilise eğimli bir arazi üzerinde konumlanmıştır, dikdörtgen planlıdır. Kitabesi yoktur. Yapının olduğu yerde cemaat tarafından bir çeşme yaptırılmıştır ve yer bu sebeple Çeşmeli Odalar Mahallesi olarak da anılmaktadır.

P. Ğ. İnciciyan kiliseye dair şöyle der; "…Çeşmeli Odalar Mahallesi'nde bulunan bu küçük kilise birkaç sene evvel kısmen yıkıldı ise de kalan kısmında ayin yapılmaktadır…Kilise, 1812'de ahşap olarak yapılmış, 1841'de tamir edilmiş ve 1855'te ise şimdiki şekliyle taştan yeniden yapılmıştır" (1956: 76-150). (Bkz. Fotoğraf 210-211)

Fotoğraf 210- 211. Ermeni Kilisesi Giriş ve Avlu Görünüm
Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/surp-asdvandzadzin-apostolik-ermeni-kilisesi/1047

Yapıya dair kurul kararı şöyledir;

İstanbul II Numaralı KVKBK'nun 10.09.2013 tarihli, 1628 nolu kararına göre; "…S. Asdvazazin Ermeni Kilisesi'nin koruma grubunun I olarak belirlenmesine, Kilisenin dışında kaldırım üzerinde yer alan ve çiçeklik amaçlı kullanılmak üzere yapılmış olan kısımda zamana bağlı oluşan çatlaklara ilişkin yapılacak müdahalenin KUDEB denetiminde yapılmasına karar verilmiştir."

4. 4. 4. İmaret

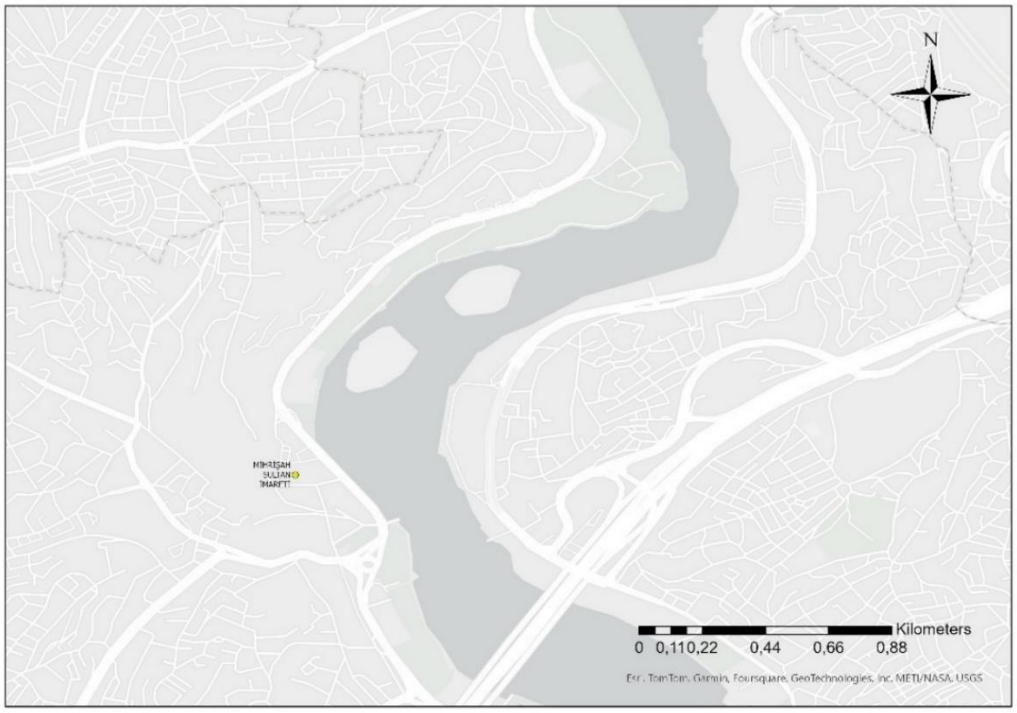

Harita 22. Mihrişah Sultan İmareti

1. Mihrişah Sultan İmareti

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591 nolu, tescil derecesi I olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 12.03.2014, grup karar no 2149

İnşa Dönemi- Mimarı: Osmanlı dönemi eseri, barok üslup (18. yy. sonu), yapan; Arif Ağa, bânisi; Mihrişah Sultan

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.93456628529927 Latitude (Y) 41.048684079357656

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Vakıf

Eyüp Merkez Mahallesi, Sultan Reşat Caddesi, 45 ada, 60 parselde yer alan yapının konumu Harita 22'de gösterilmiştir. İmaret aracılığıyla dönemin hayır ve hizmet anlayışına, toplumun sosyo-ekonomik yapısına dair bilgi edinmekteyiz. *"Türbe, imaret, sebil, çeşme ve mektepten oluşan yapı grubunu kuzey ve doğuda sahil yolu, güneyde Bostan İskelesi Sokağı ve batıda Türbe Çıkmazı Sokağı çevrelemektedir. 18. yy'ın sonlarında Arif Ağa'nm hassa mimarbaşılığı sırasında inşa edilen külliye, III. Selimin annesi Mihrişah Valide Sultan (ö. 1805) tarafından yaptırılmıştır. İki ayrı avluyu çeviren yapılardan meydana gelen külliye, III. Selim döneminin karakteristik eseri olarak kabul edilmektedir, inşasına 1207/1792'de başlanmış, 1210/1795'te tamamlanmıştır"* (Gültekin, 1994: 459). (Bkz. Fotoğraf 212-216 arası, plan için Şekil 26) Yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir.

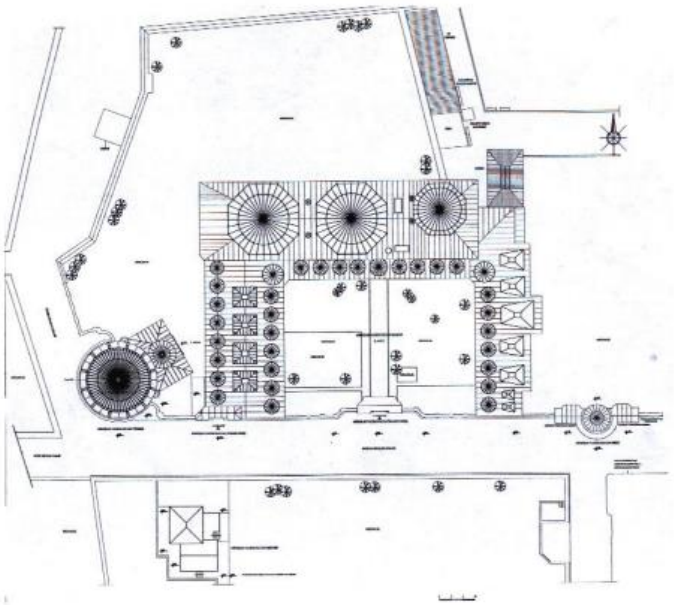

Şekil 26. Mihrişah Sultan İmareti Vaziyet Planı (Aydın, 1998: 45).

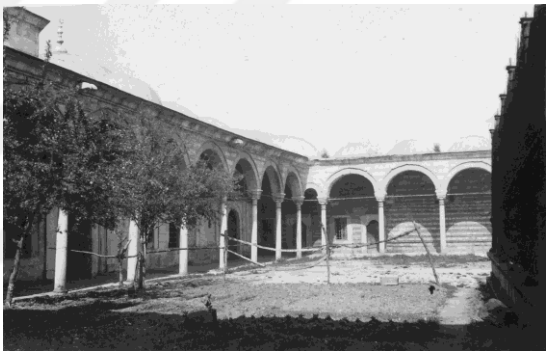

Fotoğraf 212- 213. Mihrişah Sultan İmareti Giriş ve Avlu Görünüm

Kaynak: https://www.eyupsultan.bel.tr/tr/main/pages/mihrisah-sultan-imareti-ve-haziresi/1044

Fotoğraf 214-215. Mihrişah Sultan İmareti Avludan Görünüm (M. Bali, 2024)

Fotoğraf 216. Mihrişah Sultan İmareti Cümle Kapısı (M. Bali, 2024)

4.4.5. Endüstri Yapıları

Endüstri mirasının dönüşümü, bu mirasın şehir yaşamına entegrasyonu nasıl mümkün olur? Eyüp'te yer alan endüstri yapıları ve bunların güncel işlevleri mevcut soruya yanıt oluşturmaktadır. Yapılar günümüzde katman katman değer kazanmaktadır, sadece tarihsel kökleriyle değil, yaşamın içinde aktif yer almalarıyla da örnek işlev değişimlerine işaret etmektedir. Yapıların köklü bir biyografisi, anlatısı vardır. (Yapılar Harita 23'te gösterilmiştir.)

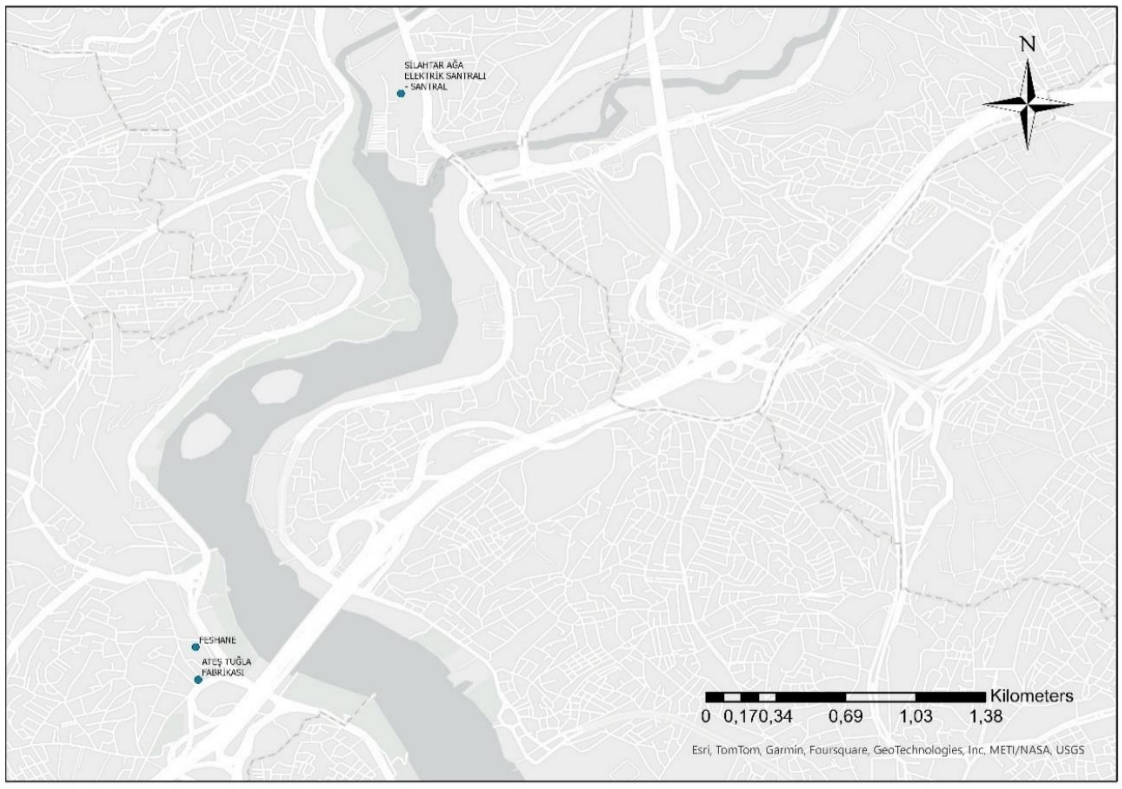

Harita 23. Eyüp'te Tescilli Fabrika Yapıları

1.SİLAHTARAĞA ELEKTRİK SANTRALİ (AMBAR BİNASI, KAZAN DAİRESİ, ATÖLYE, MAKİNA DAİRESİ, SANTRAL, LOKAL)

Tescil Tarihi- Durumu: 06.03.1991 tescil tarihli, tescil derecesi II olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 09.03.2005, grup karar no 462

İnşa Dönemi- Mimarı: Üslup; I. Ulusal Mimari, yapım tarihi; 1913, yapan; Macar Ganz Firması

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.945927212764417 Latitude (Y) 41.067456433971074

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Kamu

Emniyettepe Mahallesi, Kazım Karabekir Caddesi, 373 ada, 6 parselde yer alır. *"İstanbul'un elektrik ihtiyacını sağlamak amacıyla 1913'te Kâğıthane ve Alibeyköy dereleri ağzında, 118.000 metrekarelik bir alanda kurulan, Türkiye'nin ve İstanbul'un ilk termik santralidir. 1911'de arazisi satın alınarak inşaata başlanmış, 1914 başlarında üretime geçerek, şehrin tramvaylarına, şebeke ve abonelerine enerji vermeye başlamıştır. 1982'ye kadar enerji üretimini devam ettirmiştir ancak tesislerin çok eskimiş olması ve soğutma suyunun temin edilemez hâle gelmesi nedeniyle 18 Mart 1983'te santralin üretimine zorunlu olarak son verilmiştir. Tarihi santral yapıları, personel ikâmetgahı olarak kullanılan lojman binaları, camii, devre dışı kalmış makine aksamı bulunmaktadır"* (Kara, 1994: 554-555).

Haliç bölgesi ülkemizin karmaşık sanayileşme tarihini izlememizi sağlayan odak alanlardan biridir. Bilhassa sanayileşme açısından Silahtarağa Elektrik Santrali'nin burda yer alması tarihi dokunun muhafazası ve sanayileşme ikiliğini örnekleyen yapıya dikkat çekmektedir. "Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın yer seçiminde birinci derecede bölgenin konumu etkin rol oynamıştır. Şehrin elektrik enerjisinin büyük bölümünün Rumeli yakasında tüketilmesi ve Boğazı geçerek Anadolu yakasının da aydınlatılması düşünüldüğü için tesis, kolay ve ucuz dağılıma imkân verecek en uygun yere kurulmuştur" (Kıraç- Kaptı, 2004: 30). Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın kurulması alanın ulaşımını da hesaba katarsak sanayileşmeyi ve göçü hızlandıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Sanayileşmenin sonucunda yere gelen iş gücü, konut sorununa yol açmış ve geleneksel dokudan uzakta bir yerleşim biçimi olan gecekondulaşma, çarpık yapılaşma gibi yerin kimliğine aykırı inşa faaliyetleri Eyüp'te başlamıştır. Sanayinin yol açtığı kirlilik de bölgenin sorunlarından biri olmuştur.

Yapıya dair Kurul arşivinde aşağıdaki karar yer almaktadır;

İstanbul II Nolu KTVKBK'nun 14.05.2009 tarihli, 2641 nolu kararına göre; "…yapının tevhiden imar durumu talebinin…Silahtarağa Elektrik Santrali Binaları ve çevresinde bulunan yapılarla ilişkisini gösterecek şekilde hazırlanacak siluet ve vaziyet planı ile yasal teşekkül listesinin Kurula iletilmesinden sonra değerlendirilebileceğine karar verilmiştir."

Fotoğraf 217. Düzenlemeden önce Silahtarağa Elektrik Santrali
Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/7877

Fotoğraf 218- 219. Bilgi Üniversitesi, Santral İstanbul Kampüsü
Kaynak: https://www.santralistanbul.org/tr/hakkinda/

Yapıya dair başka bir karara arşivde rastlanılmamakla birlikte Silahtarağa Elektrik Santrali yapısı günümüzde, İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından eğitim işlevi kazandırılarak kullanılmaktadır. (Fotoğraf 218-219) Endüstrileşme tarihinin göstergelerinden olan yapı zamanla yıkılmaya yüz tutmuştur, durumun önüne geçmek ve söz konusu endüstri mirasının muhafazasını sağlamak için yapı künyede belirtildiği üzere 1991 senesinde tescil edilmiştir. Ardından yapı 2004'te Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından Bilgi Üniversitesi'ne tahsis edilmiş ve söz konusu kurumun kullanımına açılmıştır. Bu kapsamda Silahtarağa Elektrik Santrali'ne eğitim ve kültür merkezi işlevi yüklenmiştir.

2.FESHANE

Tescil Tarihi- Durumu: 15.01.1977, 9591, tescil derecesi II olan eski eserdir.

Koruma Grubu: Grup karar tarihi 26.02.1992, grup karar no 3490

İnşa Dönemi- Mimarı: Ampir üslup, 1833, yapan Krikor Balyan, yaptıran; II. Mahmud

GPS/ Koordinat Bilgisi: Longitude (X) 28.936833281830612 Latitude (Y) 41.04295087159433

Bakımından Sorumlu Kuruluş: Kamu

Nişancı Mahallesi, Yavedut Caddesi, 143 ada, 8 parselin güneyinde yer alır. *"1833'te, II. Mahmut tarafından kurulan fabrikada 1894'te genişletme ve yenileme çalışmaları Mimar Krikor Balyan tarafından yapılmış ve fabrika geç ampir üslubunda pavyonlar biçiminde inşa edilmiştir. 1895'te Feshane'ye çırak ve işçi yetiştirmek amacıyla fabrika bünyesinde bir sanayi sıbyan mektebi açılmıştır. Feshane İBB tarafından Haliç çevresinin açılması kapsamında 1986'da yıktırıldı ve konfeksiyon bölümü Bakırköy Pamuklu Sanayi İşletmesi'ne taşındı. Yalnız ilk prefabrike sanayi yapılarından olan büyük dokuma salonu müze ve sanat merkezine dönüştürülmek amacıyla yıkılmadı"* (Dölen, 297-298). (Yapı planı için bkz. Şekil 27-28)

Yapıya dair kurul kararları şöyledir;

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 30.04.1987 tarihli, 3489 nolu kararına göre; "…Haliç Kıyı Şeridi Eyüp Sultan girişine ilişkin yol güzergâhı hakkında, Eyüp sit alanında olması ve koruma alanında plan değişikliğinin Yüksek Kurulca değerlendirilebileceği ayrıca…tescilli Feshane Fabrikası'nı yıkmayı amaçlaması nedeniyle konunun Yüksek Kurulca değerlendirilmesi gerektiğine karar verilmiştir."

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 25.03.1988 tarihli, 370 nolu kararına göre; "…Feshane Fabrikası ve yol konusunda belge gelinceye kadar hiçbir fiziki ve inşai müdahalede bulunulmaması gerektiğine karar verilmiştir."

İstanbul III Numaralı KTVKK'nun 20.01.1989 tarihli, 944 nolu kararına göre; "…Feshane binasının korunması gerekli kültür varlığı olduğuna, fonksiyon değişikliğine ilişkin onarım yapıldığı anlaşılan binaya kurulumuzdan görüş alınmadan hiçbir inşai ve fiziki müdahalenin yapılamayacağına, başlanan faaliyetlerin derhal durdurulmasına karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 13.11.1991 tarihli, 3149 nolu kararına göre; "…Feshane binasına kültürel ve rekreasyon amaçlı kültür sanat merkezi ve Tekstil Teknoloji Müzesi olarak fonksiyon verilmesinin uygun olduğuna, bu amaçla kiraya verilmesinde sakınca olmadığına…karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 26.02.1992 tarihli, 3490 nolu kararına göre; "…Feshane binasının koruma grubunun II olduğuna ve İBB Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Çağdaş Sanat Müzesi olarak düzenlenmesi işine ait rölöve ve restitüsyon projesinin uygun bulunduğuna karar verilmiştir." (Fotoğraf 222-223)

İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 20.05.1992 tarihli, 3709 nolu kararına göre; "…iç kullanım ve fonksiyonlarla ilgili düzenleme ve yapılaşmalar açısından teklif projenin ve sistem detaylarının prensip olarak uygun olduğuna, bina dışıyla ilgili ilave revak, kayıtsız yekpare pencereler, kapı-pencere değişiklikleriyle ilgili teknik gereksinim raporunun…sistem detayları ve bir modülün 1/20 teknik maketinin veya renklendirilmiş perspektifinin ve revak sistemini de gösteren bitmiş cephe çizimlerinin Kurula iletilmesinden sonra konunun tekrar değerlendirilebileceğine karar verilmiştir."

Yapıya dair 29 Temmuz 1997 tarihli, 1/3 nolu Eyüp Belediye Meclis kararı'na göre; "Tarihi Feshane binasına 1/5000 ölçekli plan doğrultusunda Kültür Tesisi fonksiyonu verilmiştir."

10 Haziran 1998 tarihli, Eyüp Belediye Meclis kararına göre; "…yapı 1/1000 ölçekli Haliç Düzenleme Alanı Uygulama Planı'nda 'Haliç Düzenleme Alanı' lejantında kalmaktadır…tarihi Feshane binasının sınırları belirlenerek korunması gerekli eski eser taraması yapılmış olup bahis konusu parsele Kültür Tesisi fonksiyonu verilerek İstanbul I Nolu KTVKK Görüşü alınmadan uygulama yapılamaz notu eklenmiştir…tesisin içinde çok amaçlı salon, müze, cep sineması, küçük el sanatları sergi ve satış yeri ile bu tesisi kullananlara hizmet verecek Türk Kahvesi ve Lokanta fonksiyonlarının da yer alması ve bu fonksiyonların lejantta yer almasına karar verilmiştir."

İstanbul I Numaralı KTVKBK'nun 20.04.2005 tarihli, 620 nolu kararına göre; "…Kültür ve Sanat Merkezi fonksiyonuyla kiraya verilmesi uygun bulunan…rölöve ve restitüsyonu onaylanan…kültürel tesis ve az bir kısım yolda kalan Feshane Binası'na ait Şehir Müzesi olarak işlev verilmesi ve tahsisi konusu hakkında…karar sonucunda…Şehir Müzesi olarak işlev verilmesinin prensip olarak uygun olduğuna, hazırlanacak projenin kurula iletilmesinden sonra değerlendirilebileceğine karar verilmiştir."

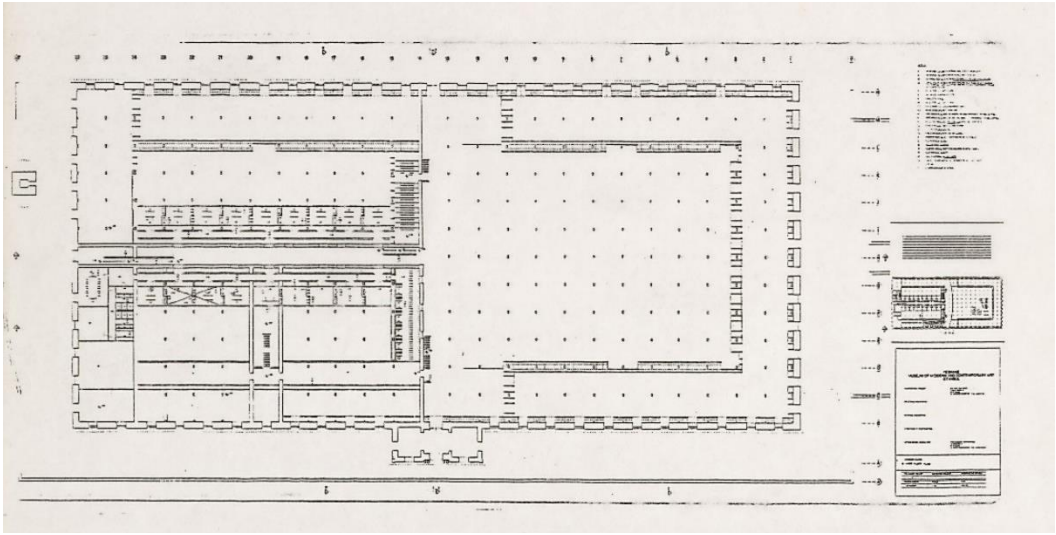

Şekil 27. Feshane Planı

Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191487?locale=tr

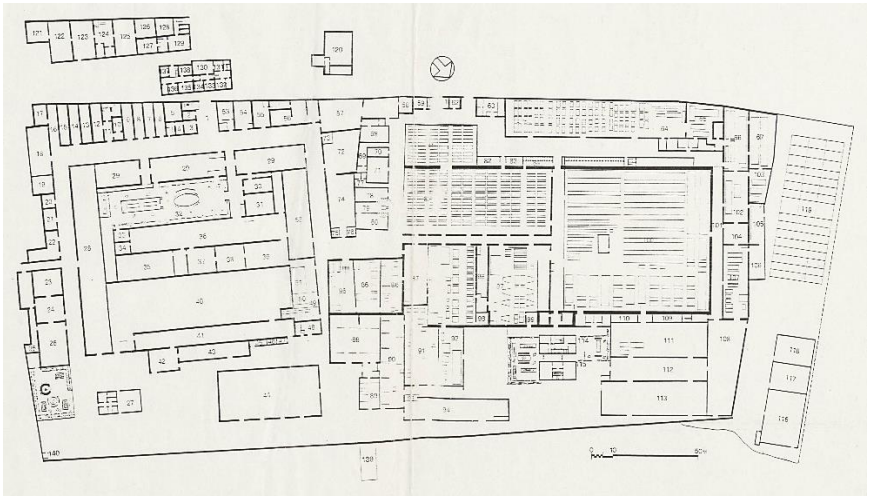

Şekil 28. Feshane Planı

Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191487?locale=tr

Fotoğraf 220- 221. Feshane Binası Restorasyon Öncesi Güney Cephesi/ Batı Cephesi

Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/9914

Fotoğraf 222- 223. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Nejat F. Eczacıbaşı Sanat Müzesi (Feshane, İstanbul)

Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/8935

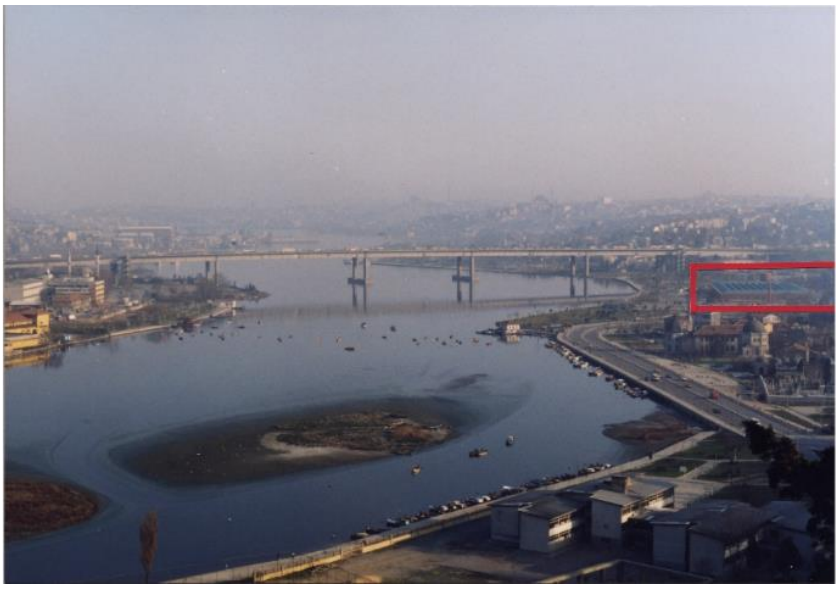

Fotoğraf 224. Restorasyon Sonrası Havadan Görünüm
Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/9914

Fotoğraf 225. Restorasyon Sonrası Haliç Cephesi
Kaynak: https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/9914

Feshane binası 1998'de Mimar Mehmet Ekiz tarafından restore edilmiş ve 2018'e dek kültür ve sanat merkezi işleviyle kullanılmıştır. Ardından 2018'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından Tasavvuf Müzesi işleviyle kullanılmak üzere restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve 2019 senesinde yapının restorasyonuna başlanmıştır.

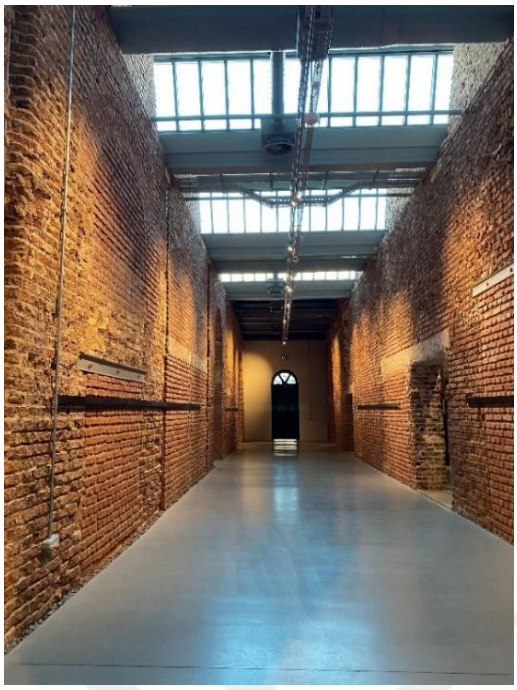
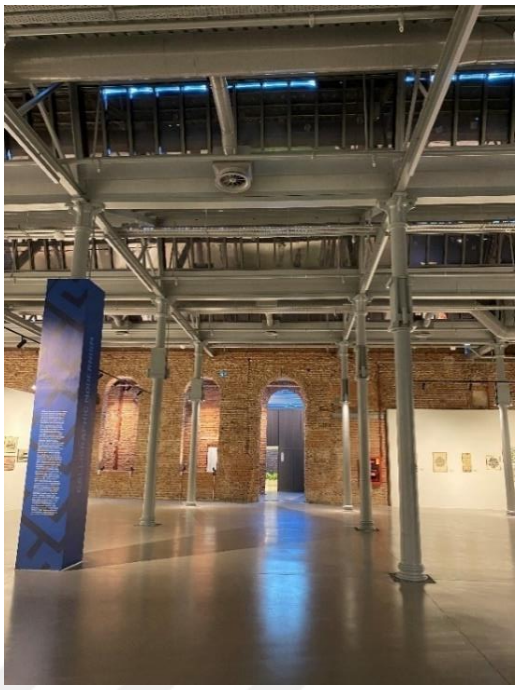

Fotoğraf 226- 227. Restorasyon Sonrası Feshane İç Görünüm (M. Bali, 2024)

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen kapsamlı bir restorasyon süreci ve yeni işlevlendirmelerle kültür sanat merkezi olan Feshane-i Amire yapısı ArtİstanbulFeshane adını almıştır. Yapı günümüzde kültür ve sanat merkezi olarak kullanılmaktadır. (Fotoğraf 226-227-228) (Yapıda güncel sergi afişleri için bkz. Fotoğraf 229-230)

Fotoğraf 228. Feshane Giriş (M. Bali, 2024)

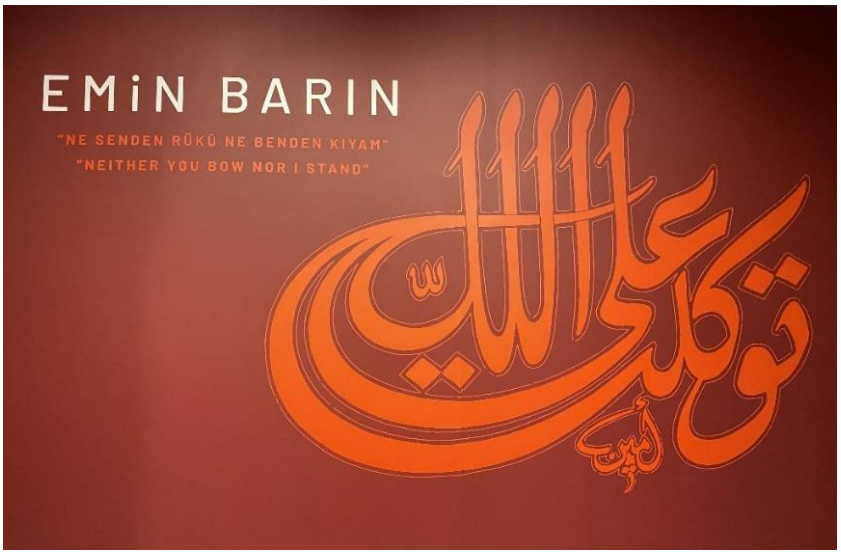

Fotoğraf 229. Emin Barın Hat Sergisi (M. Bali, 2024)

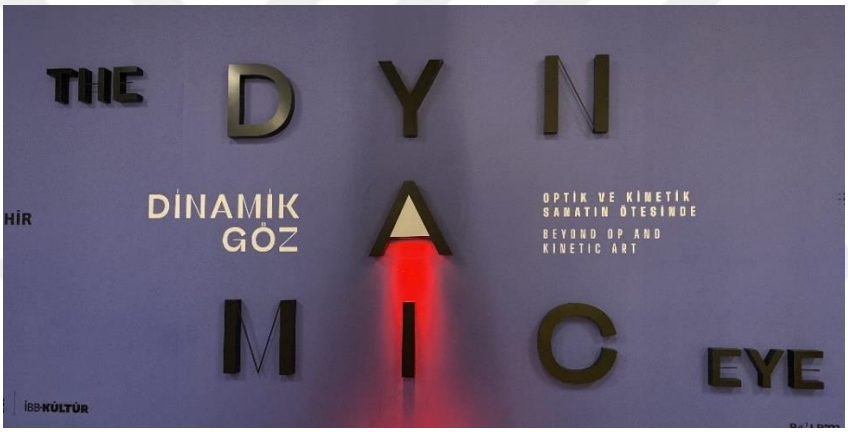

Fotoğraf 230. Dinamik Göz Sergisi (M. Bali, 2024)

Söz konusu yapılar dışında endüstri yapıları arasında envantere işlenmiş iki yapı daha mevcuttur. Bunlar:

3.ATEŞ TUĞLA FABRİKASI

Nişancı Mahallesi, Arpacı Hayrettin Sokak, 73 ada, 44 parselde yer alır. Fotoğraf 231'de görülen yapı günümüzde kullanılmamakla birlikte 14.05.2009 tarihinde, 2642 nolu kararla, tescil derecesi belirsiz eski eser olarak envanterde yer alır.

Fotoğraf 231. Ateş Tuğla Fabrikası (M. Bali, 2024)

4.ESKİ TONOZ YAPI (DEFTERDAR FABRİKASINA AİT)

Nişancı Mahallesi, Yavedut Caddesi, 143 ada, 9 parselin güneyinde yer alır. 15.01.1977 tescil tarihli, 9591 tescil nolu, tescil derecesi belirsiz, envanterde kayıp eser olarak işlenmiş eski eserdir. Yapıya dair kararlar şöyledir;

GEEAYK'nun 11.12.1976 tarihli, 9549 nolu kararına göre; "…Defterdar Fabrikası'na, Defterdar Caddesi'nden giriş sağlamak amacıyla…kapı açılmasında sakınca bulunmadığına ancak…hazırlanan projede bu bölümün tamamen kaldırıldığı önerildiğinden uygun bulunmadığına, ikinci kat tonozunu, birinci kat silmesini, cephedeki çeşme ile kuşluğu koruyarak ve ön arka cephede araç girecek ölçüde bir kemerli giriş açılmasında sakınca olmadığına…yeniden bir proje oluşturularak Kurula getirilmesi şartıyla uygulamaya geçilebileceğine karar verilmiştir."

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 13.03.1986 tarihli, 2049 nolu kararına göre; "…Defterdar Sanayi Müesseselerine ait…Fabrika binasının ve tonozlu bina ve üstündeki köşk odasının korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı özelliği göstermesi nedeniyle tescil edilmelerine…söz konusu yapıların Teknoloji Tarihi Müzesi ve Teşhir Salonu olarak kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir."

Eyüp'te yer alan tescilli eserlere dair kurul kararlarının yapılar özelinde, kronolojik olarak verilmesinin ardından kararlardaki odak noktalarının, Eyüp'ün koruma sorunlarının bilgi ve belge değeri üzerinden değerlendirilmesi gelecek bölümde yapılacaktır.

4.5. Koruma Kurulu Kararları Odağında Eyüp'te Kültür Varlıklarını Koruma Sorunları ve Kültürel Mirasın Bilgi ve Belge Değeri Üzerine Değerlendirme

Kültürel mirasa konu olan her eser üretildiği dönemin estetik beğenisinin, inşa tekniğinin ve bilgi birikiminin temsilidir ve bu sebeple eserler korunması gerekli bir belge niteliğindedir. Bu bakımdan kültürel miras kapsamında değerlendirilen mimari eserler uluslararası, ulusal ve yerel düzenlemelerle içinde biriken bilgi ve belge değeriyle koruma eylemine konu olmuştur. Zira 1964 Venedik Tüzüğü'nün üçüncü maddesine göre; "Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, tarihi belge olarak da korumaktır" (URL- 79). Anıtlar sadece geçmişin bir temsili oldukları için değil geçmişi anlamlandırmaya yarayan bilgi kümelerini oluşturdukları için de tarihi birer belge işlevine sahiptir ve bilginin temsilleridir. Gonzalez'e göre; "Mekânlar, eserler görüldüğü ve okunduğu kadarıyla, mantıksal olarak iki tür bilgi meydana getirir: Görsel ve metinsel bilgi" (2020: 81). Somut eserler ve onlara dair bilgi, bireyler/toplumlar eserleri anlamlandırdıkça varlığını muhafaza eder. Bu bağlamda kültürel mirasa ait bilgi değerinin mirasla uygun olup olmadığı, esere dair üretilen bilginin öznelliği yahut nesnelliği bir sorun olarak belirir ve bu durum eserlerin korunması noktasında karar alıcılara sorumluluk alanı oluşturur.

Bir eserin yahut yerin tarihi belge/bilgi değeri kazanabilmesi için çeşitli kriterler bulunur. *"Tarihî belge niteliğinde olan bir yapı iki şekilde böyle bir sıfat kazanır. Bir tarihî olayla bağıntılı olarak, bir tarihî sürece belirten olarak. Birinci hâlde yapının ortadan kalkması, tarihî olayı ortadan kaldırmadığı gibi, onun niteliğini de değiştirmez. Bu bakımdan sadece hatırlatma olayına bakarak bir eseri korumak çok kere gerekli olmayabilir. Buna karşılık, bir yapı veya yerleşme parçası, sosyal, ekonomik, teknik veya estetik bir gelişmenin ifadesi olarak görülüyorsa o zaman, estetik sebeplerle değil, fakat tarihî sebeplerle bunu korumak söz konusu olur"* (Kuban, 1970: 342).

Anlamı yakalanmış bir pratiğin (somut olmayan kültürel miras) yahut eserin ait olduğu grubun ortak kimliğini temsil etmesi yahut tanıtıcı işlev görmesi kültürel miras unsurlarının taşıdığı bilgi değerinin önemini ortaya koyar. Bu doğrultuda *"geçmişi içsel mantığı açısından anlama fikri iki sorunla karşılaşır. Birincisi, geçmişi anlamak uğruna yeniden inşa edilmek istenenin karmaşık yapısını basite indirgemek mümkündür. İkincisi, geçmişe öznenin perspektifinden bakıldığında, öznelliğe belli bir yer tanındığında serbest söylem olanağı doğar"* (Sarlo, 2012: 16). Nesnel bilginin varlığını sürdürmek noktasında eser mi korunmalı yoksa esere dair bilgi/belge mi? Eser mi bilginin muhafazasını sağlayan etkin bir unsurdur yoksa bilgi mi? Söz konusu ikilikler arasında daha üstün belirleyiciliği olan unsur şüphesiz eserdir. Eseri yok eden yahut arka plana iten bilgi eserin yok olmasıyla birlikte yok olacaktır. Bilgi ve belge değeri somut olandan beslenir ve esere yönelik bilgi esere sıkı sıkıya bağlıdır. Dolayısıyla her eserin varlığının sürdürülmesi hususunda bilgi değerinin bir çıkarı vardır. Bu durumda eserin muhafazasına dair uygulamaların denetimi daha yüksek bir ihtiyaç hâline gelir.

Eyüp'te yer alan tescilli eserlere yönelik kurul kararlarının ve koruma uygulamalarının incelenmesi neticesinde koruma eylemine dair sorunlar, odak noktalar ve işaret edilen hususlar şöyle belirlenmiştir;

- Yapıların dış görünümünü ve orijinal dokusunu bozan usulsüz eklentilerin kaldırılmasına/ yapılmamasına ilişkin kararlar; Yapıların özgün biçimleriyle muhafaza edilmesi gerekliliği vurgusuyla orijinal formu bozan eklentilere dair kararı Rasim Çavuş Camii özelinde İstanbul I Nolu Kurul'un aldığı 14.11.1990 tarihli, 2268 nolu kararda, Eyüp Sultan Camii özelinde II Nolu KVKYK'nun 04.07.2013 tarihli, 1508 nolu kararında görmekteyiz. Yapıların izinsiz yapılmış eklentilerden arındırılması, görüntü kirliliği yaratan eylemlerin önlenmesi ilgili kararlarda vurgulanır. Yine usulsüz eklentilere yönelik Ümmi Sinan Tekkesi özelinde İstanbul I Nolu Kurul'un 3.10.1996 tarihli, 8062 nolu kararı, 4.11.1998 tarihli, 10380 nolu kararı, II Nolu Kurul'un 09.01.2013 tarihli, 954 nolu kararıyla 25.09.2014 tarihli, 2628 nolu kararında eklentilerden arındırılma koşuluyla basit onarımlar yapılabileceği belirtilmiştir. Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi özelinde ise İstanbul I Nolu Kurul'un 13.09.2000 tarihli, 12243 nolu kararıyla, II Nolu Kurul'un 19.11.2009 tarihli, 3059 nolu kararında özgün mimari vurgusuyla eklenti yapılamayacağı vurgulanmıştır. Tarihi belge niteliğindeki anıtların özgün biçimleriyle muhafazası kararlarda öne çıkan unsurlardandır zira bu durum sürdürülebilir korumanın temel adımlarındandır.
- Kurul kararları alınmadan önce yerinde inceleme yapılması, sahayı ve kültür varlıklarını bilen uzmanlardan görüş alınmasına yönelik kararlar; Koruma eyleminin uzmanlar denetiminde yapılması vurgusu Zal Mahmud Paşa Camii özelinde İstanbul II Nolu Kurul'un 03.12.2008 tarihli, 2235 nolu kararında kalemişi süslemeleri konusunda ilgili dalda uzman raporu alınmasına dair kararda, Karyağdı Baba Tekkesi özelinde ise I Nolu Kurul'un 15.03. 2004 tarihli kararında Türk İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü uzmanları denetiminde kazı yapılabileceği hususundaki kararda görülür. Etkin koruma eyleminin yürütülmesinde esere uygun kararın ve çalışmanın yürütülmesinde uzmanlaşma rolünün altı sıklıkla çizilir. Bu durum korumanın çok paydaşlı yapısına işaret eder.
- Yol, ada ve parsel değişimleri nedeniyle yapılan düzenlemelerin eserin fiziki durumuna zarar vermesine yönelik kararlar; Hüsrev Paşa Cami özelinde I Numaralı KTVKK'nun 6.12.1995 tarihli, 7300 nolu kararında Haliç Köprüsünün genişletilmesi, Halıcıoğlu ve Ayvansaray semtlerindeki mevcut çevre yolu kavşaklarında değişiklik yapılmasıyla ilgili çalışma sırasında yapının konumunun ve bizzat kendisinin zarar görmesi tehlikesinin önüne geçilmesine dair ilgili karar bu durma örnektir.
- Kültür varlığına bitişik inşa edilen, tarihi karaktere aykırı yapılaşmanın önüne geçilmesine dair kararlar; Düğmeciler Camii'ne ilişkin GEEAYK tarafından alınan 13.11.1970 tarihli, 5614 nolu karar, 18.11.1972 tarihli, 6770 nolu kararda yapıya 3 metreden fazla yaklaşmamak koşuluyla çekme katsız 6.50 m. irtifalı inşaat yapılmasına müsaade edilmesine yönelik kararlar alınmıştır.

Selahi Mehmet Bey Cami özelinde GEEAYK'nun 26.01.1964 tarihli, 2345 nolu karara göre imar nizamlarına uygun biçimde yapı yanına iki katlı yapı inşa edilebileceğine dair kararlar bulunur. Rasim Çavuş Camii özelinde GEEAYK'nun 12.2.1972 tarihli, 6288 nolu kararıyla 9.9.1972 tarihli, 6656 nolu kararında yapının yüksekliğiyle uyumlu bir yapının inşasına izin verildiği görülmektedir. Bali Baba Cami özelinde GEEAYK'nun 13.1.1973 tarihli, 6824-6825 nolu kararlarda yapıya uyumluluk vurgusu görülür. Bu durum tezin ikinci bölümünde ele alınan Ebniye Nizamnameleri, 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu kapsamında da vurgulanan hususlardır. Tarihsel bağlamda bu maddenin kronikleşen bir koruma sorunu olduğu sonucuna varabiliriz.

- Yapıların orijinal parçalarının muhafaza edilmesi gerekliliğine dair kararlar; Zal Mahmud Paşa özelinde İstanbul I Numaralı KTVKK'nun 2224 sayılı, 19.01.2017 tarihli kararında haziredeki mezar taşı parçalarının muhafaza edilmesine dair karar bu maddeye örnektir. Zira yapıyı oluşturan her bir parça belge niteliğindedir ve miras değeri taşır.
- Eserlere dair düzenlemelerin bilgi ve belgeler ışığında yapılmasına ilişkin kararlar; Afife Hatun Tekkesi özelinde II Nolu Kurul'un 26.12.2008 tarihli, 2287 nolu kararında eski belgelere göre, belgelerden destek alınarak çalışılması gerektiğine dair ifadeler yer alır. Küçük Mustafa Paşa Cami özelinde I Nolu Kurul'un 30.12.1992 tarihli kararında yapının tarihi görsellerinin edinilmesinin ardından korumaya yönelik faaliyetlerin devam edebileceği vurgulanır. Tarihi belge değeri taşıyan yapıların söz konusu belge niteliğinin de altı çizilir, bu bağlamda tezimizin veri görselleştirme yönü belge üretimini desteklemesiyle Eyüp koruma literatürünü besler.
- Kültür varlıklarını kapatmayan, gerektiği takdirde kentsel görünüme uygun bina projelerinin yapılmasına izin verilmesine dair kararlar; Arakiyeci Cafer Ağa Camii özelinde, GEEAYK'nun 15.10.1977 tarihli, 10016 nolu kararında, yapının görünümünü kapatmayan, kentsel görünüme uygun bina projelerine müsaade edileceği belirtilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde ifade edilen geleneksel yapılaşmanın mekânla kurduğu organik bağın sürdürülmesi gerekliliği kararların temel düşünce yapısıyla uygunluk oluşturur.
- Kamusal bir sorumluluk alanı olan kültür varlıklarının muhafazası için denetimlerin strateji olarak kabul edilmesi, bu çerçevede uzman ekiplerce denetimlerin yapılması gerekliliğine dair kararlar; Arakiyeci Cafer Ağa Cami özelinde, II Nolu Kurul'un 07.01.2009 tarihli, 2308 nolu kararında koruma eyleminin uzman denetiminde yapılması gerekliliği vurgulanır. Sofular Camii özelinde II Nolu Kurul'un 07.03.2007 tarihli, 894 nolu kararında uygulamanın uzman denetiminde yapılması gerektiği ifade edilir. Ermeni Kilisesi özelinde denetim eylemine yerel yönetimler dâhil edilmiştir. Zira II Nolu Kurul'un 10.09.2013 tarihli, 1628 nolu kararı koruma faaliyetlerine dair yapılacak müdahalelerin KUDEB denetiminde yapılmasını belirtir. Bu durum korumanın ortak bir sorumluluk alanı olmasının, çok paydaşlı yapısının altını çizer.

- Yapıların statiğini destekleyen, orijinal dokuyu muhafaza eden eklentiler/ desteklere müsaade edilmesine dair kararlar; Ümmi Sinan Tekkesi özelinde 1 Nolu KTVKK'nun 25.10.1995 tarihli, 7193 nolu kararında, Zal Mahmud Paşa Cami özelinde GEEAYK'nun 1178 nolu, 8.8.1959 tarihli kararında yapıların statiklerini bozmayacak koruma eklentilerinin yapılması hususu belirtilmektedir. Zira sürdürülebilir korumanın sağlanması için yapıların fiziksel bütünlüğünün muhafazası önem arz eder.
- Eserlerin özgün tezyinatının korunması, süslemelerle ilgili uygulamaları denetleyecek bilim kurullarının oluşturulması ve uzman ekiplerden rapor alınmasına ilişkin kararlar; Zal Mahmud Paşa Camii özelinde II Numaralı KTVKK'nun 2148 sayılı, 12.03.2014 tarihli kalemişi süslemelerine dair kararında, Eyüp Sultan Camii özelinde GEEAYK Başkanlığı'nın 9.2.1979 tarihli, 11000 nolu kararında Eyüp Cami Hünkâr mahfeli ve dış avlu kubbelerinde alçı sıva raspası ve badana yapılması sırasında ortaya çakan orijinal Barok süslemelerinin onarımının uzman görüşleri alındıktan sonra yapılmasının vurgulanması söz konusu maddeye örnektir.
- Yapılarda yer alan peteklerin, elektrik tesisatlarının yenilenmesi, kontrollerinin düzenli biçimde yapılmasına dair kararlar; Küçük Mustafa Paşa Cami özelinde I Numaralı KTVKK'nun 30.12.1992 tarihli, 4309 nolu koruma projesinin mimari, inşaat, tezyinat, aydınlatma, tesisat gibi unsurların dikkate alınarak oluşturulması yönündeki kararı ilgili maddeye örnektir. Koruma eylemi temel anlamda güvenle geleceğe aktarmak vurgusunu yapar, bu durum ilgili maddenin hayatiyetini ortaya koyar.
- İzinsiz, ruhsatsız yapılan eklentilerin, yasaya aykırı binaların yıkılması gerekliliğine dair kararlar; Arpacı Hayrettin Camii özelinde Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 25.12.1986 tarihli, 2955 nolu tescilli arazide izinsiz olarak yapılan abdesthanenin yıktırılması kararı bu maddeyi örnekler.
- Yapıya yaklaşmamak şartıyla belirlenen yükseklikte inşaatların yapılmasına izin verilmesine dair kararlar; Rasim Çavuş Camii özelinde GEEAYK'nun 9.9.1972 tarihli, 6656 nolu kararında, Afife Hatun Tekkesi özelinde GEEAYK'nun 9.5.1970 tarihli, 5322 nolu kararında ilgili yapıları kapatmayan yükseklikte inşaata müsaade edilmesi yönündeki kararlar ilgili maddeye örnek oluşturur. Geleneksel Türk- İslam şehircilik kavrayışında dini yapılar çevresindeki diğer yapılarla yarışmadan inşa edilir. Bu durum tezin ilk bölümünde işlenen 1931 Carta del Restauro (Atina Tüzüğü)'nde mirasın çevresiyle bütüncül değer oluşturması vurgusuyla ifade edilmiştir. Anıtın çevresine de saygılı olunmalıdır zira anıtın çevresinde inşa edilen yapının niteliği, rengi, üslubuyla rahatsız edici olmaması geleneksel şehircilik anlayışının gereğidir.
- Kültür varlıklarına yönelik her işlemin detaylı biçimde belgelenmesi, koruma eylemi öncesinde, sırasında ve sonrasında her aşamanın çizimlerle, fotoğraflarla, video sistemleriyle kayıt altına alınması gerekliliğine dair kararlar; Koruma kararları, uygulamaları ve uygulama denetimleri

her türlü belgeleme işlemini zorunlu kılar. Bu bağlamda söz konusu madde odağında spesifik bir karardan ziyade bütüncül bir bakış gerekli hâle gelir ve ilgili karar tüm eserler için geçerlidir.

- Yapıları hâli hazırda kullanan vakıf, dernek gibi oluşumların takip edilmesi (kurumların faaliyetlerinin ve yapıyı kullanım biçimlerinin denetlenmesi) koruma faaliyetlerinin en önemli aşamalarından birini oluşturur. Zira yapıların güncel kullanıcısı olan kişiler/ gruplar sık sık denetlenmeli, saha araştırmasında karşılaşılan güçlüklerden birini oluşturan yapının içerisine girememe, yapıyı kapsamlı inceleyememe hususları böylelikle denetim kapsamında bir zemine oturtulmalıdır.
- Kültür varlıklarına dair her kalıntının muhafaza edilmesi gerektiğine dair kararlar; Sultan III. Osman Tekkesi özelinde III Numaralı KTVKK'nun 15.4.1988 tarihli, 456 nolu kararında; Tekkenin yıkıldığı, kitabeli kapısıyla dört pencereli duvarının, eksik pencere parmaklıklarının tamamlanarak korunması gerektiği ifade edilmiştir. İlgili karar yapıların her parçasının kültür mirası kavrayışıyla değerlendirildiğini gösterir.
- Yapıların zaman içerisinde etrafını saran bitkilerin temizlenmesine dair kararlar; Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi özelinde II Numaralı KTVKBK'nun 23.06.2006 tarihli, 384 nolu kararında yapının bahçesi ve giriş kapısı üzerindeki otların ve ağaçların temizlenmesi, tehlikeli durumdaki ağacın kesilmesi, bitki temizliği yapılması durumu ifade edilmiştir. Zira zamanın bozucu etkilerinden biri olan bu durum tarihi varlıklara zarar vermektedir.
- Eserleri tarihi değerine uygun, en az müdahaleyle, özgün malzemeyi muhafaza ederek korumak, kültür varlığının planına, mimarisinin iç ve dış niteliklerine sadık kalmak sürdürülebilir koruma anlayışının temelidir. Bu bağlamda korumanın temel ilkelerinden olan esere en az müdahale altı çizilmesi gereken bir husustur ve bu durum kararların tümünde dikkat edilen bir düşüncedir.
- Kültür varlıklarının orijinal işlevlerinin değişimi durumunda yapıların tarihi değerine, orijinal bütünlüğüne, özgün mimari niteliklerine zarar vermeden düzenlemelerin yapılabileceğine dair kararlar; Feshane özelinde I Numaralı KTVKK'nun 13.11.1991 tarihli, 3149 nolu kararında ve 26.02.1992 tarihli, 3490 nolu kararında binanın kültür sanat merkezi işleviyle kullanılabileceği belirtilmiştir. Yapı günümüzde İBB tarafından yapılan restorasyon sonucunda kültür ve sanat merkezi işleviyle kullanılmakta ve etkin koruma bağlamında örnek oluşturmaktadır.
- Kültür varlıklarının topografik ve işlevsel yapısına, korumada ihtiyaç duyduğu duruma uygun kararların verilmesi tüm kararların odak noktasını oluşturur. Yapının ihtiyacına uygun koruma eyleminin gerçekleşmesi yapıya bütüncül bakışla yaklaşmayı gerektirir ve bu durum her kültür varlığı özelinde bir çalışma yürütmeyi gerekli kılar.

Eyüp özelinde alınan kurul kararlarının uygulama sonrası denetim aşaması bilgi ve belge değerinin yani bir anlamda şehir hafızasının ve kimliğinin devamlılığının sağlanmasında destekleyici bir aşama olarak karşımıza çıkar. Bilindiği üzere korumanın bilimsel bir zemine dayandırıldığı ilk dönemlerde korumanın

temel amacı yapıyı tekil olarak ayakta tutmak, yıkılan kısımların tadilatını yapmaktı. Günümüzde ise bu anlayış değişmiştir zira anıtlar bulundukları alanla birlikte inşa edildikleri dönemin inşa tekniklerini ve malzeme türlerini yansıtan, sosyal yaşamın bir parçası olarak kabul edilir. Bu noktada biçimin anlama yüklenen değeri/ yorumu bozabilme gücü bulunmaktadır ve bu husus biçimin olduğu gibi korunmasının hayatiyetini ortaya koyar. Eyüp'te yer alan tescilli eserlerin bilgi ve belge değerinin korunması koruma eylemi için ayrılan bütçeye, karar alıcıların yeri ve eseri tanımasına, eserin inşa edildiği kültürel ortamın bilinmesine, dönemin mimari anlayışına göre değişkenlik gösterir. Mekânı yorumlama biçimi söz konusu değişkenlerle yasal etkenlerin birleşimi karşımıza kurul kararları olarak çıkar.

Bruno Zevi, *Mimarlığı Görebilmek* adlı çalışmasında eserlerin yorumlanışını değerlendirir ve mekânsal yorumlanışa yönelik şöyle bir çerçeve çizer; siyasal yorumlama, dinsel ve felsefi yorumlama, bilimsel yorumlama, ekonomik ve toplumsal yorumlama, maddeci yorumlama, teknik yorumlama, psiko-fizyolojik yorumlama, biçimci yorumlama (2015: 129-162). Bu çerçeveye istinaden Eyüp'te var olan fiziksel görünüm ve anlam üzerinde yerin siyasal değeri, dini yönü, toplum tarafından anlamlandırılma biçimi, kültür varlıklarının teknik ve estetik yönü, bir ibadet mekânı olması sebebiyle psikolojik değeri etkili olmuştur. Eyüp'ün bilgi ve belge değeri; yerin topografyasında, mekânsal organizasyon biçiminde, farklı işlevlere sahip yapılarında, mahalle ve sokak yerleşiminde, mirasın biçimsel ve estetik tasarım niteliklerinde, malzeme kullanımında ve inşa teknolojisinde okunur hâle gelir. Eyüp'te yer alan ve mevcut çalışmaya konu olan kültür varlıkları yerin tarihinin görsel işaretleridir. Tarihsel köklerin mimari unsurlarda görünürlük kazanması yerin belge değerinin oluşumunu desteklemiştir. Dolayısıyla belge değeri olan evrakların yanı sıra mimari unsurlar da belge niteliğine sahiptir ve geçmişin simgeleri olarak korunmaya değerdir.

Unesco Dünya Belleği Programı; *"İnsanlığın tarihî, kültürel ve sosyal belleğini oluşturan ve savaşlar başta olmak üzere çeşitli doğal felaketler veya sosyal nedenlerle ortadan kaybolma tehlikesi olan belge ve bilgilerin insanlığın ortak değerleri olarak korunması, korumanın önlemlerinden biri olarak dijital ortamda paylaşılmasını amaçlar. Bu amaçlara yönelik programın üç ana hedefi bulunur: Yeryüzünün belgesel mirasının en uygun tekniklerle korunmasını kolaylaştırmak, belgesel mirasa evrensel erişim konusunda yardımcı olmak, belgesel mirasın varlığı ve önemi hakkında dünya çapında farkındalık oluşturmak*" (URL- 80).

Çalışma kapsamında Eyüp'te yer alan tescilli eserlere dair Kurul kararlarına Eyüp Sultan Belediyesi, Eyüp Sultan Araştırma Merkezi arşivinden erişmenin mümkün olması korumanın merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin ortak paydası olduğunu gösterir. Ayrıca yerel yönetime bağlı bir birim arşivinden mirasa dair verilere erişmek koruma eylemine dair koordinasyonun ve paydaşlığın önemini ortaya koyar. Zira kültür varlıkları içinde bulundukları çağın birer yansımasıdır, birikmiş bir geleneğin ürünüdür, geçmişin tanıkları olarak bu eserler insanların geçmişle ilişki kurmasını sağlayarak toplumun ortak hafızasını ve kimliğini canlı tutar.

SONUÇ

İstanbul Valiliği'ne göre İstanbul'da 28 saray, 91 medrese, 517 cami, 164 kilise, 19 sinagog, 199 türbe, 595 çeşme ve 93 hamam olmak üzere toplamda 1796 adet tarihi değere sahip mekân bulunmaktadır.[20] Tez çalışmamızda Eyüp'te yer alan cami ve mescitler, tekkeler, kiliseler, imaret ve endüstri yapıları ele alınmıştır. Eyüp'te tescilli 43 cami, 20 tekke, 2 kilise, 1 imaret ve 3 fabrika yapısı bulunmaktadır. Zira Eyüp şehir tarihinin farklı dönemlerini temsil eden simge bir alandır. Semtin tarihsel süreçteki değişimi incelendiğinde yerin şehir hafızasındaki değeri ortaya çıkmaktadır. Fetihle beraber başlayan Türk- İslam yapılaşması, yerleşen Müslüman kimliği ve mekânsal dönüşümler, anıtsal eserlerin ve konut alanlarının inşasıyla kendisini organik bir biçimde gösterir. Fetih sonrası yapılanmayla Eyüp kutsal kabul edilen bir ziyaretgâh hâline gelmiş ve bu nitelik günümüzde de varlığını sürdürmüştür. Eyüp zaman içerisinde prestij mekâna dönüşmüş gerek din adamları gerekse devlet adamlarının yerleşim alanı olmuştur. Bunun yanı sıra hanım sultanların Eyüp'ü taltif etmesi, konak ve sahil sarayların, köşklerin inşası yerin prestij mekân olma niteliğini desteklemiştir. Tanınmış kişilerin ve onların inşa ettirdiği bu mimari biçimlerin şehir kimliğine, sokak ve yapı adlarına etki ettiği saha çalışmasında da ortaya çıkmaktadır. Kamusal alanların çeşitliliği yere önemli bir mesire ve rekreasyon alanı olma işlevi de katmış ve böylelikle Eyüp sadece dini bir ziyaret mekânı olmakla kalmamış dinlenme alanı olma fonksiyonu da yüklemiştir bünyesine. Eyüp'ün çeşitli işlevlerde kültür varlıklarına sahip olması koruma kararları ve uygulamaları odağında çeşitli soruların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tezin araştırma sorularından biri olan tescilli eserlerin envanterinin oluşturulması, görsel ve metinsel belgelemenin yapılması neden gereklidir sorusu mirasın çeşitliliği ve yaşamın içindeliği düşünüldüğünde bir ihtiyaç olarak öne çıkar zira korumanın ilk adımı tanımaktır. Araştırma kapsamında eserlere dair fişlemenin yapılması, yapıların çeşitli adlarının farklı kaynaklardan araştırma yapılarak tespit edilmesi ve bu çeşitli isimlere araştırmada yer verilmesi mirasa dair belgelemeyi sağlamakta ve bu durum korumanın ana adımını oluşturmaktadır.

Tezin ilk bölümünde araştırmanın kavramsal altyapısını oluşturan kültürel miras ve koruma olgusu uluslararası ve ulusal düzenlemelerden hareketle somut ve somut olmayan kültürel miras çerçevesinde incelenmiş, şehir kimliği ve kültürel hafıza olgusu, mirasın yerin ve zamanın ruhunu temsiliyet yönü ve kültür politikası oluşturmada mirasın önemi değerlendirilmiştir. Kültürel miras kavrayışının bütüncül bakışa evrildiği düşünsel değişim yasal çizgide incelenmiş, bugün somut olmayan unsurları da kapsayan kültürel miras kavramının politika oluşturma ve yerin tarihi değerini ortaya koyma anlamındaki yeri vurgulanmış, yerin kimliğinin kültür varlıklarından beslendiği belirtilmiş ve kültürel mirasın hafıza ile kurduğu bağ ifade edilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde koruma ve imar ilişkisinin iç içe yapısı 19. yüzyıldan günümüze uzanan süreç izlenerek değerlendirilmiştir. Koruma faaliyetlerine yön veren kurumsal ve yasal düzenlemeler merkezi

[20] Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.istanbul.gov.tr/tarihi-ve-turistik-mekanlar

yönetim ve yerel yönetimler bağlamında, dönemlere ayrılarak ifade edilmiştir. Koruma eyleminin ortak ve kamusal bir sorumluluk olduğu belirtilmiş, yerel yönetimlerin koruma ve imar faaliyetleri özelinde yetki ve sorumluluk edindiği yasal düzenlemelerin altı çizilmiştir. Sürdürülebilir korumanın sağlanması hususunda karar alıcı kurumların hangileri olduğu ve bu kurumların görev ve sorumluluk alanını işaret eden yasal düzenlemelerin neler olduğu bu bölümde incelenmiş, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin ilgili birimlerinin korumayı ortak payda olarak imar ile iç içe işlediği ortaya konmuştur.

Tezin üçüncü bölümünde Eyüp'ün şehir tarihindeki yeri, mahalle dokusu, mimari biçimleri, endüstriyel, konut ve ticaret alanı olma işlevi ve somut olmayan miras değerleri incelenmiştir. Fetihten itibaren Eyüp tarihi kent hafızasını, yerin ruhunu, kimliğini ve özgün değerini belirleyen unsurlar; mimari eserler (sivil, dini vd.), mahalleler, sokak ve meydanlar, sanayi ve ticaret alanları, kamusal hizmet sunan alanlar, somut olmayan miras kapsamında değerlendirilen gelenekli sanatlar ve el işçilikleri, mesire yerleri, toplumsal uygulamalar ve törenler şeklindedir. Kültürel varlıklar ve somut olmayan unsurlar içerisinde emek, gelenek ve bilgi birikimi barındırır ve bu unsurlar yerin tarihi değerini ve şehir kimliğini besler.

Eyüp'te sanayileşmenin yoğunlaştığı dönemde kıyıda konumlanan yapılar yıkılmış, yerlerine fabrika ve imalathâne yapıları inşa edilmiştir. Bu durum göç olgusunu beslemiş, Eyüp, yoğun nüfuslanma ile bilhassa çeperde gecekondulaşma faaliyetlerine alan olmuştur. Söz konusu husus Eyüp'ün prestij mekân niteliğine bozucu yönde etki etsede alan dini ziyaretgâh olma değerini muhafaza etmiştir. Cumhuriyet dönemi Eyüp'ün yoğun göç aldığı ve kimliğinin dönüştüğü bir dönem olmuştur. Gecekondulaşmanın ve apartman tipi yerleşimlerin yoğunlaşması bu dönemde tarihi dokuya zarar vermiş, sanayileşmenin doğal bir sonucu olan kirlilik bölgeyi bozucu yönde etkilemiştir. Bilhassa 1980 sonrası dönem Haliç'in sanayileşmeden arındırılması amacıyla rehabilitasyon çalışmalarına yoğunlaşılan bir dönem olmuştur. Mevcut dönemde ulaşım ve sanayileşme faaliyetlerine yönelik mekânsal düzenlemeler semtin anlatısını sunan kültür varlıklarını ve geleneksel Osmanlı şehir dokusunu bozucu yönde etkilemiş, yeni yapılaşma biçimleri topografya izlenerek değil ekonomik kaygılarla ortaya çıkmıştır. Bu durum tipik bir Osmanlı yerleşimi olarak kabul edilen Eyüp özelinde ikili bir yapı meydana getirmiş, tarihi merkez ve çeper olmak üzere iki ayrı mekânsal gelişim izlenir olmuştur. Yoğun nüfuslanma ve kaçak yapılaşmanın doğal bir sonucu olarak yerin fiziksel görünümü değişim göstermiş ve gerek siluet değeri gerekse yeni ulaşım türlerinin yere entegrasyonu ile Eyüp geleneksel ve modern şehircilik anlayışının temsili olan bir yapıya bürünmüştür.

Günümüzde Eyüp'te yerin tarihsel kimliğinin ve hafızasının odağa alındığı, kültür varlıklarının bilinirliğinin arttırıldığı faaliyetler yoğunluktadır. Sürdürülebilir korumayı önceleyen eylemler gerek merkezi yönetim gerekse yerel yönetim düzeyinde Eyüp'ü ihya etmeye yöneliktir. Bu kapsamda Eyüp'ün araştırma sahası olarak belirlenme sebepleri; alanda yer alan kültürel varlıkların siyasi otoritenin güç ve tanıtım göstergeleri olması, Eyüp'ün organik şehir dokusunun biçimsel ve anlatısal formlarını besleyen din olgusunun mekânda inşa edilen yapı türleri üzerinden okunabilmesi, görsel ve

işlevsel yönleri bulunan yapı türlerinin büyük çoğunluğunun günümüze değin ulaşmasıdır. Eyüp, farklı işlevlere sahip kültür varlıklarıyla tarihi, dini, politik ve estetik bir mekândır. Mevcut çalışmada bir hafıza mekânı olarak değerlendirilen Eyüp, geleneksel Osmanlı şehirciliğini ifade eden nitelikler taşır. Eyüp'te yer alan kültür varlıkları hafıza ve kimlik kavrayışı kapsamında yereli ve yerel kimliği temsil eder. Bayramlar ve diğer dini günler çeşitli ifade biçimleriyle Eyüp meydanında simgesel bir forma bürünür, burada hafızanın toplumsallaşması bireyin gruba eklemlenmesi ile mümkün olur. Bu ziyaretler özel anlamlar içerir ve ortak davranış kalıpları mekânla toplum arasında bağ kurar, kurulmuş bağı besler. Söz konusu eylemler ve durumlar kültür varlıkları aracılığıyla hafızayı yeniden üretir ve toplum hafızayı ona eklemlenerek harekete geçirir. Eyüp manevi/ruhani bir çekim merkezi olması ve bu maneviyata bağlı inşa edilen mimari eserler içermesiyle kamusal bir dil oluşturur. Bu kamusal dilin devamlılığını sağlayan şey ise hafızanın sürekliliğiyle mümkündür. Bireylerin inanç sistemiyle biçimlenen kamusallık mekânda davranış pratikleri özelinde görünüz. Tüm hususlar Eyüp'ü sürdürülebilir koruma bağlamında alınan kurul kararları, karar alma süreçleri, karar alıcıların yasal dayanakları, kararların okunması ve sahada incelenmesi noktasında önemli bir araştırma sahası olarak tasvir eder.

Tezin araştırma sahasını oluşturan dördüncü bölümde Eyüp özelinde alınan kurul kararları yapı işlevlerine göre tasnif edilmiş, yetki sahibi kurumların aldığı kararlar kronolojik olarak anlamı ve bağlamı bozulmayacak biçimde ifade edilmiştir. Tescilli eserlerin kurul kararları özelinde incelenme nedenleri; Eyüp'ün şehir hafızasındaki yeri, tarihi eserlerin temsiliyet gücü, ulusal ve kültürel kimliğin bir parçası olması, saygın ve köklü tarihin göstergelerine sahip olması, kültürel becerinin simgeleri olması, kültürel hafızayı, otantikliği ve yerin ruhu kavrayışını temsil etmeleri ve söz konusu kültür varlıklarının toplumun ortak hafızasının birer parçasını oluşturmasıdır.

Eyüp'te yer alan kültür varlıklarının korunması hususunda Koruma Kurulu kararlarının incelenmesiyle kararların vurguladığı koruma sorunları tespit edilmiştir. Kararlarda temel odaklar genel çerçevede; basit onarımlar, kaçak düzenlemelerin önlenmesi, yapının özgün dokusuyla uyumsuz eklentiler, yapıların bilgi ve belge değerini göz ardı eden uygulamalar, kent siluetini ve yapının tarihi değerini bozan düzenlemeler, cephe yenilemeleri, yapıların özgün işlevinden uzaklaştırılması, yol, cadde, kaldırım tadilatlarıyla gerçekleşen parsel değişimleri, yapıların kullanım biçimlerinin ve yapıları kullanan kurum ya da kuruluşların denetlenmemesi, koruma uygulamalarının düzenli aralıklarla izlenmemesi şeklindedir. Eyüp'ün kültür varlıklarını korumaya yönelik temel sorunlar ise; Ulaşım noktasında odak alan olması sebebiyle karşılaşılan güçlükler, Haliç ile olan organik bağın zedelenmesi, ulaşım ve taşıt trafiğinin yarattığı otopark sorunu, gecekondulaşma ve apartmanlaşma sürecinin verdiği zararlar, tarihi merkezin ziyaret yoğunluğu sebebiyle yıpranması, organik yerleşim ve yapılaşma düzeninin bozulması sebebiyle yerin kimliğine ve ruhuna aykırı düzenlemelerin yapılması şeklinde çeşitlenebilir.

Kültür varlıklarının bilinirliğini sağlamak, mirasın ait olduğu yeri planlamak, kalkınma planlarında kültürel mirasa yer açmak, kültür varlıklarını kalkınmanın itici bir gücü olarak değerlendirmek koruma eylemini sürdürülebilir gelişimin stratejik bir unsuru olarak öne çıkarır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle bilginin, fikirlerin ve kültürel değerlerin hızla yayılması ve tüketilmesi kültürel mirasa yönelik tüketilebilir nesneler olarak obje odaklı yaklaşımları ortaya koysa da farklılıklar üzerine inşa edilen çok kültürlülük anlayışı koruma eyleminin önem kazanmasını destekler. İnsan ve kültürel miras odağında bir tanıdıklık inşa etmek, şehir kimliğinin devamlılığını sağlamak sürdürülebilir korumayla mümkündür ve bu kapsamda koruma eylemi ortak bir sorumluluk alanı oluşturur.

Eyüp endüstriyel miras alanıyla şehir hafızasında sanayileşme sürecinin takip edildiği bir sahadır. Endüstri yapılarıyla, sanayinin meydana getirdiği sonuçlarla yerin planlama ve mekân organizasyonu korumayı doğal bir ihtiyaca dönüştürmüştür. Gerek endüstri yapıları gerek fabrikaların konumlandıkları alanlar yerdeki gündelik yaşam pratiklerine yön vermiş ve bu yapılar Eyüp'ün şehir hafızasındaki konumuna ekonomik, sosyo-kültürel ve topografik anlamda etki etmiştir. Bu durum endüstri mirası olgusunu besleyerek en nihayetinde endüstriyel mirasın korunması ve yeniden işlevlendirilmesi şeklinde yeni tip bir koruma sorununa yol açmıştır. Endüstri mirasından biri olan Silahtarağa Elektrik Santrali günümüzde bir eğitim yapısı olarak kullanılırken Feshane yapısı da yine kültürel hizmetler odağında kullanılmaktadır. Söz konusu yapı grupları işlevsel, mimari ve ekonomik açıdan değerli olmalarının yanı sıra endüstrileşme tarihini ifade etmeleriyle simgeseldir. Yapıların etkin restorasyon çalışmalarıyla işlevleri değiştirilerek yaşama katılması noktasında kamusal kullanım açısından da kabul gören kültür sanat alanında işlevlendirilme faaliyeti önceliklidir fakat söz konusu endüstriyel miras yapılarında yapıların özgün işlevini hatırlatıcı kalıcı sergilerin oluşturulması yerin kullanıcılarına bu eserlerin temsil ettiği sanayileşme olgusunun aktarılması sürdürülebilir koruma hususunda destekleyici olacaktır.

Tarihi varlıkların yoğunluğu yerin belge niteliği taşıdığına işaret etmekte ve bu durum kültür varlıklarına yapılan her bir müdahalenin kayıt altına alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Mevcut araştırmayla tespit ve tescil çalışmalarının hayatiyeti, tarihi dokuya yönelik her bir kararın uygulama odağında kayıt altına alınmasının şehir hafızasını destekleyici niteliği ortaya konmaktadır. Kurul kararları aracılığıyla yapıların dönüşümleri incelenmiş, Eyüp'ün kültürel hafızasının altı çizilmiştir. Yine kurul kararları ve oluşturulan envanter aracılığıyla Eyüp'te yer alan tescilli eserler tespit edilmiş, yapıların her birine dair künyeler oluşturulmuştur. Künyelerde; yapıların tescil tarihi, tescil derecesi, koruma grubu, yapıların inşa tarihi, mimarı ve bânisi/bâniyesi, yapıların farklı isimlendirmelerine dair bilgiler verilmiştir. Her eserin mahalle, cadde, sokak, ada ve parsel bilgileri, ArcGIS yazılımı aracılığıyla oluşturulan güncel haritalar ile yapıların konumu belirtilmiştir. Yapıların künyelerinin oluşturulma sebepleri; Eyüp kültürel hafızasının alanda belirgin hâle getirilmesini sağlamak, eserlerin bilinirliğinin arttırılması, yerin özgün kimliğinin dünya mirası olarak kavranmasının desteklenmesidir. Zira çoklu paydaşlarla sürdürülebilir koruma anlayışının sağlanması yapıların tanınmasıyla mümkündür. Söz konusu paydaşlar; merkezi ve yerel yönetimlerin ilgili birimleri, üniversiteler, STK'lar, gönüllü kurum ve kuruluşlardır. Kültür

varlıklarına dair envanterin oluşturulması bilgi ve belge değeri taşıyan varlığın tanınmasını sağlar ve bu bakımdan belgeleme hususu koruma eyleminin temel adımını oluşturur. Dijital beşerî bilimler alanında istifade edilen ArcGIS programının kullanılmasıyla ise dijital kültürel miras olgusu teze entegre edilmiş ve dijital yöntemlerin kültürel miras ve koruma literatürüne dâhil edildiği bir çalışma ortaya konmuştur.

Eyüp'te yer alan tescilli yapıların büyük çoğunluğu koruma alanında temel aktör olan Koruma Kurulları'nın aldığı kararlar çerçevesinde çeşitli biçimsel düzenlemelere tâbi olmuştur. Yerin otantiklik değerini korumayı önceleyen kararlar yapıların bilgi ve belge değerinin sürekliliğini sağlama amacını taşır. Ortak kültürel miras ve ortak sorumluluk olgusunun yerel yönetimlerce kavranması, bu kabulle örgütlenmenin sağlanması mirasa en yakın kamu kurumu olan belediyelerin rolünü öne çıkartmakta, mirasın korunması için yönetim planlamaları ve programları stratejik planlarda yer almaktadır. Kültür varlıklarının muhafaza edilmesi konusunda ana sorumlu ve aktör merkezi yönetim olmakla birlikte yerel yönetim birimleri de rol sahibidir. Fakat yerel yönetimlerin baskın bir rolü yoktur, karar alıcı ve uygulayıcı merci yasalar ve yönetmeliklerle merkezi yönetimdir. Kültür varlıklarının muhafazası için merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin koordinasyonu kararların kurumlararası paylaşımı noktasında olumlu görünse de karar alma sürecinde yerel yönetimlerin sürece aktif biçimde dâhil edilmesi paydaşlık açısından destekleyici olacaktır. Kültür varlıklarının sürdürülebilir korunması doğrultusunda karar alıcı kurumlar, karar alma süreçleri ve koruma uygulamaları izlendiğinde korumanın kamusal bir sorumluluk olduğu görülmektedir. Koruma kurullarına ve diğer kamu kurumlarına görev ve sorumluluk yükleyen yasalar, yönetmelikler ve ilke kararlar 19. yüzyıldan günümüze değin korumayı ortak sorumluluk olarak vurgular ve yasal belgelerin dönüşümü incelendiğinde bu paydaşlık yetki ve sorumluluğun bölüşülmesi şeklinde karşımıza çıkar. XIX. yüzyılda kentin imarı, müze nesnesi olarak kültürel mirasın korunması konuları öncelenmiş, Cumhuriyet döneminde ise yapı bazlı yani tekil koruma bağlamında bir dönüşüm yaşanmıştır. Günümüzde koruma faaliyetleri somut olmayan kültürel mirası da kapsayan bir genişleme göstermiştir. Mirasın bulunduğu çevreyle korunduğu ve gelenek ve ritüel gibi ögelerin de korumaya dâhil edildiği bir anlayış gelişmiştir.

Koruma alanında orijinal işlevini yitirmiş olan yapıların farklı işlevlerle yaşama katılması yapılabilecek bir eylem alanı olarak öne çıkar. Mevcut çalışmada kültürel mirasın korunması eylemi kavramsal, yasal ve uygulama perspektifinden örnek bir saha özelinde incelenmiştir. Bu doğrultuda tezin kurgusu koruma olgusunun kavramsal arka planının incelenmesiyle başlamış, koruma eyleminin bilimsel bir disiplin olarak kabul edildiği 19. yüzyıldan günümüze dek kurumsal ve yasal düzenlemelerin izlenmesi ve yasal ve kurumsal örgütlenme biçimlerinin, mirasa yönelik değişen yaklaşımların değerlendirilmesiyle ilerlemiştir. Eyüp, bünyesinde barındırdığı tescilli eserlerin yoğunluğuyla etkin korumanın önemli bir örneğidir. Orijinal işlevini sürdürmeyen kültür varlıklarının işlev değişimleriyle kullanılması eserlerin bilinirliğini sağlamakta ve bu eserlerin yaşam içinde aktif kullanılması Eyüp'ün miras dağarcığını desteklemektedir.

Kurul kararlarının her yapı özelinde değerlendirilmesiyle eserlerin belge değeri, estetik ve anıt değeri, ekonomik değeri vurgulanmakta ve bütüncül korumanın altı çizilmektedir. Eyüp'te tescilli eserlerin korunmasına dair kurul kararlarının incelenmesi sonucunda kararların güçlü yanları şöyle belirlenmiştir; kararlarda eserlerin yerin kimliğini oluşturan yönlerinin vurgulanması, her yapı özelinde yapının ihtiyacını öngören kararların alınması, sürdürülebilir koruma bağlamında eserlerin özgün yapısının bozulmaması gerekliliğinin sıklıkla belirtilmesi, koruma eyleminin her aşamasında belgelemenin altının çizilmesi, esere dair en ufak parçanın dâhi tarihi bir belge olarak kabul edilmesi, koruma mevzuatına ve bilimsel koruma disiplinine uygun kararların alınması, kararlarda uzmanlaşmaya ve yapıyı bulunduğu çevreyle değerlendirmeye dair ifadelerin yer almasıdır.

Kararların uygulanması ve sonrasındaki durumun denetlenmesi ise karar uygulamaları çatısı altında görülebilecek, güçlendirilmesi gereken nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Eyüp kimliğini oluşturan, yerin niteliğini besleyen eserlerin muhafaza edilmesine dair kurul kararlarının uygulama aşamasından sonra takip edilmesi gerekliliği saha ziyaretleri neticesinde altı çizilen bir husus olmuştur. Zira yapıların yaşamın içindeliği, kullanıcıların yapıya zaman içerisinde müdahalesi yahut yapıların sıklıkla ziyaret edilen yapılar olması uzman bir ekip tarafından denetimlerin sıklıkla yapılmasını ihtiyaç hâline getirir.

Koruma faaliyetlerinin aksayan yönü denetleme sorunlarıdır. Belirli aralıklarla yapıların denetlenmesi ve korumayı bozucu eylemlerin engellenmesi ve her bir uygulamanın kayıt altına alınması korumanın sürdürülebilirliğini sağlayacak önemli bir etkendir. Sadece ilgili kurulun karar alması değil bu kararların alanda nasıl görünürlük kazandığının takip edilmesi de tamamlayıcı korumayı destekler. Bu noktada altı çizilmesi gereken unsur köklü bir tarihi olan İstanbul'un kültür varlıkları açısından zenginliği ve mevcut çalışmada vurgulandığı üzere kurulların çok sayıda ilçeyi sorumluluk alanı olarak kapsamasıdır. Eyüp'ün çok sayıda eser barındırması alana özel oluşturulacak tek bir koruma kurulu çatısı altında takip edilmesini ihtiyaç hâline getirmektedir. Yerel yönetimlerin tarihi değeri olan yapılarda ikâmet eden ya da yapıların kullanım hakkını elinde bulunduran kişi ya da kişilere yapının onarımı ve korunması hususunda gerek proje desteği gerekse maddi destek sağlaması sürdürülebilir koruma noktasında etkili olacak ve bu durum yerel yönetimlerin koruma alanındaki sorumluluğunu arttıracaktır.

Kültürel varlıklarının sürdürülebilir koruma çerçevesinde yönetiminde kent idaresine yönelik yerel yönetimlerin sahaya özgü koruma planı oluşturması gerekliliği mevcut çalışmanın sonucunda ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda kültür varlıklarının korunması amacıyla alan yönetimine dair Eyüp Sultan Belediyesi'nin oluşturacağı Sürdürülebilir Korumaya Yönelik Alan Planı önerilmektedir. Söz konusu stratejik planda yer alacak kültür varlıklarının güçlü ve zayıf yönleri, ortaya çıkardığı fırsatların ve tehditlerin değerlendirilmesi, çeşitli konferans, sempozyum vb. organizasyonlarla yere dair koruma sorunlarına ve çözüm önerilerine dair çalışmaların gerçekleştirilmesi, koruma ve imar faaliyetlerinin dinamik ilişkisi nedeniyle korumayı kapsayan Eyüp Sultan Tarihi Alanı Planlama ve Koruma Ekibi ile çözüm önerilerinin geliştirilmesi, kararların ve uygulamaların alan yönetimine dair oluşturulacak uzman

bir ekipçe değerlendirilmesi, koruma kurullarıyla koordineli biçimde süreçlerin işlenmesi, yapıların envanterlerinin sıklıkla güncellenmesi, değişen ada, parsel, mahalle, sokak isimlerinin envanter üzerinde revize edilmesi sürdürülebilir korumayı destekleyecek eylemlerdir. Gerek Eyüp'e dair bütüncül gerekse mahallelere ya da yapı türlerine göre parçalı yapıların oluşturulması bu yapıların Eyüp Sultan Belediyesi'ne bağlı bir merkezi oluşumda birleştirilmesi de sürdürülebilir koruma önerileri arasında yer almaktadır. Her bir parçanın düzenli aralıklarla katılım toplantısı yapması ve böylelikle koordinasyon kurması, yerel ölçekte koruma planlarının yapılması, yapıları korumaya yönelik ihtiyaçların merkeze iletilmesi, koruma kurulu kararlarını da destekleyecek daha etkin kararlar alınmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak mevcut çalışmada kültür varlıklarını koruma kavrayışı, tarihsel süreçte koruma eylemine yön veren yasal ve kurumsal düzenlemeler incelenmiş, İstanbul şehir hafızasında önemli bir yeri olan Eyüp'te yer alan tescilli eserlere dair kurul kararları, karar alma süreçleri, koruma uygulamaları değerlendirilmiştir ve böylelikle Eyüp'ün tarihine ve kültür varlıklarını koruma literatürüne katkı sağlanması umulmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgesi

Aksaray Yangınında Yanan mahallerin tanzim ve tesviyesi hizmetinde istihdam olunmakta olan mühendis ve sairenin maaşları, BOA, İrade, 351- 23150., H. 03-12-1272.

Ahunbay, Z. (2019), *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*, İstanbul: Yem Yayıncılık.

Ahunbay, Z. (2021), *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, İstanbul: Yem Yayıncılık.

Ahunbay, Z. (2023), "19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de Koruma Anlayışına Genel Bir Bakış", Aksoy, A., Ünsal, D., vd. (Drl.), *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye'den Deneyimler ve Tartışmalar,* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 85- 92.

Akurgal, E. (2018), *Türkiye'nin Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Akyavaş, A. R., (2016), *Âsitâne: Evvel Zaman İçinde İstanbul*, I. Cilt, Ankara: TDV Yayınları.

Alexander, J. C. (2017), "Çözümleyici Tartışmalar: Kültürün Görece Özerkliğini Anlamak", (Çev. N. Yavuz), Alexander, J. C., Seidman, S. (Haz.), *Kültür ve Toplum: Güncel Tartışmalar,* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: 9- 40.

Alioğlu, E. F., Erkan, Y. K. (2016), "İstanbul'daki Kentsel Dönüşüm Projelerinin Mimari Mirasın Tarihsel Belge Değeri Üzerindeki Tehdidi", Ahunbay, Z., Dinçer, İ., Şahin, Ç. (Ed.), *Neoliberal Kent Politikaları ve Fener- Balat- Ayvansaray: Bir Koruma Mücadelesinin Öyküsü,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 223- 244.

Amicis, E. (2013), *İstanbul: 1874*, (Çev. B. Akyavaş), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Altınay, A. R. (2020), *Asırlar Boyunca İstanbul Hayatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Artan, T. (1995), "Eyüp", *DİA*, 12. Cilt, 1-6.

Artun, N. A. (2019), *Muhafaza Mimarlık*, Bal, B. (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Artun, A. (2021), *Mümkün Olmayan Müze: Müzeler Ne Gösteriyor?,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Aslan, Ş. (2021), "Bir Sanayi Mekânı Olarak Bomonti", Durmaz, M. I. (Ed.), *Bomonti: Kentsel Dönüşüm ve Mekânın Belleği*, İstanbul: İletişim Yayınları: 137- 181.

Assmann, J. (2018), *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik,* (Çev. A. Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Atam, Ş. (2020), *Osmanlı Devleti'nde Nafia Nezareti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ataman, S. Y. (1997), *Türk İstanbul*, Haz. Süleyman Şenel, İstanbul: İBB Kültür A. Ş. Yayınları.

Aydın, D. (1998), Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan Külliyesi ve Koruma Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul

Ayvansarayi, H. H. (1987), *Camilerimiz Ansiklopedisi: Hadikatü'l Cevâmi*, Cilt 2, İstanbul: Tercüman- Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.

Ayvansarâyî H. E., Ali Satı' Efendi ve Süleyman Besim Efendi, (2001), *Hadîkatü'l-Cevâmi', İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar*, (Haz. Ahmet Nezih Galitekin), İstanbul: İşaret Yayınları.

Ayverdi, İ. (2016), *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Ayverdi, İ., Topaloğlu, A. (2017), *Kubbealtı Lugatı- Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.

Binoğlu E., ve Binoğlu, N., (2012), "Bahariye Mevlevihanesi Restorasyon Projesi ve Uygulama Sorunları", *İBB KUDEB- Ahşap Yapılarda Koruma ve Onarım Sempozyumu Bildiri Kitabı,* İstanbul: 206- 213.

Carnoy, H., Nicolaides, J. (2020), *İstanbul Folkloru*, Çev. Suna Timur Ağıldere, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Castells, M. (2006), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür- Kimliğin Gücü*, (Çev. Ebru Kılıç), Cilt: 2, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çetin, N. (2012), *Eyüp Tekkeleri*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi

Derman, U., (2000), "Eyüpsultan Reşâdiye Numûne Mektebi'nin Kazınmış Kitâbesine Dâir", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, 171- 175.

Dişören, N. E., 1994, ""Davutağa Camii"", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı, İstanbul, s.6-7"

Bareilles, B. (2018), *Fevkalade Büyükelçi Abdürrahim Muhib Efendi: Paris'te Bir Türk 1806-1811*, (Çev. B. Uzma), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Batur, A. (1985), 'Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı', *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 1038- 1067.

Baysun, M. C. (1960), "Mustafa Reşid Paşa'nın Siyasi Yazıları", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Cilt 11, Sayı 15, 121-142.

Behar, C. (2019), *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494- 2008), Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Benjamin, W. (2019), *Pasajlar*, (Çev. A. Cemal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bennett, T. (2015), "Kültür ve Farklılık: Meydan Okuyan Çokkültürcülük", Bonet, L., Negrier, E. (Der.), *Ulusal Kültürlerin Sonu Mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 11-23.

Boito, C. (2018), *Korumak Mı, Restore Etmek Mi?* (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: Janus Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2017), "Sanat Beğenisi ve Kültürel Sermaye", (Çev. N. Yavuz), Alexander, J. C., Seidman, S. (Haz.), *Kültür ve Toplum: Güncel Tartışmalar*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi: 239- 250.

Bozdoğan, S. (2015), *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları.

Can, A. A. (2008), "İnsan Mekân Etkileşimi ve Kent Estetiğine Giriş", R. Bozlağan ve Y.

Demirkaya (Ed.), *Türkiye'de Yerel Yönetimler*, Ankara: Nobel Yayınları: 331- 362.

Can, A. A. (2013), "Değişim ve Kimlik Bağlamında İstanbul'dan Özgün Bir Mekânsal Kesit: Rumelihisarı", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (26), 77-102.

Can, A. A. (2014), "Yerel Yönetimler ve Kültür Politikaları Bağlamında İstanbul'da Kentsel Koruma Sorunsalına Sürdürülebilir Çözüm Önerileri", *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 5, 55- 81.

Can, A. A. (2020). "Tarihî Şehir Dokusunun Anlamı, Bağlamı ve Koruma Üzerine Düşünceler", M. K. Arıcan, M. Tuğrul, Y. E. Aydınbaş (Ed.), *Prof. Dr. Hakkı Acun Hocanın Aziz Hatırasına: İnsan, Tarih ve Şehir,* Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 47-53.

Can, A. A. (2023), "Şehir Yıkımları ile Eski ve Yeni Şehirlerin Ruhu Üzerine Düşünmek", *Şehir Düşünce Dergisi*, 21. Sayı, 40-47.

Cansever, T. (2005), *Mimar Sinan*, İstanbul: Albaraka Türk Yayınları.

Cansever, T. (2019a), "Ülke Ölçeğinde İstanbul'u Planlamak", V. Akyüz (Ed.), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, Cilt 2, İstanbul: İlke Yayıncılık: 193- 218.

Cansever, T. (2019b), "Osmanlı Şehri", V. Akyüz (Ed.), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler,* Cilt 1, İstanbul: İlke Yayıncılık: 319- 336.

Cezar, M. (1971), *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cezar, M. (2019), "Türkler ve Şehirleri", V. Akyüz (Ed.), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler,* Cilt 1, İstanbul: İlke Yayıncılık: 309- 318.

Chesneaux, J. (2015), *Zamanı Yaşamak,* (Çev. M. Cerit), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connerton, P. (2018), *Modernite Nasıl Unutturur?* (Çev. K. Kelebekoğlu), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Coşkun, B. S. (2023), "Türkiye'de Koruma Kavramının Evrimi", Aksoy, A., Ünsal, D., vd. (Drl.), *Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl? Türkiye'den Deneyimler ve Tartışmalar*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 93- 105.

Creswell, J. W. (2020), *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, (Çev. M. Aydın), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çağbayır, Y. (2007), *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, Ötüken Türkçe Sözlük,* Cilt 2, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çal, H. (1990), Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Eski Eser Politikası, Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çal, H. "Osmanlı Devleti'nde Âsâr-ı Atîka Nizamnâmeleri" *Vakıflar Dergisi,* 26 (1997): 391-400.

Çelebi, E. (2021), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Çelik, Z. (2016a), *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti: Değişen İstanbul*, (Çev. S. Deringil), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çelik, Z. (2016b), *Asar-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeoloji Siyaseti*, (Çev. A. Gür), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Danto, A. (2016). *Brillo Kutusu: Post-Tarihsel Perspektiften Görsel Sanatlar*, (Çev. C. Kayaş), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Deleon, J. (2004), *Anıtsal İstanbul (Gezgin Rehberi),* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dellaloğlu, B. F. (2020), *Poetik ve Politik: Bir Kültürel Çalışmalar Ansiklopedisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Demiren, Ş. (1949), Le Corbusier ile Mülakat, Arkitekt 19, Cilt: 1949, Sayı: 1949-11-12 (215-216), Sayfa: 230-231.

Dethier, P. A. (1993), *19. Yüzyıl Sonunda Boğaziçi ve İstanbul*, (Çev. Ü. Öztürk), İstanbul: Eren Yayıncılık.

Dinçer, İ. (2013), "Kentleri Dönüştürürken Korumayı ve Yenilemeyi Birlikte Düşünmek: Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramının Sunduğu Olanaklar", *Iconarp International Journal of Architecture and Planning*, 22-40.

Dölen, E. (1994), "Feshane", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 3, Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı, İstanbul: 297-298.

Duc, E. V. (2019), *Restorasyon Üzerine*, (Çev. A. Tümertekin, K. Tümertekin), İstanbul: Janus Yayıncılık.

Duralı, Ş. T. (2018), *Çağdaş Küresel Medeniyet: Anlamı, Gelişimi, Konumu*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Düzenli, H. İ. (2015), XVI-XVII. Yüzyıl İstanbul Mimarisi, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul: Kültür A. Ş. Yayınları, 176- 243.

Eagleton, T. (2016), *Kültür Yorumları*, (Çev. Ö. Çelik), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ekici, M. (2018), "Unesco Soküm Temsili Listesinde Türkiye'nin Çok Uluslu Dosyaları", *Millî Folklor Dergisi*, Sayı 120: 81- 89.

Eralp, T. N. (1998), "Eyüp Sultan ve Osmanlı Hükümdarlarının Kılıç Kuşanma Törenleri Taklid-i Seyf" *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları: 150- 153.

Erdem, A. (2000), "Eyüp/ Kuyubaşı, Emin Baba Tekkesi Restorasyon Değerlendirmesi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları: 202-213.

Erbey, E. D. (2004), "Kentsel Koruma ve Yenileşmede Dönüşüm Projeleri–Eyüp

Rehabilitasyon Projeleri" *Planlama*, İstanbul, c.4, 79-89.

Eren, İ. Ö. (2017), *Mahalle: Yeni Bir Paradigma Mümkün Mü?* İstanbul: Tuti Kitap.

Eres, Z. (2016), *Mimari ve Arkeolojik Koruma Kültürü Üzerine Yazılar*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ergin, O. N. (1936), *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul: İÜ Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı.

Ersen, A. (2014). Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma (ma) Tarihi ve Rekonstrüksiyon Üzerine Düşünceler. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, (12), 3-25.

Ersen, A. Ulukan, M. (2005), Özbek Tekkeleri ve Eyüp Özbekler Tekkesi, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IX. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları: 132-145.

Ersoy, M. (2020), *Osmanlıdan Günümüze İmar ve Yasalar*, İstanbul: Ninova Yayınları.

Ertuğrul, A. (2009), "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Ortaya Çıkan Farklı Yapı Tipleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, 293-312.

Ertuğrul, A. (2011), "XIX. Yüzyıl İstanbul Kentsel Dönüşümü'nde Üsküdar ve Koruma Sorunları", İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi

Eryılmaz, B. (2019), "Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti", V. Akyüz (Ed.), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, Cilt 1, İstanbul: İlke Yayıncılık: 403- 429.

Erzen, J. N. (2005), *Mimar Sinan: Estetik Bir Analiz,* Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.

Erzen, J. N. (2016), *Çoğul Estetik*, İstanbul: Metis Yayınları.

Erzen, J. N. (2017), *Üç Habitus: Yeryüzü, Kent, Yapı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Evliya Çelebi, (2021), Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Seyit Ali Kahraman, 1. Kitap, 1. Cilt, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Eyüp Kentsel Sit Alanı Tarihi Merkez Yönetim Planı Çalışması Durum Tespit Raporu. (2014), Eyüp Sultan Belediyesi- İstanbul Bilgi Üniversitesi Ortaklığında Yürütülen Proje Çalışması.

Eyüp Kentsel Sit Alanı Tarihi Merkez Yönetim Planı Çalışması Nihai Rapor: Stratejik Eylem Planı. (2015), Eyüp Sultan Belediyesi- İstanbul Bilgi Üniversitesi Ortaklığında Yürütülen Proje Çalışması.

Gabriel, A. (1938), 'Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası', *Vakıflar Dergisi*, Sayı 1, 7- 15.

Gençkaya, F., Demirci, E. Ü. (2018), "Türkiye'de Kültür Politikasının Kurumsallaşma Sürecine Genel Bakış", *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep, Cilt: 3 Sayı: 2: 57- 70.

Georgeon, F. (2018), *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan*, (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gonzalez, V. (2020), *Güzellik ve İslam: İslam Sanatı ve Mimarisinde Estetik*, (Çev. M. F. Kılıç), İstanbul: Küre Yayınları.

Goodwin, G. (1993), *Sinan: Ottoman Architecture & Its Values Today*, London: Saqi books

Göncüoğlu, S. F., Kumbasar, Z. (2006), *Gelenekten Geleceğe Camiler*, İstanbul: Posta Basım.

Gül, M. (2015), *Modern İstanbul'un Doğuşu: Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu*, (Çev. B. Helvacıoğlu), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Gültekin, G. (1994), "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,* Cilt 5, Kültür Bakanlığı ve Türk Tarih Vakfı, İstanbul: 459-461.

Güngör, E. (2019), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik* (1. Baskı), İstanbul: Yer-Su Yayıncılık.

Güvenç, B. (2018), *Kültürün ABC'si*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Halbwachs, M. (2007), "Kolektif Bellek ve Zaman", (Çev. Ş. Demirkol), *Cogito Dergisi*, (Bellek: Öncesiz, Sonrasız), Sayı 50, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 55- 76.

Halbwachs, M. (2017), *Kolektif Hafıza*, (Çev. B. Barış), Ankara: Heretik Yayınları.

Haskan, M. N. (1996), *Eyüp Sultan Tarihi*, İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları.

Haviland, W., Prins, H. E. L., Walrath, D., McBride, B., (2018), *Kültürel Antropoloji*, (Çev. İ. Deniz, E. Sarıoğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Heidegger, M. (2018), *Varlık ve Zaman*, (Çev. Kaan Ökten), İstanbul: Alfa Yayınları.

Hegel, G. W. F. (1986), *Tinin Görüngübilimi*, (Çev. A. Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.

Husserl, E. (2015), *Fenomenoloji Üzerine Beş Ders*, (Çev. H. Tepe), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

İnalcık, H. (1998), "Eyüp Sultan Tarihi Ön Araştırma Projesi", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, Ed. Tülay Artan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1- 8.

İnalcık, H. (2013), *Osmanlı ve Modern Türkiye*, İstanbul: Timaş Yayınları.

İnalcık, H. (2016), *'Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV: Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet'*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

İnciciyan, F.G. (1956), *18. Asırda İstanbul*, İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları.

İşli, E. D. (1998), "İstanbul Tekkeleri Mimarisi, Eklentileri ve Restorasyonu", YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kara, E. F., (1994), "Silahtarağa Elektrik Santralı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul: 554-555.

Kara, F. H. (1998), "Eyüpsultan Yerleşme Dokusunun Tarihsel Süreç İçinde Gelişimi-Değişimi", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları: 278- 293.

Karpat, K. (2013), *Kısa Türkiye Tarihi: 1800- 2012*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2019), *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, (Çev. C. Elitez), İstanbul: Timaş Yayıncılık.

Kasaba, R. (2014), "Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm", Bozdoğan, S., Kasaba, R. (Ed.), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 21-38.

Kaya, Ö. E., (2020), *"XIX. Yüzyılda Bir İstanbul Mahallesinin Sosyal-Mekânsal Analizi: Molla Aşki Mahallesi"*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kayın, E. (2008), "Türkiye Koruma Tarihindeki Kırılmalar", *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 343.

Keleş, R. (2021), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.

Kemal, Y. (2019), *Aziz İstanbul,* İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları.

Kıraç, B., Kaptı, M., (2004), "Monografik Bir Çalışma: Silahtarağa Elektrik Fabrikası", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu,* 28- 39.

Kömürciyan, E. Ç., (1988), *İstanbul Tarihi: 17. Asırda İstanbul*, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Kuban, D. (1970), "Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 8, Ankara: 341-356.

Kuban, D. (1994), "Zal Mahmud Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 542-543.

Kuban, D. (2021), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yem Yayınları.

Kuran, A. (1987), *Sinan: The Grand Old Master of Ottoman Architecture*, Photographs: Ara Guler, Mustafa Niksarlı. Washington / İstanbul: Institute of Turkish Studies / Ada Press.

Lacarrıeu, M. (2015), "Küreselleşme Çerçevesinde Yerel İmgelerin ve Kültürel Kimliklerin Oluşumu", Bonet, L., Negrier, E. (Der.), *Ulusal Kültürlerin Sonu Mu? Çeşitlilik Sınavında Kültür Politikaları*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 25-43.

Lefebvre, H. (2015), *Mekânın Üretimi*, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lewis, B. (2020), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. B. B. Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Madran, E. (2002), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800- 1950*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Madran, E. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi: 16.- 18. Yüzyıllar*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Mantran, R. (1990), *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, I. Cilt, (Çev. M. A. Kılıçbay, E. Özcan), Ankara: TTK Yayınları.

Mardin, Ş. (2017), *Türk Modernleşmesi- Bütün Eserleri 9- Makaleler 4*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Moltke, H. V. (2021), *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, (Çev. H. Örs), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Mumcu, A. (1969), Eski Eserler Hukuku ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 3, 45-78.

Müller, G. A. (2010), *On Dokuzuncu Asır Biterken İstanbul'un Saltanatlı Günleri*, (Çev. H. B. Kara), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Müller-Wiener, W. (2016), *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, (Çev. Ü. Sayın), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Nora, P. (2006), *Hafıza Mekânları*, (Çev. M. E. Özcan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Numan, İ. (2021), *Mimarlık ve Düşünce Dünyamız*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

Oğuz, Ö. (2018), *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: Geleneksel Yayınları.

Oğuz, Ö. (2020), "Somut Olmayan Kültürel Miras: Kimlik ve Aidiyet ve Sürdürülebilir Kalkınma", Pakdemirli, B., Bayraktar, Z., Ünalmış, A. N., Sarı, Y., Takmaz, S., Emir, O. (Ed.), *Ekonomi Ekseninde Türkiye'de Geçmişten Günümüze Kültür ve Turizm Politikaları*, Ankara: Akçağ Yayınları: 225- 229.

Ortaylı, İ. (1985), 'Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler', *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 231- 244.

Ortaylı, İ. (2020a), *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ortaylı, İ. (2020b), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat.

Ozansoy, H. F. (2019), *Eski İstanbul Ramazanları: Bütün Adetleri, Eğlenceleri, Hatıraları, Fıkraları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Önder, M. (1989), ‘Atatürk ve Müzeler’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 16, 63-74.

Örik, N. S. (2011), *İstanbul Yazıları*, Ankara: TTK Yayınları.

Öz, T. (1997), *İstanbul Camileri*, Cilt I- II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özcan, T. (2015), Vakıf ve Şehir: İstanbul Vakıfları Tarihi, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi,* Cilt 6, İstanbul: Kültür A. Ş. Yayınları, 118- 151.

Özlem, D. (2019), *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Pallasmaa, J. (2011), *Tenin Gözleri: Mimarlık ve Duyular*, (Çev. A. U. Kılıç), İstanbul: Yem Yayınları.

Patton, M. Q. (2018), *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri,* (Çev. M. Bütün, S. B. Demir), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Petzet, M. (2008), “Genius Loci – The Spirit Of Monuments Sites”, *16th General Assembly of ICOMOS, Scientific Symposium*, Quebec, 30 September.

Pietrobruno, S. (2018). “Kültürel Araştırma ve Somut Olmayan Kültürel Miras”, (Çev. M. Büyükkayıkçı), Oğuz, M. Ö., Özünel, E. Ö., Aral, A. E. (Haz.), *SOKÜM Sözleşmesi: Yönelimler, Eğilimler ve Eleştiriler*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık: 53- 70.

Ponty, M. M. (2017), *Algının Fenomenolojisi*, (Çev. E. Sarıkartal, E. Hacımuratoğlu), İstanbul: İthaki Yayınları.

Refik, A. (2020), *Asırlar Boyunca İstanbul Hayatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ricoeur, P. (2017), *Hafıza, Tarih, Unutuş,* (Çev. M. E. Özcan), İstanbul: Metis Yayınları.

Riegl, A. (2015), *Modern Anıt Kültü Doğası ve Kökeni*, (Çev. E. Ceylan), İstanbul: Daimon Yayınları.

Sai, M. Ç. (2002), *Yapılar Kitabı: Tezkiretü’l- Bünyan ve Tezkiretü’l Ebniye (Mimar Sinan’ın Anıları),* Tıpkıbasım- çeviriyazı- eleştirel basım: Hayati Develi, günümüz diline aktarım: Hayati Develi- Samih Rifat, İstanbul: Koç Kültür Sanat ve Tanıtım Hizmetleri Tic. A. Ş.

Sakaoğlu, N. (1994), "Yangınlar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı: 427- 438.

Sarlo, B. (2012), *Geçmiş Zaman: Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*, (Çev. P. B. Charum, D. Ekinci), İstanbul: Metis Yayınları.

Saydam, A. (2017), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Schulz, N. C. (1979), *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*, New York: Rizzoli.

Seçkin, S. (2003), "Fatih Dönemi Mescit Merkezli Eyüp Mahalleleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VII. Eyüpsultan Sempozyumu*, 9-11 Mayıs: 420-425.

Seyitdanlıoğlu, M. (2010), *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu: Yerel Yönetim Metinleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Shaw, S. J., Shaw Kural E. (2017), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Çev. M. Harmancı), Cilt 2, İstanbul: E Yayınları.

Shaw, W. M. K. (2020), *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, (Çev. E. Soğancılar), İstanbul: İletişim Yayınları.

Silberman, N. A. (2019), "Vaat Edilmiş Topraklar ve Seçilmiş Halklar: Arkeolojik Anlatının Politikası ve Poetikası", (Çev. A. Boren), A. Boren (Der.), *Arkeoloji: Tarihin ve Kültürün Yapılandırılması*, İstanbul: İletişim Yayınları: 23- 49.

Tanman, M. B. (1994), "Vezir Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı: 383- 384.

Tanman, M. B. (1994), "Molla Çelebi Tekkesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı: 484-485.

Tanman, M. B. (1994), "Balçık Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı: 14-15.

Tanman, M. B. (1997), "Eyüpsultan'da Tarikat Yapıları", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla I. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları: 102-120.

Tanman, M. B. (1998), "Kılıç Kuşanma Törenlerinin Eyüp Sultan Külliyesi ile Yakın Çevresine Yansıması", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu*, İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları: 76- 93.

Tanman, M. B. (2012), "Ümmi Sinan Tekkesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, 311-313.

Tanyeli, U. (2023), *Korku Metropolü İstanbul: 18. Yüzyıldan Bugüne*, İstanbul: Metis Yayıncılık.

Tapan, M. (1998a), "İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,* Yıldız Sey, (Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları: 75- 88.

Tapan, M. (1998b), "Cumhuriyet Döneminde Doğa ve Kültür Varlıklarını Koruyamamanın Korunması", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık,* Yıldız Sey, (Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları: 199- 207.

Tarım, Z. (2017), "İstanbul'da ve Osmanlı Sarayında Tören ve Kutlamalar", *Suriçi İstanbul: Fetihten Önce ve Fetihten Sonra*, İlber Ortaylı (Haz.), İstanbul: Fatih Belediyesi Yayınları: 273-293.

Tekeli, İ. (1985), 'Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm', *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: İletişim Yayınları, 878- 890.

Tekeli, İ. (2014), *Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2015), 'İstanbul'un Modernleşme Öyküsü', *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi,* Cilt 1, İstanbul: Kültür A. Ş. Yayınları, 182- 215.

Tekeli, İ. (2019), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kent Planlama Pratiğinin Gelişimi ve Kültürel Mirasın Korunmasındaki Etkileri", V. Akyüz (Ed.), *İslam Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler*, II. Cilt, İstanbul: İlke Yayıncılık: 53- 72.

Tekeli, İ. (2020), "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İnalcık, H., Seyitdanlıoğlu, M. (Ed.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 525- 539.

Tekdemir, A. (2011), "Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti", *Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(01), 121-144.

Tomlinson, J. (2017), *Küreselleşme ve Kültür*, (Çev. A. Eker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Turhan, M. (2018), *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*, Ankara: Altınordu Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1985), "Osmanlı- Batı Diyaloğu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: İletişim Yayınları, 142- 146.

Turan, Ş. (1963), 'Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları', *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, No: 1, 159-200.

Uğur, Y. (2020), "Tarihçilikte Mekânın Yeniden Keşfi: Osmanlı Şehir Çalışmaları İçin Öneriler", *İdealkent*, 11(30), 678-700.

Uluengin, M. B., Turan, Ö. (2005). 'İmparatorluğun İhtişam Arayışından Cumhuriyet'in Radikal Modernleşme Projesine: Türkiye'de Kentsel Planlamanın İlk Yüz Yılı', *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Sayı: 6, 353-436.

Üstel, F. (2021), *Kültür Politikasına Giriş: Kavramlar, Modeller, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yenen, Z. (2004), Eyüp'ü Planlamak, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu, Eyüp Sultan Belediyesi Kültür Yayınları, 140- 147.

Yenen, Z., Akın, O., Yakar, H. (2000), *Eyüp: Dönüşüm Sürecinde Sosyal- Ekonomik- Mekansal Yapı,* İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayınları.

Yerasimos, S. (2020), 'Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine', (Çev. A. Berktay), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İnalcık, H., Seyitdanlıoğlu, M. (Ed.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 507- 524.

Yılmaz, C. (2015), Bir Haritanın Rehberliğinde 1845 İstanbulu, *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi,* Cilt 1, İstanbul: Kültür A. Ş. Yayınları, 562- 584.

Zevi, B. (2015), *Mimarlığı Görebilmek*, (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: Daimon Yayınları.

Online Kaynakça

URL-1 1964 Venedik Tüzüğü (Erişim Tarihi: 15.02.2021)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

URL-2 UNESCO 1954 Lahey Sözleşmesi: Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunması Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 17.02.2021)

http://kumid.net/euproject/admin/userfiles/dokumanlar/K-Lahey-Sozlesmesi-UNESCO%2C-1954.pdf

URL-3 ICOMOS 1975 Amsterdam Bildirgesi (Erişim Tarihi: 18.02.2021)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

URL-4 UNESCO 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Miras Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html

URL-5 ICOMOS 2013 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

URL-6 2863 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL-7 2863 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL-8 1964 Venedik Tüzüğü (Erişim Tarihi: 15.02.2021)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

URL-9 Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120313-6.htm

URL-10 2863 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL-11 2863 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 20.03.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL-12 UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi (SOKÜM) (Erişim Tarihi: 21.03.2022)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264414/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html

URL-13 UNESCO 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://www.unesco.org.tr/pages/180/17

URL-14 UNESCO 2003 Somut Olmayan Kültürel Miras Sözleşmesi (SOKÜM) (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-264414/somut-olmayan-kulturel-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html

URL-15 UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/

URL-16 ICOMOS 1931 Carta del Restauro (Atina Tüzüğü) (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0660878001536681682.pdf

URL-17 1964 Venedik Tüzüğü (Erişim Tarihi: 15.02.2021)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

URL-18 ICOMOS 1975 Amsterdam Bildirgesi (Erişim Tarihi: 18.02.2021)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0458320001536681780.pdf

URL-19 UNESCO 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Miras Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 22.05.2022)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html

URL-20 UNESCO 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://www.unesco.org.tr/pages/180/17

URL-21 UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/

URL-22 ICOMOS 2011 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili VALETTA İlkeleri (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf

URL-23 ICOMOS 2011 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili VALETTA İlkeleri (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0592931001536912260.pdf

URL-24 ICOMOS 2017 Ahşap Mimari Mirasın Korunması İçin İlkeler (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0633313001536913605.pdf

URL-25 ICOMOS 2017 Ahşap Mimari Mirasın Korunması İçin İlkeler (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0633313001536913605.pdf

URL- 26 ICOMOS 2011 Endüstri Mirası Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajlarının Korunması İçin TICCIH Ortak İlkeleri (DUBLİN İlkeleri) (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0914779001536912340.pdf

URL-27 ICOMOS 2014 Floransa Bildirgesi (Erişim Tarihi: 28.04.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0034808001536912096.pdf

URL-28 UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/

URL-29 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf

URL-30 UNESCO 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi (Erişim Tarihi: 22.05.2022)

https://www.unesco.org.tr/pages/180/17

URL-31 UNESCO 2001 Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi (Erişim Tarihi: 25.05.2022)

https://www.unesco.org.tr/pages/180/17

URL-32 Hangzhou Bildirgesi, Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies (2013). (Sürdürülebilir Gelişme Politikalarının Kalbine Kültürü Yerleştirmek) (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

http://orcp.hustoj.com/hangzhou-declaration-2013/

URL- 33 2008 Quebec Declaration on The Preservation of The Spirit of Place, Canada, October 4th 2008 (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-646-2.pdf

URL- 35 UNESCO 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Miras Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html

URL- 36 ICOMOS 2013 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (Erişim Tarihi: 22.04.2022)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

URL- 37 2863 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 22.08.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL- 38 2863 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 22.08.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL- 39 Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik (Erişim Tarihi: 22.08.2023)

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120313-6.htm

URL- 40 ICOMOS 2013 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (Erişim Tarihi: 22.08.2023)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

URL- 41 UNESCO 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Miras Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 22.08.2023)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html

URL- 42 2863 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 27.08.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL- 43 Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik (Erişim Tarihi: 29.08.2023)

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120313-6.htm

URL- 44 1700 Sayılı Tarihi Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları Hakkında İlke Karar (Erişim Tarihi: 19.02.2023)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-285566/1700-sayili--tarihi-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari-.html

URL- 45 ICOMOS 2013 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (Erişim Tarihi: 19.07.2023)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

URL- 46 Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik (Erişim Tarihi: 19.08.2023)

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120313-6.htm

URL- 47 702 Nolu İlke Karar- Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları (Erişim Tarihi: 19.02.2023)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14344/702-nolu-ilke-karari-kentsel-arkeolojik-sit-alanlari-ko-.html

URL- 48 1964 Venedik Tüzüğü (Erişim Tarihi: 15.02.2021)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

URL- 49 UNESCO Dünya Belleği Programı (Erişim Tarihi: 18.04.2024)

https://www.unesco.org.tr/Pages/127/124/UNESCO-D%C3%BCnya-Belle%C4%9Fi-Program%C4%B1

URL- 50 UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 15.02.2022)

https://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/

URL- 51 UNESCO 2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 15.02.2022)

https://www.unesco.org.tr/Pages/179/177/

URL- 52 KANUN-İ ESASİ (Erişim Tarihi: 10.03.2022)

https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/

URL 53- Cevamii Şerife Vesair Müessesatı Hayriyenin Tahtında veya Fevkinde veya Harim ve Müştemilatında Bulunan Mahallerin İstimlaki Hakkında Kanun (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/0.1.8.pdf

URL- 54 1580 Sayılı Belediye Kanunu (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf

URL- 55 Belediye Yapı ve Yollar Kanunu (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc012/kanuntbmmc012/kanuntbmmc01202290.pdf

URL- 56 6785 Sayılı İmar Yasası (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9359.pdf

URL- 57 2863 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL- 58 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Erişim Tarihi: 19.02.2023)

https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm#1

URL- 59 3194 Sayılı İmar Kanunu (Erişim Tarihi: 19.02.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3194.pdf

URL- 60 1982 Anayasası (Erişim Tarihi: 19.02.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf

URL- 61 2863 Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 19.02.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf

URL- 62 2960 Sayılı Boğaziçi Kanunu (Erişim Tarihi: 17.02.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2960.pdf

URL- 63 2634 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu (Erişim Tarihi: 17.02.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2634.pdf

URL- 64 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun (Erişim Tarihi: 17.02.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5366.pdf

URL- 65 5225 Sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5225.pdf

URL- 66 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu (Erişim Tarihi: 17.02.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5737.pdf

URL- 67 2082 Sayılı İstanbul, Kayseri, Bursa Kapalı Çarşılarının Onarımı ve İmarı Hakkında Kanun (Erişim Tarihi: 17.08.2022)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2082&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

URL- 68 11. Kalkınma Planı (Erişim Tarihi: 17.08.2022)

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

URL- 69 ICOMOS 2013 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (Erişim Tarihi: 15.01.2024)

https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf

URL- 70 Koruma Kurulunun Görev ve Yetki Alanında Olan İlçeler (Erişim Tarihi: 01.02.2024)

https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-245753/koruma-bolge-kurulu-hakkinda.html

URL- 71 Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği (Erişim Tarihi: 05.03.2024)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16073&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

URL- 72 Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği (Erişim Tarihi: 05.05.2023)

https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20059668.pdf

URL- 73 Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (Erişim Tarihi: 01.03.2024)

https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=9637&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5

URL- 74 681 Nolu İlke Karar (Erişim Tarihi: 01.03.2024)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-174602/681-nolu-ilke-karari-kentsel-sitler-koruma-ve-kullanma-kosullari.html

URL- 75 775 Sayılı İlke Karar (Erişim Tarihi: 01.03.2024)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14371/775-nolu-ilke-karari-sit-alanlarinda-koruma-alanlarinda-ve-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-ve-tabiat-varliklarina-bitisik-parsellerdeki-tescilsiz-yapilarin-tadilat-ve-tamiratlari.html

URL- 76 716 Nolu İlke Karar (Erişim Tarihi: 01.03.2024)

https://teftis.ktb.gov.tr/TR-14350/716-nolu-ilke-karari-karayollari-guzergahi-uzerinde-yer-alan-mimari--ve-tarihi-degeri-bulunan-koprulerin-tadilat-tamirat-ve-esasli-onarimlari-ile-ilgili-ilke-karari-1269-nolu-ilke-karari-ile-degismistir.html

URL- 77 Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği (Erişim Tarihi: 01.03.2024)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16073&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

URL- 78 Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları Yönetmeliği (Erişim Tarihi: 10.04.2024)

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=16073&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

URL- 79 Venedik Tüzüğü (Erişim Tarihi: 15.02.2021)

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf

URL-80 UNESCO Dünya Belleği Programı (Erişim Tarihi: 10.04.2024)

https://www.unesco.org.tr/Pages/127/124/UNESCO-D%C3%BCnya-Belle%C4%9Fi-Program%C4%B1

Ek 10. İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun Eyüp Sultan Camii Kararı

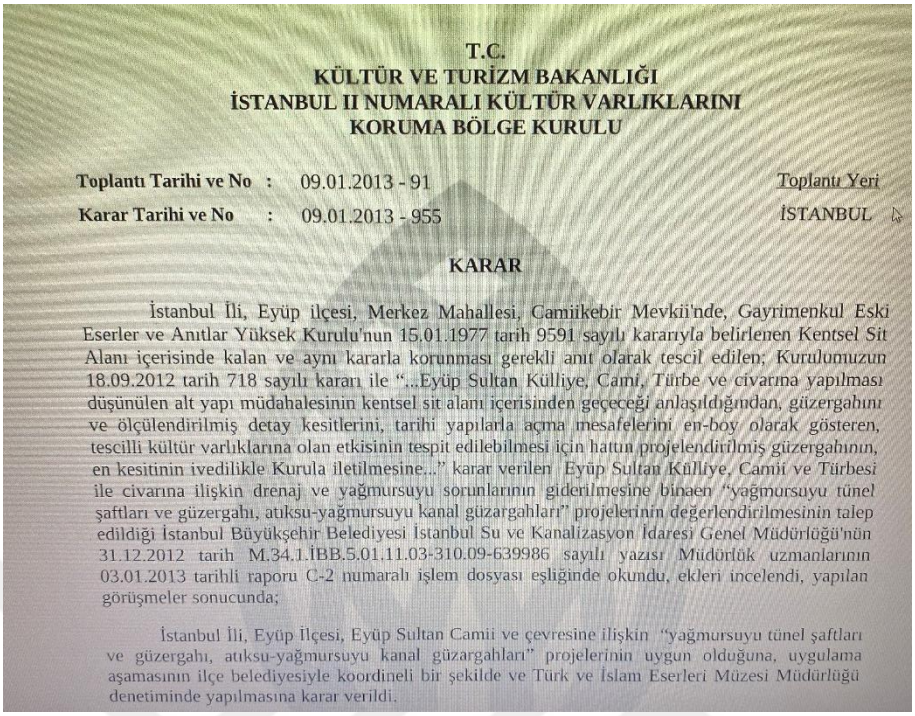

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İSTANBUL II NUMARALI KÜLTÜR VARLIKLARINI
KORUMA BÖLGE KURULU

Toplantı Tarihi ve No : 09.01.2013 - 91
Karar Tarihi ve No : 09.01.2013 - 955

Toplantı Yeri
İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Eyüp ilçesi, Merkez Mahallesi, Camiikebir Mevkii'nde, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 15.01.1977 tarih 9591 sayılı kararıyla belirlenen Kentsel Sit Alanı içerisinde kalan ve aynı kararla korunması gerekli anıt olarak tescil edilen; Kurulumuzun 18.09.2012 tarih 718 sayılı kararı ile "...Eyüp Sultan Külliye, Cami, Türbe ve civarına yapılması düşünülen alt yapı müdahalesinin kentsel sit alanı içerisinden geçeceği anlaşıldığından, güzergahını ve ölçülendirilmiş detay kesitlerini, tarihi yapılarla açıma mesafelerini en-boy olarak gösteren, tescilli kültür varlıklarına olan etkisinin tespit edilebilmesi için hattın projelendirilmiş güzergahının, en kesitinin ivedilikle Kurula iletilmesine..." karar verilen Eyüp Sultan Külliye, Camii ve Türbesi ile civarına ilişkin drenaj ve yağmursuyu sorunlarının giderilmesine binaen "yağmursuyu tünel şaftları ve güzergahı, atıksu-yağmursuyu kanal güzargahları" projelerinin değerlendirilmesinin talep edildiği İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 31.12.2012 tarih M.34.1.İBB.5.01.11.03-310.09-639986 sayılı yazısı Müdürlük uzmanlarının 03.01.2013 tarihli raporu C-2 numaralı işlem dosyası eşliğinde okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

İstanbul İli, Eyüp İlçesi, Eyüp Sultan Camii ve çevresine ilişkin "yağmursuyu tünel şaftları ve güzergahı, atıksu-yağmursuyu kanal güzargahları" projelerinin uygun olduğuna, uygulama aşamasının ilçe belediyesiyle koordineli bir şekilde ve Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü denetiminde yapılmasına karar verildi.